

Міністерство освіти і науки України
Класичний приватний університет

Кюявський університет у Влоцлавеку

МІЖНАРОДНА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

**«ЮРИДИЧНІ НАУКИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ»**

24–25 лютого 2023 р.

Львів – Торунь
Liha-Pres
2023

Організаційний комітет конференції:

Огаренко В.М. – ректор Класичного приватного університету, доктор наук з державного управління, професор;

Маценко О.В. – перший проректор Класичного приватного університету, доктор юридичних наук, професор;

Абакумова Ю.В. – директор Інституту економіки і права Класичного приватного університету, доктор юридичних наук, доцент;

Пальченкова В.М. – професор кафедри конституційного, адміністративного та трудового права Національного університету «Запорізька політехнік» доктор юридичних наук, професор;

Рябчинська О.П. – завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Інституту економіки і права Класичного приватного університету, доктор юридичних наук, професор;

Воронова О.В. – завідувач кафедри цивільного, адміністративного та фінансового права Інституту економіки і права Класичного приватного університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Макух О.В. – доктор юридичних наук, доцент Інституту економіки та права Класичного приватного університету;

Калайшник Н.Г. – доктор педагогічних наук, професор юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, заступник голови підкомітету з питань реформування пенітенціарної системи, діяльності органів виконання покарань та пробації Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності;

Віхляєв В.В. – проректор з правової роботи - головний юрисконсульт ректорату Класичного приватного університету; голова комітету адвокатської практики та підвищення кваліфікації Ради адвокатів Запорізької області;

dr Wiesław Pędział – Cuiavian University in Wloclawek.

Юридичні науки: проблеми та перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 24–25 лютого 2023 р. – Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. – 320 с.

ISBN 978-966-397-292-3

У збірнику представлено стислий виклад доповідей і повідомлень, поданих на міжнародну науково-практичну конференцію «Юридичні науки: проблеми та перспективи», яка відбулась на базі Класичного приватного університету 24–25 лютого 2023 р.

УДК 34(063)

ISBN 978-966-397-292-3

© Класичний приватний університет, 2023
© Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres», 2023

ЗМІСТ

НАПРЯМ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

Радянська політична культура та її вплив на політичні процеси в сучасній Україні Андрусихин В. Й.....	11
Підвищення якості освіти – пріоритетний напрям реформування вищої юридичної освіти Серединко А. А.....	14

НАПРЯМ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

Щодо необхідності відновлення системи військового судочинства в сучасних реаліях української держави Адамчук С. В., Царенко О. М.....	18
Дослідження виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні: загальний огляд Дармін М. О.....	20
Категорії охорони та захисту виборчих прав громадян в Україні Заворотченко Т. М.	23
Конституційно-правове регулювання статусу військових судів: польський досвід Кравчук В. М.....	26
Проблеми інституту префектів в умовах воєнного стану Мудрисівська Л. М., Тесленко О. О.....	30
Відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів Свирид Т. С.	33

НАПРЯМ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Надання правової допомоги нотаріатом Баранкова В. В.....	36
Деякі аспекти процесів удосконалення законодавства права інтелектуальної власності Волощенко О. М.	40
Права особливого роду (sui generis) в авторському праві України Дмитришин В. С.	42

Науково-практичний аналіз законодавчих ініціатив щодо забезпечення розгляду судами цивільних справ під час воєнного стану	
Короед С. О.	46
Правове регулювання технології штучної матки в Україні: нова законодавча ініціатива	
Москаленко К. В., Назаренко О. А.	50
Фраудаторні правочини: до питання правого врегулювання	
Надієнко О. І.	53
Принцип доброї волі (bona fide) в контексті володіння чужим майном	
Савченко В. О.	57
Переваги та недоліки медіації у вирішенні спорів у сфері права інтелектуальної власності	60
Турлай О. І.	60
НАПРЯМ 4. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО	
До питання про новели медійного законодавства	
Похиленко І. С.	63
Підприємства в Україні: право на життя	
Радзивілюк В. В.	65
НАПРЯМ 5. ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
Особливості укладення трудового договору з нефіксованим часом роботи	
Прогонюк Л. Ю.	69
Деякі аспекти припинення трудових відносин з працівником, яким зацікавились правоохоронні органи	
Рим О. М.	73
НАПРЯМ 6. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО	
Історія становлення та перспективи розвитку екологічного права як науки та як галузі права	
Ананьєва О. В., Яценко О. Л.	77

Наближення природоресурсного законодавства України у сфері раціонального використання і збереження водних ресурсів до європейських стандартів Дейнега М. А.	81
Щодо кримінологічної характеристики порушення правил екологічної безпеки під час воєнного часу Дем'янов В. В.	85
До проблеми правового забезпечення агрострахування в умовах розширення експортного потенціалу України Клеріні Г. В.	89

НАПРЯМ 7. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

Організація виконавчого провадження у системі адміністративного права Бердар М. М.	92
Система суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реалізації права, закріпленого у ч. 2 ст. 13 Конституції України як напрямок наукових досліджень: обґрунтування необхідності наукових розробок Брановицький В. В.	95
Щодо питання судового адміністрування в США: досвід для державної служби України Бурдейна О. В.	98
Напрямки кадрової роботи в Національній поліції, пов'язані з внутрішнім переміщенням осіб Дрок І. С.	100
Адміністративно-правовий статус поліцейського та його характеристика Дяченко О. О.	103
Зловживання процесуальними правами під час зміни підстав або предмету позову в адміністративному судочинстві Зелінська Я. С.	106
Нормативно-правові засади реалізації кадрового забезпечення підрозділів Національної поліції України Ізбаш К. С.	110
Досвід зарубіжних країн у контексті удосконалення адміністративно-правового забезпечення національної безпеки Левківська В. М.	114

Актуальні напрями удосконалення механізму адміністративно-правового забезпечення євроінтеграційних процесів в Україні Лучанінов І. В.	117
Проведення у справах про притягнення до адміністративної відповідальності: організаційні засади Маслова Я. І.	120
Щодо окремих аспектів генезису адміністративного права та адміністративних проваджень Міхесв М. В.	124
Особливості електронного урядування на сучасному етапі в Україні Міхровська М. С.	128
Проблемні питання відбору членів Комісії з питань вищого корпусу державної служби Околот М. Г.	131
Проблемні питання підготовки фахівців юридичного профілю для Державної податкової служби Покатасва О. В.	135
Оподаткування доходів від здійснення незалежної професійної діяльності у воєнний період Посторонко Є. В.	141
Право платника податків на пільгу в умовах воєнного стану Пришва Н. Ю.	146
Співпраця та взаємодія органів Національної поліції України з іншими суб'єктами щодо протидії домашньому насильству Саббатовський В. Ю.	149
Поняття та пріоритетні напрямки організаційно-правового забезпечення діяльності правоохоронних органів України Савчук Р. М.	152
Стан перспектив цифрової трансформації публічного адміністрування Сандул Я. М.	156
Принципи діяльності суб'єктів надання реєстраційних адміністративних послуг Синявська О. Ю., Тихонова Д. С.	159
Міністерство молоді та спорту України як суб'єкт адміністративного права Слободянюк М. А.	163

Основні аспекти розвитку митної справи в Україні через призму європейського досвіду Усенко Я. В.	167
Адміністративно-правове забезпечення оптимізації діяльності органів публічної адміністрації Хрідочкін А. В.	171
Чому податкова політика є політикою прав людини та як це пов'язано з питаннями національної безпеки? Чайка В. В.	175
Виконання податкового обов'язку з транспортного податку фізичною особою – платником податків в умовах воєнного стану Чемерис Л. М.	179
Проблеми співвідношення контролю і нагляду в галузі газопостачання Юморанов Д. І.	183
НАПРЯМ 8. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО	
Чи доцільна криміналізація примусової паспортизації: деякі вади законопроекту реєстр. 8057 від 19.09.2022 Акімов М. О.	187
Посилення кримінально-правової охорони/захисту великих свійських тварин – наполеглива вимога сьогодення Александренко О. В., Женунтій В. І.	191
Актуальні питання відповідальності юридичних осіб у випадку вчинення посягань на представників влади Боровик А. В.	195
Кримінологічні засади протидії корупції та організованій злочинності у сфері економіки Бугера С. І.	197
Застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням в умовах воєнного стану Габлей Н. Г.	201
Конфліктні стосунки – передумова вчинення насильницьких кримінальних правопорушень у сімейно-побутовій сфері в умовах воєнного стану Гаргат-Українчук О. М.	203

Фізична шкода у кримінальному праві України та питання щодо можливості її відшкодування	
Данилова І. О.	205
Надбання інформаційного суспільства на службі у шахраїв	
Добробог Л. М.	209
Щодо питання про криміналізацію трансляції правопорушень та аморальних вчинків	
Лантінов Я. О.	212
Щодо особливості застосування норми за зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми в умовах воєнного стану	
Монін І. В.	215
Колабораційна діяльність кримінальне правопорушення чи злочин: питання унормування	
Ніколаєнко Т. Б., Костян Я. М.	220
Тренди злочинності неповнолітніх в Україні та пенітенціарна практика	
Пивоваров В. В.	223
До проблеми кримінально-правової характеристики кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України	
Радзівіло А. О.	226
Види причетності до кримінального правопорушення та їх нормативне закріплення в Кримінальному кодексі України	
Смушак О. М.	231
 НАПРЯМ 9. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ	
Передумови зловживань процесуальними правами стороною обвинувачення на початковому етапі досудового розслідування та шляхи їх усунення	
Горідько М. В.	235
Допит експерта під час досудового розслідування: місія нездійсненна	
Жукова В. І.	239

Практика застосування концепції «неістотного» порушення вимог кримінального процесуального закону в діяльності антикорупційних органів Маленко О. В.	243
Процесуальні дії суду (криміналістичний аспект) Мирошниченко Ю. М.	247
Щодо мотивів військових кримінальних правопорушень Опанасенко Н. О.	252
Деякі питання правового регулювання та практики зміни прокурором обвинувачення Рафальонт С. Р.	256
Щодо потерпілого та його ролі в укладанні угоди про визнання винуватості Сидій Я. В.	260
Про особливості розслідування розкрадань майна при реалізації соціальних програм в умовах воєнного стану Чуйко Є. В.	264
НАПРЯМ 10. СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА	
Застосування штучного інтелекту в судочинстві: право Європейського Союзу та України Кармаза О. О.	268
НАПРЯМ 11. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО	
Космічні ресурси: міжнародно-правові аспекти Григоров О. М.	272
Роль універсальних організацій в становленні гарантій прав військовополонених Громовенко К. В.	276
Правовий статус професійних спілок як суб'єктів міжнародного права Гуміров О. І.	278
До концепції поняття міжнародна екологічна безпека Пахомі С. К.	282
До питання забезпечення міжнародних стандартів прав людини в умовах воєнного стану Серватюк Л. В.	284

Спеціальний міжнародний трибунал ad hoc
щодо злочину агресії росії проти України як механізм
для розслідування та притягнення до відповідальності
країни-агресора за найтяжчий міжнародний злочин
Смирнов М. І...... 288

Стан правового регулювання онлайн-платформ
для електронної комерції в державах-членах АСЕАН
Щербак Г. Р...... 292

НАПРЯМ 12. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

Філософсько-правовий вимір виникнення принципів рівності
та гідності людини
Бурдоносова М. А...... 296

НАПРЯМ 13. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Місце адміністративних договорів в системі джерел
адміністративно-правового регулювання державно-приватних
відносин в космічній галузі України
Карпенко С. Р. 300

Правові засади запровадження концепції соціального діалогу в Україні
Бондаренко О. П...... 303

Регулювання адміністративно-процесуальних правовідносин
крізь призму розуміння категорії «інтерес»
Гладій О. В...... 305

Національна екологічна політика як складова Стратегії
сталого розвитку: нормативно-правовий аспект
Жадан Є. В...... 308

Суб'єкт та суб'єктивна сторона адміністративного правопорушення,
передбаченого ст. 124 КУпАП: питання теорії та практики
Анохін А. М. 311

Роль загальних принципів права в створенні спеціального трибуналу
щодо злочину агресії проти України
Іліка М. І...... 315

НАПРЯМ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-1>

РАДЯНСЬКА ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Андрусишин В. Й.

*секретар комісії з питань культури, туризму і суспільних комунікацій,
депутат Київської міської ради
м. Київ, Україна*

Сьогодні на базі величезного емпіричного та теоретичного матеріалу вже склалося певне розуміння та сформувалися різні підходи до аналізу радянської політичної культури. Сучасні вчені, коли послуговуються даним концептом, то найперше мають на увазі історично обумовлений та ідеологічно закріплений соціальний досвід, – який передбачає ототожнення з соціалістичною культурою, диктат комуністичної ідеології та знання в галузі макрестетсько-ленінської теорії, – а також сукупність регулятивів та цінностей, котрі визначали участь людей у політичному житті радянського суспільства. Якщо раніше радянська культура буда представлена як така, що не підвладна процесам диференціації, то з часом новий погляд на культуру радянського суспільства, розроблений у роботах перш за все західних, а потім і українських авторів [3], змінює «монотипістику»: «Замість набору взірців, що застигли і адекватно повторюються десятиліттями, радянська культура являє собою феномен, що розвивається. За фасадом ідеологічної єдності та стилістичної одноманітності проступає процес культурної трансформації» [5, с. 214].

Англійський політолог А. Браун, вивчаючи радянську політичну культуру, робить висновок про її російські імперські витоки, які пов'язані з історичним досвідом століть абсолютизму: йдеться про генетичний зв'язок між радянським періодом історії та російською дореволюційною культурою («епоха царизму»), а звідси й визначальна теза, що «радянський та російський досвід був переважно авторитарним» [7]. Ще раніше схожі висновки зробив З. Бжезинський, коли на-голосив, що на відміну від західноєвропейських сусідів Росія не пройшла через тривалу феодальну фазу, натомість за поваленням

татарського ярма йшло ще більше зростання самовпевненого і домінуючого самодержавства – власність і люди належали державі, персоніфікованій в особі самодержця. По суті, вважав він, ми маємо справу зі східно-деспотичними методами управління, результатом застосування яких було і залишається (у випадку сучасної Росії) встановлення верховенства держави над суспільством, політики над громадськими справами, функціонера над громадянином (або підданим) [8, с. 69–70].

Яскравим прикладом й підтвердженням цієї думки є деформації політичної системи радянського суспільства у 20–30-х роках минулого століття. Впродовж цих років відбувалися не лише значні успіхи у соціальному та економічному розвитку СРСР, коли останній перетворився на індустріальну державу, але й паралельно з цим почала формуватися адміністративно-командна система, було встановлене повновладдя партійного апарату комуністичної партії, посилювалися культ особи Сталіна, чинилися репресії, а монополізація центральних органів спричинила фактичну ліквідацію суверенності союзних республік. Це фактично перетворило у 1930-х рр. СРСР на тоталітарну державу [6, с. 241–242].

Вчені з позиції новітньої української історії правомірно стверджують про радянську окупацію України, яка тривала з 1917 по 1991 роки і була такою по своїй суті, адже передбачала на наших територіях реалізацію нового проекту «радянської людини», що супроводжувалася голодоморами, червоним терором, депортаціями, репресіями, тотальним зросійщенням тощо. І, на жаль, цей проект певною мірою був реалізований, внаслідок якого виник такий антропологічний тип як «homo sovieticus» або «червона людина». І дійсно, радянська політична культура «зійшла» з історичної арени разом з радянським режимом, проте ні для кого не секрет, що багато людей, особливо похилого віку, до сих пір мислять й вчиняють відповідно до її постулатів. Розпад цієї культури триває досі, що ми позначаємо терміном «пострадянський», і ми абсолютно згодні з М. Братасюк у тому, що «людина радянського типу, «червона людина», у своїй масі в значній мірі гальмує проведення реформ у пострадянській Україні» [1, с. 47].

Досліджуючи вплив залишків елементів радянської політичної системи та культури на становлення та розвиток політичної культури незалежної України, І. Галактіонова виділяє наступні: «звичка до рівності, колективізм, неповага до закону, конформізм, нехтування громадянськими правами та обов'язками, пасивність, абсентеїзм, відсутність пріоритету національних орієнтирів розвитку, типово радянські стереотипи, корумпованість політичних діячів і державних

службовців» [2, с. 208]. Тому, власне, пострадянська політична культура України, що проіснувала 30 років та жилася тотальною безвідповідальністю homo sovieticus як “людини групи” і морального мутанта, відзначилася глибокою відчуженістю та амбівалентністю, поступовим віддаленням держави від людей, а також формуванням системи, на чолі якої перебуває «шантажистська держава», що легітимує несправедливість, клановість, бідність, непрофесіоналізм тощо.

Пострадянський синдром, який з позиції соціальної психології відзначився постратравматичним станом, усі ці роки підживлював «національну неприємність» (О. Забужко) українців, основу якої якраз і становила залежна та інертна людина, що ми отримали у спадок від Російської імперії та тоталітаризму СРСР. Так звані політичні «еліти» (а насправді підприємці) лише декларували громадянське та демократичне суспільство, на ділі піклуючись лише про власні інтереси, а також створюючи підстави для розвитку олігархомії. Дрібний та середній клас, що виник внаслідок загального перерозподілу, опинився в ситуації, коли він може вижити та заробляти, якщо порушуватиме окремі закони або даватиме хабарі [4, с. 41–42].

Але також хотілося б погодитися і з тими авторами, які вважають, що не варто у процесі подолання пострадянського синдрому перекладати всю провину та відповідальність на комуністичне минуле. Для цього потрібно перейти від деструктивної позиції та критики, до конструктивної, що є епістемологічним базисом реформування системи соціально-політичних інститутів й вироблення нових ціннісно-нормативних орієнтирів, які лежатимуть в основі політичної культури майбутньої української модерної нації.

Література:

1. Братасюк М. НОМО SOVIETICUS як соціальний тип людини (за творчістю С. Алексієвич). *Вісник Львівського університету. Серія : Філософські науки*. 2018. Вип. 20. С. 47–57.
2. Галактіонова І. Про роль «радянської спадщини» у формуванні політичної культури незалежної України. *Наукові записки НаУКМА*. Т. 22. Ч. II. С. 208–212.
3. Національна культура в сучасній Україні / гол. ред. колегії І. Ф. Курас. Київ : Асоціація «Україно», 1995. 336 с.
4. Печеранський І. П. Традиція та авторитет у контексті політико-правової культури сучасного українського суспільства. *S.P.A.C.E.* 2017. № 3. С. 41–45.

5. Сушко А. І. Процеси формування вітчизняної політичної культури. *Правове життя сучасної України* : матер. Міжнар. наук. конф. проф.-викл. складу (Одеса, 20–21 квітня 2012 р.). Т. 1 / відп. за випуск д.ю.н., проф. В. М. Дрьомін / Націон. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса : Фенікс, 2012. С. 213–215.

6. Ткаченко Т. І. Причини і суть деформації політичної системи радянського суспільства (20–30-ті рр. ХХ ст.). *Правова держава*. 2003. № 6. С. 237–243.

7. Brown A. Political Change in the Soviet Union. *World Policy Journal*. 1989. Vol. 6, No. 3. Pp. 469–501.

8. Brzezinski Z. 1976. Soviet Politics: From the Future to the Past. – P. Cocks, R.V. Daniels and N. Whittier Heer (eds.). *The Dynamics of Soviet Politics*. Cambridge, Mass. : Harvard University Press

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-2>

ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ОСВІТИ – ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Серединко А. А.

*аспірантка кафедри державно-правових дисциплін
Міжнародного гуманітарного університету
м. Одеса, Україна*

Зміни, що сьогодні відбуваються в соціально-економічній та правовій сферах нашої держави вимагають підвищеної уваги до формування особистості сучасного юриста. Завдання вищої юридичної освіти полягає в тому, щоб здобувачі освіти набули не лише глибокі знання в області юриспруденції, але й стали справжніми юристами з високою загальною та професійною культурою, справжніми гуманістами, що свідомо приймають рішення та несуть відповідальність за свої вчинки.

Дискусія про якість підвищення юридичної освіти сама по собі не нова. Проблеми юридичної освіти стали предметом дослідження вітчизняних науковців, зокрема, В. Андрейцева, О. Білічака, К. Воронової, О. Діденко, В. Кузнецова, К. Павлюка, О. Петришина, В. Тація, О. Ткачука, О. Чумака та ін. Проте невідповідність структури підготовки спеціалістів реальним потребам суспільства, зниження якості освіти, відірваність від прикладних наукових досліджень в галузі права, повільні темпи інтеграції в європейський і світовий інтелектуальний

простір вказує на недостатній науковий рівень розробленості даної тематики, що обумовлює актуальність даного дослідження.

Метою дослідження є висвітлення авторського бачення основних проблем, що стоять на заваді підвищення якості вищої юридичної освіти та акцентування уваги на основних напрямках щодо здійснення реформи правничої освіти в Україні.

Як слушно відмічає О. Крупчан: «проблема якості юридичної освіти має надзвичайну актуальність, оскільки не лише суспільно-політичні та економічно-правові виклики зумовили необхідність удосконалення і посилення якості юридичної освіти. Необхідність позитивного розв'язання цієї проблеми вимагають і інші не менш важливі фактори. На першому місці з них стоїть надзвичайно велика кількість юридичних вузів і факультетів у нашій країні. Попри те, що цей фактор напряму впливає на якість юридичної освіти, тому що при такій кількості закладів неможливо забезпечити якісне викладання навчальних дисциплін юридичного профілю, він напряму впливає на загальний рівень підготовки юристів у системі вищої юридичної освіти. Такий стан із кількісною характеристикою юридичної освіти відомий і, попри заходи, які в останні роки приймає Міністерство освіти та науки України по зменшенню кількості юридичних вузів, вона все ще лишається гіпертрофованою. Другий, не менш важливий фактор, полягає у сталій тенденції щодо зниження рівня правової культури і правової освіченості абітурієнтів. Більше того, ця тенденція зберігається і по відношенню загальнокультурного і загальновиховного рівня здобувачів вищої освіти» [2, с. 48].

Наступний фактор полягає у відсутності, попри надмірну кількість юридичних вузів, дійсно якісно підготовлених юристів, здатних вискоєфективно працювати у сучасних ринкових умовах, при явному «перевиборництві», тобто надмірній кількості традиційно навчених фахівців за старими методологічними підходами і кальками. Цьому негативному явищу, до речі, сприяють вади «платної» вищої освіти, коли керівники вузів, викладачі вимушені «схилитися» перед тими, хто справно платить копійку, незаслужено оцінювати і наводнювати освітній ринок дипломами з державними оцінками.

На якісний рівень юридичної освіти прямо впливає зниження попиту і авторитету юридичної науки, наукових ступенів і звань, у тому числі за рахунок над бюрократичного ставлення до порядку їх присудження, про що свідчить зміст і дух Постанови Кабінету міністрів України від 27 грудня 2008 р. № 1149.

Не менш значним фактором, що впливає на якість юридичної освіти в Україні є недостатній рівень професійно-педагогічної компетентності

професорсько-викладацького складу значної кількості непрофільних юридичних вузів.

Ще одним фактором, який негативно впливає на якість юридичної освіти, є гіперболізація можливостей мережі Інтернет, сучасних засобів передачі інформації і зв'язку, які студенти використовують не на користь творчого розвитку власних професійних якостей і умінь, а на створення сурогатних знань при здачі екзаменів і написанні кваліфікаційних робіт, які, врешті-решт, є подобою відтворення того рівня знань, яких вони мають набути на певному етапі здобуття юридичної освіти.

Рамки даної роботи не дозволяють більш детально зупинитися на висвітленні всіх факторів, що стоять на заваді якійсь системи освіти. Окремої уваги заслуговує висвітлення загальних підходів до вирішення проблеми якості юридичної освіти на основі інтеграції принципів і положень системного підходу. Виходячи із вимог системного аналізу, можна сказати, перше, що «якість завжди визначається як відповідність певним вимогам, а звідси доцільніше усувати дефекти і помилки, невідповідності елементів системи юридичної освіти в країні, а не боротися з її наслідками. Необхідно вимагати якості від кожного елемента цієї системи. Тільки ефективне і злагоджене функціонування всіх елементів цієї системи може дійсно забезпечити високу якість юридичної освіти. Управління якістю юридичної освіти має ґрунтуватися на тому, що якість усієї системи складається з якості її елементів. У юридичній освіті, як і будь-якій системі освіти, цими елементами є мета, її зміст, процес її передачі і засвоєння, її результат» [1, с. 113].

Формування загальних методологічних підходів до забезпечення та оцінки якості вищої юридичної освіти визначається двома основними складовими: якістю освітніх стандартів і створенням систем незалежної оцінки якості підготовлюваних фахівців. Найзагальнішим критерієм якості вищої професійної юридичної освіти і вузівських правових наукових досліджень є та користь, яку вони, в кінцевому рахунку, приносять державі, суспільству, громадянам і їх об'єднанням.

Якість юридичної освіти відноситься до соціальних категорій і розуміння як відповідність системи юридичної освіти актуальним потребам суспільства і держави і потребам особистості, яка отримує дану освіту. Результуюча якість в інтегральній формі відбувається в певному рівні професійної компетентності юриста, тобто у рівні і якості професійних знань, умінь і навичок, інтелектуального, морального і фізичного розвитку, якого досягають випускники вузів у відповідності з освітніми цілями. Якість юридичного навчання оцінюють за такими показниками, як повнота, системність, глибина,

дієвість, міцність засвоєного навчального змісту юридичної освіти. Показниками високої якості юридичної освіти є професійне критичне мислення, здатність і готовність випускників вузу самостійно формулювати і підвищувати професійно значущі завдання, бути конкурентоспроможними на внутрішньому і міжнародному ринках праці.

Конкурентоспроможність юриста визначається як рівень загальної культури особистості, що охоплює мислення, емоційно-вольові прояви, способи професійної діяльності та поведінки, цінності та ціннісні орієнтації, знання, досвід, традиції, норми і професійно-особистісні властивості. Якщо поняття якості освіти трактувати як сукупність задоволення змістом і результатом освітньої діяльності, то управління якістю освіти можна визначити як вид управлінської діяльності з досягнення та підтримання оптимальних показників якості функціонування окремих елементів і всієї системи юридичної освіти в цілому.

У процесі модернізації юридичної освіти з метою поліпшення її якості необхідно вирішувати безліч найважливіших питань: що має становити зміст юридичної освіти? Як викладати навчальний матеріал і як він повинен засвоюватися студентами? Як управляти якістю освіти та здійснювати оцінку її ефективності? Хто повинен мати доступ до вищої юридичної освіти і як здійснювати відбір до юридичних вузів? У пошуках відповідей на ці питання слід пам'ятати про традиційну духовну та культурну місію вузів, що полягають у її функціонуванні в якості наукових і інтелектуальних центрів розвитку будь-якого суспільства, де відбувається становлення демократичної професійно і соціально зрілої особистості юриста, покликаної викорінювати правовий нігілізм у суспільстві через затвердження і поширення високих стандартів правової освіти, освіченості культури.

Література:

1. Кадала В. В. Проблеми та перспективи юридичної освіти у XXI столітті. *Вища юридична освіта: історичний досвід та перспективи розвитку*: матеріали регіонального круглого столу (Маріуполь, 22 лютого 2018 р.). Маріуполь, 2018. С. 112–115.

2. Крупчан О. Д. До питання про якість юридичної освіти. *Правове регулювання економіки*. 2013. № 13. С. 48–52.

НАПРЯМ 2. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-3>

ЩОДО НЕОБХІДНОСТІ ВІДНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ВІЙСЬКОВОГО СУДОЧИНСТВА В СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Адамчук С. В.

*кандидат наук з державного управління,
старший викладач кафедри адміністративної діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
м. Хмельницький, Україна*

Царенко О. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративної діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
м. Хмельницький, Україна*

Військова юстиція – це окрема правова система, що застосовується до військовослужбовців, а в деяких випадках і до цивільних осіб, діяльність яких тісно пов'язана зі збройними силами. Структури, правила та процедури, що застосовуються у військовій юстиції, можуть суттєво відрізнитися від цивільних аналогів. У багатьох випадках військова юстиція функціонує як окрема система правосуддя з більш суворими правилами та процедурами, направленими на забезпечення внутрішньої дисципліни та боєздатності збройних сил.

Невід'ємним елементом військової юстиції є військові суди, що свого часу вже мали місце в Україні. А саме, Законом України «Про судоустрій України» (втратив чинність на підставі Закону України № 2453-VI від 07.07.2010) [1] військові суди було віднесено до загальних судів, що здійснювали правосуддя у Збройних Силах України та інших військових формуваннях. Цим же Законом було визначено систему місцевих, апеляційних та касаційного військових судів України.

До їхньої компетенції було віднесено розгляд виключно кримінальних справ та справ про корупційні адміністративні правопорушення. До цього військовим судам також були підвідомчі справи про всі злочини, скоєні військовослужбовцями ЗСУ, прикордонних військ, СБУ та інших військових формувань, військовозобов'язаними під час проходження ними зборів, всі справи про шпигунство, а також деякі інші категорії справ, у тому числі, пов'язані із захистом прав і свобод військовослужбовців.

Однак, в 2010 році без жодних правових підстав та адекватного обґрунтування систему військових судів було ліквідовано. Повноваження військових судів були передані судам загальної юрисдикції.

Варто зазначити, що воєнні дії на території країни призвели до збільшення кількості військових злочинів. Правопорушення, що вчиняються військовослужбовцями, мають свою особливість і потребують для об'єктивного розгляду специфічних знань. Судді військових судів – це особи, які володіють такими знаннями і можуть об'єктивно, професійно і оперативно здійснювати правосуддя у зазначених справах. Тому основною причиною для створення військових судів є забезпечення професійного і об'єктивного правосуддя для військовослужбовців.

Нааявність військових судів – це, в першу чергу, про забезпечення національної безпеки, обороноздатності країни, збереження військової та державної таємниці, захист прав та свобод військовослужбовців, захист військового майна, прав і законних інтересів військових частин, установ, організацій тощо.

В Україні, зважаючи на актуальність проблеми судового розгляду справ, пов'язаних із військовими злочинами, на розгляд до Верховної Ради було подано у 2015 році та у 2018 році проекти Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо утворення військових судів та окремих організаційних питань» [2]. Відповідно до законопроекту, військові суди, як і інші суди загальної юрисдикції, наділятимуться основними повноваженнями щодо відправлення правосуддя, перевірки правомірності рішень і дій посадових осіб військового командування, які зачіпають права і свободи військовослужбовців і громадян, прирівняних до них, забезпечення виконання вироків та інших судових рішень.

Тож, питання створення системи військових судів наразі належить законодавцю. Саме Верховна Рада України має прийняти остаточне рішення, від якого залежить подальша доля військових судів. Віримо, що військова обстановка в країні сприятиме прийняттю правильного рішення.

Література:

1. Про судоустрій України : Закон України від 07.02.2002 року № 3018-III. Втратив чинність. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. N 27-28. Ст.180.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо утворення військових судів та окремих організаційних питань) : Проект закону України від 06.04.2015 року № 2557. URL: <http://surl.li/ewets>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-4>

ДОСЛІДЖЕННЯ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ: ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД

Дармін М. О.

*аспірант ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
м. Ужгород, Україна*

Наукові публікації з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини можна класифікувати у залежності від спеціалізації їх авторів, на:

- публікації фахівців з міжнародного права;
- публікації фахівців з національного права.

Цьому поділу можна адресувати зауваження, що існують праці, у яких їхні автори торкаються питань співвідношення (взаємозв'язку, взаємного впливу) міжнародного та національного права. Однак, по-перше, такі праці є поодинокими, та, по-друге, їх можна класифікувати у залежності від спеціалізації автора. Наприклад, статтю професора Козюбри на тему «Співвідношення національних і міжнародних правових систем» доцільно віднести до числа публікацій фахівців з національного права, так само як і статтю професора Шаповала на тему «Конституція і міжнародне право: до питання про взаємозв'язок і взаємовплив».

Публікації фахівців з національного права з питання виконання рішень ЄСПЛ представлені переважно роботами спеціалістів – конституціоналістів та адміністративістів.

Щодо напрацювань конституціоналістів, можна зробити такий проміжний висновок. В українських фахових часописах є поодинокі статті з цього питання. Інколи автори навіть не «виносять» посилання на ЄСПЛ до назви – але аналізують питання, пов'язані з виконанням його

рішень. Також, питання виконання рішень ЄСПЛ часто аналізується в межах монографічних досліджень більш загального характеру – наприклад, у роботах Л.М. Дешко «Конституційне право на звернення до міжнародних судових установ та міжнародних організацій: порівняльно-правове дослідження», І.Ю. Дір «Захист громадянських прав людини в Україні у рамках Ради Європи» тощо.

Варто звернути увагу на те, що конституційно-правові дослідження у частині проблематики виконання рішень ЄСПЛ мають загальний (а не галузевий характер). Так само загальний характер мають і адміністративно-правові монографічні дослідження. Дослідження фахівців з конституційного права, з адміністративного права проводяться у межах відповідних спеціальностей, – але, висновки, пропозиції та рекомендації авторів мають не галузевий характер, а спрямовані на підвищення ефективності виконання рішень ЄСПЛ у цілому (а не лише конституційно-правового та адміністративно-правового характеру).

Окрему увагу у контексті аналізованого питання виконання рішень ЄСПЛ в Україні варто приділити монографічному дослідженню фахівця з адміністративного права О.Ю. Кайдаш, авторству якої належить дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук на тему «Адміністративно-правове забезпечення реалізації рішень Європейського Суду з прав людини в Україні», та супутні публікації. Авторка наголошує, що «правовідносини, які виникають у зв'язку з виконання рішень Європейського суду з прав людини, слід визначити як адміністративно-процесуальні» [1, с. 64], та формулює низку висновків та пропозицій на підставі свого дослідження.

По-перше, вона запропонувала визначення поняття «адміністративно-правове забезпечення реалізації рішень Європейського Суду з прав людини в Україні». Тут можна висловити два основних зауваження:

– по-перше, незрозуміло, які саме переваги появи цього поняття в українському науковому тезаурусі юридичної науки;

– по-друге, настільки важлива справа, як забезпечення реалізації рішень Європейського Суду з прав людини в Україні, навряд чи може звужуватися до адміністративно-правового виміру. Хоча дисертаційне дослідження, відповідно до діючих у період його написання нормативних вимог, мало бути виконано за конкретною спеціальністю (в аналізованому випадку було обрано спеціальність 12.00.07), навряд чи в межах лише адміністративно-правової науки можна (і слід!) вирішувати аналізоване авторкою питання. Забезпечення реалізації

рішень Європейського Суду з прав людини в Україні має бути єдиним, а не галузевим.

Ще одним недоліком дослідження є те, що авторка уважала новизною свого дослідження тезу: «способами реалізації рішень ЄСПЛ в Україні є виконання та застосування» [2, с. 8]. Однак, це є нічим іншим, як констатацією очевидного факту.

До числа недоліків належить і те, що О.Ю. Кайдаш серед суб'єктів виконання цих рішень називає лише центральні органи публічної влади (підрозділ 2.2) [2, с. 10]. Це не відповідає найновішим тенденціям в аналізованій сфері, зокрема, щодо якомога більш широкого залучення місцевих органів публічної влади до забезпечення реалізації рішень Європейського Суду з прав людини.

Перспективи подальших творчих розвідок у цьому напрямі полягають у тому, щоб адаптувати ці класифікаційні пропозиції і до інших питань, пов'язаних з ЄСПЛ зокрема та рішеннями міжнародних судових установ у цілому.

Література:

1. Кайдаш О. Ю., Матях А. С. Адміністративні процедури виконання рішень європейського суду з прав людини в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. Випуск 52. Том 2. С. 63–68.

2. Кайдаш О. Ю. Адміністративно-правове забезпечення реалізації рішень Європейського Суду з прав людини в Україні : автореф. дис. ... канд.юрид.наук. Ірпінь, 2016. 21 с.

КАТЕГОРІЇ ОХОРОНИ ТА ЗАХИСТУ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН В УКРАЇНІ

Заворотченко Т. М.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри теорії держави і права,

конституційного права та державного управління,

юридичного факультету

Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара

м. Дніпро, Україна

Конституція України підкреслює рівність всіх перед законом і судом, закріплює дотримання і захист прав і свобод людини й громадянина як обов'язок держави, не допускає застосування нормативно-правових актів, які зачіпають права і свободи, якщо вони не опубліковані для загальної відомості, проголошує гарантованість державного захисту прав і свобод та можливість кожного захищати свої права всіма способами, не забороненими законом [1, с. 148].

В галузевому законодавстві такі конституційні норми конкретизуються та викладаються певні засоби і методи охорони і захисту публічних прав, частиною яких є виборчі права. В більшості випадків ті чи інші способи використовуються в різних комбінаціях. Оскільки порушення та інші посягання на суб'єктивне публічне право в принципі може мати місце на будь-якій стадії його реалізації, то необхідність в його охороні може виникнути в будь-який момент, а потім реалізація продовжується в звичайному порядку. Хоча «звичайний порядок» є поняттям досить умовним. Наприклад, при реалізації пасивного виборчого права громадянин не був зареєстрований кандидатом виборчою комісією, громадянин оскаржив таке рішення комісії в суді і суд зобов'язав комісію зареєструвати кандидатом даного громадянина. Однак виборча кампанія має свої обмежені строки і в нашому прикладі громадянин може не встигнути провести агітаційні заходи. В такому випадку вже «звичайного порядку» реалізації громадянином своїх виборчих прав не виходить. На виявлення фактів правопорушень і до процедури захисту публічних прав залучені різні контрольно-наглядові органи влади і управління і, безумовно, суд і прокуратура. При цьому особливе значення має конституційна відповідальність посадових осіб за невиконання своїх функцій щодо забезпечення, захисту, а також за недотримання публічних прав

громадян, в тому числі відповідальність за нормотворчість, що виходить за межі положень про основні права і свободи.

В своїй основі всі правоохоронні норми, передбачені санкціями правових норм, застосовуються у встановленому законом порядку. Чітка юридична регламентація такого порядку, суворі відповідність йому є надійною гарантією законності та ефективності захисту публічних прав. Не випадково вже сама Конституція України встановлює низку громадянських прав процесуального характеру. Це фундаментальні права, на яких будується правосуддя і деякі дуже значні для захисту законних інтересів громадян в охоронюваних публічних правовідносинах: розгляд справ згідно з законом в порядку підсудності; гарантованість кожному юридичної допомоги тощо [2, с. 118].

В правовій демократичній державі взаємний право-обов'язок «громадянин-держава» повинна працювати сбалансовано, і не мати правової переваги в сторону держави, що сьогодні можна спостерігати у виборчому процесі. Хотілося б сподіватися на зацікавленість державних органів в створенні дієвого і чіткого механізму реалізації виборчих прав громадян. Для цього вже накопичений значний досвід щодо захисту виборчих прав громадян, зроблені узагальнення і практичні пропозиції щодо вдосконалення правоохоронних норм у виборчому законодавстві [3, с. 38]. Можливо, відповідний комітет Верховної Ради України візьметься за таку складну правотворчу роботу.

Отже, тепер ми можемо зробити авторське визначення понять «охорона» і «захист». Перше представляє собою юридичну превенцію, діючу у вигляді юридичної гарантії, як у випадку порушення права, так і в позитивному стані. А захист – це набір конкретних дій, що мають право відновлювальної і каральної функції, які реалізуються у випадках, коли має місце реальне порушення суб'єктивного права людини. Між поняттями охорони і захисту існує діалектичний взаємозв'язок: при захисті виборчих прав громадян використовуються охоронні норми матеріального і процесуального права. Охоронні норми знаходяться як би в статичному положенні і зберігають свій потенціал при нормальній позитивній реалізації громадянином своїх публічних (в тому числі виборчих) прав. У випадку виникнення перешкод в реалізації прав застосовується юридичний механізм захисту і охорони. Виокремлюючи загальну властивість охорони і захисту можна сказати, що й те й інше явище є різновидами гарантій виборчих прав. Так практика захисту виборчих прав, яка існує, дозволяє вдосконалювати правоохоронні норми, збільшуючи правові гарантії та стабільність виборчих правовідносин в державі. «Захист» публічних прав можна визначити як гарантований кожному громадянину

юридичний механізм захисту його прав і свобод. Даний механізм виражається в діяльності державних або муніципальних органів щодо запобігання порушень публічних (в тому числі виборчих) прав громадян, усуненні перешкод для їх реалізації або відновленні порушеного права за допомогою встановлених законом форм правового захисту.

Основним способом захисту виборчих прав з критерій прийняття рішення, що тягне за собою конкретні правові наслідки для суб'єктів виборчих правовідносин. З них судам належить «останнє слово» в справі захисту виборчих правовідносин, а також правовстановлююча і організаційна функція.

Специфічною формою реалізації публічно-правових норм є їх застосування, яке здійснюється державними і (або) муніципальними органами. Саме з цією формою реалізації публічного права пов'язано поняття охоронних норм права, які покликані забезпечити використання громадянином свого суб'єктивного права в процесі запуску юридичного механізму захисту у випадку виникнення перешкод в реалізації даного публічного права, в тому числі права обирати і бути обраним.

Таким чином, поняття гарантій виборчих прав громадян включає в себе і охоронні норми, які застосовуються при захисті прав у випадку їх порушення, і саму процедуру захисту, яку держава зобов'язана застосувати за ініціативою громадян, а також державних або муніципальних органів.

Література:

1. Лихова С., Медіна Л. Відповідальність за порушення виборчих прав громадян, передбачена кримінальним законодавством деяких зарубіжних країн. *Право України*. 2002. № 5. С. 148–151.
2. Погорілко В. Ф. Виборче право України : навч. посібник / В. Ф. Погорілко, М. І. Ставнійчук. К. : Парламентське вид-во, 2003. 383 с. С. 118.
3. Співак В. Проблемні питання щодо виборчих прав громадян та гарантії їх здійснення, система виборчих комісій та принципи їх формування. *Гарантії виборчих прав громадян та демократичного характеру управління виборчим процесом* : матеріали Наук.-практ. конф. (м. Київ, 24 червня 2003 р.). К. : Міленіум, 2003. С. 38–42.

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ВІЙСЬКОВИХ СУДІВ: ПОЛЬСЬКИЙ ДОСВІД

Кравчук В. М.

*доктор юридичних наук,
професор кафедри конституційного, адміністративного
і міжнародного права
Волинського національного університету імені Лесі Українки
м. Луцьк, Україна*

В умовах триваючої агресії російської федерації проти України набули особливої актуальності питання функціонування органів військової юстиції, відновлення системи військових судів. Актуальний досвід нашої держави в протистоянні агресору безперечно унікальний і може в майбутньому стати прикладом для різних країн щодо вирішення багатьох гуманітарних, соціальних, правових питань. Водночас пошук придатних для нинішньої ситуації в Україні моделей врегулювання функціонування системи правосуддя може ґрунтуватись на вивченні зарубіжного законодавства.

Республіка Польща з початку повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну стала прикладом для всієї Європи в контексті допомоги українським громадянам, активної дипломатичної та військової підтримки нашої держави. Правові системи України та Польщі мають багато спільних рис, водночас вступ Польщі в Європейський Союз у 2004 році спричинив суттєві зміни в законодавстві та системі правосуддя. Тож польський досвід може бути корисним для вітчизняного правового розвитку з огляду на євроінтеграційні прагнення України.

Відтак, Розділ VIII Конституції Республіки Польща «Суди та трибунали» визначає базові засади їх функціонування, розділяючи на суди та трибунали (Конституційний Трибунал та Державний Трибунал). Ст. 175 Конституції Республіки Польща вказує, що правосуддя в Республіці Польща здійснюється Верховним Судом, загальними судами, адміністративними судами та військовими судами. Винятковий або надзвичайний суд може бути створений лише на час війни [1].

Традиція функціонування військових судів в Польщі сягає XVIII ст. [2], їх устрій, правові засади функціонування, організаційна структура змінювались відповідно до вимог тогочасного державотворення.

Сучасне польське законодавство щодо військових судів ґрунтується на положеннях Конституції Республіки Польща від 2 квітня 1997 року.

Притаманне конституціям загальне регулювання статусу судів знаходить своє логічне продовження та детальнішу регламентацію у відповідних законах. Спеціальним законом є Закон про устрій військових судів від 21 серпня 1997 року [3]. Відповідно до § 1 ст. 1 вказаного закону, військові суди здійснюють правосуддя у Збройних Силах Республіки Польща у кримінальних справах в обсязі, передбаченому в законах, а також виносять рішення в інших справах, які були передані до їх юрисдикції окремими законами. Крім того, § 1 ст. 3 вказаного закону визначає, що військовими судами є військові окружні суди та військові гарнізонні суди. Таким чином, визначено двоінстанційність розгляду справ військовими судами.

До 2018 року у складі Верховного Суду Республіки Польща функціонувала Військова палата, що на момент ліквідації складалась із 6 суддів, які були відправлені у відставку у зв'язку з її ліквідацією. Військова палата Верховного Суду Республіки Польща виконувала роль апеляційної інстанції для військових окружних судів та роль касаційної інстанції для військових гарнізонних судів. Справи, що розглядались у Військовій палаті Верховного Суду Республіки Польща було передано у Кримінальну палату Верховного Суду Республіки Польща. Одним з ключових аргументів на користь ліквідації Військової палати була незначна кількість справ, що нею розглядалась (напр., у 2016 році їх було всього 65 справ [4]).

Варто наголосити, що система військових судів у Польщі функціонує у мирний час та орієнтована переважно на розгляд кримінальних справ, визначених Розділом XV Кримінального процесуального кодексу Республіки Польща [5] та Розділами XXXIX–XLIV Кримінального кодексу Республіки Польща [6]. Інституційно за функціонуванням системи військових судів здійснюється трирівневий нагляд: 1) нагляд за діяльністю військових судів у сфері судочинства здійснюється Верховним Судом; 2) вищий нагляд за військовими судами у сфері організації та адміністративної діяльності здійснює Міністр юстиції; 3) нагляд у сфері дійсної військової служби за військовослужбовцями, які проходять військову службу у військових судах здійснює Міністр національної оборони (ст. 5 Закону про устрій військових судів) [3].

Особливо слід акцентувати увагу на вимогах до суддів військових судів, врегульованих Розділом 4 Закону про устрій військових судів [3]. Відповідно до ст. 22 названого закону суддею військового суду може бути офіцер, якому виповнилось 29 років, котрий несе професійну військову службу, має лише польське громадянство і наділений повнотою цивільних та публічних прав, не був засуджений за умисний

злочин, за яким здійснюється переслідування за публічним обвинуваченням, чи за умисне податкове правопорушення; має бездоганну репутацію; здобув вищу юридичну освіту в Польщі і отримав ступінь магістра, або визнано в Польщі закордонний диплом; здав суддівський чи прокурорський екзамен; закінчив навчання на суддівських курсах у Національній школі суддів та прокурорів або працював помічником прокурора не менше трьох років. Вимога щодо складання суддівського чи прокурорського екзамену, а також щодо закінчення курсів у Національній школі суддів та прокурорів не поширюється на: професорів і докторів юридичних наук (*doktorów habilitowanych nauk prawnych*) та інших наукових та науково-дослідних працівників; осіб, які обіймали посади суддів, прокурорів, заступників прокурорів та помічників прокурорів; адвокатів, юрисконсультів та нотаріусів, які займаються професійною діяльністю щонайменше 3 роки, а також осіб, які протягом цього ж періоду обіймали наступні посади: голови, заступника голови або радника Генеральної прокуратури Республіки Польща. Суддею військового суду є особа, призначена на цю посаду Президентом Республіки Польща, яка склала присягу перед Президентом Республіки Польща (§ 1 ст. 23 Закону про устрій військових судів) [3].

Ані Закон про устрій військових судів, ані Кримінальний кодекс чи Кримінальний процесуальний кодекс не визначають особливостей функціонування військових судів чи особливостей правового статусу суддів військових судів в умовах воєнного стану. Закон про воєнний стан і повноваження Верховного Головнокомандувача Збройних Сил та засади його підпорядкування конституційним органам Республіки Польща лише наголошує, що під час воєнного стану органи державної влади працюють в існуючих організаційних структурах держави та в рамках своїх повноважень з урахуванням положень цього закону (ст. 9) [7].

Отож, Республіка Польща зберегла власну багатовікову традицію функціонування військових судів, навіть ставши членом Європейського Союзу. Сучасна модель системи військових судів ґрунтується на загально визнаних для цих органів традиціях, як то: судьями у військових судах можуть бути особи, які несуть професійну військову службу; на суддів поширюються загально визнані засади незалежності, безсторонності та неупередженості; до підвідомчості військових судів належать переважно кримінальні справи щодо кримінальних правопорушень, вчинених військовослужбовцями. Тому, польський досвід функціонування військових судів може бути корисним з позиції можливого відновлення системи військових судів в Україні.

Литература:

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Dz.U. z 1997 r. Nr 78 poz. 483. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19970780483>
2. Kania L. Służba sprawiedliwości w Wojsku Polskim 1795–1945. Organizacja – Prawo – Ludzie. Siedlce, 2015. 522 s.
3. Prawo o ustroju sądów wojskowych. Dz. U. 1997 Nr 117 poz. 753. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19971170753/U/D19970753Lj.pdf>
4. Dryszel A. Projekt reformy likwiduje izbę wojskową SN. URL: <https://www.rp.pl/sady-i-trybunaly/art2360741-projekt-reformy-likwiduje-izbe-wojskowa-sn>
5. Kodeks postępowania karnego. Dz. U. 1997 Nr 89 poz. 555. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf>
6. Kodeks karny. Dz. U. 1997 Nr 88 poz. 553. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf>
7. Ustawa o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej. Dz.U. 2002 Nr 156 poz. 1301. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20021561301/U/D20021301Lj.pdf>

ПРОБЛЕМИ ІНСТИТУТУ ПРЕФЕКТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Мудрисвська Л. М.

*кандидат філософських наук, кандидат юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри теорії держави і права, конституційного права
та державного управління*

*Дніпровського національного університету
м. Дніпро, Україна*

Тесленко О. О.

*слухач Навчально-методичного центру післядипломної освіти
та підвищення кваліфікації*

*Дніпровського національного університету
м. Дніпро, Україна*

Реформа децентралізації, що почала проводитися в Україні з 2014 року, пройшла перший етап і вже має свої позитивні результати. Була прийнята низка нормативно-правових актів, що регулювали фінансові та організаційні засади діяльності органів виконавчої влади на територіальному рівні і органів місцевого самоврядування та їх співробітництва: закони України «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України», «Про внесення змін до Податкового кодексу України», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Про співробітництво територіальних громад», «Про засади державної регіональної політики». Як зауважується на офіційному сайті «Децентралізація»: «...Завдяки цим змінам відбулася фінансова децентралізація: місцеві бюджети зросли на 206,4 млрд грн: з 68,6 млрд в 2014 до 275 млрд грн в 2019 році. За 2015–2019 роки в Україні добровільно створено 982 об'єднані територіальні громади (ОТГ). Державна підтримка регіонального розвитку та розвитку інфраструктури громад за час реформи зросла у 41,5 разів: з 0,5 млрд в 2014 до 20,75 млрд грн у 2019 році. За рахунок цієї підтримки в регіонах та громадах реалізовано у 2015–2019 роках більше 12 тисяч проєктів» [1].

Але одне з головних питань територіального управління так і не знайшло свого вирішення, хоча законопроект з цього приводу розроблений і наданий до розгляду Верховної Ради України. Мається на увазі законопроект «Про префектів».

Чому ми звернулися до цього питання? Наскільки вчасно починати наступний етап проведення реформи децентралізації влади? Про призначення префектів було заявлено Прем'єр-міністром України на початку січня 2023 року.

На нашу думку, подальше проведення реформи децентралізації влади саме зараз в сфері призначення префектів, не на часі. Воєнний стан, що був оголошений в Україні 24 лютого 2022 року і вже декілька разів подовжувався, вже додав коректив в процес функціонування влади. З'явилися військово-цивільні адміністрації, які відповідно до закону України «Про військово-цивільні адміністрації» «...це тимчасові державні органи у селах, селищах, містах, районах та областях, що діють у складі Антитерористичного центру при Службі безпеки України (у разі їх утворення для виконання повноважень відповідних органів у районі проведення антитерористичної операції) або у складі Об'єднаного оперативного штабу Збройних Сил України (у разі їх утворення для виконання повноважень відповідних органів у районі здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях) і призначені для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення безпеки і нормалізації життєдіяльності населення, правопорядку, участі у протидії актам збройної агресії, диверсійним проявам і терористичним актам, недопущення гуманітарної катастрофи в районі відсічі збройної агресії Російської Федерації, зокрема проведення антитерористичної операції.

... Військово-цивільні адміністрації району, області – це тимчасові державні органи, що здійснюють на відповідній території повноваження районних, обласних рад, державних адміністрацій та інші повноваження, визначені цим Законом» [2].

Тобто, на рівні областей і районів виникають на місці органів місцевого самоврядування тимчасові державні органи, які як раз і регулюють вирішення проблемних питань територій. Вони об'єднують в собі повноваження і органів місцевого самоврядування, і органів державної влади, вони мобільні, питання повинні вирішуватися під час воєнного стану дуже швидко.

Щодо префектів, то їх роль в управлінні в законопроекті відображена наступним чином: «Префект є місцевим органом виконавчої влади і входить до системи органів виконавчої влади.

2. В районах виконавчу владу здійснюють префекти районів, в областях – префекти областей, в Києві та Севастополі – відповідно префект Києва та префект Севастополя».

Згідно ст. 2 законопроекту «Про префектів» префект на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці забезпечує:

1) здійснення нагляду за додержанням Конституції і законів України органами місцевого самоврядування та посадовими особами місцевого самоврядування;

2) здійснення координації діяльності територіальних органів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, здійснення нагляду за додержанням ними Конституції і законів України;

3) виконання державних програм;

4) спрямування і організацію діяльності територіальних органів центральних органів виконавчої влади та їх взаємодію з органами місцевого самоврядування в умовах воєнного або надзвичайного стану, надзвичайної екологічної ситуації.

В президентському проєкті «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» повноваження префекта трактуються так само, як і в законопроєкті «Про префектів».

І далі, закріплюється новий адміністративно-територіальний устрій, який раніше передбачалось закріпити шляхом внесення змін до Конституції України, чого не було зроблено.

Тоді виникає питання про доцільність призначення префектів при наявності військово-цивільних адміністрацій і місцевих державних адміністрацій. Це підтвердження тези, що була надана авторами вище – недоцільність продовження реформи децентралізації влади в сфері призначення префектів в умовах воєнного стану без законодавчо закріпленого нового адміністративно-територіального устрою України. На нашу думку, повернутися до цього реформування потрібно вже після закінчення воєнного стану і поновлення економічного, технічного і фінансового стану України.

Література:

1. Про реформу. – Децентралізація. URL: <https://decentralization.gov.ua/about>

2. Про військово-цивільні адміністрації: Закон України від 03.02.2015 № 141-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/141-19#Text>

3. Проєкт Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)». URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:D_l3DiZVazsJ:w1.c1.rada.gov.ua

ВІДШКОДУВАННЯ ПОТЕРПІЛИМ ВІД НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

Свирид Т. С.

аспірант

*Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського
м. Київ, Україна*

Відповідно до Конституції України, яка гарантує право на захист від насильства та інших форм злочинів, а також міжнародних договорів та конвенцій, Україна як держава несе юридичну відповідальність за відновлення порушених прав осіб, які зазнали насильства. Як наслідок, у разі порушення прав жертв насильства, останні мають право на компенсацію матеріальної та моральної шкоди. Однак, чітка норма щодо відшкодування збитків потерпілим від злочинів в Конституції відсутня.

Українське законодавство передбачає лише процедуру подання потерпілим цивільного позову у кримінальному процесі. Даний механізм викликає безліч нарікань, бо, як правило, не дозволяє отримати постраждалим від злочину грошове відшкодування у належному розмірі. Часто буває так, що правоохоронні органи не в змозі здійснити розкриття злочину та притягнути до кримінальної відповідальності правопорушників, як наслідок, потерпілі на невизначений час позбавляються можливості відшкодувати завдані їм збитки коштом злочинців. Таким чином порушуються конституційні права жертв насильства.

У статті 127 Кримінального процесуального кодексу України зазначено, що шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом [1]. Однак, поки що такий закон відсутній. Крім того, Україна досі не ратифікувала Європейську Конвенцію про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів від 24 листопада 1983 року.

Відповідно, по сьогоднішній день для осіб, які зазнали насильства в Україні, компенсація збитків є досить актуальним питанням. Адже чинний механізм компенсації шкоди пов'язаний з доказуванням характеру і розміру шкоди, зазвичай не гарантує постраждалим отримання грошової компенсації.

Враховуючи передовий досвід ряду розвинених країн з надання матеріальної допомоги, вважаємо, що державою має бути створений відповідний фонд для компенсації жертвам насильства. Так, В.Ф. Бойко

вважає, що «заснування державного фонду відшкодування заподіяної злочином шкоди потерпілому давно назріло. Формування активів цього фонду можливе за рахунок заставних сум, звернутих у дохід держави, штрафів і конфіскації майна в кримінальних та адміністративних справах» [2].

Досвід функціонування аналогічних фондів вже є. Наприклад, у США такий фонд було створено на основі Закону про потерпілих від злочинів 1984 р. Фонд фінансується за рахунок штрафів і пені, які сплачують засуджені. Також, баланс фонду включає депозити від федеральних кримінальних штрафів та конфіскованих застав. Федеральні доходи, що вносяться до Фонду, також надходять в якості подарунків, пожертвувань і спадщини фізичних осіб [3].

Не менш цікавим є досвід Королівства Нідерландів. Як зазначають О.А. Банчук, І.О. Дмитрієва, Б.В. Малишев, З.М. Саїдова «Нідерланди є однією з перших країн, яка ратифікувала Європейську конвенцію про відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів. У Нідерландах існує Фонд відшкодування шкоди від насильницьких злочинів [4], який був створений у 1976 році, і діє на підставі Закону про фонд відшкодування шкоди від насильницьких злочинів від 1975 року. Джерелом фінансування виплат з Фонду є державні кошти. Він підзвітний Міністерству юстиції Нідерландів. Виплати робляться на засадах розумності і справедливості. З 1 січня 2003 року максимальний розмір виплати становить 22 700 євро за майнові збитки і 9 100 євро – за моральні страждання. Мінімальна виплата «за стрес» становить 454 євро» [5, с.20].

Вважаємо, що Конституція України, поряд з охороною прав і свобод людини та громадянина, також гарантує відшкодування заподіяної злочином шкоди (стаття 56) [6], відтак, таке відшкодування має стати реальним інструментом захисту жертв злочинних посягань. Оскільки при скоєнні злочину та заподіяній шкоди потерпілому є вина не лише злочинця, а й самої держави, яка не забезпечила для громадян безпеку, то потерпілі мають право розраховувати на відшкодування шкоди й зі сторони держави в повному обсязі.

У зв'язку з цим, є необхідним створення спеціального фонду для компенсації заподіяної шкоди потерпілим від насильницьких злочинів на основі цільових відрахувань з державного бюджету, а також коштів, отриманих у результаті штрафів та конфіскації майна як заходи кримінально-правового характеру.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України, документ 4651-VI, в редакції від 05 лютого 2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення 17.02.2023 р.).

2. Бойко В. Ф. Гарантовані Конституцією України права і свободи людини мають надійно захищатися незалежним, компетентним і неупередженим судом. *Вісник Верховного Суду України*. 1999. № 1. С. 5–8.

3. Victims Of Crime Assistance (VOCA), URL: <https://lepc.vi.gov/victims-of-crime-assistance-voca/> (дата звернення 19.02.2023 р.)

4. Schadefonds Gewelds-misdrijven, URL: <https://www.schadefonds.nl/> (дата звернення 19.02.2023 р.)

5. Банчук О. А. Відшкодування потерпілим від насильницьких злочинів: європейські стандарти і зарубіжне законодавство / Банчук О. А., Дмитрієва І. О., Малишев Б. В., Саїдова З. М. *Центр політико-правових реформ*. 2015. С. 268.

6. Конституція України, Документ 254к/96-ВР, Редакція від 01 січня 2020 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 17.02.2023 р.)

НАПРЯМ 3. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС; СІМЕЙНЕ ПРАВО; МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-9>

НАДАННЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ НОТАРІАТОМ

Баранкова В. В.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільної юстиції та адвокатури

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Нотаріальна форма охорони та захисту цивільних прав має за завдання забезпечення охорони та захисту цивільних прав, а також запобігання виникненню судових спорів. Спрямованість нотаріальної діяльності на зменшення кількості цивільних справ, що вирішуються у судах, на надання стабільності та безконфліктності існуючим цивільним правовідносинам визначає й властиві для неї функції, однією з яких є функція надання правової допомоги [1, с. 125; 2, с. 82; 3, с. 265; 4, с. 209], що останнім часом набуває все більшого значення з декількох підстав.

По-перше, Конституція України (ст. 3) закріплює пріоритет прав людини і громадянина, проголосила, що утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Ці важливі положення Конституції України реалізуються, зокрема, і через діяльність нотаріату. До суб'єктів надання правової допомоги нотаріат було віднесено і Конституційним судом України у рішенні від 16 листопада 2000 р. [5]

По-друге, обов'язки щодо сприяння фізичним та юридичним особам у здійсненні їх прав наближають українських нотаріусів до нотаріусів латинської школи, які беруть безпосередню участь у підготовці контрактів, здійснюють певну діяльність як юридичні радники сторін, намагаючись виключити саму можливість появи правових спорів [6, с. 99–100]. Саме тому в країнах латинського нотаріату цей інститут розглядається як інститут превентивного правосуддя, що функціонує за принципом стародавніх римлян: коли працює нотаріус, судді відпочивають.

Функція надання правової допомоги чітко простежується у чинному законодавстві через закріплення відповідних прав та обов'язків нотаріуса у ст.ст. 4 та 5 Закону України від 2 вересня 1993 р. «Про нотаріат» (далі – Закон). Аналіз цих та інших статей чинного Закону дозволяє виснувати, що надання правової допомоги проявляється у реалізації таких повноважень нотаріуса: з'ясування відповідності волевиявлення особи її діям та намірам (ч. 2 ст. 54 Закону), надання допомоги у виборі оптимального варіанту правочину, що, своєю чергою, полягає у роз'ясненні прав та обов'язків, відповідних законів та підзаконних актів, попередженні про наслідки вчинюваних нотаріальних дій (ст. 5 Закону), складанні проєктів правочинів і заяв, виготовленні копій документів і витягів з них (ст. 4 Закону), витребування необхідних документів – доказів (ст. 46 Закону) тощо.

На відміну від суду, який розглядає законність правочину у випадках виникнення спору, за допомоги нотаріуса правочини укладаються, а юридичні договірні відносини виникають. При цьому нотаріус не є мовчазним свідком укладення цивільно-правових правочинів. Його покликання зовсім інше, ніж призначення суду при вирішенні цивільної справи, який не тільки не зобов'язаний, але й, за загальним правилом, не має права допомагати стороні шляхом роз'яснення її матеріальних суб'єктивних прав та обов'язків, а також форм та засобів їх реалізації. Суддя лише сприймає від сторін фактичний матеріал, що ними надається, і на підставі дослідження доказів постановляє рішення. Нотаріус же, навпаки, має стати безпосереднім учасником укладення правочину, бо зобов'язаний законом роз'яснювати кожній з його сторін суть і значення вчинюваного акту, а сам має переконуватися в тому, чи розуміють це сторони правочину і чи відповідає його зміст їх волі. У випадку, якщо при укладенні правочину відсутнє вільне волевиявлення, то немає й самого правочину. Таким чином, можна стверджувати, що нотаріус регулює волю сторін при вчиненні актів і його вплив на формування змісту правочинів є значно більшим, ніж це може здатися на перший погляд.

Нотаріус зобов'язаний визначати для фізичних та юридичних осіб законні шляхи та способи досягнення їх цілей і реалізації їх інтересів, давати роз'яснення з питань вчинення нотаріальних дій.

Роз'ясненню має передувати з'ясування дійсних взаємовідносин між заінтересованими особами та їх справжніх цілей. Наприклад, якщо одна сторона бажає придбати будинок або квартиру, а інша згодна на відчуження тільки за умови надання їй довічної матеріальної допомоги, то, з урахуванням цих обставин, нотаріус має посвідчити договір

довічного утримання, а не договір купівлі-продажу або дарування, як подекуди про це просять сторони.

Отже, завдання нотаріуса полягає у тому, щоб чітко з'ясувати дійсні взаємовідносини між сторонами, а також їх наміри. Сторони можуть нечітко уявляти собі зміст прав і обов'язків, ступінь їх забезпеченості, тому нотаріус зобов'язаний ознайомити заінтересованих осіб зі змістом відповідних положень закону, розтлумачити його, вказати, яким чином мають сторони оформити свої правові відносини. Він має також роз'яснити всім заінтересованим особам повно та вичерпно їх права, обов'язки, підказати найкращі способи забезпечення виконання зобов'язань контрагентом. Далі на підставі отриманої від нотаріуса інформації про обсяг своїх можливостей сторони вже самі мають вирішувати, якою мірою вони їх використовують. Скажімо, чи оберуть сторони, приміром, такі способи забезпечення, як застава або неустойка, залежатиме від їхнього розсуду, але важливо, щоб нотаріус попередив їх про надані законом можливості.

Крім того, у нотаріальному процесі існує інформація, роз'яснення якої є обов'язком нотаріуса. необхідно, наприклад, наголосити заповідачу, що у випадку існування на момент відкриття спадщини осіб, які входять до складу обов'язкових спадкоємців, вони отримують обов'язкову долю незалежно від змісту заповіту. При укладенні шлюбного договору тлумачиться порядок набрання ним чинності (п. 2.4 гл. 5 розд. ІІ Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України); при посвідченні договору найму житлового приміщення роз'яснюється сторонам зміст ст. 796 Цивільного кодексу України; при посвідченні договорів між подружжям, батьками дитини, а також особами, які проживають однією сім'єю, роз'яснюється зміст п. 4 ст. 77 Сімейного кодексу України; при посвідченні договору про сплату аліментів на дитину нотаріусом роз'яснюється зміст п. 2 ст. 189 Сімейного кодексу України з одночасним зазначенням про це у тексті договору у частині можливості стягнення аліментів у безспірному порядку на підставі виконавчого напису у разі невиконанням одним із батьків свого обов'язку за договором., тощо.

При складанні проектів правочинів, довіреностей, заповітів нотаріус зобов'язаний, з'ясувавши справжні наміри їх учасників, документально зафіксувати волю останніх з урахуванням вимог чинного законодавства. І тут досить важливою є та обставина, що розробка форми нотаріальних документів є результатом не тільки (і навіть не стільки) вимог законодавця, скільки багаторічної практики нотаріату, що базується на положеннях закону і повазі до інтересів усіх суб'єктів права.

Одним із проявів функції сприяння фізичним і юридичним особам у реалізації їх прав та інтересів є повноваження нотаріуса щодо

витребування необхідних документів. Інколи вважають, що, якщо для постановлення законного і обґрунтованого нотаріального акту недостатньо даних, наданих заінтересованими особами, нотаріус має сам витребувати від відповідних установ усі необхідні відомості. Цю думку не можна визнати правильною, бо ст. 42 Закону чітко вказує, що нотаріальні дії вчиняються після їх оплати в день подачі всіх необхідних документів, тобто покладає обов'язок доводити обґрунтованість звернення за вчиненням нотаріальної дії шляхом пред'явлення певних документів – доказів на заінтересовану особу.

Таким чином, аналіз законодавства, що регулює нотаріальну діяльність, дозволяє стверджувати, що інститут нотаріату покликаний не тільки посвідчувати факти або фіксувати обставини, що мають юридичне значення, але й надавати суб'єктам правових відносин всебічну правову допомогу.

Література:

1. Ковалів М. В. Організація державної системи надання безоплатної правової допомоги / Ковалів М. В., Сопільник Л. І., Сопільник Р. Л., Єсімов С. С. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія : Право*. 2020. № 26. С. 122–127.

2. Польська О. М. Суб'єкти відносин безоплатної правової допомоги в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2(99). С. 76–85

3. Федоренко Т. В. Нотаріат як форма захисту прав і законних інтересів громадян. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Право*. Вип. 20. Ч. П. Том 1. 2012. С. 263–266

4. Долинська М. С. Функції українського нотаріату: поняття та види. *Форум права*. 2011. № 4. С. 208–212. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11dmcptv.pdf>

5. Про офіційне тлумачення положень статті 59 Конституції України, статті 44 Кримінально-процесуального кодексу України, статей 268, 271 Кодексу України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]: Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням громадянина Солдатова Геннадія Івановича від 16 листопада 2000 р. № 13-рп/2000. Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/v013p710-00>

6. Дякович М. М. Особливості правового статусу нотаріуса в Україні: теоретичні та практичні аспекти. *Право України*. 2020. № 9. С. 97–106

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРОЦЕСІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Волощенко О. М.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

м. Харків, Україна

Євроінтеграція, як пріоритетний напрямок розвитку внутрішньої і зовнішньої політики України, надала не тільки спектр можливостей щодо удосконалення вітчизняного законодавства, але і стала справжнім випробуванням «на міцність» для державних структур в питаннях якості впровадження політичних, соціально-економічних, правових та інституційних реформ. Для України, в рамках реформування судової та законодавчої систем такий підхід до визнання практики Європейського суду як джерела права є цілком прийнятним. Вищезазначений тезис гармоніює із процесами новелізації Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК), зокрема, та принципів діяльності судової системи, загалом. Так, згідно ч. 4 ст. 10 ЦПК «Суд застосовує при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику Європейського суду з прав людини як джерело права» [1]. Оскільки спори з прав інтелектуальної власності є складовою цивільного судочинства, вважаємо доцільною застосовувати пропозиції щодо можливості визнання практики Європейського суду з прав людини як джерело права інтелектуальної власності.

Такий підхід дозволяє максимально точно наблизити вітчизняне законодавство сфери права інтелектуальної власності до європейських цінностей та стандартів, як з точки зору теорії так і практики. Адже, норма права, що розглядається через призму судового прецеденту являється ідеальним механізмом правового регулювання, оскільки на практиці дає можливість оцінити ефективність її дії. Такий підхід виключає можливості існування правових колізій. Одночасно, думка найвищої судової інстанції стосовно правильного застосування норм права в конкретних спірних відносинах дозволить в подальшому спростити процедуру захисту прав інтелектуальної власності і удосконалювати процеси гармонізації законодавства.

Так, використання прецедентів Європейського суду з прав людини, в першу чергу, спростить процедуру пошуку найбільш оптимальних способів захисту порушених прав для правовласників, основна маса яких особи, що не володіють юридичними знаннями. З огляду на вищевикладене, також доцільною є пропозиція з утворення єдиної уніфікованої бази судових прецедентів Європейського суду з прав людини за родовими ознаками справ. Це значно спростить процедуру пошуку необхідних рішень під конкретні правові ситуації.

Окрему увагу також варто надати Директивам Європейського Союзу. За своєю природою система джерел Європейського права має комплексний характер, для якого властивим є поділ нормативно-правових актів на первинні та вторинні. Якщо до первинних джерел відносяться міжнародно-правові договори, що регламентують діяльність Європейської спільноти, то до вторинних – директиви. Директива як джерело комунітарного права, що володіє значною специфікою, має обов'язкову силу тільки для тієї держави (або групи держав), якій вона адресована й лише стосовно того результату, до досягнення якого вона спрямована. Її відмінною рисою також є те, що форми і способи реалізації правоположень, закріплених у директиві, визначаються самою державою-дестинатором директивного право положення [2, 86].

Вважаємо, що з метою покращення процесів євроінтеграції варто враховувати (імплементувати) положення існуючих директив сфери інтелектуальної власності, шляхом приєднання до вже існуючих та безпосереднього виконання їх положень. Зазначене матиме максимально позитивний результат лише у тих випадках якщо державна політика буде спрямована на розвиток як суспільної так і законодавчої сфери.

Суспільний елемент такої діяльності передбачає ведення активної просвітницької діяльності юристами-практиками серед користувачів і правовласників об'єктів інтелектуальної власності. Основною причиною існуючих проблем з неправомірного використання об'єктів інтелектуальної власності є суспільна необізнаність в питаннях розуміння суті та порядку правомірного використання об'єктів інтелектуальної власності [3, с. 35]. До основних напрямів просвітницької діяльності варто віднести: роз'яснення порядку правомірного використання об'єктів інтелектуальної власності (фонограм, відеограм тощо); інформування населення з питань способів захисту порушених чи невизнаних прав; порядок повідомлення про виявлені правопорушення щодо об'єктів інтелектуальної власності.

Література:

1. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо захисту прав інтелектуальної власності під час переміщення товарів через митний кордон України: Закон України від 17.10. 2019 № 123-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202-IX> (дата звернення 28.03. 2020).

2. Про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода від 30.11.2015 № 984. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/202-IX> (дата звернення 29.03.2020).

3. Про охорону прав на зазначення походження товарів: Закон України від 16 червня 1999 року № 752-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-14> (дата звернення 29.03. 2020).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-11>

ПРАВА ОСОБЛИВОГО РОДУ (SUI GENERIS) В АВТОРСЬКОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Дмитришин В. С.

кандидат юридичних наук, доцент,

старший науковий співробітник

Державної наукової установи

*«Науково-практичний центр профілактичної
та клінічної медицини» Державного управління справами
м. Київ, Україна*

З 1 січня 2023 року набув чинності у новій редакції Закон України «Про авторське право і суміжні права» (далі – Закон) [1]. Безумовно, прогресивний та відповідний викликам сучасності законодавчий акт привніс у вітчизняне правове поле певні новації, однією з яких стало більш розгорнуте та систематизоване застосування у авторському праві такого виду прав, як «права особливого роду», (*sui generis*).

Sui generis – це латинське висловлювання, що буквально означає «свого власного виду» або «унікальні за своїми характеристиками» [2]. Цей вислів часто використовується в аналітичній філософії для того, щоб визначити ідею, сутність чи реальність, яка не може бути включена в більш широке поняття. В праві термін *sui generis* використовується для ідентифікації юридичних явищ, існуючих незалежно від інших, що

відрізняються своєю незвичайністю, а також у відношенні конкретного права чи обов'язку [3].

На думку вітчизняних дослідників, правова природа права *sui generis* полягає в тому, що це право інтелектуальної власності, оскільки йому притаманний головна його визначальна риса – монополія суб'єкта на використання інтелектуального продукту, а також його принципи: захист майнових інтересів; скінченний термін чинності майнових прав; диференціація видів майнових прав за способами використання об'єкту; встановлення виключено у майнових правах. Разом з тим, право *sui generis* має власні ознаки: а) унікальність (надання розробнику не властивих іншим інститутам захисту інвестиційних інтересів); б) своєрідність (незастосування критерію творчості та введення інвестиційного критерію для надання правової охорони); в) самостійність (можливість паралельного існування з іншими режимами правової охорони для баз даних або їх складових); г) незалежність від усіх інших правових режимів [4].

Загалом, удосконалення вітчизняного законодавства, шляхом прийняття Закону, була, в тому числі, пов'язана і з інтеграцією України до Європейського простору та приведенням вітчизняного законодавства до стандартів Європейського Союзу. Так, Директива Європейського парламенту та Ради «Про правовий захист Баз даних (96/9/ЄС від 11.03.1996 р.)» [5]. Зазначена Директива, посилаючись на економічний аспект проблеми й неможливість її вирішити засобами авторського права, встановила додатковий рівень охорони баз даних – режим «*sui generis*», який спрямований на захист саме вмісту бази даних і реалізується шляхом надання розробникам прав, достатніх для запобігання несанкціонованому його використанню. При цьому не заперечується застосування авторської правової охорони. Таким чином, створюється дворівнева охорона баз даних: один рівень авторське право, яке охороняє структуру бази, тобто підбір чи упорядкування вмісту останньої, що є інтелектуальним творінням автора, другий – режим «*sui generis*», тобто особливе право, що спрямований на охорону вмісту бази даних від несанкціонованих вилучень з неї чи повторного використання. Останній передбачає власні критерії охороноздатності і бази даних й окрему сукупність прав особливого роду.

Згідно Закону, охороні засобами права особливого роду (*sui generis*) в Україні підлягають неоригінальні бази даних та неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою. Так пункт 5 частини 2 статті 3 Закону відносить до сфери його дії охорону та захист особистих немайнових прав і майнових прав суб'єктів права особливого роду (*sui generis*) на неоригінальний об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою, а стаття 8 каже, що не охороняються авторським правом

розклади руху транспортних засобів, розклади телерадіопередач, телефонні довідники та інші аналогічні бази даних, що не відповідають критеріям оригінальності і на які поширюється право особливого роду (*sui generis*).

Стаття 33 Закону визначає, що неоригінальним об'єктом, згенерованим комп'ютерною програмою, є об'єкт, що відрізняється від існуючих подібних об'єктів та утворений у результаті функціонування комп'ютерної програми без безпосередньої участі фізичної особи в утворенні цього об'єкта. Проте зазначається, що сам факт використання автором комп'ютерної програми для створення твору, не перешкоджає виникненню авторського права: «Твори, створені фізичними особами з використанням комп'ютерних технологій, не вважаються неоригінальними об'єктами, згенерованими комп'ютерною програмою».

Суб'єктами права особливого роду (*sui generis*) на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою, є особи, яким належать майнові права або які мають ліцензійні повноваження на програму, у результаті функціонування якої утворений цей об'єкт, – автори такої комп'ютерної програми, їх спадкоємці, особи, яким автори чи їх спадкоємці передали (відчужили) майнові права на комп'ютерну програму або правомірні користувачі комп'ютерної програми. Характерною особливістю таких прав, яка їх суттєво різнить з авторськими правами, є те, що у результаті утворення неоригінального об'єкта, згенерованого комп'ютерною програмою, особисті немайнові права не виникають.

Обсяг майнових прав суб'єкта права особливого роду (*sui generis*) на неоригінальний об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою, відповідає загальному обсягу майнових авторських прав, тобто, суб'єкт такого права має право використовувати цей неоригінальний твір будь-яким способом (способами), а також має виключне право дозволяти або забороняти використання цього твору іншими особами. Також такий суб'єкт, протягом строку дії права особливого роду (*sui generis*), має виключне право на передачу (відчуження) цього права та має право надавати іншим особам дозвіл на використання цього об'єкта будь-якими способами на підставі ліцензійного договору.

Як і у випадку з загальними авторськими правами, право особливого роду (*sui generis*) на неоригінальний об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою, виникає внаслідок факту генерування цього об'єкта і починає діяти та є чинним з моменту його генерування, а строк його чинності спливає через 25 років, що обчислюються з 1 січня року, наступного за роком, в якому згенеровано неоригінальний об'єкт.

У випадку, якщо неоригінальний об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою, є результатом використання об'єктів авторського права, відповідний суб'єкт користується правом особливого роду (*sui generis*) на такий неоригінальний об'єкт, за умови дотримання ним прав власника авторського права, твір якого було використано у процесі генерування такого неоригінального об'єкта. Такі є самі правові наслідки виникають і у випадку, якщо неоригінальний об'єкт, згенерований комп'ютерною програмою, є результатом використання іншого охоронюваного неоригінального об'єкта, згенерованого комп'ютерною програмою.

Положення статті 21 Закону встановлює, що бази даних (компіляції даних) охороняються авторським правом, якщо вони за добором та/або упорядкуванням їх складових частин є результатом творчої діяльності. Тобто, критерієм охороноздатності виступає саме творчий характер діяльності зі створення бази.

В режимі «*sui generis*» бази даних підлягають охороні з моменту завершення процесу її створення, отже, не вимагається ні обнародування, ні публікації, ні перевірки стосовно охороноздатності, ні будь-якої офіційної реєстрації об'єкта. Суб'єктом прав «*sui generis*» визнається розробник бази даних – особа, яка проявляє ініціативу і йде на ризик, здійснюючи інвестиції (в широкому розумінні цього слова: фінансові, трудові, технічні та ін.) у її створення, а значить, і несе відповідальність за кінцевий продукт.

Право особливого роду (*sui generis*) на базу даних здійснюється незалежно від того, чи підлягає відповідний об'єкт охороні авторським правом або іншими правами. Крім того, це право здійснюється незалежно від того, чи підлягає вміст відповідної бази даних охороні авторським правом або іншими правами. Як і у випадку з об'єктами, згенерованими комп'ютерною програмою, право особливого роду (*sui generis*) на бази даних може передаватися (відчужуватися) або надаватися (ліцензуватися) на договірних підставах. Майнові права особливого роду (*sui generis*) починають діяти з дати закінчення створення бази даних та термін їх чинності спливає через 15 років в останній день календарного року, в якому базу даних було створено.

Таким чином, в Україні створюється дворівнева охорона баз даних: один рівень авторське право, яке охороняє оригінальну структуру бази, тобто творчій підбір чи упорядкування її вмісту, що є інтелектуальним творінням автора, другий – режим «*sui generis*», тобто право особливого роду, що спрямоване на охорону вмісту бази, охорону інформації від несанкціонованих вилучень з неї чи повторного використання.

Література:

1. Закон України «Про авторське право і суміжні права» № 2811-IX від 01.12.2022 р. *Голос України* від 31.12.2022. № 267/
2. The Oxford English Dictionary / J. Simpson, E. Weiner (eds.). 2nd ed. United Kingdom, 1989. P. 757
3. Dunway v. New York, 442 U.S. 200 (1979). [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://supreme.justia.com/us/442/200> (дата звернення 23.01.23)
4. Маліновська І. М. Sui generis как право интеллектуальной собственности. *Бизнес в законе*. 3'2013. С. 15–20.
5. Council Directive on the legal protection of databases. *Official Journal of the EC*. L77, 27.03.1996. P. 20–28.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-12>

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВЧИХ ІНІЦІАТИВ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗГЛЯДУ СУДАМИ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Короед С. О.

*доктор юридичних наук, професор,
в.о. президента Науково-дослідного інституту публічного права
м. Київ, Україна*

Введений Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 в Україні воєнний стан у зв'язку із повномасштабним збройним вторгненням Російської Федерації на територію України «запустив» дію Закону України «Про правовий режим воєнного стану», яким зокрема визначено правові засади діяльності органів державної влади в умовах воєнного стану, гарантії прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб. Від зазначеної дати суди, органи та установи системи правосуддя України працюють відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану», про що було розміщено відповідну заяву на офіційному веб-сайті Верховного Суду [1]. Зазначеним Законом передбачено функціонування судів, органів та установ системи правосуддя виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, визначені Конституцією України та законами України (ст. 12-2); правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами, створеними відповідно до

Конституції України. Адже Конституція України забороняє в умовах воєнного або надзвичайного стану обмеження права на судовий захист (а точніше – права на доступ до правосуддя) (статті 55, 64). Як справедливо зауважував К.В. Гусаров, цивілістична наука та законодавство потребують оновлення у зв'язку із особливостями правовідносин, викликаних збройною агресією Російської Федерації, діяльністю незаконних формувань і неможливістю реалізації національного законодавства на тимчасово окупованих територіях України [2, с. 23].

Таке “оновлення” процесуального законодавства в умовах воєнного стану вимагається з метою забезпечення безперервного здійснення цивільного судочинства у зв'язку із неможливістю належного повідомлення учасників справи в загальному порядку, а також неможливістю учасників справи взяти участі в судовому засіданні та здійснення своїх процесуальних прав і виконання процесуальних обов'язків у встановлені строки (зокрема із відсутністю в суді енергопостачання), що вимагає розширення можливостей дистанційної комунікації учасників справи із судом або розширення сфери застосування письмового провадження, забезпечення фіксування ходу судового засідання альтернативними технічними засобами або у протоколі судового засідання тощо. Зазначені проблеми частково намагаються вирішити народні депутати України в поданих до Верховної Ради України двох законопроектів – «Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо здійснення судочинства під час дії воєнного чи надзвичайного стану та врегулювання спорів за участі судді» від 13.01.2023 № 8358 [3] та «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення проведення судового засідання у разі неможливості його повного фіксування технічними засобами в умовах воєнного чи надзвичайного стану» від 13.01.2023 № 8359 [4].

Першим законопроектом передбачається: запровадження альтернативного порядку викликів і повідомлень учасників справи (включаючи повідомлення про ухвалення відповідного судового рішення) – на відомі засоби комунікації цих учасників телефонограмою, СМС повідомленням, електронною поштою, повідомленням у месенджерах (а в іншому випадку – через оголошення на офіційному веб-порталі судової влади України); встановлення розумного (замість визначеного у календарних днях) строку проведення підготовчого провадження та розгляду справи по суті – з урахуванням можливості учасників справи взяти участь у розгляді

справи; поширити процедуру врегулювання спору за участю судді також на справи, в яких беруть участь треті особи із самостійними вимогами, а також на стадію апеляційного розгляду і допустити проведення нарад у режимі відеоконференції та залучення за необхідності психолога; обчислення строку розгляду справи по суті починати з дня встановлення факту повідомлення учасників справи про розгляд справи та встановлення обставин можливості сторін взяти участь у розгляді справи; надання судам першої та апеляційної інстанції з власної ініціативи права прийняти рішення про розгляд справи, розгляд якої здійснюється в порядку загального провадження, без повідомлення (виклику) учасників справи (в порядку письмового провадження) за наявними у справі матеріалами; фіксування судового засідання у протоколі судового засідання або іншими технічними засобами, які дозволяють фіксувати звук чи відео ходу судового засідання у разі неможливості здійснення повного фіксування судового засідання технічними засобами; поширення на правовий режим воєнного або надзвичайного стану процесуальних наслідків, встановлених раніше на час дії карантину. Іншим законопроектом передбачається при неможливості здійснення повного фіксування судового засідання технічними засобами в умовах воєнного чи надзвичайного стану фіксування секретарем судового засідання ходу судового засідання письмово у протоколі судового засідання, в якому мають відобразитися істотні моменти розгляду справи (протокол судового засідання складається секретарем судового засідання впродовж п'яти або десяти днів залежно від складності справи з дня закінчення судового засідання).

Позитивно оцінюючи запропоновані зміни в процесуальне законодавство в аспекті забезпечення ефективності цивільного судочинства, водночас висловимо свої міркування щодо окремих положень вказаних законопроектів. Так, надіслання учасникам справи повідомлень на «відмові засоби комунікації» можна застосовувати лише в тому випадку, якщо такий засіб комунікації учасник справи особисто повідомив суду в своїх заявах по суті справи або якщо такі засоби комунікації учасник справи використовував під час офіційного листування в спірних правовідносинах з іншим учасником справи чи державними органами, або якщо такий номер засобу зв'язку або електронної пошти зазначено в Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань – для юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців. Водночас для фізичних осіб (які не є підприємцями, адвокатами, приватними нотаріусами, приватними виконавцями) законодавство не передбачає обов'язку мати якісь засоби зв'язку (телефон та електронну пошту), відтак такі засоби зв'язку не мають статусу офіційного засобу

комунікації з особою (на відміну від задекларованого чи зареєстрованого місця проживання особи – п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону України "Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні").

Пропозиція встановлення розумного (замість визначеного у календарних днях) строку проведення підготовчого провадження та розгляду справи по суті – з урахуванням можливості учасників справи взяти участь у розгляді справи, може стати приводом для зловживань з боку недобросовісних учасників справи, які бажають затягнути вирішення справи, зокрема які не будуть бажати скористатися можливістю взяття участі в судовому засіданні у режимі відеоконференції. Крім того, запропоноване положення може не сприяти виконанню завдання цивільного судочинства (ч. 1 ст. 2 ЦПК України), яке передбачає «своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ».

Прив'язка початку обчислення строку розгляду справи по суті до моменту встановлення факту повідомлення учасників справи про розгляд справи та встановлення обставин можливості сторін взяти участь у розгляді справи може спричинити неоднозначне тлумачення судами останньої умови, адже фактично перебування особи за межами України і відсутність у неї офіційної електронної адреси в системі "Електронний суд" (електронного кабінету), а також відсутність електронного цифрового підпису чи власних технічних засобів буде свідчити про відсутність можливості відповідача взяти участь у розгляді справи. А це не відповідатиме завданню цивільного судочинства і порушуватиме права позивача на судовий захист.

Отже, запропоновані в процесуальне законодавство зміни підлягають оцінці на відповідність передусім завданню цивільного судочинства з урахуванням розумного балансу можливостей учасників справи здійснити свої процесуальні права під розгляду конкретної цивільної справи, а також з урахуванням впливу воєнного чи надзвичайного стану на таку можливість.

Література:

1. Заява Верховного Суду (24 лютого 2022 р.). *Офіційний веб-сайт Верховного Суду*. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1259866/>

2. Гусаров К. В. Особливості провадження у справах про встановлення факту народження або смерті на тимчасово окупованій території України. *Цивільне право України: нові виклики і перспективи розвитку* : матеріали XVIII міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 98-й річниці з дня народж. д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. АН УРСР В. П. Маслова (Харків, 28 лют. 2020 р.). Харків: Право, 2020. С. 22–26.

3. Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та інших законодавчих актів щодо здійснення судочинства під час дії воєнного чи надзвичайного стану та врегулювання спорів за участі судді: проект закону України від 13.01.2023 № 8358. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41130>

4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення проведення судового засідання у разі неможливості його повного фіксування технічними засобами в умовах воєнного чи надзвичайного стану: проект закону України від 13.01.2023 № 8359. *Офіційний веб-сайт Верховної Ради України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41153>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-13>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ШТУЧНОЇ МАТКИ В УКРАЇНІ: НОВА ЗАКОНОДАВЧА ІНІЦІАТИВА

Москаленко К. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права*

*Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Назаренко О. А.

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Питання, пов'язані з репродукцією людини, є надзвичайно інтимною сферою, у яку право «втручається» з обережністю. Причому в радянський період вчені і законодавець здебільшого оминали своє увагою питання репродукції людини, а наразі лише окремі питання репродукції людини дістали своє правове закріплення. Йдеться, наприклад, про правомочності на штучне переривання вагітності, проведення процедури стерилізації, застосування допоміжних репродуктивних технологій тощо. Оскільки репродуктивні права

в Україні законодавчо належним чином ще не врегульовані, співавторкою цих тез К. Москаленко неодноразово обґрунтовувався висновок про необхідність прийняття спеціального закону в сфері допоміжної репродукції людини [1; 2]. Що ж до вивчення репродуктивних прав, то цією сферою займалися вітчизняні дослідники, як от: А. Головащук, О. Данченко, О. Кашинцева, Н. Коротка, Р. Майданик, М. Менджул, Р. Стефанчук та інші, однак окремі питання в сфері репродукції людини залишаються і досі невивченими або маловивченими.

Одним із невивчених питань є межа можливого правового регулювання у сфері репродукції людини. Дослідити відповідне питання авторів змусив проєкт Закону України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України та Сімейного кодексу України (у частині визначення походження дитини, вирощеної у штучному середовищі поза межами людського тіла)», зареєстрований 26 грудня 2022 року за № 8306 від (далі – Законопроект) [3]. Законопроектом пропонується врегулювати питання, пов'язане з функціонуванням штучної матки – технології, яка дозволяє зачатій, але ненародженій дитині розвиватись поза людським організмом. Водночас запропоновано доповнити ст. 281 Цивільного кодексу частиною восьмою такого змісту: «8. Дозволяється розвиток ембріонів та виношування плодів людини із застосуванням методу ектогенезу (у штучному середовищі поза межами людського тіла) у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я». Що ж до Сімейного кодексу України, то його стаття 123 доповнюється частиною четвертою такого змісту: «4. У разі народження дитини внаслідок застосування методу ектогенезу (у штучному середовищі поза межами людського тіла), батьками дитини є подружжя, яке дало згоду на застосування такого методу, за умови, що хоча б один з подружжя має генетичний зв'язок з дитиною». Зрозуміло, що технологія штучної матки є більш етичною альтернативою сурогатному материнству, яка не передбачає використання послуг сурогатної матері і дозволяє майбутнім батькам не залежати від волі сурогатної матері у виношуванні дитини і реєстрації народження дитини. Проте технологія штучної матки змушує замислитись над низкою питань, як от: чи не сприятиме відповідна технологія створенню соціального бар'єру в доступі до допоміжної репродукції людини, адже скоріше за все, через свою дорожчу вартість, вона буде доступна тільки заможним особам? Водночас виникають питання: як бути із абортom плоду, який розвивається у штучній матці; що робити, якщо ще до народження дитини її батьки помруть, будуть визнані недієздатними або померлими; чи слід

дозволяти використання технології штучної матки одиноким особам; особам, які не є безплідними; одностатевим парам? І найголовніше – чи не стануть відповідні правові норми поштовхом до проведення на території України випробувань технології штучної матки, розробленої в інших країнах світу, адже технологія штучної матки поки що є експериментальною. Відповіді на всі ці питання, на жаль, Законопроект не надає. На нашу думку, до врегулювання питань, пов'язаних з використанням технології штучної матки слід підходити комплексно і, як видається, прийняття Законопроекту не є на часі. Більш нагальним є прийняття спеціального закону, присвяченого здійсненню і захисту репродуктивних прав людини, визнаних на міжнародному рівні.

Література:

1. Москаленко К. В. Вибір статі майбутньої дитини за соціальними та медичними показаннями: проблеми правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 12. С. 48–51
2. Москаленко К. Право осіб, народжених із застосуванням допоміжних репродуктивних технологій, на інформацію про своє генетичне походження. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1. С. 27–30.
3. Про внесення змін до Цивільного кодексу України та Сімейного кодексу України (у частині визначення походження дитини, вирощеної у штучному середовищі поза межами людського тіла): Проект Закону України від 26 грудня 2022 року № 8306. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1593440> (дата звернення: 14.02.2023).

**ФРАУДАТОРНІ ПРАВОЧИНИ:
ДО ПИТАННЯ ПРАВОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ**

Надієнко О. І.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального, цивільного та міжнародного права
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

Конструкція фраздаторності прийшла до нас з римського права. Однак в незалежній Україні тривалий час існувала проблема з врегулювання фраздаторних відносин. Лише нещодавно на неї звернув увагу Верховний Суд України (ВСУ). У постанові ВСУ (справа №755/17944/18) визначено поняття «фраздаторний правочин» – це правочин, учинений боржником на шкоду кредитору. Також судом було зазначено, що договором, що вчиняється на шкоду кредиторам (фраздаторним договором), може бути як оплатний, так і безоплатний договір. Застосування конструкції «фраздаторності» при оплатному цивільно-правовому договорі має певну специфіку, яка проявляється в обставинах, що дозволяють кваліфікувати оплатний договір як такий, що вчинений на шкоду кредитору. До таких обставин, зокрема, відноситься: момент укладення договору; контрагент з яким боржник вчиняє оспорюваний договір; ціна, наявність/відсутність оплати ціни контрагентом боржника [1]. У постанові Великої Палати ВСУ (справа №369/11268/16-ц) зазначалось, що фраздаторний правочин може кваліфікуватися як фіктивний; такий, що вчинений всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом; такий, що порушує публічний порядок. Також у даній постанові було зазначено, що позивач вправі звернутися до суду з позовом про визнання договору недійсним, як такого, що направлений на уникнення звернення стягнення на майно боржника, на підставі загальних засад цивільного законодавства (ст. 3 ЦК України) та недопустимості зловживання правом (ст. 13 ЦК України), і послатися на спеціальну норму, що передбачає підставу визнання правочину недійсним, якою може бути як підстава, передбачена ст. 234 ЦК України, так і інша, наприклад, підстава, передбачена статтею 228 ЦК України [2]. У іншій постанові Касаційного цивільного суду ВСУ (справа № 754/5841/17) у даній категорії справ було введено конструкцію «право на зло». Було зазначено, що приватно-правовий інструментарій не повинен використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення

сплати боргу або виконання судового рішення про стягнення боргу, що набрало законної сили. Зловживання правом і використання приватно-правового інструментарію всупереч його призначенню проявляється в тому, що: 1) особа (особи) «використовувала/використовували право на зло»; 2) наявні негативні наслідки для інших осіб; 3) враховується правовий статус особи/осіб [3].

Отже, ВСУ власною практикою здійснив важливу річ щодо захисту прав кредиторів. Саме по собі введення в національну юридичну практику конструкції фродакторності забезпечило можливість посилатися на неї у судах у разі виникнення відповідних спорів. До того ж ВСУ сформував характерні ознаки фродакторних правочинів, що допомагає відрізнити його від дійсних правочинів та інших видів недійсних правочинів. Для потенційних позивачів у даній категорії справ важливою є сформовані ВСУ підстави для звернення до суду, які закріпили можливість посилатися на норми щодо принципу добросовісності та меж здійснення цивільних прав при нормативно-правовому обґрунтуванні вимог щодо визнання фродакторних правочинів недійсними.

Ще одним важливим надбанням судової практики ВСУ є розмежування понять «фіктивний правочин» і «фродакторний правочин». Як зазначає В. Крат, треба розмежовувати фіктивні та фродакторні правочини. З урахуванням того, що при фіктивному правочині повинен бути відсутнім намір створити юридичні наслідки, то неможливе виникнення будь-яких майнових наслідків, і відповідно застосування двосторонньої реституції, оскільки правочин не породжує юридичні наслідки. Тобто, двостороння реституція унеможлиблюється конструкцією фіктивного правочину, оскільки на підставі нього виключається можливість передачі коштів та майна. У випадку якщо буде встановлено таку передачу, неможливо вести мову про застосування положень ст. 234 ЦК України, тому, що фіктивний правочин не породжує правових наслідків [4]. К. Дудорова з цього приводу вказує, що угода, укладена на шкоду третім особам, не обов'язково повинна мати ознаки фіктивності. Фродакторний правочин може бути вчинений із наміром створити правові наслідки, але головна мета цієї угоди – завдати шкоди інтересам кредиторів. До зловживання правом особу спонукає бажання уникнути цивільної відповідальності [5, с. 109]. Тому, позиція ВСУ щодо необов'язковості для правочину, що вчиняється на шкоду кредитору, бути фіктивним, є теоретично правильним розумінням суті фродакторності і має важливе практичне значення.

Однак, судовий підхід до вирішення проблеми фродакторних правочинів не є панацеєю. Враховуючи те, що Україна є країною

романо-германської правової сім'ї, необхідним є створення належної законодавчої бази, яка врегулює відповідні відносини на рівні спеціальних норм, а не загальних засад цивільного законодавства, на які посилаються суди. Це пов'язано з тим, що практика ВСУ є динамічною і він часто змінює власні правові позиції за однаковими справами. Така діяльність протирічить принципу правової визначеності як складової частини верховенства права і руйнує сталість судової практики. Тому, важливим є закріплення поняття, характерних ознак фродакторного правочину в ЦК України як такого, що може бути визнаний судом недійсним.

Виникає й важливе питання щодо того, який саме період часу має враховуватися для можливості визнання правочину фродакторним. Ю. Демченко з цього приводу зазначає: «Враховуючи постанову ВС від 26 травня 2021 р., тепер будь-який правочин щодо відчуження майна може бути підданий сумніву та оскаржений. І це насправді надзвичайно широке поле для маніпуляцій з боку недобросовісних осіб. Під час оформлення, наприклад, договору купівлі-продажу нерухомості ні нотаріус, ні покупець не може перевірити наявності договорів, за якими продавець може мати заборгованості. Формально, якщо в продавця немає обтяжень/обмежень у розпорядженні майном, він не обліковується в реєстрі боржників, правочин буде посвідчено нотаріально. Однак щасливий покупець згодом може бути неприємно здивований, отримавши позовну заяву від третьої особи – кредитора продавця – про визнання такого правочину недійсним у зв'язку з його фродакторністю. Кредитор зазначить, що укладено договір задовго до дати продажу нерухомості і що боржник діяв недобросовісно, знаючи, що настала дата розрахунку за укладеним договором, свідомо відчужив це майно. У результаті правочин буде визнано недійсним, майно – повернуто продавцю, а от кошти за нерухомість – навряд» [6]. Тож, не дивлячись на значний позитив в існуванні судової практики з вирішення даної категорії справ, наразі, не можна казати про її досконалість, оскільки вона не нівелює усі можливі порушення, пов'язані з недобросовісністю боржника.

Таким чином: 1) національне законодавство обмежується лише декількома сферами, що регулюють суспільні відносини, пов'язані з вчиненням фродакторних правочинів, що погіршує становище кредитора в процесі стягнення боргу в більшості інших випадків; 2) ВСУ здійснив важливу річ в контексті захисту прав кредиторів. Саме по собі введення в національну юридичну практику конструкції фродакторності забезпечило можливість посилатися на неї в судах у разі виникнення відповідних спорів. До того ж ВСУ сформував характерні ознаки фродакторних правочинів, що допомагає відрізнити їх

від дійсних правочинів та інших видів недійсних правочинів. Для потенційних позивачів у даній категорії справ важливою є сформовані ВСУ підстави для звернення до суду, які закріпили можливість посилалися на норми щодо принципу добросовісності та меж здійснення цивільних прав при нормативно-правовому обґрунтуванні вимог щодо визнання фінансових правочинів недійсними. Ще одним важливим надбанням практики ВСУ є розмежування кваліфікації фінансового правочину. Він може бути фіктивним; таким, що вчинений всупереч принципу добросовісності та недопустимості зловживання правом; таким, що порушує публічний порядок. 3) необхідним є створення належної законодавчої бази, яка врегулює відповідні відносини на рівні спеціальних норм, а не загальних засад цивільного законодавства, на які посилаються суди у вирішенні даної категорії справ. Адже практика ВСУ є динамічною і він часто змінює власні правові позиції за однаковими справами. Така діяльність протирічить принципу правової визначеності як складової частини верховенства права і руйнує сталість судової практики. Тому, важливим є закріплення поняття, характерних ознак фінансового правочину в ЦК України як такого, що може бути визнаний судом недійсним.

Література:

1. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 755/17944/18 від 07.10.2020 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92315178> (дата звернення: 22.08.2022).

2. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 369/11268/16-ц від 03.07.2019 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83482786> (дата звернення: 22.08.2022).

3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у справі № 754/5841/17 від 10.02.2021 р. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94938438> (дата звернення: 22.08.2022).

4. Глушко С. Гра з правочинами: за допомогою яких дій боржник намагається унеможливити повернення боргу. URL: https://borgexpert.com/stiahnennia-borhiv/sudova-praktyka/hra-z-pravochynamy-za-dopomohoiu-iakykh-dij-borzhnyk-namahaietsia-unemozhlyvyty-povernennia-borhu?fbclid=IwAR0113R-8b1m7TPqX1YdQiRy1m2zSXYyhjNKqkZ5_BVQlaUWahMSyWvm2Mg

5. Дудорова К. Б. Фінансові правочини в цивільному праві України. *Актуальні проблеми правової науки: матеріали Міжнародного науково-практичного конгресу, м. Запоріжжя,*

1–2 жовтня 2021 року / за заг. ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя : ЗНУ, 2021. С. 108–110.

6. Демченко Ю. Чому після рішення ВС будь-який правочин щодо відчуження майна може бути підданий сумніву та оскаржений. *Закон і бізнес*. 25.09–01.10.2021. URL: <https://zib.com.ua/ua/149142.html>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-15>

ПРИНЦИП ДОБРОЇ ВОЛІ (BONA FIDE) В КОНТЕКСТІ ВОЛОДІННЯ ЧУЖИМ МАЙНОМ

Савченко В. О.

ORCID ID: 0000-0001-7104-3559

кандидат юридичних наук, доцент,

науковий співробітник Оксфордського університету

м. Оксфорд, Великобританія;

доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

м. Харків, Україна

Принцип доброї волі (*bona fide*) у договірному праві є далекоюсяжним визнанням прав, набутих стороною добросовісно, навіть якщо дія, що створює таке право, не відповідає наміру учасника правовідносин [1, с. 41]. В широкому розумінні, цей принцип ґрунтується на двох складових: 1) виникнення у особи прав та обов'язків навіть якщо це виходить з її дій, а не волі; 2) добросовісна поведінка та сумлінне ставлення до виконання своїх обов'язків. Протилежністю цього принципу є *mala fides*, який обґрунтовує неможливість відповідати за свої дії через хибність судження, як наслідок не відповідного психічного або морального стану. *Bona fide* це чесний намір діяти, не отримуючи нечесної переваги над іншою особою, або виконання обов'язків навіть якщо деякі юридичні нюанси не виконано [2]. Цей принцип має фундаментальне значення для виникнення права володіння чужим майном, яке стає легітимним лише при дотриманні нормативних вимог.

Наприклад, якщо право володіння виникає на підставі договору, то необхідною вимогою є укладання правочинну з дотриманням принципів та норм права. Якщо право володіння виникає без згоди власника, то володільць може бути добросовісним або ні. Саме завдяки принципу доброї волі ми можемо провести кваліфікацію такого володіння.

Якщо особа знайшла загублену річ, вона зобов'язана негайно повідомити про це особу, яка її загубила, або власника речі і повернути знайдену річ цій особі [3, ч. 1 ст. 337]. В цьому випадку, така особа стає фактичним володільцем, але право на володіння, як підстава подальшого виникнення права власності, виникне лише при дотриманні нормативних вимог. Принцип *bona fide vиступить* мірою визначення, чи є особа добросовісним володільцем.

Фактичне володіння не передбачає автоматичного виникнення права володіння, адже може бути не правомірним. Якщо воля власника не була направлена на передачу прав, фактичне володіння можна кваліфікувати як не правомірне. У випадку крадіжки або пограбування, воля власника не направлена на перехід прав, що створює підстави для кримінальної відповідальності. Така ситуація не породжує права на чуже майно.

У разі фактичного, добросовісного володіння без згоди власника (наприклад, знахідка) володілець зобов'язаний отримати дозвіл на володіння від власника. В протилежному випадку, у власника залишається право витребування та захисту своїх цивільних прав. Виключення становлять випадки, коли власник невідомий, відсутній, або строк набувальної давності збіг.

Принцип доброї волі є підставою для виникнення у володільця в одних випадках права власності в момент передачі речі (ст. 330 ЦКУ), в інших – права на давнісне володіння з можливістю в подальшому набути власність після спливу набувальної давності [4, с. 8]. Ч. Кім доводить, що коли строк позовної давності завершився до того, як власник подав позов, то право власності може бути передано від власника до володільця, який отримує право власності шляхом протиправного володіння. Тобто протиправне володіння стає способом набуття права власності на майно шляхом його використання протягом тривалого часу без своєчасних заперечень з боку первісного власника [5]. В цьому випадку свобода волі власника та володільця не враховується. Ми маємо входити лише з факту того, що власник не подав позов у межах позовної давності, а недобросовісний володілець фактично володів майном. Бажання зберегти право власності власником і наявність або відсутність умислу з боку недобросовісного володільця враховуватись не буде.

Принцип доброї волі актуальний і в контексті незаконного володіння майном. Наприклад, якщо особа придбала річ у не власника, не знаючи, що продавець не має відповідного титулу. П.Д. Гуйван пояснює необхідність правового унормування відносин стосовно володіння річчю без належного права тим, що, хоча таке майно і продовжує належати власнику, останній практично позбавлений можливості реалізації закладених у цьому праві повноважень, у той час

як фактичний володілець, не маючи швидких перспектив набути власність, все ж здійснює притаманні даному праву функції [6, с. 44]. В свою чергу, О.О. Михайленко вважає недоцільним те, що правовий захист за чинним законодавством надається лише володінню, яке виникає на правовій підставі, створюючи проблему незахищеного незаконного добросовісного володіння [7, с. 13].

Необхідність дотримання принципу доброї волі корелюється з принципом справедливості та добросовісності. Право володіння чужим майном може бути легітимним лише при дотриманні нормативних вимог та не виникає автоматично, що дозволяє відмежовувати його від фактичного володіння. Добросовісність виявляється в моральній і чесній поведінці, з іншого боку, діяти нечесно або аморально – це недобросовісність [8].

Література:

1. Stromholm S. Bona Fides in the Swedish Law of Property. *The American Journal of Comparative Law*. 1963. Vol. 12, no. 1. P. 41. URL: <https://doi.org/10.2307/838401> (date of access: 09.02.2023).

2. Good faith. *Law Dictionary*. URL: <https://dictionary.law.com/Default.aspx?selected=819> (date of access: 08.02.2023).

3. Цивільний кодекс України : Кодекс від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 1 січ. 2023 р.

4. Гуйван П. Добра совість окупанта як один з основних чинників утримання чужого майна та набуття права власності за давністю володіння. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. 2021. Т. 32(71), № 4. С. 7–12.

5. Kim J.-Y. Good faith error and intentional trespassing in adverse possession. *International Review of Law and Economics*. 2004. Vol. 24, no. 1. P. 1–13. URL: <https://doi.org/10.1016/j.irl.2004.03.001> (date of access: 09.02.2023).

6. Гуйван П. Д. Темпоральні характеристики володіння чужим майном: посесорний захист. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2019. Т. 24. URL: <https://doi.org/10.32837/npnuola.v24i0.653> (дата звернення: 09.02.2023).

7. Михайленко О. Речово-правові обмеження права приватної власності за стародавнім римським та сучасним цивільним правом України : автореф. дис. Харків, 2003. 21 с.

8. Mutz D. Der bösgläubige Markenmelder. *Das Österreichische Patentamt*. URL: <https://www.patentamt.at/alle-news/news-detail/artikel/marken-blog-der-boesglaeubige-marken/> (date of access: 09.02.2023).

ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ МЕДІАЦІЇ У ВИРІШЕННІ СПОРІВ У СФЕРІ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

Турлай О. І.

*аспірант Західноукраїнського національного університету
м. Тернопіль, Україна*

Право інтелектуальної власності – це важливий стратегічний ресурс економічного розвитку держави, духовного і матеріального збагачення суспільства, впровадження інноваційного підприємництва тощо. Порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності є проблемою національного та міжнародного рівня, а ступінь захисту прав творців та їх правонаступників є показником ефективності політики будь-якої держави у боротьбі з неправомірним використанням результатів інтелектуальної діяльності.

Варто зазначити, що спори, які стосуються захисту права інтелектуальної власності є дедалі складнішими, а їх кількість зростає. Як правило, такі справи розглядаються в судовому порядку, проте час вимагає змін. Нещодавно було створено Вищий суд з питань інтелектуальної власності, що буде спеціалізуватися на суперечках у галузі інтелектуальної власності та виступатиме як професійний суд. Як зазначає Д. Старовойтова: «Спеціалізовані суди з інтелектуальної власності успішно функціонують у Німеччині, Австрії, Швейцарії, Великобританії та інших країнах, що позитивно впливає на якість і строки розгляду справ» [1]. Проте у наш час, суди перенавантажені значною кількістю справ, тому слід констатувати той факт, що існує дещо формальний підхід у вирішенні спорів у галузі інтелектуальної власності.

Об'єктами інтелектуальної власності згідно статті 420 Цивільного кодексу України є: «літературні та художні твори, комп'ютерні програми, компіляції даних (бази даних), виконання, фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення, наукові відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, komponування напівпровідникових виробів, раціоналізаторські пропозиції, сорти рослин, породи тварин, комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення, комерційні таємниці» [2].

За допомогою медіації можна вирішити конфлікти у галузі інтелектуальної власності договірні і позадоговірні. Наприклад, спори, які виникають між суб'єктами та користувачами в зв'язку

із невиконанням або неналежним виконанням договорів щодо розпорядження майновими правами на об'єкти інтелектуальної власності; спори, які виникають щодо надання правовласниками дозволу третім особам для використання результатів інтелектуальної діяльності (у тому числі в примусовому порядку відповідно до рішення суду); спори, які виникають в зв'язку із використанням без згоди правовласника об'єктів інтелектуальної власності. Об'єкти інтелектуальної власності вимагають швидкої реакції на такі порушення, аби припинити незаконне відчуження (плагіат, відтворення, копіювання, розповсюдження тощо). Медіація в цих спорах сприяє швидкому припиненню правопорушення, на відміну від вирішення спору в судовому порядку.

Прикладом позасудового врегулювання конфлікту у сфері інтелектуальної власності є спір між ROSHEN і БКК про право користувача щодо зображення на упаковці товарів – торту «Київський».

Варто зазначити, що сторони мають право залучити медіатора на етапах досудового врегулювання спору і судового провадження. Медіація починається із зустрічі, а на вирішення й узгодження всіх проблемних питань потрібен час, іноді це кілька зустрічей. Завжди необхідно розуміти причину спору і думку кожної з сторін.

Медіація – це процес, який дозволяє з'ясувати, який результат вирішення спору можливий, а також допомагає знайти комерційно вигідне сторонам рішення. Завершальний етап медіації – це, як правило, укладення медіаційної угоди.

Позитивний результат від медіації в спорах у галузі інтелектуальної власності відзначений ВОІВ. «В межах цієї організації був створений Центр з арбітражу та посередництва, який займається вирішенням спорів шляхом застосування ADR (Alternative dispute resolution) – альтернативного вирішення спору (зокрема, медіації)» [1].

Серед основних переваг медіації необхідно зазначити наступні:

1) економія часу, адже на відміну від розгляду справи в суді медіація не триває довго;

2) конфіденційність і збереження ділової репутації. Ділова репутація є важливою як для фізичних, так і для юридичних осіб;

3) збереження стосунків. Сторони завдяки медіації знаходять взаєморозуміння, що сприяє налагодженню взаємовідносин у майбутньому;

4) економія витрат: не потрібно оплачувати послуги адвокати, судовий збір та нести інші витрати, пов'язані із розглядом справи у судах різних інстанцій;

5) відсутність обмежень щодо пошуку взаємовигідного рішення.

Перешкодою на шляху комерційної медіації є досить низький рівень обізнаності щодо посередництва у вирішенні спорів. Сьогодні ні

підприємства, ні ТзОВ не включають в комерційні контракти положення про медіацію. Тому ГПК потрібно було б доповнити положеннями про те, що суд має сприяти примиренню сторін, зокрема, за допомогою медіації [3].

Як бачимо, медіація активно поширюється в процесі врегулювання спорів у різних галузях. Можна стверджувати про переваги цієї процедури, зокрема, це те, що вона сприяє розвантаженню судів, а також допомагає прийняттю швидкого і вигідного для сторін вирішення конфлікту, забезпечує збереження конфіденційності, захисту репутації сторін, можливості збереження взаємин між на майбутнє, сприяє економії коштів (не потрібно сплачувати судовий збір, послуги адвоката).

Отже, в спорах у галузі інтелектуальної власності, залучення медіатора надає можливість вирішити спір без судового розгляду на вигідних для сторін умовах, що дозволяє зберегти партнерські відносини і конфіденційність спору, зекономити час та кошти. Щодо інституту інтелектуальної власності, то ще більш ефективним, у порівнянні з іншими сферами, є застосування медіації у таких спорах, адже специфіка інтелектуальної власності полягає, насамперед, у нематеріальності її об'єктів, що дозволяє сторонам і медіатору обрати рішення, не обмежуючись способами захисту порушеного права, передбаченими ЦК України.

Література:

1. Старовойтова Д. Медіація: в яких сферах ІВ є найбільш ефективною? *Юридична газета*. 2020. № 12(718). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/mediaciya-v-yakih-sferah-iv-e-naybilsh-efektivnoyu.html>
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
3. Коваленко В. Медіація в Україні: ефективність та майбутні перспективи розвитку. *Закон і бізнес*. 2022. 19 травня. URL: <https://zib.com.ua/ua/142914.html>

НАПРЯМ 4. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-17>

ДО ПИТАННЯ ПРО НОВЕЛИ МЕДІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Похиленко І. С.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права*

*Київського національного університету будівництва і архітектури
м. Київ, Україна*

Однією з вимог вступу України до ЄС було прийняття Закону «Про медіа», (далі – Закон). Тому, 13 грудня 2022 року Верховна Рада ухвалила законопроект №2693-д «Про медіа» в цілому у другому читанні. За це рішення проголосувало 299 народних депутатів. Слід відмітити, що це був довгий і тернистий шлях, адже *законопроект «Про медіа» готували з 2012, саме тоді відбувались перші спроби адаптувати Директиву про аудіовізуальні послуги, а, власне, закон про медіа у тому вигляді, як він є, почали напрацьовувати з 2019 року, а набувати чинності різні його частини мають від березня 2023 до січня 2031 року.*

Цей Закон має свої переваги та недоліки. До основних переваг, на думку О. Бурмагіна [1] – члена Нацради з питань телебачення та радіомовлення, одного з розробників Закону слід віднести:

«Конвергенція». Бо у світі давно почався процес зближення різних медіа, медіа почали застосовувати конвергентні технології і відповідно в усьому світі почало змінюватись регулювання, коли світові регулятори починають мати конвергентний характер.

«Недискримінація». Завдяки цьому закону контентні обмеження будуть стосуватись всіх типів і видів медіа. Бо це неправильно, якщо одні медіа знаходяться в полі зору регулятора, а інші існують поза регулюванням (наприклад, в аспекті мови ворожнечі).

«Співрегулювання». Інститут співрегулювання дозволяє співпрацю індустрії та регулятора і спільне прописання певних обмежень та правил гри.

«Директива ЄС «Про аудіовізуальні послуги». Закон втілює вимоги до України, як країни з статусом кандидата на вступ до ЄС. Так,

ще треба ухвалити закон про рекламу. Так, мало ухвалити закон, аби «отримати галочку» про виконання цього пункту, треба його ще адекватно імплементувати, бо ЄС ще десь півроку буде моніторити практику реалізації закону і лише тоді винесе рішення, чи виконані вимоги в цій частині.

«**Інформаційна безпека**». Логіка закону передбачає ефективні дії і механізми протидії державі-окупанту.

«**Цифровізація**». Запровадження е-кабінету зробить комунікацію між регулятором та суб'єктами ринку швидкою, сучасною, простою і досить оперативною.

Безумовно, Закон покращує та спрощує регулювання для аудіовізуальних медіа, зокрема в частині спрощення ліцензування та реєстрації, посилює регулятора, який набуває повноважень щодо притягнення до відповідальності усіх типів медіа за поширення протиправного контенту. Також запроваджується система співрегулювання, яке може звести втручання в контент медіа до мінімуму.

Проте, має Закон і недоліки, серед яких **М. Княжицький [2]**, народний депутат України IX скликання, член партії «Європейська Солідарність», Голова підкомітету з питань культурної політики Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики виділяє наступні:

1) втручання в політичні питання, зокрема, зміна підходу до формування і використання Переліку осіб, які становлять загрозу нацбезпеці, до питань застосування санкцій за порушення законодавства про мову тощо;

2) надто широке коло онлайн медіа, на яких поширюватиметься закон;

3) відсутність чіткої, збалансованої та вільної від політичного свавілля процедури анулювання ліцензій/ заборони поширення медіа, можливість застосування санкцій незалежно від наявності вини тощо.

Підсумовуючи викладене, можна прийти до висновків, що Закон «Про медіа» – дуже неоднозначний, оскільки порушує багато важливих тем для нашого медіапростору, як то оновлення законодавства з метою відповідності його Європейським стандартам, спроба ввести обмеження, пов'язані зі збройною агресією, «онлайн-медіа», мовні квоти й більш прозора Нацрада, уточнення статусу журналістів тощо. Проте, цей документ містить ряд недоліків – застарілість, неясність та непотрібна масштабність. У спробі охопити все не врахували низку суперечливих деталей та контекст, у якому живе держава. Як наслідок, попри всі очевидні переваги цього акту, у ньому є низка прогалин, що ускладнюють процес діяльності медіа.

Література:

1. Зміни для комунальних трк, новації співрегулювання та фінансування закону «Про медіа»: що варто врахувати. URL: <https://www.ppl.org.ua/zmini-dlya-komunalnix-trk-novaci%d1%97-spivregulyuvannya-ta-finansuvannya-zakonu-pro-media-shho-varto-vrahuvati.html> (дата звернення: 17.02.2023).
2. Законопроект «Про медіа»: необхідність, якість, вірогідність. URL: <https://www.ppl.org.ua/zakonoprojekt-pro-media-neobxidnist-yakist-virogidnist.html> (дата звернення: 17.02.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-18>

ПІДПРИЄМСТВА В УКРАЇНІ: ПРАВО НА ЖИТТЯ

Радзивілюк В. В.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри економічного права та економічного судочинства
навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Інститут підприємства є центральною, основною частиною системи господарського (комерційного, торгового, економічного) права як в Україні, так і в зарубіжних країнах

Підприємство як явище правового порядку стало відомо усьому світу завдяки прийняттю у 1807 році Французького Комерційного Кодексу, котрим уперше був введений зазначений інститут. Саме це поклало початок бурхливого розвитку епохи підприємств у всьому світі.

Введене Французьким Комерційним Кодексом 1807 року правова регламентація підприємства склала фундамент на якому в подальшому відбулось формування підприємства як соціально-економічного і правового інституту.

Вироблений французькими законодавцями на початку XIX інститут підприємства перейшов до законодавства країн – представників всіх правових сімей світу, зазнаючи лише збагачення та вдосконалення.

Крім того слід мати на увазі ту обставину, що після виходу Французького Комерційного Кодексу 1807 р. (починаючи з 19 сторіччя до цього часу) безліч законодавчих приписів у законодавстві усіх країн світу адресується не тільки фізичним особам – комерсантам, не лише юридичним особам, а саме підприємствам. Й в ті часи і в цей час

у нормативних актах, положення яких унормовували та унормовують не тільки економічні (комерційні, господарські відносини) але й відносини фінансові, трудові, податкові, адміністративні, земельні та багато інших використовувалася та використовується термін «підприємство». Термін «підприємство» скрізь став застосовуватися й у текстах міжнародних угод, конвенцій та інших міжнародно-правових актах, а також нормативних актах Європейського співтовариства.

У теперішній час підприємство як таке, як організаційна форма господарювання та підприємства різних форм власності та різних організаційно правових форм та видів є найбільш розповсюдженим видом господарських організацій низової ланки економіки.

Поняття «підприємство» є узагальнюючим, або збірним. Воно, по-перше, визначає підприємства як суб'єкти господарського права стосовно всіх форм і видів власності в Україні (організаційні форми і види підприємств). По-друге, це поняття є загальногалузевим, тобто взагалі визначає промислові (фабрики, заводи, шахти), будівельні, транспортні, сільськогосподарські, торговельні та інші підприємства [1, с. 147].

Особливу увагу слід звернути на функціонуванні в економічному просторі нашої країни підприємств державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави. Діяльність яких для обороноздатності нашої країни вкрай важлива не лише у період воєнного стану... До них зокрема відносяться: Державне спеціалізоване підприємство «Чорнобильська АЕС», ПАТ «Укргідроенерго», Державне спеціалізоване підприємство «Центральне підприємство з поводження з радіоактивними відходами», Державне підприємство «Національна атомна енергогенеруюча компанія «Енергоатом», Державне підприємство «Енергоринок», Державне підприємство «Придніпровська залізниця», Державне підприємство «Вінницятрансприлад», Державне підприємство обслуговування повітряного руху України, Державне підприємство «Міжнародний аеропорт «Бориспіль», Державне авіаційне підприємство «Україна», Державне підприємство «Одеський морський торговельний порт», Державне підприємство «Дарницький вагоноремонтний завод» та багато інших [2].

Нажаль, у цей час у вітчизняному законодавстві вже повністю відсутні норми, що визначали правове становище містоутворюючих підприємств, особливо небезпечних підприємств (підприємства вугільної, гірничодобувної, атомної, хімічної, хіміко-металургійної, нафтопереробної та інших галузей), , підприємств, що мали суспільну або іншу цінність для територіальної громади та інших [3].

Не дивлячись значення підприємств для економіки кожної конкретної країни на визнання їх на законодавчому рівні у національних правових системах зарубіжних країн, на міжнародному рівні, на рівні міждержавних угруповань, вітчизняний законодавець вирішив вивести з ринку підприємства та остаточно позбавиться їх як суб'єктів права. Причому, все це може відбутися під час війни, що триває на території нашої країни

12 січня 2023 року Верховна Рада України прийняла у першому читанні проект Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період» № 6013 [4].

У пояснювальній записці до зазначеного законопроекту його креаторами визначаються цілі й завдання прийняття законопроекту, що «спрямовані на удосконалення корпоративного управління в юридичних особах, заснованих на державній і комунальній власності, на підвищення інвестиційної привабливості країни, запровадження ефективних механізмів контролю за використанням об'єктів державної та комунальної власності, а також на усунення суперечностей між Цивільним кодексом України та актами спеціального законодавства» [5].

Проте, поза завісою цих гучних «цілей» та «завдань» залишається головне – позбавлення українських підприємств права на існування, примусова реорганізація підприємств, які функціонують у межах усіх, передбачених чиним законодавством форм власності в Україні в господарськи товариства, що неминуче приведе у решті решт до «розпилення» державної та комунальної власності.

Як слушно зазначає з цього приводу О. Беяневич прийняття такого закону створить «нормативну основу для рейдерського захоплення підприємств з використанням інструментів корпоративного управління (через формування керованих наглядових рад, призначення одноосібного чи колективного виконавчого органу, до прикладу, як в НАК «Нафтогаз України»)» [6].

У ході воєнних дій агресора на території нашої країни фізично знищено значну частину економічного потенціалу України до складу якого входили й національні підприємства. Тому відкритим та кричущим залишається питання чи варто ще знищувати підприємства на законодавчому рівні та створювати «величезну прогалину у функціонуванні державного та комунального секторів економіки» [6].

Війна триває...

Література:

1. Науково-практичний коментар до Господарського кодексу України. К. : Юрінком Інтер, 2019. 816 с.

2. Про затвердження переліку об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави : Постанова Кабінету міністрів України від 4 березня 2015 р. № 83 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/83-2015-%D0%BF>

3. Про внесення змін до Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» : Закон України від 22. 12. 2011 р., № 4212-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4212-17>

4. Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період : проект Закону України № 6013. URL:http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707

5. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період». URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72707

6. Беляневич Олена. Кому вигідна так звана «реформа» системи юридичних осіб? Які ризики створює вимога провести реорганізації підприємств під час війни? (2023) 07.02 Економічна правда. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/02/7/696800/>

7. Подцерковний Олег Законопроект № 6013: спроба скасувати ГК чи щось більше? (2022) 10.11 Закон і бізнес URL: https://zib.com.ua/ua/153714-zakonoproekt_6013_sproba_skasuvati_gk_chi_schos_bilshe_-_dum.html

НАПРЯМ 5. ТРУДОВЕ ПРАВО; ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-19>

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ З НЕФІКСОВАНИМ ЧАСОМ РОБОТИ

Прогонюк Л. Ю.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри публічного управління
та адміністрування і міжнародної економіки
Миколаївського національного аграрного університету
м. Миколаїв, Україна*

Вивчаючи велику кількість досліджень щодо питання видів трудового договору, розумієш, що воно не втрачає своєї актуальності і натепер, особливої уваги заслуговує доволі новий його вид – договір з нефіксованим робочим часом. В теперішніх умовах воєнного стану, такий вид трудового договору виступає альтернативою відомих договорів нетипової форми зайнятості, які доволі широко увійшли в цивільний обіг у період пандемії COVID та найшли своє закріплення у законодавстві (дистанційна форма трудового договору). Разом з тим, договір з нефіксованим робочим часом такої активної популярності ще не набув, бо проходить певну апробацію практичним застосуванням, що підштовхує прийняття низки законодавчих актів. Більшість поглядів на механізм запровадження такого виду трудового договору висловлюється через інтернет мережу адвокатською спільнотою на різних вебінар-зустрічах чи майстер-класах, ведуться бесіди серед правників та кадровиків. На докториальному рівні, слід відмітити працю професора О.Г. Бондарчук у співавторстві з доцентом К.М. Васьківською Університету фіскальної служби України, в якій розглянули специфіку роботи з нефіксованим робочим часом, проблему її правового регулювання та особливості договірних відносин, опосередковуючи цей вид праці, як роботу за викликом [1, с. 224]. Цікавою є думка молодих дослідників, здобувачів вищої освіти Донецького національного університету імені Василя Стуса, які вважають, що законодавець при затвердженні нового постійно діючого виду трудового договору, не мав на меті категоричне реформування трудових відносин, він лише намагався надати суспільству інструмент

для більшої легалізації трудових відносин в умовах війни при нестабільних робочих процесах [2, с. 85]. Як на автора, такі договори впроваджуються законодавцем більш, як альтернатива договорам цивільно-правового характеру, але в межах правового регулювання трудових відносин.

Так, стаття 21¹ Кодексу законів про працю, доповнена змінами Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом» від 18.07.2022 року № 2421 дає наступне визначення трудового договору з нефіксованим робочим часом, це є особливий вид трудового договору, умовами якого не встановлено конкретний час виконання роботи, обов'язок працівника виконувати яку виникає виключно у разі надання роботодавцем передбаченої цим трудовим договором роботи без гарантування того, що така робота буде надаватися постійно, але з дотриманням умов оплати праці, передбачених цією статтею [3].

Виходячи з даного визначення, можемо відокремити як позитивні, так і негативні аспекти трудового договору з нефіксованим робочим часом.

Перш за все, при военній ситуації в країні, саме такий вид трудового договору може нести переваги для обох сторін. Для працівника передбачене право працювати одночасно в декількох роботодавців тим самим мати базові соціальні гарантії такі, як лікарняні, відпустки тощо, що посилить його мобільність. У працівника буде більше свободи вибору для реалізації првава на працю. Певні гарантії для працівника законодавець встановлює в зафіксованій квоті щодо кількості укладення договорів із нефіксованим робочим часом на підприємстві. Так, кількість трудових договорів із нефіксованим робочим часом у одного власника (уповноваженого ним органу) становитиме не більше 10% загальної кількості укладених ними договорів. Вважаємо, це положення гарантією недопущення зловживання роботодавцями укладенням трудових договорів цього виду, недопущення їх свавілля. Крім того, передбачено, що такий трудовий договір обов'язково має містити спосіб повідомлення працівника про наявність роботи і від працівника – про готовність приступити до виконання роботи. Так, в п. 10 Розділу IV Примірної форми такого договору затвердженого Наказом Мінекономіки України від 26 жовтня 2022 року № 4179 зазначається, що це може бути письмове повідомлення, за допомогою засобів електронних комунікацій (електронна пошта, номер телефону, мобільний додаток тощо), шляхом укладення актів про виконання роботи тощо [4]. Важливо й те, що законодавець безапеляційно вказує на обов'язок роботодавця забезпечити мінімальну тривалість робочого часу протягом місяця – 8 годин (без можливості надання роботи меншої

тривалості) і, відповідно, з мінімальною оплатою як за 8 годин). Таким чином, було зафіксовано мінімальний робочий час за обліковий період, який дорівнює 1 місяць.

Недоліками цього виду договору, а точніше моментами, які потребують доопрацювання, є те, що не запропоновано на законодавчому рівні чітких строків повідомлення працівника про наявність роботи. Це питання піддано на самостійне вирішення сторін шляхом встановлення строків в самому трудовому договорі. І не менш викликає занепокоєння той факт, що обов'язок працівника виконувати роботу виникає тоді, коли роботодавець надав цю роботу, без гарантії того, що вона буде надаватися постійно. Тобто працівник знаходиться в постійному очікуванні, в підвищеному стані без заробітної платні.

Але, як ми бачимо, законодавець у 2022 році завершив роботу над цим видом трудового договору за принципами договорів «мінімум-максимум», який і раніше пропонувався науковцями, як найбільш оптимальну форму для регулювання роботи за викликом, що застосовується при нестандартних формах зайнятості [5, с. 50].

Підводячи підсумок, слід відмітити особливості договору з нефіксованим робочим часом за чинним трудовим законодавством: в такому договорі встановлюється нижча межа робочого часу (32 години), відпрацювання якої повинен забезпечити роботодавець, а також верхня межа робочих годин (40 годин), які зобов'язаний відпрацювати працівник; роботодавець отримує право у разі необхідності залучати працівника до роботи за попередньо обумовленою трудовою функцією, при цьому працівник не має права відмовитися від виконання роботи. Іншими словами, договір має односторонній зобов'язуючий характер, на відміну від «класичного» трудового договору, згідно з яким у роботодавця існує обов'язок надати роботу, а у працівника стати до роботи. Особливістю договору з нефіксованим робочим часом є те, що обов'язку надати роботу у роботодавця немає, а обов'язок працівника виконувати роботу компенсується мінімальним рівнем винагороди (як правило, шляхом визначення мінімальної кількості робочих годин за обліковий період), яка повинна бути виплачена працівникові незалежно від того чи відпрацював працівник ці години, чи ні.

Проаналізувавши легалізацію договору з нефіксованим робочим часом, та опікуючись все ж таки інтересами найманого працівника, пропонуємо доповнити статтю 21¹ КЗпП України положенням за яким буде додатково передбачатися виплата компенсації найманому працівнику за той час, коли він не працював, але перебував у «режимі очікування». Вважаємо, що розмір такої компенсації може встановлюватися в залежності від жорсткості умов перебування

у «режимі очікування» (постійне перебування у певній місцевості, миттєва готовність виконувати роботу, цілодобовий мобільний зв'язок (мережа Інтернет), невживання спиртних напоїв тощо).

Безумовно, трудовий договір з нефіксованим робочим часом має низку особливостей в істотних умовах договору, у питаннях робочого часу і відпочинку, оплати праці і т. д. Аналізуючи такий вид трудового договору ми можемо констатувати про досить складний та змішаний характер договору. Але, в той же час, він є достатньо диспозитивним для роботодавця і працівника при вирішенні умов робочого часу і відпочинку та трудової взаємодії між собою. В сьогоденнішніх непростих воєнних умовах щодо організації трудових відносин договір з нефіксованим робочим часом відіграє рятувальну роль.

Література:

1. Бондарчук О. Г., Васьківська К. М. Трудовий договір з нефіксованим робочим часом як одна із форм нетипових трудових відносин. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 224–227.

2. Борівська В. М., Михайліна Т. В. Правовий аналіз особливостей укладення та виконання трудового договору з нефіксованим робочим часом. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. Випуск № 14. Том 2. С. 82–85.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання трудових відносин з нефіксованим робочим часом : Закон України від 18.07.2022 року № 2421 <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2421-20#n7>

4. Про затвердження Примірної форми трудового договору з нефіксованим робочим часом : Наказ Мінекономіки України від 26.10.2022 року № 4179 <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=9ed41391-f8aa-48ee-83b5-2d8c5500cb6b&tag=TrudoviiDogovirZNefiksovanimRobochimChasom>

5. Свічкарьова Я.В. Спроба № 2 з питань «Вдосконалення трудового законодавства щодо понять нестандартних форм зайнятості» (Трудовий договір з нефіксованим робочим часом). *Право та інновації*. 2021. № 1(33). С. 46–54.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПРИПИНЕННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН З ПРАЦІВНИКОМ, ЯКИМ ЗАЦІКАВИЛИСЬ ПРАВООХОРОННІ ОРГАНИ

Рим О. М.

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри соціального права

Львівського національного університету імені Івана Франка

м. Львів, Україна

Нез'явлення працівника на роботу може бути підставою для застосування заходів дисциплінарної відповідальності щодо нього. Однак не будь-яка відсутність матиме негативні наслідки для працівника. Зокрема, лише невихід на роботу без поважних причин, може зумовити оголошення догани (ст. 147 КЗпП України), або звільнення (п. 4 ст. 40 КЗпП України). Тож вирішуючи питання про покарання прогульника, роботодавець насамперед повинен з'ясувати поважність причин його відсутності. На практиці часом трапляється, що працівника запрошують до правоохоронних органів і відмовитись від цього прохання він не може. Тож якщо працівником зацікавились правоохоронні органи і викликали його для участі у певних процесуальних діях, то зумовлена цим його відсутність потенційно може тлумачитись як поважна причина невиходу на роботу.

У цьому контексті роботодавцю доцільно встановити процесуальний статус працівника, який не з'явився, адже роль, яку відіграє працівник як учасник досудових чи судових проваджень, визначає спектр гарантій захисту його трудових прав. Наприклад, працівника може бути викликано як свідка до правоохоронних органів чи суду у межах кримінального провадження.

Згідно зі ст. 65 Кримінального процесуального кодексу України (далі КПК України) свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань. Таким чином, статус свідка може отримати особа, яка допитується слідчим, прокурором, слідчим суддею чи судом в установленому КПК України порядку у межах досудового розслідування кримінального провадження чи судового провадження у кримінальному процесі.

Сам по собі факт допиту особи як свідка щодо відомих їй/йому обставин кримінального правопорушення, відомості про яке внесені до

Єдиного реєстру досудових розслідувань, закономірно може бути причиною занепокоєння роботодавця, однак не є юридичним фактом, що може вплинути на динаміку розвитку трудових відносин, які виникли між роботодавцем і працівником щодо правомірності діянь якого ймовірно свідок був допитаний. Тож звільнити такого працівника чи оголосити йому догану за відсутність на роботі не можна.

Якщо ж працівником правоохоронці зацікавились через вчинення злочину, то такий потенційно може стати підозрюваним. Згідно з ч.1 ст. 42 КПК України підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276-279 КПК України, повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй внаслідок невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення. Набуття статусу підозрюваного не є законною підставою для припинення трудових відносин з такою особою чи відсторонення її від роботи, рівно ж як і оголошення їй догани.

Водночас, у разі взяття підозрюваного під варту питання відсторонення його від роботи може бути вирішено в порядку, визначеному КПК України. Зокрема, відповідно до ст. 154 КПК України відсторонення від посади може бути здійснено щодо особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину. Відсторонення від посади здійснюється на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження на строк не більше двох місяців. Строк відсторонення від посади може бути продовжено відповідно до вимог ст. 158 КПК України. клопотання про відсторонення від посади подає прокурор, слідчий за погодженням з прокурором слідчому судді під час досудового розслідування або суду під час судового провадження (ст. 155 КПК України).

За наслідками розгляду клопотання слідчий суддя, суд постановляє ухвалу, в якій зазначає:

- 1) мотиви застосування або відмови у задоволенні клопотання про відсторонення від посади;
- 2) перелік документів, які посвідчують обіймання особою посади та які підлягають поверненню особі або вилученню на час відсторонення від посади;
- 3) строк відсторонення від посади, який не може становити більше двох місяців;
- 4) порядок виконання ухвали.

Копія ухвали про відсторонення надсилається особі, яка звернулася з відповідним клопотанням, підозрюваному чи обвинуваченому, іншим

заінтересованим особам не пізніше дня, наступного за днем її постановлення, та підлягає негайному виконанню в порядку, передбаченому для виконання судових рішень. Таким чином відсторонений працівник не має обов'язку з'являтися на своє робоче місце для виконання трудових обов'язків, а його роботодавець зобов'язаний виконати ухвалу слідчого судді/суду та не допускати таку особу до роботи задля позбавлення можливості протиправно перешкоджати кримінальному провадженню. На виконання цього обов'язку роботодавець видає наказ (розпорядження) про відсторонення особи від роботи згідно зі ст. 46 КЗпП України, де зазначає підставу та строк відсторонення. З цим наказом (розпорядженням) необхідно ознайомити працівника під підпис.

Ухвалення обвинувального вироку суду може зумовити виникнення у роботодавця обов'язку припинити трудові відносини із засудженим працівником. Тут йдеться про випадки призначення покарання у виді позбавлення волі чи іншого покарання, яке виключає можливість продовження роботи особи. Наведені обставини зобов'язують роботодавця звільнити такого працівника за п. 7 ч. 1 ст. 36 КЗпП України після набрання вироком суду законної сили. При цьому наголошуємо, що суд не надсилає копію вироку про позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на певний строк роботодавцю засудженої особи. Суди ухвалюють вироки та визначають покарання, а вже виконання такого забезпечують центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері виконання кримінальних покарань та пробації, його територіальні органи управління, уповноважені органи з питань пробації відповідно до кримінально-виконавчого законодавства України.

Кримінально-виконавчий кодекс України містить окрему Главу 7, яка закріплює процедуру виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Зокрема, згідно зі ст. 30 КВК України виконання покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, призначеного як основне покарання, а також як додаткове до основних покарань, покладається на уповноважені органи з питань пробації. Останні, серед іншого, здійснюють контроль за додержанням вимог судового рішення власником підприємства, установи, організації або уповноваженим ним органом за місцем роботи засудженого.

Якщо ж особу, позбавлену вироком суду права займати певні посади чи займатися певною діяльністю протягом визначеного судом строку, попри відповідні обмеження все ж було прийнято на роботу, то звільнення такого працівника має відбутись на підставі ст. 7 КЗпП України (порушення встановлених правил прийому на роботу).

При цьому наголошуємо, що роботодавець не має повноважень перевіряти працівника при прийомі на роботу щодо наявності відповідних обмежень, адже подбати про недопущення наступного працевлаштування такої особи повинен уповноважений орган з питань пробації, рішення якого є обов'язковими для роботодавця.

У разі засудження працівника до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, або він буде звільнений від відбування покарання з випробуванням, або засуджений до такого покарання, що не перешкоджає продовженню роботи, то такий працівник повинен стати до роботи, а підстави для його звільнення, відсторонення чи оголошення догани відсутні.

НАПРЯМ 6. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО; АГРАРНЕ ПРАВО; ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО; ПРИРОДОРЕСУРСНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-21>

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА ЯК НАУКИ ТА ЯК ГАЛУЗІ ПРАВА

Ананьєва О. В.

*викладач Миколаївського юридичного фахового коледжу
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Миколаїв, Україна*

Яценко О. Л.

*викладач Миколаївського юридичного фахового коледжу
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Миколаїв, Україна*

За останнє століття проблеми екології набули планетарного масштабу та об'єднали зусилля як урядів багатьох держав так і міжнародних організацій, наукових установ, громадських організацій. Все частіше увага людства прикута до екологічної ситуації та стану довкілля. На законодавчому рівні було прийнято низку нормативно-правових актів щодо регулювання суспільних відносин у сфері використання природних ресурсів та охорони навколишнього природного середовища. Серед юридичних наук значне місце посіла наука екологічного права. Вивчення історії формування екологічного права та перспектив розвитку цієї відносно молоді, але, безперечно, важливої науки та галузі права є вагомим внеском як для розвитку юриспруденції, так і для забезпечення екологічної безпеки шляхом нормативного регулювання за допомогою державного механізму.

Екологічне право як наука та як галузь права були предметом вивчення багатьох науковців, серед яких О. Артеменко, В. Бондар, О. Борденюк, Т. Демчук, В. Завгородня, Н. Ільків, І. Каракаш, Р. Кірін, Ю. Корнєєв, Д. Лук'янець, К. Резворович, К. Рябець, Ю. Шемшученко, М. Шульга, О. Юнін та ін. В умовах підвищення актуальності екологічної безпеки, глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, задля екологізації свідомості населення, впровадження екологічних стандартів на всіх рівнях, дослідження історії та перспектив розвитку екологічного права як науки набуває актуальності.

Серед науковців немає єдиного підходу до початку відліку зародження екологічного права. Ряд вчених [1, с.10; 2, с. 23] визначають як перший етап становлення екологічного права період з часів Київської Русі, наводячи як приклад норми «Руської правди». Проте, в науковій літературі зустрічається твердження, що екологічне право як галузь права та як правова наука сформувалася лише у ХХ столітті та є відносно новою в правовій системі та системі правових наук. В самостійну комплексну галузь екологічне право почало виокремлюватися у 1960-х роках. [3, с. 7, 29]. Якщо говорити про екологічне право Європейського співтовариства, то погоджуємося з Бондар В.В., що подією, з якої доцільно вести відлік часу формування та розвитку екологічного права Європейського Співтовариства можна вважати прийняття Декларації щодо програми дій із навколишнього середовища на Стокгольмській конференції ООН 1972 р. [4, с. 138].

В історії Української Державності науковці виділяють такі етапи розвитку екологічного права:

1. Період Київської Русі та Галицько-Волинського князівства (IX–XI ст.).

2. Литово-Польська доба (XIV–XVII ст.).

3. Козацько-гетьманська держава (XVII–XVIII ст.).

4. Період Російської держави (кінець XVIII – початок ХХ ст.).

5. Період СРСР (1971–1991 рр.).

6. Період сучасної Української держави (1991 рік – теперішній час). [1, с. 10–11].

Перша згадка про охорону лісів зустрічається у законах Ярослава Мудрого «О церковних судах й земських ділах». У «Руській Правді» (XI ст.) містилися обмеження промислу диких тварин. У XIII ст. на землях Володимиро-Волинського князівства були визначені території, на яких заборонялося полювання на всіх тварин.

У Литовсько-Польську добу за крадіжку чи вбивство лебедя, знищення гнізда накладався штраф. «Судебник короля Казимира Ягелловича, даному Литві 1468, лютий 29» містив розділ 9 «Про лови, про пущі, про бортне дерево», в якому урегулювалися питання полювання, рибальства, використання вод, плати за користування об'єктами природи [1, с. 11].

Охороні природних об'єктів та їх раціональному використанню приділялася увага і в Запорізькій Січі. Обмежувалося коло осіб, які мали право користуватися природними ресурсами. Це були козаки та піддані Війська Запорозького, а іншим особам потрібно було отримати дозвіл Коша чи кошового отамана. Місцева адміністрація на підставі наказів Коша пильно стежила за станом лісів, щоб не було самовільної вирубки лісів, а порушники щоб не могли уникнути відповідальності [5, с. 9]. У

1718–1719 роках видано акти, якими під загрозою смертної кари заборонялося викидати сміття в річки.

У період кінець XVIII – початок XX ст. через збідніння природних ресурсів посилювалася відповідальність та контроль, зокрема за порубку лісу в заповідниках винну особу страчували.

За радянських часів були вжиті заходи для охорони курортних зон на морському узбережжі, створюються заповідники, приймаються союзні закони щодо охорони природних об'єктів загальнодержавного значення. В 1972 році було прийнято постанову Верховної Ради СРСР «Про заходи по подальшому поліпшенню охорони природи і раціональному використанню природних ресурсів» і постанову Уряду СРСР «Про посилення охорони природи і поліпшення використання природних ресурсів». Екологічні норми були закріплені і в Конституції СРСР 1977 та Конституції УРСР 1978 року.

У Декларації про державний суверенітет України від 16.07.1990 питанням екологічної безпеки присвячено окремий розділ та проголошено, що Україна дбає про екологічну безпеку громадян, про генофонд народу. За часів незалежності прийнято цілу низку законів, зокрема Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» 1991 р., «Про відходи» 1998 р.; «Про охорону атмосферного повітря» 2001 р., «Про охорону земель» 2003 р. «Про природно-заповідний фонд» 1992 р., «Про Червону книгу України» 2002 р. та ін.

Наука екологічного права почала активно розвиватися у XX столітті, ґрунтуючись спочатку на теоретико-методичних розробках вчених-правознавців, що досліджували правове регулювання земельних правовідносин (початок 20–40 рр. XX ст.), а згодом водних, гірничих, лісових (40–60-ті роки XX ст.) та природоохоронних (кінець 50-х – 70-ті роки XX ст.) правовідносин [6. с.145].

Аналізуючи перспективи розвитку науки екологічного права слід виділити як ключовий напрямок – вивчення законодавства Європейського Союзу та судової практики Європейського суду з прав людини у сфері охорони природного середовища, екологічної безпеки. Це є вкрай важливим в умовах євроінтеграції України. Враховуючи різкий дефіцит питної води на планеті, а також виснаження природних ресурсів перспективним напрямком стає розробка правових механізмів задля раціонального використання природних ресурсів, застосування замкнутих циклів товаровиробництва, повторного використання сировини, збереження річок та морів від забруднення. Потребує розвитку екологічне процесуальне право, оскільки лише наявність ефективних механізмів реалізації норм матеріального права дають можливість застосовувати їх.

Важливим завданням науки екологічного права на майбутнє є дослідження можливості кодифікації екологічного законодавства, оскільки наразі в Україні система джерел екологічного права досить розгалужена.

Доктрина конституційного права людини на безпечне довкілля для життя та здоров'я також потребує подальшої наукової розробки.

В умовах збройного конфлікту російської федерації проти України та постійного ядерного шантажу актуальності набуває дослідження проблеми правового забезпечення на глобальному міжнародному рівні радіоекологічної безпеки. Через знищення територій природно-заповідного фонду внаслідок пожеж, викликаних війною та заподіяння іншої шкоди довкіллю внаслідок військових дій постає питання про наукове обґрунтування поняття екоциду та удосконалення механізму притягнення винних осіб до відповідальності та відшкодування завданих збитків.

Література:

1. Екологічне право: навчально-методичний посібник для студентів денної та заочної форми навчання / Демчук Т. І., Борденюк О. В., Шелудяков Р. С. Чернівці, 2021. 100 с.
2. Ільків Н. В. Екологічне право України. Курс лекцій. Львів, 2013. 218 с.
3. Екологічне право : навч. посіб. / кол. авт. [Резворович К. Р., Юнін О. С., Кірін Р. С. та ін.]. Дніпро : Видавець Біла К. О., 2020. 318 с.
4. Бондар В. В. розвиток екологічного права України у світлі євроінтеграційних процесів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Випуск 32. Том 2. С. 137–140.
5. Рябець К. А. Екологічне право України : навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2009. 438 с.
6. Гетьман А. Доктрина науки екологічного права: генеза теоретичних досліджень еколого-правових проблем у ХХ ст. *Право України*. 2014. № 12. С.143–154.

**НАБЛИЖЕННЯ ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
УКРАЇНИ У СФЕРІ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ
І ЗБЕРЕЖЕННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ
ДО ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ**

Дейнега М. А.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного та господарського права
Національного університету біоресурсів
і природокористування України
м. Київ, Україна*

Серед глобальних екологічних проблем сучасності одними з найбільш актуальних є проблеми у сфері використання і збереження водних ресурсів, від невідкладного вирішення яких залежить подальше життя та здоров'я людини. На сьогодні людство вже чітко усвідомило необхідність дбайливого поводження з водними ресурсами, підтримання і відновлення їх якості, оскільки якість води належить до найважливіших характеристик водних ресурсів, що визначають можливість їх використання у різних сферах життєдіяльності людини. Позитивне вирішення проблем щодо якості водних ресурсів, безумовно, залежить від впровадження дієвих механізмів правового забезпечення раціонального використання і збереження водних ресурсів.

Згідно із сектором «Якість води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище», визначеного Національною стратегією наближення (апроксимації) законодавства України до права Європейського Союзу у сфері охорони довкілля, наша держава має адаптувати національне законодавство відповідно до Директиви 2000/60/ЄС про встановлення рамок діяльності Співтовариства у сфері водної політики зі змінами й доповненнями, внесеними Рішенням № 2455/2001/ЄС і Директивою 2009/31/ЄС; Директиви 2007/60/ЄС про оцінку та управління ризиками затоплення; Директиви 2008/56/ЄС про встановлення рамок діяльності Співтовариства у сфері екологічної політики щодо морського середовища; Директиви 91/271/ЄЕС про очистку міських стічних вод зі змінами й доповненнями, внесеними Директивою 98/15/ЄС та Регламентом (ЄС) № 1882/2003 і Регламентом (ЄС) № 1137/2008; Директиви 98/83/ЄС про якість води, призначеної для споживання людиною, зі змінами й доповненнями, внесеними Регламентом (ЄС) № 1882/2003 і Регламентом (ЄС) № 596/2009;

Директиви 91/676/ЄЕС про захист вод від забруднення, спричиненого нітратами з сільськогосподарських джерел, зі змінами й доповненнями, внесеними Регламентом (ЄС) № 1882/2003.

Основу законодавства Європейського Союзу у сфері раціонального використання і збереження водних ресурсів, запобігання та зменшення забруднення водних об'єктів становить Директива Європейського Парламенту і Ради № 2000/60/ЄС «Про встановлення рамок діяльності Співтовариства у галузі водної політики» від 23 жовтня 2000 р. (змінена та доповнена Рішенням № 2455/2001/ЄС, Директивою № 2008/32/ЄС), т.з. Водна Рамкова Директива. Схвалення Водної Рамкової Директиви державами-учасницями було спрямовано насамперед на захист внутрішніх, поверхневих, прибережних та підземних вод через запобігання та зменшення забруднення, підтримки сталого водокористування, захисту водного середовища, покращення стану водних екосистем.

Положення Водної Рамкової Директиви спрямовані на запобігання погіршенню стану всіх водних об'єктів з метою досягнення ними «доброго» стану. Для водних об'єктів «добрий стан» визначається «добрим» екологічним станом та «добрим» хімічним станом. Водною Рамковою Директивою закріплено заходи для контролю вмісту забруднюючих речовин у водних ресурсах та стандарти якості, придатні для визначення концентрації таких речовин. Метою цих заходів є зменшення, припинення або ліквідування скидання стоків та викидів забруднюючих речовин.

Директивою також передбачено принцип інтегрованої басейнової моделі управління водними ресурсами, при якому об'єктом управління має виступати саме басейн річки з приналежною до нього гідрографічною мережею та оточуючою його екосистемою. На рівні басейнів здійснюється адміністрування і планування водної політики, організовуються моніторинг і контроль, реалізуються практичні заходи щодо запобігання забрудненню й ліквідації його наслідків, здійснюються заходи щодо відновлення водності тощо.

В Європейському Союзі також розроблено правове забезпечення якості води спеціального призначення, зокрема питної води, води, призначеної для купання, стічних вод тощо. Так, 16 червня 1975 р. Радою Європейського Економічного Співтовариства було прийнято Директиву № 75/440/ЄЕС щодо вимог до якості поверхневих вод, призначених для забору питної води у державах-членах Співтовариства. Директива стосується вимог якості, яким мають відповідати поверхневі води, що використовуються чи призначені для використання в якості водойм, з яких відбувається забір питної води. У цій частині обов'язково слід згадати і Директиву № 98/83/ЄС від 3 листопада 1998 р. про якість води, призначеної для споживання людиною.

Основним документом, що здійснює правове регулювання якості води для купання Європейського Союзу, є Директива № 2006/7/ЄС. У Директиві визначені фізичні, хімічні та мікробіологічні параметри, що застосовуються для визначення якості води, призначеної для купання, та значення яких повинні бути встановлені країнами-членами для всіх регіонів або кожного окремого з регіонів купання.

Правове регулювання поводження зі стічними водами в Європейському Союзі забезпечується Директивою № 91/271/ЄЕС від 21 травня 1991 р. щодо очистки стічних вод міст. Документ був ухвалений заради уникнення згубного впливу недостатньо очищених вод міст насамперед на водні ресурси та навколишнє середовище у цілому, адже недостатня очистка вод в одній із держав-членів Європейського Союзу може спричинити погіршення якості води в інших державах-членах. 27 грудня 1998 р. Радою Європейського Союзу було прийнято Директиву № 98/15/ЄС, яка доповнила Директиву 91/271/ЄЕС щодо окремих вимог, зокрема, у частині визначення правила стосовно скидання оброблених побутових стоків із систем водоочищення.

Україна активно залучена у процес імплементації водного законодавства Європейського Союзу. Водне законодавство нашої держави є достатньо розгалуженим і розвинутим. Одним із головних документів у сфері забезпечення якості водних ресурсів є Водний кодекс України від 6 червня 1995 р. Водний кодекс України, у комплексі із заходами організаційного, правового, економічного і виховного впливу, сприяє формуванню водно-екологічного правопорядку і забезпеченню екологічної безпеки населення України, а також більш ефективному, науково обґрунтованому використанню вод та їх охороні від забруднення, засмічення і вичерпання, забезпечує додержання якості водних ресурсів.

З метою визначення основних напрямів державної політики у сфері водного господарства, збереження і відтворення водних ресурсів, підвищення їх якості, впровадження системи інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом Верховною Радою України 24 травня 2012 р. було прийнято Закон України «Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року».

Основоположним документом законодавства України, що визначає правові, економічні та організаційні засади функціонування системи питного водопостачання, є Закон України «Про питну воду, питне водопостачання та водовідведення» від 10 січня 2002 р. Головна мета Закону – забезпечення населення якісною та безпечною для здоров'я

людини питною водою, що повною мірою відображає основні цілі європейського політики у сфері питного водокористування.

Кабінетом Міністрів України 11 жовтня 2021 р. схвалено Морську природоохоронну стратегію України, основними завданнями якої є підготовка та впровадження морських національних планів дій для досягнення та підтримки «доброго» екологічного стану Азовського і Чорного морів на шестирічний період; реалізація програми державного екологічного моніторингу морів України; розроблення та впровадження планів інтегрованого управління прибережними територіями Азовського і Чорного морів.

З метою імплементації Директиви Ради 91/271/ЄЕС «Про очистку міських стічних вод» від 21 травня 1991 р. Верховною Радою України 12 січня 2023 р. прийнято Закон України «Про водовідведення стічних вод населених пунктів», метою прийняття якого є забезпечення реалізації прав громадян на отримання якісного централізованого та нецентралізованого водовідведення при одночасному зменшенні негативного впливу стічних вод на навколишнє природне середовище.

Основним пріоритетом державної політики у сфері охорони вод та сталого використання водних ресурсів є реформування державної системи управління шляхом забезпечення її переходу до басейнової моделі. Так, відповідно до Указу Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 р. «Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи щодо їх нейтралізації» розпочато процес запровадження управління водними ресурсами за басейновим принципом та заходи для захисту і відновлення природних екосистем, таких як ліси, водно-болотні угіддя і річки.

Розробляється проект Стратегії розвитку водної політики України – Водна стратегія України.

Проаналізувавши національне законодавства України, що визначає основні аспекти раціонального використання і збереження водних ресурсів, забезпечення їх якості, та законодавство Європейського Союзу у цій сфері, слід констатувати відповідність більшості зазначених положень українського законодавства європейському. Так, основні програми у сфері водної політики і водного господарства України та Європейського Союзу спрямовані на: забезпечення раціонального використання і відтворення водних ресурсів, збереження водних ресурсів від забруднення, засмічення та вичерпання, створення умов для переходу до сталого та ефективного функціонування екосистем у водних басейнах, забезпечення якості водних ресурсів і поліпшення їх стану.

Наукове дослідження виконане завдяки іменній стипендії Верховної Ради України для молодих учених – докторів наук за 2022 рік.

**ЩОДО КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ
ПІД ЧАС ВОЄННОГО ЧАСУ**

Дем'янов В. В.

аспірант

*Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Розгорнення Російською Федерацією військових дій на території України завдало значної шкоди екології та додало проблем, які вимагають негайного вирішення. Зобов'язання з приводу забезпечення екологічної безпеки та охорони довкілля підчас збройних конфліктів повинні стати зобов'язаннями винної сторони. Ці злочини мають бути без строку давності притягнення до відповідальності. Шкода, яка наноситься в процесі ведення бойових дій навколишньому природному середовищу, це проблеми не тільки для учасників конфлікту, а проблеми міжнародного масштабу. Введення в юрисдикцію Міжнародного кримінального суду та внесення до Римського статуту ще однієї категорії міжнародних злочинів – злочинів екоциду – зумовлено посиленням жорстокості методів та способів ведення сучасної війни, з нанесенням шкоди в глобальних масштабах.

Охорона навколишнього природного середовища – не самоціль. Вона покликана захистити людину, її здоров'я, життя теперішнього та майбутніх поколінь. Природоохоронна діяльність ґрунтується на правових засадах. Так, ст. 50 Конституції України проголошує: «Кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена» [1].

Згідно із Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища» порушені права громадян у галузі охорони навколишнього природного середовища мають бути поновлені, а їх захист здійснюється в судовому порядку [2]. Відповідно до Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» громадяни мають право на безпечні для здоров'я і життя продукти харчування, питну воду, умови праці, навчання, виховання, побут, відпочинок та навколишнє природне середовище, а також на достовірну

інформацію про наявні й можливі фактори ризику для здоров'я та їх ступінь [3]. Проблеми охорони довкілля дістали своє відображення також в Земельному, Водному, Лісовому кодексах, Законі України «Про охорону атмосферного повітря» та інших законодавчих актах України[4–7]. У природоохоронній діяльності велике значення мають заходи кримінально-правового впливу. Кримінальний кодекс України містить окрему главу, норми якої встановлюють відповідальність за злочини, що посягають на об'єкти навколишнього природного середовища [8].

Так, відповідні органи виконавчої влади України фіксують за весь період з 24 лютого всі порушення і у після завершення війни використає їх для притягнення винної сторони до міжнародно-правової відповідальності. Постановою Кабінет Міністрів України від 20 березня 2022 року № 326 затверджено відповідний Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії з метою врегулювання питань відшкодування шкоди (зокрема й екологічної) та збитків, що було завдано нашій державі Російською Федерацією (Білоруссю тощо). У постанові визначені напрямки, за завдання шкоди та збитків яким буде нести відповідальність, в тому числі і екологічні (що будуть оцінюватися поряд з іншими під час встановлення розміру понесених збитків). Це наступні екологічних показники: екологічна шкода в результаті самовільного користування надрами; екологічна шкода, завдана акваторії Чорного і Азовського морів в межах територіальних і внутрішніх вод України; збитки, завдані територіям та об'єктам природно – заповідного фонду внаслідок пошкодження чи знищення природних комплексів та об'єктів в їх межах тощо [9].

Екологічні злочини – це передбачені кримінальним законом суспільно небезпечні діяння, що посягають на навколишнє природне середовище чи його окремі сфери (повітря, землю надра, води тощо). До екологічних злочинів належать: незаконне заняття рибним, звіриним та іншим водним добувним промислом; порушення ветеринарних правил; незаконне полювання; незаконне видобування корисних копалин; порушення законодавства про континентальний шельф; забруднення водойм і атмосферного повітря; забруднення моря речовинами, шкідливими для здоров'я людей або для живих ресурсів моря, чи іншими відходами і матеріалами; умисне знищення, зруйнування чи пошкодження територій та об'єктів природно-заповідного фонду; незаконна порубка лісу тощо [10, с. 122].

Екологічна безпека – це такий стан навколишнього природного середовища, за якого гарантується запобігання й забезпечується попередження погіршення екологічної ситуації та виникнення небезпеки для здоров'я людей; під час воєнного часу та у післявоєнний періоди

включатиме такі пріоритетні напрямки: реформування державного управління у природоохоронній галузі; кліматична політика: запобігання та адаптація до змін клімату; екологічна безпека та ефективне управління відходами; збалансоване використання природних ресурсів в умовах підвищеного попиту і обмежених можливостей; збереження природних екосистем і біологічного різноманіття; відновлення та розвиток природоохоронних територій та об'єктів [11].

Порушення правил екологічної безпеки – порушення порядку здійснення оцінки впливу на довкілля, правил екологічної безпеки під час проектування, розміщення, будівництва, реконструкції, введення в експлуатацію, експлуатації та ліквідації підприємств, споруд, пересувних засобів та інших об'єктів, якщо це спричинило загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки; суспільна небезпечність злочину – злочинне порушення правил екологічної безпеки, яке охоплює суспільно небезпечні діяння (дії чи бездіяльність), які призводять до руйнування екологічного балансу в довкіллі, встановленого порядку використання природних ресурсів, що спричинило тяжкі матеріальні наслідки – загибель людей, екологічне забруднення значних територій або інші тяжкі наслідки [12].

Таким чином, військові дії на території України викрили проблему, що потребує негайного рішення. Таке зобов'язання повинно стати пріоритетним. Порушення правил екологічної безпеки мають бути без строку давності притягнення до відповідальності. Збитки, що завдаються під час ведення бойових дій навколишньому природному середовищу, давно не є проблемою тільки сторін конфлікту, а носить міжнародний характер.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/paran4348#n4348>
2. Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища" 25 червня 1991 року № 1264-ХІІ. *Верховна рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
3. Закону України «Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення» від 24 лютого 1994 року № 4004-ХІІ. *Верховна рада України. Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4004-12#Text>

4. Земельний кодекс України від 25 жовтня 2001 року № 2768-III. *Верховна рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>

5. Водний кодекс України від 6 червня 1995 року № 213/95-ВР. *Верховна рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр#Text>

6. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 року № 3852-XII. *Верховна рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3852-12#Text>

7. Закон України «Про охорону атмосферного повітря» від 16 жовтня 1992 року № 2707-XII. *Верховна рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text>

8. Кримінальний кодекс України редакція від 19.05.2019, підстава – 2708-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

9. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» від 20 березня 2022 року № 326. *Верховна рада України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/326-2022-п#Text>

10. Корнієнко М. В., Романюк Б. В., Мельник І. М. Курс кримінології : особлива частина : підручник : у 2 кн. ; за заг. ред. О. М. Джузи. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 480 с.

11. Розділ «Екологічна безпека» Плану відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди: чи синхронізовані напрямки з іншими робочими групами та чи є вони наскрізними у повоєнному відновленні України? *Головна Платформа рішень для менеджерів природоохоронної діяльності.* URL: <https://ecolog-ua.com/news/rozdil-ekologichna-bezpeka-planu-vidnovlennya-ukrayiny-u-voyennyu-i-pislyavoyennyu-periody-chy>

12. Порушення правил екологічної безпеки. *Безоплатна правова допомога.* URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Порушення_правил_екологічної_безпеки

**ДО ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
АГРОСТРАХУВАННЯ В УМОВАХ РОЗШИРЕННЯ
ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ УКРАЇНИ**

Клеріні Г. В.

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри державно-правових дисциплін
та міжнародного права
Державного біотехнологічного університету
м. Харків, Україна*

Забезпечення активної присутності України на світовому ринку продовольства, зважаючи на зростаючий зовнішній попит та наявність нереалізованого експортного потенціалу аграрної галузі за умови неодмінного дотримання вимог щодо забезпечення продовольчої безпеки країни, становить головну мету Стратегії розвитку експорту продукції сільського господарства, схваленої розпорядженням кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 588-р. У Стратегії вказується, що, усвідомлюючи роль України в забезпеченні глобальної продовольчої безпеки, актуалізується завдання щодо розширення участі України в досягненні Цілей Сталого Розвитку ООН, насамперед подолання голоду, досягнення продовольчої безпеки, поліпшення раціону харчування і сприяння сталому розвитку сільського господарства, реалізуючи при цьому її потужний виробничий та експортний потенціал. На цьому фоні актуалізується проблематика щодо реалізації експортного потенціалу аграрної галузі та проблеми страхування продукції під час експорту.

Суспільні відносини у сфері страхування та гарантування комерційних і некомерційних ризиків при проведенні експортних операцій із сільськогосподарською продукцією виступають самостійним об'єктом правового регулювання і потребують детального правового аналізу їх специфіки, зокрема переліку ризиків, що підлягають страхуванню, кола страхувальників, ролі держави як регулятора у відносинах страхування із державною підтримкою. У проєкті Плану відновлення України кредитування та страхування визначено як основні елементи державної підтримки галузі сільського господарства на період 2023–2025 років. Як результат, було заплановано направлення основної частини коштів державної підтримки на фінансування програм страхування.

На сучасні проблеми правового регулювання державної підтримки агросстрахування вказує Х. А. Григор'єва, відзначаючи, що цьому виду державної підтримки сільського господарства присвячений спеціальний Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою». Однак, на думку вченої, серед його норм не передбачено положень, які б робили цю підтримку стабільною, передбачуваною й гарантованою [1, с. 179]. Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України від 16 червня 2022 р. № 355 було затверджено форми документів щодо надання державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції. Цей нормативний акт удосконалює відносини агросстрахування з державною підтримкою, однак не заповнює існуючі прогалини у сфері державної підтримки агросстрахування в процесі експорту.

Стимулювання масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження покладено на приватне акціонерне товариство «Експортно-кредитне агентство», статут якого затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2018 р. № 65. Експортно-кредитне агентство вважається страховиком-резидентом із спеціальним статусом. «Експортно-кредитним агентством» надаються послуги із страхування, перестрахування та надання гарантій відповідно до Закону України «Про фінансові механізми стимулювання експортної діяльності». Предметом діяльності товариства, серед іншого, є: 1) страхування та перестрахування експортних кредитів; 2) страхування та перестрахування факторингу; 3) страхування та перестрахування зовнішньоекономічних договорів (контрактів); 4) страхування та перестрахування прямих інвестицій з України та ін.

Слід наголосити, що Угода про Асоціацію між Україною та ЄС була ратифікована Парламентом України та Європейським Парламентом 16 вересня 2014 року. З 1 листопада 2014 року застосовуються окремі положення, зокрема Глава 17 «Сільське господарство та розвиток сільських територій». У зв'язку з наданням Україні 23 червня 2022 року статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу вочевидь процес гармонізації законодавства України та ЄС у тому числі й у сфері страхування має прискоритись саме за рахунок участі держави у відносинах державної підтримки страхування експорту сільськогосподарської продукції, а не лише врожаю на випадок його знищення.

Збільшення обсягів державної фінансової підтримки розвитку сільськогосподарського виробництва та удосконалення системи страхування ризиків в аграрному виробництві та подальшого логістичного руху такої продукції до споживача стають новим викликом у сфері захисту прав суб'єктів агробізнесу в сучасних реаліях. Подальші

наукові дослідження правових проблем агрострахування мають бути спрямовані на вирішення проблем розширення каналів та способів державної підтримки агрострахування в умовах диверсифікації шляхів експорту сільськогосподарської продукції.

Література:

1. Григор'єва Х. А. Державна підтримка сільського господарства України: проблеми правового забезпечення : монографія. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 596 с.

НАПРЯМ 7. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-25>

ОРГАНІЗАЦІЯ ВИКОНАВЧОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СИСТЕМІ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА

Бердар М. М.

*здобувач наукового ступеня доктора філософії,
аспірант кафедри права*

*Київського кооперативного інституту бізнесу і права
м. Київ, Україна*

Фактичне виконання рішень судів та інших юрисдикційних органів є мірилом ефективності діяльності суб'єктів публічної адміністрації – державних виконавців, цієї системи Державної виконавчої служби України та приватних виконавців. Приватний виконавець, як суб'єкт незалежної професійної діяльності уповноважений державою застосовувати законодавчо закріплені механізми примусу стосовно боржника у виконавчому провадженні. Державний виконавець є представником влади, який діє від імені держави і перебуває під її захистом та уповноважений державою здійснювати діяльність з примусового виконання рішень у порядку, передбаченому законом. Кінцевою метою виконавчого провадження є фактичне виконання судових та інших рішень. Державний виконавець і приватний виконавець під час здійснення професійної діяльності є незалежними [1 с. 447].

Досліджуючи сучасні системи примусового виконання судових рішень Є.Д. Когутич, залежно від місця органів та компетенції осіб, які здійснюють примусове виконання, виокремлює: 1) систему виконання рішень у складі судових органів; 2) систему примусового виконання рішень як частину діяльності органів виконавчої влади; 3) систему примусового виконання рішень як частину нотаріальної діяльності [2].

Серед основних законодавчих актів, які регулюють діяльність та організацію виконавчого провадження, їх органів, посадових осіб та прийняті в контексті судової реформи, є Закон України «Про виконавче провадження» та Закон України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів»

від 02 червня 2016 року. Прийняття вказаних законів оновило вітчизняне законодавство щодо виконання судових рішень та фактично закріпило в Україні змішану модель примусового виконання судових рішень з елементами децентралізації.

Перехід до змішаної моделі примусового виконання рішень відбувся завдяки впровадженню у вітчизняне законодавство інституту приватних виконавців з метою зменшення навантаження на систему державних виконавців та систему фінансування органів виконавчої служби виключно з державного бюджету України. Відтепер, примусове виконання судових рішень в Україні здійснюють державні та приватні виконавці [4].

Приватні виконавці в Україні наділені правом здійснювати примусове виконання рішень не за усіма рішеннями, а тому, не можна говорити про повну самостійність приватних виконавців, адже їх повноваження мають встановлені законом обмеження (наприклад, щодо виконання рішень у соціальних спорах). Відповідно до вітчизняного законодавства приватні виконавці знаходять у відомстві (призначаються та контролюються) Міністра юстиції України.

Для організації контролю та доступності інформації про приватних виконавців відповідно до їх діяльності створено відкритий та безоплатний Єдиний реєстр приватних виконавців України, який формується Міністерством юстиції України. Нововведенням також стало запровадження відкритого Єдиного реєстру боржників, метою якого є попередження про наявні борги та недопущення вчинення дій щодо них (наприклад щодо майна боржника). Такі відомості до реєстру вносяться одразу з відкриттям виконавчого провадження. У 2022 році Державна судова адміністрація та Міністерство юстиції затвердили Положення про Єдиний державний реєстр виконавчих документів, який спростить та перенесе процедуру примусового виконання рішень з паперових носіїв на електронні та дозволить оперативно та швидко отримувати інформацію про стан виконавчого провадження.

Однією із новел вітчизняного законодавства щодо виконання судових рішень є зміна строків у процедурі виконавчого провадження, а саме: строк протягом, якого можна пред'явити виконавчий документ до виконання та скасування строку протягом якого боржник може «добровільно» виконати рішення.

По-перше, загальний строк пред'явлення документу до виконання збільшився з 1 року до 3 років, з наступними винятками: посвідчення комісій по трудовим спорам та провадження, де стягувачем виступає держава або орган в її особі – пред'являється у тримісячний строк (ч. 1 ст. 12) [3]. Такі зміни, на наш погляд, дозволять збільшити кількість стягувачів, які бажають реалізувати своє право на звернення рішення до

примусового виконання, тому що відповідно до перехідних положень виконавчі документи видані до прийняття нового закону пред'являються у строки встановлені Законом України «Про виконавче провадження» від 02 червня 2016 року.

По-друге, попередньо встановлений 7-денний строк добровільного виконання рішення після відкриття виконавчого провадження наразі скасовано, а тому боржник позбавлений можливості затягувати виконавче провадження та має одразу виконати рішення, що грає на користь стягувача.

По-третє, змінено строк для прийняття постанови про відкриття виконавчого провадження, відтак, новим законом встановлено обов'язок відкрити провадження не пізніше наступного робочого дня (ч. 5 ст. 26)[3].

Отже, вперше у вітчизняному законодавстві закріплено інститут приватних виконавців. Відтепер в Україні діє змішана модель примусового виконання рішень, що включає у себе роботу державних та приватних виконавців з розподілом повноважень під час здійснення своєї діяльності. Відповідно до оновленого законодавства приватні виконавці підпорядковуються та підзвітні Міністерству юстиції України, тобто органу виконавчої влади, що також характерно для більшості європейських країн. Приватний виконавець уповноважується органами виконавчої влади на здійснення своєї незалежної професійної діяльності та діє від імені держави.

Література:

1. Міністерство юстиції України. Директорат правосуддя та кримінальної юстиції. Моніторинговий звіт за 2021 рік / відпов. ред. к.ю.н. Олійник О. М. URL: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/01/26/20220126163347-81.pdf>

2. Когутич Є. Д. Світові моделі примусового виконання рішень в контексті здійснення контролю за діяльністю приватних виконавців. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції* : науковий збірник. Дніпро, 2017. № 6. Т. 4. С. 261. URL: http://apnl.dnu.in.ua/6_tom_4_2017/57.pdf (дата звернення 10.02.2023).

3. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 No 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text>

4. Фокіна А. О. Удосконалення стадії виконання судових рішень в національній правозастосовній практиці та європейських країнах. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Chkup_2019_3_51.pdf (дата звернення 15.02.2023).

**СИСТЕМА СУБ'ЄКТІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА, ЗАКРІПЛЕНОГО
У Ч. 2 СТ. 13 КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ЯК НАПРЯМОК
НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: ОБҐРУНТУВАННЯ
НЕОБХІДНОСТІ НАУКОВИХ РОЗРОБОК**

Брановицький В. В.

ORCID ID: 0000-0002-4339-2214

кандидат економічних наук,

адвокат, старший партнер АО «КБ Партнерс»

м. Київ, Україна

Право користування природними об'єктами права власності народу України, гарантоване ч. 2 ст. 13 Конституції України [1], є сьогодні майже не розробленим на науковому рівні, внаслідок чого чинним законодавством не передбачено окремого механізму його реалізації та адміністративно-правового забезпечення. Тому наразі важливим і доцільним є проведення наукових досліджень в окресленій сфері. Зокрема, одним з питань, яке має бути висвітленим у наукових працях та отримати належне наукове обґрунтування, є система суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реалізації названого права, включаючи покладені на них функції, завдання, повноваження, стан їх нормативно-правової регламентації. У рамках нашої доповіді, пропонуємо звернути увагу на низку аргументів, які ми підготували для доведення доцільності та важливості активізації наукової роботи за цим напрямком. До них ми віднесли наступні.

По-перше, наукове пізнання окреслених питань сприятиме подальшому організованому вивченню процедур та інструментів діяльності зазначених суб'єктів з тим, щоб врахувати усі аспекти публічного адміністрування, спрямованого на забезпечення реалізації вказаного вище конституційного права громадян.

По-друге, наголосимо на тому, що суб'єкти адміністративно-правового забезпечення становлять собою один з головних елементів його механізму, що підтверджується загальноновизнаним науковим підходом до тлумачення даної правової конструкції, відповідно до якого вона розуміється як сукупність взаємопов'язаних елементів діяльності публічної адміністрації з адміністративно-правового забезпечення, до яких належать суб'єкти, адміністративні правовідносини, нормативно-

правові акти, інструменти і процедури діяльності публічної адміністрації тощо [2; 3; 4; 5].

По-третє, широке розмаїття суб'єктів публічної адміністрації та спільних і відмінних напрямків їх діяльності, обумовлює необхідність їх окремого пізнання. До того ж ще раз наголосимо на тому, що адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на користування природними об'єктами права власності народу України не набуло належного наукового підґрунтя, внаслідок чого усі питання, пов'язані з механізмом його здійснення, включаючи уповноважених на це суб'єктів, потребують повноцінного, ґрунтовного й детального наукового дослідження, що додатково виправдовує доцільність наукових розробок за обраним напрямком.

По-четверте, зазначимо, що ані нормативно-правові акти, ані наукові джерела не містять чіткого переліку суб'єктів, уповноважених на адміністративно-правове забезпечення реалізації права користування природними об'єктами права власності народу України. Іншими словами, ця функція окремо не виноситься як один з напрямків їх діяльності, як і не закріплюється окремий механізм публічного адміністрування з цього питання. З цього приводу зауважимо, що здебільшого забезпечення реалізації цього права здійснюється сьогодні у контексті виконання інших, ширших функцій публічної адміністрації, як то використання, відтворення і збереження природних ресурсів, охорона довкілля тощо. На нашу думку, такий стан нормативно-правового регулювання є неналежним, адже якщо у Конституції України [1] закріплено певне право, це означає, що воно має визначальний, фундаментальний та надважливий характер, оскільки це нормативно-правовий акт, який закріплює основи основ функціонування держави і суспільства у ньому. Тому, кожне конституційно гарантоване право повинно мати під собою власний механізм його реалізації і забезпечення державою. У протилежному випадку норми Конституції матимуть виключно декларативний характер, що суперечитиме її правовій природі, відповідно до якої закріплені у ній правила є нормами прямої дії [1]. Висвітлене подальше підтверджує та обґрунтовує необхідність та значення нашого дослідження за обраним напрямком, яке сприятиме побудові та впровадженню окреслених механізмів.

У зв'язку із вказаним вважаємо також, що одним із завдань, які необхідно виконати у сформульованих вище цілях, є визначення конкретного переліку суб'єктів, їх повноважень, інструментів й порядків діяльності, які стосуються виключно завдання із адміністративно-правового забезпечення конкретного, названого вище, права громадян. Отримані результати мають бути, на нашу думку, покладені у подальшому в основу для нового нормативно-правового

акта, який цілеспрямовано буде присвячено правовідносинам, які виникають із зазначеного приводу.

Отже, підсумовуючи викладене, наголосимо на тому, що наразі необхідним є започаткування й проведення наукових досліджень за напрямком вивчення системи суб'єктів адміністративно-правового забезпечення реалізації права громадян користування природними об'єктами права власності народу України, яке має включати визначення їх переліку, компетенції (зокрема, покладені на них функції у повноваження, їх співвідношення та розмежування), сучасний стан нормативно-правового забезпечення їх діяльності, інструменти, за допомогою яких вони виконують покладені на них завдання тощо. Викладене дасть змогу створити базис для ґрунтовного вивчення механізму адміністративно-правового забезпечення реалізації названого права загалом та за конкретними функціями публічного адміністрування та сформулювати пропозиції й рекомендації з його удосконалення та оптимізації діяльності суб'єктів публічної адміністрації. До того ж, результати, які будуть отримані внаслідок здійснення наукових розробок з окресленої проблематики, зможуть значно збагатити й розширити наукові, навчальні, методичні матеріали, курси лекцій та семінарських занять тощо з питань конституційного та особливого адміністративного права.

Література:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Березовська І. Р. Поняття і характеристика структурних елементів механізму застосування адміністративно-правових засобів забезпечення інформаційної безпеки України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 31–35.
3. Веселова Л. Ю. Механізм адміністративно-правового забезпечення кібернетики. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. : Юриспруденція*. 2020. № 43. С. 56–59.
4. Зуєв Р. Щодо механізму адміністративно-правового забезпечення прав і свобод людини. *Юридична Україна*. 2011. № 8. С. 46–51.
5. Пришляк М. І. Механізм адміністративно-правового забезпечення медичного обстеження наречених в Україні: поняття та загальний аналіз складових елементів. *Держава та регіони. Серія : Право*. 2017. № 3(57). С. 46–52.

ЩОДО ПИТАННЯ СУДОВОГО АДМІНІСТРУВАННЯ В США: ДОСВІД ДЛЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Бурдейна О. В.

аспірантка кафедри публічної політики

*Навчально-наукового інституту публічного управління та державної
служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Злагоджена та ефективна робота судового органу неможлива без дієвого судового адміністрування, метою якого є забезпечення належних умов для справедливого відправлення правосуддя та винесення суддями своєчасних, чітких і добре обґрунтованих рішень, які є зрозумілими, як для учасників справи, так і для широкого загалу.

У більшості країн Заходу відповідальність за поточне управління роботою суду, включаючи управління роботою персоналу, покладається на судових адміністраторів (Північна Америка, Скандинавія, Фінляндія, Нідерланди і ФРН).

Вперше посада судового адміністратора суду першої інстанції з'явилася у 1957 році у суді Лос-Анджелеса [1, с. 76].

В.Д. Бринцев звертає увагу, що судові адміністратори і в судах штатів, і у федеральних судах США за своїм статусом і функціональним обов'язками, по суті, є першими заступниками відповідних голів судів. Причому вони самостійно виконують функції щодо матеріально-технічного, кадрового забезпечення діяльності судів, а всі інші організаційні заходи щодо втілення принципів наукової організації праці в судах, організації судових процесів здійснюють за погодженням з головою суду [2, с. 28].

Основними ж елементами сучасної системи адміністрування судів у США є такі:

- суд вищої інстанції, що розробляє адміністративну політику відповідної судової вертикалі, відображає основні її напрямки у судових рішеннях, директивах чи наказах;

- голова суду, як правило, здійснює контроль за реалізацією основних напрямків діяльності суду;

- адміністратор суду штату здійснює адміністративну підтримку голови суду і суду в цілому в реалізації основного курсу діяльності суду, а також бере участь у здійсненні інших різноманітних адміністративних заходах, використовуючи, при цьому, людські й матеріально-технічні ресурси відповідного підрозділу (відділу);

– голови судів першої інстанції та апеляційних судів спрямовують діяльність суддів, які працюють у цих судах, відповідно до основного курсу, визначеного Верховним Судом, виконуючи, при цьому, певні адміністративні функції;

– адміністратори й адміністративні відділи судів першої інстанції надають основну допомогу головам судів у виконанні ними адміністративних обов'язків.

Таким чином, у США проведено розмежування повноважень голови суду та судового адміністратора [3, с. 34].

У Сполучених Штатах Америки судові адміністратори не зобов'язані бути дипломованими юристами (і більшість із них не має юридичної освіти), незважаючи на те, що саме на них покладене завдання управління тим середовищем, у якому судді та адвокати виконують головне призначення судочинства [4, с. 257].

Вважаємо такими, що заслуговують на увагу та імплементацію у вітчизняні норми права вищезазначені вимоги щодо необов'язкової наявності юридичної освіти, оскільки судовий адміністратор (керівник апарату суду – в Україні), переважно, здійснює свої повноваження в адміністративній, а не в юридичній сфері. А тому, наявність спеціалізованих навичок в адмініструванні, пов'язаному з керівною діяльністю, чи, ще краще – відповідного напрямку освітньої програми в університетах за спеціальністю «Судове адміністрування», слугуватиме не тільки ефективному виконанню обов'язків осіб, що перебувають на посадах судових адміністраторів, а й позитивно впливатиме на продуктивність роботи суду в частині відправлення правосуддя та надання якісних судових послуг.

Окрім того, судові адміністратори в США створили власні професійні організації, в рамках яких проводяться регулярні зустрічі й видаються фахові періодичні видання. Саме такі організації підтримують роботу спеціальних центрів досліджень і професійної підготовки судових адміністраторів, де судові адміністратори обмінюються знаннями і досвідом між собою, отримуючи при цьому постійну підтримку і допомогу від своїх колег [4, с. 258].

Позитивним моментом запозичення досвіду США щодо створення власних професійних організацій стало створення в 2016 році в Україні громадської організації «Інститут судового менеджменту» (ГО «ІСМ») – професійної асоціації у вигляді неурядової громадської організації, яка стала обличчям і голосом сучасного вітчизняного судового менеджменту, поширює новітні ідеї, моделі та стандарти судового адміністрування, сприяє професійному розвитку працівників апаратів судів, зростанню престижу працівника суду та підвищенню довіри суспільства до суду [5, с. 3].

Література:

1. Пітер Г. Соломон мл. Судове адміністрування і якість правосуддя. *Судова апеляція*. 2009. № 3(16). С. 73–83.
2. Бринцев В.Д. Судове управління на регіональному рівні. *Вісник Верховного Суду України*. 2001. № 5. С. 27–29.
3. Керівник апарату суду: вступ до професії : посіб. з теми «Управління судом» / кол. Авторів: Л. М. Москвич, І. В. Назаров, І. М. Осика, О. В. Сердюк [та ін.]. Київ, 2013. Кн. 1. 142 с.
4. Кібець В. О. Зарубіжний досвід у сфері судового управління. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017. Вип. № 4. С. 254–261.
5. Чумак Н. Досконалість судового адміністратора – компетенції та ролі. *Вісник інституту судового менеджменту*. 2019. Вип. № 7. С. 3.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-28>

НАПРЯМКИ КАДРОВОЇ РОБОТИ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПОЛІЦІЇ, ПОВ'ЯЗАНІ З ВНУТРІШНІМ ПЕРЕМІЩЕННЯМ ОСІБ

Дрок І. С.

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник навчально-наукової лабораторії
з дослідження проблем превентивної діяльності
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Збройний конфлікт на території України спровокував створення такого статусу для громадян, як внутрішньо переміщена особа. Серед поліцейських також існують особи, які мають такий статус, а відповідна внутрішньо організаційна робота з ними проводиться в основному підрозділами кадрового забезпечення Національної поліції України.

Станом на 28 грудня 2022 року серед поліцейських, державних службовців та інших працівників підрозділів ГУНП в Дніпропетровській області перебуває на обліку 289 осіб, з яких 104 жінки та 185 чоловіків, які відповідно до законодавства є внутрішньо переміщеними особами, що складає приблизно 3% від загальної кількості штатних посад. У 2021 році на обліку, як внутрішньо переміщені особи, перебували 41 співробітник ГУНП в Дніпропетровській області, з яких 13 жінок та 28 чоловіків [1].

Аналіз наведених даних свідчить, що співвідношення чоловіків та жінок у складі ГУНП в Дніпропетровській області серед внутрішньо переміщених осіб зберігається у приблизній пропорції 1:2. Зважаючи на переважно чоловічий склад поліцейських підрозділів, можемо говорити про збереження гендерного паритету у вказаній сфері.

Також спостерігаємо значне збільшення кількості поліцейських, які мають статус внутрішньо переміщених осіб у 2022 році у порівнянні з 2021 (на 86%), що обумовлено повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України.

Зважаючи на наявність статусу внутрішньо переміщеної особи у поліцейських, можемо говорити про необхідність реалізації методів та заходів управлінської та кадрової роботи з ними з метою сприяння у адаптації таких осіб до нових умов життя, надання допомоги у вирішенні проблем різного спрямування, тощо. Однак, на жаль, маємо констатувати, що відомчі нормативно правові акти не регламентують механізми надання допомоги поліцейським, які мають статус внутрішньо переміщених осіб.

На сьогодні практичні підрозділи кадрового забезпечення Національної поліції здійснюють лише облік внутрішньо переміщених осіб – поліцейських, враховуючи гендерний аспект, ускладнені життєві обставини (багатодітна родина, наявність під опікою непрацездатних осіб, тощо), а також моніторинг їх побутових проблем. Офіційно надання допомоги у вирішенні таких проблем не відбувається і це є однією з прогалин вітчизняного законодавства і діяльності органів та підрозділів Національної поліції. Вся допомога, яку отримують внутрішньо переміщені поліцейські, відбувається на загальних засадах, тобто через уповноважені державні служби.

Як позитивний приклад, хотілося б відзначити позицію МВС України відносно військовослужбовців Державної прикордонної служби України, висловлену ще у 2018 році. Акцент у Наказі МВС України від 26.04.2018 № 346 [2] робиться на необхідності надання підйомної допомоги для таких військовослужбовців та членів їх сімей, як офіційно мають статє внутрішньо переміщених осіб, тобто взяті на облік як внутрішньо переміщені особи структурним підрозділом з питань соціального захисту населення районних, районних у місті Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад за новим місцем служби військовослужбовця.

Тобто маємо констатувати необхідність уніфікації позиції керівництва МВС України щодо надання соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам – співробітникам різних структурних підрозділів МВС України шляхом вироблення єдиної стратегії надання

такої допомоги за різними напрямками (наприклад, виплата підйомної допомоги, надання безкоштовного житла або компенсація витрат за винаймання житла, надання гуманітарної допомоги, запровадження соціальних програм місцевого рівня за різними напрямками: надання кредитів за нижчими ставками, тощо).

Відсутність соціальних гарантій для внутрішньо переміщених осіб – поліцейських – це один із факторів, які сприятимуть звільненню таких осіб з лав Національної поліції, зниженню рівня самовідданості при виконанні службових обов'язків, створенню перепон для виконання поставлених службових завдань тощо.

Вирішенню соціальних проблем внутрішньо переміщених осіб, які проходять службу в Національній поліції та інших структурах МВС України, може єдиний соціальний пакет, що надається безпосередньо за кошти МВС України. З цією метою пропонуємо розробити та прийняти відповідний наказ МВС України «Про затвердження Інструкції про умови та порядок надання соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам, як проходять службу у складі МВС України, та членам їх сімей».

Література:

1. Лист ГУНП в Дніпропетровській області від 04.01.2023 № 24/103/05.2023/
2. Про внесення зміни до Інструкції про умови та порядок виплати підйомної допомоги військовослужбовцям Державної прикордонної служби України: Наказ МВС України від 26.04.2018 № 346. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0594-18#Text>

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОЛІЦЕЙСЬКОГО ТА ЙОГО ХАРАКТЕРИСТИКА

Дяченко О. О.

*ад'юнкта кафедри адміністративного права, процесу
та адміністративної діяльності*

*Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м. Дніпро, Україна*

Національна поліція, як орган публічної влади, керуючись у своїй діяльності Конституцією України та іншими Законами України, міжнародними правовими актами та рівняючись на відповідні, у тому числі європейські стандарти, покликає забезпечити громадянам можливість реалізації ними своїх прав та свобод.

Поряд з цим, існує проблема захисту прав та інтересів самих поліцейських. Постає важливе питання щодо способу гарантування та забезпечення мір та заходів правового, фінансового, морально-психологічного та соціального характеру державою у сфері захисту прав поліцейських та питання їхньої ефективності з боку адміністративно-правової науки.

На сьогоднішній день існує чимало нормативно-правових актів, що так чи інакше стосуються досліджуваного питання, зокрема Наказ Міністерства Внутрішніх справ № 317 «Про заохочення в Національній поліції України» від 25.04.2018, Наказ Міністерства Внутрішніх Справ № 260 «Про затвердження Порядку та умов виплати грошового забезпечення поліцейським Національної поліції та здобувачам вищої освіти закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, що здійснюють підготовку поліцейських» від 06.04.2016 року тощо. Проте основним актом щодо регулювання був і залишається Закон України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 року.

Відтак, необхідним є наголосити на чіткій тенденції правової охорони громадян, яка ототожнюється і з охороною прав поліцейського й визначається як забезпечення непорушності здійснення конституційних прав і свобод, попередження порушенню таких прав, їх відновлення та усунення перешкод у їх реалізації.

І хоча в Україні поліцейська діяльність регулюється, здебільшого, спеціальним законодавством, проте для регулювання правовідносин у тих аспектах, де такі норми не застосовуються, на поліцію поширюються загальні законодавчі норми, у тому числі й міжнародні нормативно-правові акти.

Щодо міжнародних актів, що ратифіковані Верховною Радою України діють на території України та діють поряд з іншими джерелами українського законодавства, основним з них є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Приписи Преамбули Конвенції закріплюють важливу засаду, детермінуючи основоположні свободи, як такі, що становлять підвалини справедливості та миру в усьому світі і які найкращим чином забезпечуються, завдяки дієвій політичній демократії та спільному додержанню та розумінню прав людини, від яких вони залежать [1].

Очевидно, що положення вказаного міжнародного акту поширюються також і на поліцейських, так як згідно ст. 17 ЗУ «Про Національну поліцію» поліцейським є, перш за все, громадянин України [2]. Однак на практиці питання захисту прав поліцейського та цивільної особи суттєво відрізняються, тому що дані суб'єкти перебувають у відносинах так званого «непрямого підпорядкування», що передбачає наділення поліцейського певними владними повноваженнями по відношенню до населення. Єпішко І.С. у своїй праці наголошує на тому, що захист прав поліцейського існує лише де юре, а де факто – він залишається без реального правового захисту. Окрім цього, автор підіймає питання щодо посягання на честь і гідність поліцейського, а саме те, що вони охороняються лише нормами цивільного законодавства [3].

Підтримуючи позицію автора, необхідно підкреслити той факт, що сьогоднішня нормативна база щодо питань діяльності поліції хоча і має багато позитивних змін у порівнянні зі старою, але чимало прогалин у законодавстві залишилось поза увагою. Не є виключенням і сфера адміністративно-правового захисту прав поліцейського, яка повинна гарантувати повне забезпечення з боку держави належних умов, необхідних для здійснення поліцейськими своїх прав та обов'язків, у тому числі гарантій, які встановлені нормами чинного законодавства, наділення їх рядом владних повноважень зовнішнього та організаційного характеру, надання можливості застосовувати заходи примусу з метою забезпечення належного громадського порядку та власної безпеки під час виконання службових завдань та у позаробочій час, встановлення належного рівня соціального захисту, у тому числі майнового та пенсійного забезпечення.

Враховуючи той факт, що поліцейські повноваження є юрисдикційними, а також врегульовані нормами права та направлені на охорону суспільних правовідносин, у зв'язку з чим варто зазначити, що лише засобами, встановленими статтею 104 ЗУ «Про національну поліцію», гарантії здійснення повноважень поліцейськими обмежуватись не можуть хоча б через вагомість останніх [2].

Виходячи із раніше викладеного, слід наголосити, що професійну діяльність поліцейського необхідно забезпечувати шляхом суб'єктивних та об'єктивних гарантій, а не обмежуватись лише приписами, визначеними у законодавстві. Гарантіями захисту поліцейських є засоби, які спрямовані на забезпечення діяльності поліцейських як службових структурних одиниць Національної поліції.

Отже, враховуючи вищевикладене, можна зробити висновки, що:

- а) забезпечення та охорона прав поліцейських як людей і громадян потребує розробки ефективного механізму їх реалізації;
- б) на теперішній час заходи із забезпечення адміністративно-правового захисту прав поліцейських містять чимало недоліків, колізій і прогалин, які не дозволяють коректній та ефективній реалізації навіть тих правозахисних норм, які існують на сьогоднішній день. Тобто наявну на сьогодні нормативно-правову базу, що стосується досліджуваного питання, а також механізм її реалізації необхідно змінювати та вдосконалювати, щоб позбутися наявних недоліків та забезпечити гарантування прав поліцейським, які з огляду на специфіку професії мають відрізнятися від цивільних.

Література:

1. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.). *Офіційний вісник України*. № 13/32. С. 270.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. Дата оновлення: 06.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
3. Єпішко І. С. (2018) Правовий захист поліцейського розвиток науки і техніки: проблеми та перспективи. С. 210.

**ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ
ПІД ЧАС ЗМІНИ ПІДСТАВ АБО ПРЕДМЕТУ ПОЗОВУ
В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ**

Зелінська Я. С.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного права
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Одним із найважливіших інститутів у сучасному демократичному суспільстві є інститут звернення до адміністративного суду як дотримання невід'ємного права особи на доступ до суду. Нормативне закріплення однієї із найважливіших гарантій здійснення як конституційних, так й інших прав та свобод людини і громадянина відображено, у першу чергу, у Конституції України. Так, ст. 55 Конституції України кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Аналогічні положення містяться і у ч. 1 ст. 5 Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України), в якій регламентується, що кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси [1].

Звернення до адміністративного суду завжди пов'язано із такою процесуальною підставою як пред'явлення позову. Структурою позову є підстава, предмет та зміст позову. Позов пред'являється шляхом подання позовної заяви в суд першої інстанції, де вона реєструється та не пізніше наступного дня передається судді (ч. 1 ст. 168 КАС України). Вимоги до позовної заяви відображені у ст. ст. 160, 161 КАС України.

Аналізуючи зазначені положення, слід дійти висновку, що позовна заява є формою звернення до адміністративного суду, в якій позивач викладає свої вимоги щодо предмета спору та їх обґрунтування. На стадії звернення до адміністративного суду позивач вже наділяється певним колом процесуальних прав та обов'язків, зокрема, щодо формулювання позовних вимог (ст. ст. 44, 47 КАС України). У зв'язку із

цим на стадії звернення до адміністративного суду можуть виникати прояви зловживань процесуальними правами. Законодавець покладає обов'язок на учасників судового процесу та їхні представників – це добросовісно користуватися процесуальними правами. Імперативна норма полягає у наступному: «Зловживання процесуальними правами не допускається» (ч.1 ст. 45 КАС). З урахуванням конкретних обставин справи суд може визнати зловживання процесуальними правами дії, що суперечать завданню адміністративного судочинства у спосіб, який визначено законом. Однак, не всі способи зловживань процесуальними правами є законодавчо-визначеними, що породжує практичну невизначеність.

Предметом нашого дослідження є випадки зловживань процесуальними правами під час зміни підстав або предмету позову.

Зміна підстав або предмету позову відноситься до спеціальних процесуальних прав позивача. Зазначене відображено у ч. 1 ст. 47 КАС України. Так, позивач має право на будь-якій стадії судового процесу відмовитися від позову. Позивач має право змінити предмет або підстави позову, збільшити або зменшити розмір позовних вимог шляхом подання письмової заяви до закінчення підготовчого засідання або не пізніше ніж за п'ять днів до першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження. У разі направлення справи на новий розгляд до суду першої інстанції зміна предмета, підстав позову не допускаються, крім випадків, визначених цією статтею (ч. 2 ст. 47 КАС України).

У контексті порушеної проблематики, насамперед, необхідно звернутися до визначення підстав та предмету позову. Підставами адміністративного позову є юридичні факти, якими позивач обґрунтовує свої вимоги. Вказані факти свідчать про виникнення між сторонами адміністративного процесу спірних правовідносин та про порушення прав позивача [2, с. 54]. Такими фактами є: юридичні факти матеріально-правового характеру, що визначаються нормами матеріального права, які врегульовують спірні правовідносини, їх виникнення, зміну, припинення; доказові факти, тобто ті, що тісно пов'язані з фактами матеріально-правового характеру. Предмет адміністративного позову являє собою матеріально-правову вимогу, заявлену до адміністративного суду позивачем для захисту прав, свобод, законних інтересів. Вимога та спосіб захисту мають відповідати одне одному [2, с. 54].

Позивач, змінюючи предмет або підставу позову, не повинен зловживати цим правом. Зміна предмета або підстав позову при новому розгляді справи допускається в строки, встановлені частиною першою цієї статті, лише у випадку, якщо це необхідно для захисту прав позивача

у зв'язку із зміною фактичних обставин справи, що сталася після закінчення підготовчого засідання, або, якщо справа розглядалася за правилами спрощеного позовного провадження – початку першого судового засідання при первісному розгляді справи (ч. 3 ст. 47 КАС).

Аналізуючи ч. 1 ст. 47 КАС України можна дійти висновку, що законодавець у зазначеній нормі чітко визначив межі такої зміни, встановивши альтернативу зміни. Зокрема, зміна може стосуватися лише предмета або підстави позову. При цьому, зміна позивачем одночасно як предмета, так і підстави позову є недопустимою. Зазначене положення пов'язано із тим, що фактично це призведе до виникнення нового позову. Одночасна зміна підстав та предмету позову не допускається та може оцінюватися як зловживання процесуальними правами. Для прикладу, у провадженні Вінницького окружного адміністративного суду перебувала адміністративна справа за позовом Особи 1 до Головного управління Держгеокадастру у Вінницькій області про визнання бездіяльності неправомірною та зобов'язання вчинити дії щодо не прийняття по суті рішення у формі розпорядчого документа за результатами розгляду його клопотання про надання дозволу на розроблення технічної документації із землеустрою щодо поділу та об'єднання земельних ділянок. Представником позивача подано заяву про зміну предмету позову, у якій останній просить суд визнати протиправним та скасувати наказ Головного управління Держгеокадастру у Вінницькій області № 2-179/15-21-СГ від 16.03.2021 року, яким відмовлено у наданні позивачу дозволу на виготовлення технічної документації із землеустрою. У свою чергу, обґрунтовуючи заяву про зміну предмету позову представник позивача зазначає, що 22.03.2021 року ним отримано наказ Головного управління Держгеокадастру у Вінницькій області, яким відмовлено позивачу у наданні дозволу на розробку документації із землеустрою щодо відведення земельної ділянки у власність, у зв'язку із чим представник позивача вважає, що саме наказ має бути скасовано судом з підстав його протиправності. Суд зауважує, що цим фактично змінює не лише предмет позову, а й його підстави. Такий висновок суду ґрунтується на тому, що новий предмет позову обумовлений новими фактами та обставинами, які виникли після подачі первинної позовної заяви до суду та не могли слугувати підставою для звернення до суду з даним адміністративним позовом. Враховуючи вищевикладене, суд вважає, що подана представником позивача заява фактично є заявою про зміну підстав та предмету позову у справі є одночасною, що не допускається [3].

Також зміна підстав може відбуватися таким чином, що позов може стати безпідставним. Зокрема, такий спосіб зловживання

процесуальними правами є законодавчо визначеним. Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 45 КАС України подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер, є одним із способів зловживання процесуальними правами. Слід зазначити, що зміна предмету позову, що призводить до необґрунтованого або штучного об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи, або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою (п. 3 ч. 1 ст. 45 КАС України) так само визнається зловживанням процесуальними правами. Неналежною також є зміна предмету позову, яка у наступному призведе до неправильного об'єднання позовних вимог. Наприклад, буде сформульована позовна вимога щодо відшкодування шкоди, однак, підстава щодо формулювання такої позовної вимоги буде відсутня. Зазначене теж буде вважатися зловживанням процесуальними правами.

Отже, зміна предмету позову означає зміну вимоги, з якою позивач звернувся до відповідача, а зміна підстав позову – зміну обставин, на яких ґрунтуються вимоги особи, яка звернулася з позовом. Зміна предмету або підстав позову може відбуватися лише у межах спірних правовідносин. Одночасна зміна і предмету, і підстав позову не допускається. Порушення правил зміни підстав або предмету позову буде проявом зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві та буде мати юридичні наслідки.

Література:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n11496>
2. Гнап Д. Д. Звернення до суду в порядку адміністративного судочинства : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.07. Дніпро, 2019. 222 с. URL: <https://dduvs.in.ua/wpcontent/uploads/files/Structure/science/rada/dissertations/28/2.pdf>
3. Ухвала Вінницького окружного адміністративного суду 08 квітня 2021 р. у справі № 120/1190/21-а. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96136571>

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ
КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДРОЗДІЛІВ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ**

Ізбаш К. С.

*кандидат юридичних наук, доцент,
старший науковий співробітник відділу організації наукової роботи
Одеського державного університету внутрішніх справ
м. Одеса, Україна*

Одним із пріоритетних напрямків правоохоронної реформи є вдосконалення кадрового забезпечення персоналом Національної поліції України, яке полягає у її своєчасному та оптимальному забезпеченні, ефективному та збалансованому процесі відбору, комплектації, розвитку й звільненні персоналу.

Робота з кадрами, їх якісний добір для подальшого професійного розвитку є одним із найбільш ефективних засобів підвищення результатів функціонування Національної поліції України як інституту держави, що покликаний забезпечити охорону прав і свобод людини, законних інтересів суспільства і держави, публічної безпеки і порядку та протидії злочинності.

Нові вимоги, що висуваються до поліцейських, освітньо-кваліфікаційний рівень, набуття навичок у роботі, психологічна готовність до виконання правоохоронних завдань, є пріоритетними напрямками у забезпеченні Національної поліції України висококваліфікованим кадровим персоналом.

До нормативно-правових актів, що регулюють кадрове забезпечення Національної поліції України є: Конституція України, закони України: «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII, «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» від 15 березня 2018 року № 2337-VIII, постанови Кабінету Міністрів України: «Про утворення Національної поліції України» від 02.09.2015 № 641; «Про затвердження Положення про Національну поліцію» від 28.10.2015 № 877; «Про однострій поліцейських» від 30.09.2015 № 823; «Про грошове забезпечення поліцейських Національної поліції» від 11.11.2015 № 988, накази МВС України: «Про затвердження Положення про Департамент кадрового забезпечення Міністерства внутрішніх справ України» від 20 жовтня 2014 № 1108, «Про затвердження Положення про організацію службової підготовки

працівників Національної поліції України» від 26.01.2016 № 50, «Про затвердження Порядку складання Присяги працівниками Національної поліції» від 09.11.2015 № 1453, «Про затвердження Інструкції про порядок проведення атестування поліцейських» від 17.11.2015 № 1465, «Про затвердження Типового порядку проведення конкурсу на службу до поліції та/або зайняття вакантної посади» від 25.12.2015 № 1631; Указ Президента України від 30 травня 2012 № 365 «Про відомчі заохочувальні відзнаки» та ін.

Нормативно-правові акти передбачають наступні завдання щодо кадрового забезпечення органів та підрозділів Національної поліції України:

- по-перше, дотримання та виконання вимог Конституції України, законів України, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства внутрішніх справ України щодо організації роботи з відбору та підготовки персоналу для органів і підрозділів Національної поліції;

- по-друге, виконання вимог щодо покращення якості відбору особового складу органів і підрозділів Національної поліції, вищих навчальних закладів зі специфічними умовами навчання, науково-дослідних установ МВС;

- по-третє, удосконалення правил та порядку призначення на посаду поліцейського, проходження служби, переміщення й просування по службі, підготовки й перепідготовки поліцейських, атестування, присвоєння та позбавлення спеціальних звань, звільнення з посади органів та підрозділів Національної поліції України;

- по-четверте, забезпечення організації та проведення службової підготовки, яка включає: функціональну, загально-профільну, тактичну, вогневу та фізичну підготовку особового складу та початкову підготовку осіб, прийнятих на службу до органів та підрозділів Національної поліції;

- по-п'яте, забезпечення підтримки та оптимізації соціально-психологічного клімату в колективах; збереження фізичного та психічного здоров'я, підвищення психологічної стійкості, надійності та готовності персоналу органів та підрозділів Національної поліції України.

- по-шосте, зміцнення дисципліни та законності в діяльності органів і підрозділів Національної поліції та дотримання прав та законних інтересів громадян.

Досліджуючи питання підготовки кадрів для правоохоронних органів, слушною є думка Бандурки О.М., який до завдань кадрового забезпечення відносить: визначення кількості працівників й структуру кадрового складу, з'ясування категорій посад і рівня професійної

підготовки, роботу з кадрами, а також підготовку кадрів, стимулювання їх трудової активності, виховання, тощо [1, с. 192–193]. На думку Битяка Ю.П., основними завданнями кадрового забезпечення є: планування та прогнозування потреби в персоналі; профорієнтаційна робота; добір персоналу; кар'єрний розвиток персоналу; мотивація та стимулювання персоналу; атестація та соціальний захист персоналу, облік персоналу, ведення кадрової документації; контроль трудової дисципліни та ін. [2, с. 364].

Розглядаючи питання кадрового забезпечення органів та підрозділів Національної поліції, варто звернути увагу на позиції науковців щодо сутності кадрового забезпечення. Так, цікавою є точка зору Тетері В.М., який досліджуючи сутність та особливості кадрового забезпечення Національної поліції, визначає кадрове забезпечення, як комплексне явище, яке, як і будь який інший напрям діяльності, має свою історію розвитку, структуру, мету та функції [3, с. 186].

На думку Руколайніної І.Є. сутність кадрового забезпечення органів Національної поліції України полягає у здійсненні уповноваженими суб'єктами управління процесу заповнення організаційних структур кваліфікованими кадрами, створення сприятливих умов праці для ефективного використання знань, умінь, навичок, досвіду та мотивації до ефективної праці, з урахуванням можливостей для розвитку, підвищення кваліфікації та професійного зростання, яке здійснюється на основі демократичних засад побудови нашої держави та принципу забезпечення прав, свобод та законних інтересів особи [4, с. 105].

Досить слушною є думка Савельєвої І.В., яка вважає, що підготовка кадрів є одним із елементів структури кадрового забезпечення у цілому. До структури підготовки кадрів для Національної поліції науковець відносить такі елементи: професійний відбір кандидатів на проходження служби, початкова підготовка, підготовка у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання, післядипломна освіта, службова підготовка та самостійна підготовка [5, с. 60].

На думку Шатрави С.О., кадрове забезпечення органів Національної поліції полягає у проведенні роботи з кадрами, що включає їх професійну підготовку, добір та розстановку, просування по службі, перепідготовку та підвищення кваліфікації, заохочення та застосування дисциплінарних санкцій, а також оцінювання якості службової діяльності працівників поліції [6, с. 86].

Таким чином, сутність кадрового забезпечення необхідно розуміти, як встановлену відповідно до норм адміністративного права управлінську діяльність, яка полягає у своєчасному, оптимальному та збалансованому процесі відбору, проходженні служби, атестації, звільненні персоналу та направлена на забезпечення органів та

підрозділів Національної поліції висококваліфікованим персоналом, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку.

Література:

1. Бандурка О. М. Теорія і практика управління органами внутрішніх справ України : монографія. Харків : Основа, 2004. 780 с.

2. Битяк Ю. П. та ін. Адміністративне право : підручник / за заг. ред. Битяка Ю. П.. Вид. 2-ге, перероб. та доп. Харків : Право, 2013. 656 с.

3. Руколайніна І. Є., Леміш О. О. Формування та підготовка кадрів (персоналу) для органів Національної поліції України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 1. С. 104–106.

4. Савельєва І. В. Адміністративно-правове забезпечення підготовки кадрів Національної поліції України : дис. ... кан-та юрид. наук : 12.00.07 / МОН України, Терн. нац. екон. ун-т, Тернопіль, 2019, 230 с.

5. Тетеря В. М. Сутність, значення та особливості кадрового забезпечення поліції на регіональному рівні в контексті реформи Національної поліції України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2, ч. 3. С. 184–189.

6. Шатрава С. О. Стан та правове регулювання кадрового забезпечення органів національної поліції на сучасному етапі розвитку. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 1. С. 83–87.

**ДОСВІД ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН У КОНТЕКСТІ
УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Левківська В. М.

ORCID ID: 0000-0002-5768-4947

*юрист 1-ї категорії Центру європейських студій,
аспірантка кафедри економічного права та економічного судочинства
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Доцільно насамперед розпочати дослідження досвіду зарубіжних країн щодо забезпечення національної безпеки загалом. Доронін В. (Pylypchuk, V.H., & Doronin, V.M. (2018)), досліджуючи особливості забезпечення національної безпеки у країнах Центральної Європи, зазначає, що у 1991 р. країни Європи розробили «Європейські критерії безпеки інформаційних технологій» (*Information Technology Security Evaluation Criteria*) [2], якими, зокрема, визначено завдання забезпечення національної безпеки: захист інформаційних ресурсів від несанкціонованого доступу з метою забезпечення конфіденційності та цілісності інформаційних ресурсів шляхом їх захисту від несанкціонованої модифікації чи знищення, а також забезпечення працездатності систем через протидію загрозам відмови в обслуговуванні [1, с. 63].

У 1996 р. стандарти європейської національної безпеки були втілені в «Єдиних умовах безпеки інформаційних технологій» (*Common Criteria for Information Technology Security Evaluation*) [3], згідно з якими для характеристики основних критеріїв національної безпеки застосовується модель тріади CIA (далі – CIA TRIAD), яка передбачає три основні характеристики національної безпеки: конфіденційність, цілісність та доступність. У 2001 р. Європейською Комісією було представлено документ під назвою «Мережева та національна безпека: європейський політичний підхід» (*Communication from the European Commission : Network and Information Security : Proposal for a European Policy Approach*), у якому позначено сучасний підхід ЄС до проблеми національної безпеки У документі використовується термін «мережева та національна безпека», яка трактується як здатність мережі або національної системи чинити опір випадковим подіям або зловмисним

діям, які становлять загрозу доступності, автентичності, цілісності та конфіденційності даних, що зберігаються або передаються, а також послуг, що надаються через ці мережі та системи [4].

Для законодавства Німеччини характерна детальна розробка системи різних видів інформації з обмеженим доступом, чіткі формулювання їх ухвал у федеральному законодавстві.

Зокрема, згідно із Законом «Про перевірку безпеки» [5] до системи секретної інформації входять державна таємниця (відомості з грифом «цілком таємно» та «таємно») та відомча таємниця (відомості з грифом «конфіденційно» та «для службового користування»), охорона яких, на відміну від інших видів таємниць, що стосуються конфіденційної сфери приватних осіб, обумовлено інтересами зовнішньої безпеки держави. Особливо важливим і належним особливим захистом вважається конфіденційна інформація. Провідну роль забезпеченні національної безпеки у Німеччині грає Федеральна служба національної безпеки (далі – BSI). Відповідно до Закону «Про Федеральне відомство безпеки інформаційних систем», BSI збирає та оцінює інформацію щодо загроз кібербезпеці держави, виявляє нові типи кібератак, аналізує відповідні контрзаходи [6].

У Польщі національна національна політика спрямована на побудову вільного відкритого суспільства, впровадження концепції вільного транскордонного обігу інформації, забезпечення прав людини. Ключову роль у забезпеченні кібернетичної безпеки відіграє Агентство внутрішньої безпеки (далі – ABW). У 2013 р. ABW розробило Стратегію національної безпеки Польщі та ініціювало створення Центру криптології при Міністерстві національної оборони, на який покладено завдання з захисту інформації, кібероборони та проведення наступальних кібероперацій [7].

На наш погляд, важливою тенденцією, яку можна і потрібно запозичувати в Польщі в контексті забезпечення національної безпеки, є активне залучення до зазначеного процесу також недержавних суб'єктів, передусім членів громадянського суспільства. Позитивним досвідом інших провідних країн, нами проаналізованими, є те, що забезпечення національної безпеки здійснюється шляхом прийняття насамперед ключового стратегічного документа, який спрямовує діяльність усіх суб'єктів забезпечення національної безпеки, визначає ключові напрями зазначеної діяльності та завдання, поставлені перед механізмом забезпечення національної безпеки.

Враховуючи викладене вище, можна запропонувати такі напрями вдосконалення адміністративно-правового забезпечення національної безпеки з урахуванням міжнародного досвіду:

1) удосконалення чинного митного законодавства України з метою чіткої регламентації ключових категорій забезпечення національної безпеки;

2) законодавче визначення спеціалізованого суб'єкта, на якого буде покладено завдання забезпечення національної безпеки;

3) удосконалення чинного законодавства у контексті посилення взаємодії державних органів з іншими суб'єктами забезпечення національної безпеки в Україні, розробка плану такої взаємодії, об'єднання зусиль та компенсація повноважень різних органів у зазначеному напрямку. Також доцільно посилити та активізувати міжнародно-правову взаємодію державних органів шляхом проведення зустрічей, спільних навчань, семінарів, круглих столів з метою підвищення компетентності працівників щодо забезпечення національної безпеки, вивчення можливих викликів та загроз, шляхів їх подолання та блокування;

4) забезпечення участі громадськості, недержавних суб'єктів у підтримці національної безпеки;

5) подальша автоматизація та розвиток інформаційно-телекомунікаційних систем, підвищення технологічного та технічного рівня наведених систем, розробка якісних схем захисту інформації та реагування на ризики;

6) здійснення акценту на кадровому забезпеченні органів державної влади, проведення постійних та періодичних навчань службовців з питань національної безпеки, посилення взаємодії та участі їх у семінарах з питань особливостей законодавчого регулювання захисту інформації з обмеженим доступом, технічних питань застосування інформаційно-телекомунікаційних систем у контексті забезпечення національної безпеки.

Література:

1. Pylypchuk V. H., & Doronin V. M. (2018). Pravo natsionalnoi bezpeky ta viiskove pravo: teoretychni ta prykladni zasady stanovlennia i rozvytku v Ukraini [National security law and military law: theoretical and applied principles of formation and development in Ukraine]. *Informatsiia i parvo – Information and law*, no. 2(25), pp. 62–72 [in Ukrainian].

2. Information Technology Security Evaluation Criteria. URL : http://www.bsi.bund.de/ShareDocs/Downloads/DE/BSI/Zertifizierung/ITSicherheit/kriterien/itsec-en_pdf/pdf

3. Common Criteria for Information Technology Security Evaluation. URL: <http://www.commoncriteriaportal.org/files/ccfiles/CCPART2V3.1R4.pdf>

4. Communication from the European Commission : Network and Information Security : Proposal for a European Policy Approach. COM (2001)298. URL: http://ec.europa.eu/information_society/eeurope/2002/news_library/pdf_files/netsec_en.pdf

5. Gesetz uber die Voraussetzungen und das Verfahren von Sicherheitsuberprufungen des Bundes und den Schutz von Verschlusssachen (Sicherheitsuberprufungsgesetz SUG. URL: http://www.gesetze-im-internet.de/s_g/BJNR086700994.html

6. Act on Federal Office for Information Security (BSI Act – BSIG). URL: <http://www.bsi.bund.de/DE/DasBSI/Gesetz/gesetz.html>

7. Ponomarov S. P. (2018). Administratyvno-proavove zabezpechennia diialnosti sektoru bezpeky i oborony Ukrainy [Administrative and legal support of the security and defense sector of Ukraine]: Doctor's thesis. Dnipro : DDUVS [in Ukrainian]

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-33>

АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ

Лучанінов І. В.

*здобувач кафедри адміністративного та господарського права
Запорізького національного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Геополітичний вибір України закріплено на рівні Конституції України. Крім того, згідно із останніми дослідженнями Центру Разумкова, проведеними у вересні-жовтні 2022 року, порівняно з 2020 роком в Україні істотно зросла частка тих, хто довіряє Європейському Союзу (з 43% до 76%) [1].

Українські науковці приділяють все більше уваги питанням євроінтеграції. Із останніх наукових праць, присвячених безпосередньо адаптації національного законодавства до права ЄС, правовим засадам євроінтеграції, слід виділити роботи О. Дорогіх «Правові засади європейської інтеграції України» [2], Б. Мельниченко «Публічне управління в Україні в умовах євроінтеграції: адміністративно-правовий вимір» [3], Г. Савенко «Адміністративно-правове забезпечення євроінтеграційних процесів в екологічній сфері

України» [4], О. Черномаз «Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» [5].

За останні роки створено правову основу для активізації євроінтеграційних процесів, проведені реформи з метою наближення національного законодавства та юридичної практики до права ЄС, результатом чого стало надання Україні статусу країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу. Так, 23 червня 2022 року глави держав та урядів Європейського Союзу ухвалили відповідне рішення.

Проте від статусу країни-кандидата на вступ до ЄС до статусу повноправного члена ЄС Україні ще необхідно пройти достатньо складний шлях, пов'язаний із повним виконанням Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, переговорними процедурами з інституціями та державами-членами ЄС, виконанням вимог щодо проведення реформ та рекомендацій Європейської комісії щодо набуття членства в ЄС. Крім того, важливо не тільки прийняти відповідні нормативні акти, але й забезпечити їх ефективну реалізацію.

Виконання вищезазначених завдань вимагає від всіх органів публічної адміністрації в Україні злагодженої та конструктивної роботи, спрямованої на адаптацію національного законодавства та юридичної практики до норм та принципів права ЄС. Причому, кожен суб'єкт владних повноважень повинен відповідати за свій сектор «євроінтеграційної» роботи.

Таким чином, в Україні не слід створювати окреме міністерство чи інший спеціальний орган публічної адміністрації, який буде займатися виключно питаннями євроінтеграції, адже в такому випадку всі інші суб'єкти владних повноважень будуть перекладати провину за невдачі в процесі проведення євроінтеграційних реформ на такий спеціальних орган публічної адміністрації.

Отже, кожне міністерство, кожна державна служба та інші центральні органи виконавчої влади повинні бути євроінтеграційними, тобто здійснювати публічне адміністрування євроінтеграційних реформ у сфері своєї компетенції (юрисдикції), щодо підвідомчих підприємств, установ, організацій, та відповідати за результати таких реформ персонально.

Координувати роботу всього «євроінтеграційного механізму» повинен віце-прем'єр-міністр з питань європейської інтеграції за допомогою Урядового офісу координації європейської та євроатлантичної інтеграції.

Крім того, з метою приведення національного законодавства у повну відповідність до права ЄС, кожен законопроект (навіть той, який не має на меті імплементацію законодавства ЄС) має супроводжуватися юридичним висновком щодо відповідності законодавству ЄС (або

обґрунтуванням, якщо він не відповідає законодавству ЄС). Крім того, доцільним є проведення правової експертизи всіх проектів нормативно-правових актів на відповідність *acquis communautaire*, а не тільки тих, які згідно із чинним законодавством підлягають державній реєстрації в Міністерстві юстиції України.

Також з метою удосконалення адміністративно-правового механізму євроінтеграції доцільно розробити та відкрити для громадськості інтерактивну дорожню карту виконання вимог для вступу до ЄС, яка повинна бути доступною в режимі онлайн на урядовому порталі та наочно демонструвати динаміку виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, а також відображати стан імплементації рекомендацій Європейської комісії, які необхідні для набуття членства в ЄС.

З метою визначення ступеня ефективності функціонування адміністративно-правового механізму євроінтеграції доцільно проводити систематичні соціологічні опитування та статистичні дослідження, які будуть демонструвати реальні цифри підтримки громадянами тих або інших реформ, а також відображати в цифрах демографічні, економічні та інші результати реалізації вказаних реформ.

Перспективність подальшого дослідження даної теми обумовлена необхідністю дослідження всіх об'єктивних та суб'єктивних чинників, які безпосередньо або опосередковано впливають на механізм адміністративно-правового забезпечення євроінтеграційних процесів в Україні, з метою формулювання пропозицій щодо перспективних напрямів удосконалення вказаного механізму та національного законодавства, яке регулює суспільні відносини у сфері євроінтеграції.

Література:

1. Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політико-ідеологічні орієнтації громадян України в умовах російської агресії (вересень – жовтень 2022 р.). Разумков Центр. Дата оновлення: 15.11.2022. URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykoideologichni-orientatsii-gromadian-ukrainy-v-umovakh-rosiiskoi-agresii-veresen-zhovten-2022r>

2. Дорогіх О.М. Правові засади європейської інтеграції України. *Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві* : збірник наук. праць за матеріалами Міжнародної науково-практичної конференції. 20 березня 2020 р. Велико-Тирново, Болгарія : ACCESS PRESS, 2020. С. 54–63.

3. Мельниченко Б. Б. Публічне управління в Україні в умовах євроінтеграції: адміністративно-правовий вимір : монографія; ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом». Львів : Вид-во Львівської політехніки, 2019. 371 с.

4. Савенко Г. В. Адміністративно-правове забезпечення євроінтеграційних процесів в екологічній сфері України : автореф. дис. ... кандидата юридичних наук 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право»; Національний університет біоресурсів і природокористування України. К., 2018. 24 с.

5. Чорномаз О. Б. Проблеми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки.* 2016. № 845. С. 188–192. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_845_31

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-34>

ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО ПРИТЯГНЕННЯ ДО АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ

Маслова Я. І.

*доктор юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Станом на теперішній час, функціонування органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та інших суб'єктів, яких наділено владно-розпорядчими повноваженнями здійснюється у відповідності до принципів верховенства права та належного врядування, незважаючи на втілення заходів правового режиму воєнного стану. На тлі особливого періоду, притягнення до адміністративної відповідальності здійснюється з врахування цієї обтяжуючої обставини. Виокремлення основоположних засад порядку притягнення до адміністративної відповідальності додатково видозмінено внаслідок використання цифрових технологій, що потребує вивчення як з теоретичної точки зору, так і з позиції правозастосування.

Провадження у справах про адміністративні правопорушення реалізується в межах провадження, яке за твердженням С.В. Ківалова та Л.Р. Біла-Тіунової є специфічним видом провадження, що входить до адміністративно-юрисдикційного процесу [1, с. 52]. Як зазначено Ю.П. Битяком, провадження у справах про адміністративні правопорушення являє собою ряд послідовних дій, яких спрямовано на залучення правопорушників до відповідальності і забезпечення виконання винесеної постанови [2, с. 222].

Провадження по розгляду окремих категорій адміністративних правопорушень можуть бути класифікованими в залежності від специфіки складу правопорушення, що в подальшому визначає: спосіб розгляду справи (судовий чи адміністративний) та суб'єктів, які уповноважені їх вирішувати. Щодо останнього, необхідним є звернення уваги на ст. 213 Кодексу України про адміністративні правопорушення, якою встановлено, що справи про адміністративні правопорушення можуть розглядатись: 1) адміністративними комісіями при виконавчих комітетах сільських, селищних, міських рад; 2) виконавчими комітетами сільських, селищних, міських рад та їх посадовими особами, уповноваженими на те законом; 3) районними, районними у місті, міськими чи міськрайонними судами (суддями), а у випадках, передбачених законом, місцевим адміністративними та господарськими судами, апеляційними судами, вищими спеціалізованими судами та Верховним Судом; 4) органами Національної поліції, органами державних інспекцій та іншими органами (посадовими особами), уповноваженими на те законом [3].

Остання група суб'єктів, що уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення найбільш численна. До них належать: органи Державної прикордонної служби України, центральні органи виконавчої влади, що реалізують державну політику у різних сферах суспільних відносин (наприклад, у сфері міграції (імміграції та еміграції), у тому числі протидії нелегальній (незаконній) міграції, громадянства, реєстрації фізичних осіб; державного нагляду (контролю) у сфері пожежної та техногенної безпеки), органи транспорту та інші, яких визначено у Розділі XVII Кодексу України про адміністративні правопорушення [3].

Таким чином, суб'єктний вимір провадження у справах про притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень представлено широкою групою уповноважених суб'єктів, які наділені повноваженнями в тій сфері суспільних відносин, у межах яких було вчинено адміністративне правопорушення.

Провадження у справах про адміністративні правопорушення мають певну структуру – внутрішню будову – систему різноманітних стадій, розмежованих цілями, завданнями та предметом здійснюваних судом процедурних дій. Стадії послідовно змінюють одна одну: процесуальні дії – етапи – стадії – провадження [4, с. 257]. Під стадією провадження, розуміється підпорядкована загальній меті цього виду провадження відносно самостійну частина провадження, яка поряд з його загальними задачами має свої специфічні зміст та процесуальне призначення [5, с. 231].

У питанні про стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення на теперішній час відсутня єдина позиція щодо кількості та назви стадій: різні вчені виділяють стадій цього провадження по-різному, називаючи їх та розуміючи їхню сутність відмінно.

У загальному вигляді провадження у справах про адміністративні правопорушення складається із таких стадій, як: 1) порушення справи про адміністративне правопорушення; 2) розгляд справи про адміністративне правопорушення і винесення по справі судового рішення; 3) оскарження постанови по справі про адміністративне правопорушення; 4) виконання постанови про накладення адміністративного стягнення [6, с. 90].

Щодо специфіки провадження у справах про адміністративні правопорушення в умовах дії правового режиму воєнного стану, якого введено Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»» відповідно до положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану», то вона полягає у тому, що при призначенні адміністративного стягнення враховується та обставина, що проступок вчинено в надзвичайних обставинах, які відповідно до ст. 35 Кодексу України про адміністративні правопорушення є обтяжуючими обставинами [3].

Окремо зазначимо, що станом на теперішній час, важливим чинником функціонування як судочинства, так і органів державної влади є цифровізація, яка передбачає належне слідування принципам цифрового розвитку під час вибору стратегічних цілей впорядкування суспільних відносин, налагодження взаємодії між державними інституціями та інститутами громадянського суспільства за допомогою сучасних технологій, а випадку розгляду справ про адміністративні правопорушення – здійснення такої діяльності з застосуванням новітніх технологій. Впровадження інформаційно-телекомунікаційних засобів у діяльність окремих органів державної виконавчої влади, вплинуло на існуючі форми їх діяльності та створило нові способи реалізації ними своїх повноважень. Не виключенням, є модифікація діяльності як суду,

так і суб'єктів, уповноважених на розгляд справ про адміністративні правопорушення.

Підсумовуючи до ознак провадження у справах про адміністративні правопорушення, віднесемо наступні: є видом провадження, що може реалізовуватись виключно як в судовому, так і в адміністративному порядку; суб'єктний вимір провадження у справах про притягнення до адміністративної відповідальності за вчинення адміністративних правопорушень представлено широкою групою уповноважених суб'єктів, які наділені повноваженнями в тій сфері суспільних відносин, у межах яких було вчинено адміністративне правопорушення; в переважній більшості необхідною передумовою відкриття провадження є протокол про адміністративні правопорушення; має встановлену структуру, яку відображено у сукупності процесуальних дій, що послідовно здійснюються відповідно до норм законодавства; має наслідком застосування санкцій, яких передбачено Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Література:

1. Ківалов С. В. Адміністративне право України : навч.-метод. посібн. 2-ге вид, переєробл. і доповнен. Одеса : Юридична література, 2002. 312 с.
2. Битяк Ю. П. Адміністративне право України. Х. : Право, 2000. 520 с.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/card6#Public> (дата звернення: 10.02.2023).
4. Административное право Украины : учебник для юридических вузов и фак. / Ю. П. Битяк, В. В. Богущкий, В. Н. Гарашук и др. ; под ред. Ю. П. Битяка. Х., 2003. 576 с.
5. Іщенко В. В. Стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення у сфері оподаткування: сучасні доктринальні підходи. *Вісник Академії адвокатури України*. 2011. Число 2. Ст. 229–231.
6. Стоцька М. М. Стадії провадження у справах про адміністративне правопорушення. *Право і Безпека*. 2005. Т. 4. № 3. Ст. 89–91.

**ЩОДО ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ГЕНЕЗИСУ
АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА
ТА АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОВАДЖЕНЬ**

Міхєєв М. В.

ORCID ID: 0000-0002-5384-5985

*аспірант відділу проблем державного управління
та адміністративного права*

*Інституту держави і права імені В. М. Корецького
Національної академії наук України
м. Київ, Україна*

У загальному розумінні адміністративне право безпосередньо пов'язане з регулюванням владної управлінської діяльності держави, яка з'явилася одночасно з виникненням публічної влади. Питання виникнення й еволюції адміністративного процесу необхідно розглядати в контексті загального розвитку адміністративного права. Системне правове регулювання державного управління з'являється тільки з часів Середньовіччя, а точніше – в період абсолютизму. Тоді держава докладно регламентувала життя своїх жителів, визначала способи отримання фінансових коштів, встановлювала форми контролю за громадською моральністю тощо. З часом почали змінюватися форми і методи такої діяльності, зміст відносин держави і громадян тощо. Усі ці процеси безпосередньо пов'язані з формуванням адміністративного права.

Адміністративне право у своєму розвитку пройшло три основні етапи, які в юридичній літературі отримали назви: камералістика, поліцейське право і сучасне адміністративне право, що обмежує вільний розсуд публічної адміністрації у її відносинах з людиною. Кожна з них, відповідно до наявних соціально-економічних умов, виконала функції обов'язкового інструменту щодо прогресивних зрушень у сфері регулювання правових відносин, створила можливості для становлення та існування адміністративного права у його сучасному вимірі.

Для усвідомлення їх ролі в інституалізації цієї юридичної галузі необхідно мати на увазі, що вони не є такими, що послідовно змінюють один одного етапами соціальної практики, але мають різні передумови виникнення і паралельно існували на тривалих відрізках історій. У той самий час, на фазах еволюційних змін між ними збуджувались інтеграційні зв'язки, які породжували нові властивості стосунків

людини з владою. Кінцевим результатом їх взаємодії виявилась нова юридична галузь – адміністративне право.

Камералістика (від нім. Kameralistik, фр. Cameralistique, від пізньолатинської camera – скарбниця) у загальному розумінні являла собою спеціальний цикл адміністративних та економічних дисциплін, які викладалися в європейських середньовічних університетах [1]. Своє найменування вона отримала від камеральних управлінь, що створювалися в середні віки князями, герцогами і королями, які мали велике власне господарство. Для підготовки чиновників і управляючих господарством великих феодалів на особливих факультетах університетів та в спеціальних школах (камеральні школи) викладалися науки, що одержали назви камеральних і охоплювали головним чином гірничу справу, лісове та сільське господарство.

Метою камеральної діяльності було збільшення статків властителя, отримання максимально можливих прибутків. Підвищена потреба у фінансах для утримання двору (держави), чиновництва та військових відіграли визначальну роль у становленні наукових знань і уявлень камералістики. Камеральна наука виробила власні методи дослідження управління та його структурну організацію.

У XVIII ст. бурхливий розвиток науки управління супроводжувався зростанням наукових доробок з проблем управління, які почали набувати практичного характеру. Значна увага приділялася підвищенню ефективності управління з метою посилення та поширення державної влади, підвищення збирання податків і зборів, підтримки господарства і загального добробуту. Знання щодо камеральної діяльності у період феодалізації існували у вигляді управлінських рекомендацій щодо задоволення фінансово-майнових потреб.

З перетворенням управління на важливу правову галузь поступово почалося формування адміністративного права. Воно створювало власну термінологію, правові норми, визначало форми і методи діяльності. Проте дані знання не були систематизовані, мали довільний і спрощений за формою і процедурам порядок застосування. Тому камеральне право (право, що регулювало державне господарство) і камеральна наука відображали реальний стан речей того часу і стали підґрунтям для формування нового етапу розвитку адміністративного права – поліцейського права, яке в XVII–XVIII ст. особливо швидко розвивалося у Франції, Пруссії, Голландії та Швеції.

XVIII ст. філософія права обґрунтувала принцип, згідно з яким повноваження монарха діяти на власний розсуд обмежується ідеєю загального добра, а примус передбачає охорону громадського порядку та спокою. Звідси випливає відмінність між «поліцією безпеки» та «поліцією добробуту», що набуло згодом важливого значення. Сфери

«добробуту», де заходи примусу не досягають мети, поступово виходять за межі компетенції поліції. Водночас поняття та функції поліції набули надто вузького змісту. Тож функції поліції звелися виключно до безпеки, тобто охорони громадського порядку та спокою.

Отже, на межі XVIII–XIX ст. поліцейське право переважно оперує такими поняттями, як поліція безпеки та поліція добробуту. Поліція безпеки охороняє громадський порядок у державі, життя та безпеку громадян. Діяльність поліції добробуту полягає в складній системі адміністративних заходів, спрямованих на розвиток державних та приватних господарств, а також фізичного та духовного стану населених. Предметом поліцейського права охоплювалися питання, які повинні бути предметом державного, пізніше – конституційного права, а також фінансового права та політичної економії. Але все внутрішнє управління державою, за винятком військової справи та частково фінансового управління, зводилося до поліції безпеки та поліції добробуту [2].

З розпадом «поліцейської» держави поліція починає втрачати своє значення як органу, який контролює все і всіх може притягти до відповідальності. Нові філософські та політичні теорії намагалися поставити поліцію добробуту у вузькі рамки, зводячи діяльність поліції до охорони зовнішньої та внутрішньої безпеки. Наприкінці XIX – на початку XX ст. поширилося ставлення до поліції як організованої сили примусу в усіх галузях управління, де застосовується адміністративний примус: поліція моралі, поліція освіти, санітарна поліція тощо.

Глибокі зміни в економічному розвитку в другій половині XIX ст. розширили діяльність держави. Перехід європейських країн від аграрного до індустріального розвитку, швидкий розвиток населених пунктів, концентрація населення в містах зумовили глибокі соціальні та економічні реформи, а відтак нові завдання публічного управління, розвитку законодавства, та застосування правових норм.

Перетворення “поліцейської” держави на буржуазну правову державу завдяки ідеям Великої французької революції зумовило новий погляд на управління: воно повинно базуватися на законі та здійснюватися на основі чіткого визначення прав і обов'язків громадян щодо держави та її органів.

Адміністративне право в його класичному розумінні з'являється тоді, коли Французька революція 1789 р. протиставила всемогутності держави права людини та громадянина, тобто коли революційні перетворення замінили “підданого” на “громадянина”. Адміністративне право – це право, яке регулює діяльність державного владного органу щодо кожного громадянина, причому в такий спосіб, який пов'язує однаковою мірою як громадянина, так і владний орган. Становлення

такого розуміння адміністративного права в різних країнах припало на різні історичні періоди. У Франції це було пов'язано з революцією 1789 р. і виникненням відповідного законодавства. Для країн з абсолютистськими монархіями це були перші десятиліття XIX століття. Характерною рисою цього періоду було обмеження сваволі адміністраційним шляхом запровадження норм права, які гарантували можливість звернення громадян із законними вимогами до державних органів. Адміністративне право стало інструментом обмеження вільного розсуду адміністрації, механізмом захисту громадянина перед адміністрацією. Впровадження цієї концепції вело до розбудови правової держави, в якій право є основою громадянської свободи, а адміністрація поставлена в певні правові рамки. Тільки з переходом до сучасних форм демократичного державного устрою завершилася побудова галузі адміністративного права, яке врегульовує більш складний комплекс відносин між державою і суспільством порівняно з «поліцейською» державою.

Зазначимо, що адміністративний процес має свою структуру, складається із сукупності проваджень, під якими розуміють діяльність з вирішення певної, порівняно вузької групи однорідних справ. Науковцями сформульовані різні визначення понять «провадження» та «адміністративне провадження». Так, на думку О. Кузьменко, провадження можна визначити як якісно однорідну групу процесуально-процедурних дій із владної реалізації будь-яких відособлених матеріально-правових норм. Такі дії об'єднуються єдністю кінцевої мети, потребами професійної спеціалізації праці щодо правозастосування, міркуваннями щодо підвищення ефективності правового регулювання. На думку В. Тімашова, адміністративний процес є предметом самостійної галузі – адміністративно-процесуального права, що становить собою систему юридичних норм, якими регламентуються державно-владні, організуючі суспільні відносини, що виникають у зв'язку з реалізацією адміністративно-процесуальної форми із застосуванням норм відповідних матеріальних галузей права [4].

Таким чином, адміністративне право у своїй генезі пов'язується з трьома видами публічної діяльності: камеральною, поліцейською і такою, що обмежує вільний розсуд адміністрації у її стосунках з людиною. адміністративне провадження – це вид адміністративного процесу, який об'єднує послідовно здійснювані уповноваженим суб'єктом (публічною адміністрацією) процесуальні дії щодо розгляду та вирішення індивідуальних справ.

Література:

1. Адміністративне право України: Загальна частина. Академічний курс : підручник за загальною редакцією академіка НАПрН України О. М. Бандурки. Харків : Золота миля, 2011. 584 с.
2. Поліцейське право в Університеті Святого Володимира : у 2 кн. Кн. 1. Уклад. І. С. Гриценко, В.А. Короткий ; за ред. І. С. Гриценка. Київ : Либідь, 2010. 440 с.
3. Тімашов В. О. Поняття адміністративного процесу, його ознаки, принципи, структура, класифікація. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 11. С. 137–143.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-36>

ОСОБЛИВОСТІ ЕЛЕКТРОННОГО УРЯДУВАННЯ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ В УКРАЇНІ

Міхровська М. С.

кандидат юридичних наук,

докторантка Навчально-наукового інституту права

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

Протягом повномасштабної війни в Україні, що триває вже рік, електронне урядування та цифровізація стали невід'ємними супутниками щоденного життя.

Важко не погодитися з тезою про те, що ця сфера отримала значний поштовх після початку повномасштабного вторгнення – в умовах неможливості використання паперових документів та безпосередніх звернень до органів публічної адміністрації, майже весь документообіг автоматично був переведений в електронну форму. Проте, на сьогодні, ми є свідками не просто тотального «оцифрування» всіх паперових документів – електронне урядування перейшло у стадію справжньої глобальної цифрової трансформації в Україні. До прикладу, було розроблено і впроваджено велику кількість мобільних додатків, які допомагають громадянам нашої держави під час війни. Так, на базі платформи «Дія», яка була створена для надання всього масиву адміністративних послуг онлайн, наразі впроваджено елементи «Дія. Цифрова Освіта»- портал для навчання як дорослих, так і дітей в умовах війни, «Дія. Бізнес» – платформа для підприємців, в тому числі і для біженців та тимчасово переміщених осіб з України,

що тимчасово працюють в інших країнах, проект «е-Резиденство» – портал з необхідними послугами для іноземців в Україні, та багато інших [1].

Чи не найбільшу популярність під час війни в Україні здобули мобільні застосунки, що повідомляють про повітряні тривоги в окремих областях, наприклад, а також застосунок «еВорог» – бот для передачі інформації про ворога [2]. Так само в онлайн режимі можна подати заявку про пошкоджене під час війни майно для отримання компенсації, а також грошової компенсації через втрачене джерело доходу для громадян в областях, що найбільше постраждали через дії країни-агресора. Застосунок «еДокумент» містить паспортні дані громадян та картки платників податок, що є надзвичайно корисними для громадян, які в умовах вимушеної евакуації втратили свої документи чи не мають змоги отримати до них доступ [2].

Можемо засвідчити, що процес цифровізації в Україні під час війни вимушено та непередбачувано отримав потужний імпульс для швидкого розвитку та перейшов на новий етап свого становлення. Він вимагає нових, прискорених темпів розвитку, відсутність часу на апробацію нових застосунків, а також впровадження новітніх передових технологій, в тому числі й супутникових, таких, як Старлінк (Starlink) [3]. Так, цей надсучасний супутниковий зв'язок використовується, передусім, військовими для координації дій та виявлення місцезнаходження ворога. Проте, він відіграє важливу роль сьогодні і для цивільного населення. Завдяки Starlink у великій кількості українців досі є або знову з'явився доступ до інформації. За даними The Telegraph, тільки за декілька місяців війни мобільний додаток Starlink став одним із найпопулярніших в Україні [3].

Проте на цьому цифровізація не зупиняється. Наразі, разом з європейськими партнерами, Міністерство цифрових трансформацій України представило міжнародну ініціативу «Діджиталіті» («Digitality»), яка має на меті цифрову трансформацію інших країн. Ініціатива почне реалізовуватись з 2023 року та посилить співпрацю між Україною та країнами світу в цифрових рішеннях. Платформа Digitality допоможе країнам, які хочуть впровадити цифрові продукти в державні структури через обмін успішним досвідом України, Естонії, Польщі та інших країн [4]. Щодо обміну досвідом, то, до прикладу, було підписано Меморандум про співпрацю між Україною та Фінляндією співпрацюватимуть у сфері цифровізації та цифрової стійкості [5], передбачається підписання аналогічних угод в найближчому майбутньому з іншими країнами.

Можна з упевненістю стверджувати, що цифровізація в Україні тільки набирає обертів і цей процес, на щастя, неможливо зупинити. Так,

за результатами всеукраїнського опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології у вересні 2022 року на замовлення Програми розвитку ООН, лише за останні три роки частка користувачів електронними послугами стрімко зростає, а 79% респондентів відповіли, що користуються публічними онлайн-послугами, або цифровими послугами [6]. А за результатами глобального дослідження ООН в сфері електронного урядування, що проводиться кожні два роки, Україна посідає вже 46 місце в міжнародному рейтингу за рівнем розвитку електронного урядування, та вперше у 2022 році перейшла від «країни, що має високий рівень розвитку електронного урядування» до «країни, що має дуже високий рівень розвитку електронного урядування», тобто наразі ми входимо до групи країн – світових лідерів за цими показниками [7], що свідчить про надшвидкі темпи цифровізації нашої держави. На сьогодні можна стверджувати, що з 24.02.2022 в нашій державі почався новий етап адміністративної реформи, пов'язаний з введенням воєнного стану на території України, початок повномасштабних трансформацій в усіх сферах державотворення. Цифровізація в цей період дійсно набула всеохоплюючого характеру [8]. Проте, важливо пам'ятати, принципово важливими є не показники, і розвиток цифровізації має слугувати одній основній меті – утвердженню прав та свобод людини і громадянина.

Література:

1. Дія. Цифрова держава. URL : <https://plan2.diiia.gov.ua>
2. «Документ» та «Ворог»: застосунок «Дія» отримав два важливих оновлення – що вони передбачають. URL: <https://tiger-news.media/news/1076-yedokument-ta-yevorog-zastosunok-diya-otrimav-dva-vazhlivih-onovlennya-shcho-voni-peredbachayut>
3. Як Starlink Ілона Маска допомагає українським військовим і цивільним. URL: <https://amp.dw.com/uk/yak-starlink-ilona-maskadopomahaie-ukrainskym-viiskovym-i-tsyvilnym/a-61290102>
4. Цифрова трансформація за межами України: Мінцифра ділиться технологічними рішеннями зі світом. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/tsifrova-transformatsiya-za-mezhami-ukraini-mintsifra-dilitsya-tekhnologichnimi-rishennyami-zi-svitom>
5. Україна та Фінляндія співпрацюватимуть у сфері цифровізації та цифрової стійкості – підписано Меморандум. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/ukraina-ta-finlyandiya-svipratsyuvatimut-u-sferi-tsifrovizatsii-ta-tsifrovoi-stiykosti-pidpisano-memorandum>
6. 63% українців користуються державними електронними послугами. Число користувачів зростає третій рік поспіль – опитування. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/press-releases/63-ukrayintsiv->

korystuyutsya-derzhavnymy-elektronnymy-posluhamy-chyslo-korystuvachiv-zrostaye-tretyi-rik-pospil-opytuvannya

7. E-government Survey 2022. The future of Digital Government. URL: <https://desapublications.un.org/sites/default/files/publications/2022-09/Web%20version%20E-Government%202022.pdf>

8. Міхровська, М. (2022). Адміністративна реформа в умовах воєнного стану. Collection of Scientific Papers «SCIENTIA», (July 15, 2022; Berlin, Germany), 55–57. URL: <https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/323>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-37>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ВІДБОРУ ЧЛЕНІВ КОМІСІЇ З ПИТАНЬ ВИЩОГО КОРПУСУ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Околот М. Г.

*аспірант кафедри адміністративного права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Комісія з питань вищого корпусу державної служби (далі – Комісія) виконує особливе завдання у сфері державної служби: вона запроваджена для проведення конкурсів на посади категорії «А», що відповідають найвищим посадам державної служби у державі. Відтак, важко переоцінити важливість самої Комісії та необхідність якісного підбору її членів.

Закон України «Про державну службу» (далі – Закон) у п. 3 ч. 1 ст. 12 відносить Комісію до системи управління державною службою, а у ч. 1 ст. 14 надається її визначення – як постійно діючому колегіальному органу [1].

Склад цього органу є особливим: відповідно до ч. 2 ст. 14 Закону до нього входять: три члени-представники від Верховної Ради України, Президента України та Кабінету Міністрів України (по одному від кожного), керівник Національного агентства з питань державної служби (далі – НАДС) за посадою або його заступник, фахівець з питань управління персоналом, визначений Кабінетом Міністрів України і нарешті два представники – по одному представнику від закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку у сфері публічного управління та адміністрування, та від громадських об'єднань, обраних відповідно до порядку, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

Слід звернути увагу на те, що теперішній склад Комісії (7 членів) є суттєвим скороченням, внесеним Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо перезавантаження влади» № 117-IX від 19.09.2019 [2], оскільки до нього членів Комісії було 11, з яких прибрали частину представників від громадських об'єднань, наукових установ, навчальних закладів, експертів відповідної кваліфікації, а також представників всеукраїнських об'єднань профспілок та організацій роботодавців [3, с. 114].

Як можна побачити, склад Комісії різноманітний, але вимоги до членів Комісії, закріплені у ч. 3, 5 ст. 14 Закону, ще більше поглиблюють неоднорідний підхід законодавця до визначення їх статусу. Зокрема, для усіх членів Комісії вимогами є: громадянство України, вища освіта, досвід діяльності або фахові знання у сфері державної служби або у сфері управління людськими ресурсами, здатність представляти інтереси суспільства та забезпечувати політично неупереджену і професійну роботу Комісії. При цьому для кандидатів, які не входять до складу Комісії за посадою, передбачене ще і проходження тестування, врегульованого Порядком проведення конкурсу для кандидатів на зайняття посад державної служби категорії «А» [4].

На думку дослідників, із якою можна цілком погодитися, об'єктивно підтвердити серед загальних вимог до членів Комісії, можливо лише наявність громадянства, вищої освіти та досвіду роботи [2, с. 115]. Нажаль, вимоги щодо фахових знань у сфері державної служби або у сфері управління людськими ресурсами, здатності представляти інтереси суспільства та забезпечувати політично неупереджену і професійну роботу Комісії, перевірити неможливо з огляду на відсутність критеріїв та розмитість формулювання самих вимог.

Стосовно здатності забезпечувати політично неупереджену і професійну роботу Комісії варто зауважити, що законодавець скоріше за все вкладає у ці слова прив'язку до двох наскрізних принципів державної служби: принципу професіоналізму і принципу політичної неупередженості, викладених у ст. 4 Закону. При цьому таке формулювання, вочевидь, потребує зміни з огляду на необхідність дотримання єдності термінології.

Щодо здатності представляти інтереси суспільства, слід зауважити, що така ідеалізована вимога не має чітких критеріїв, але на нашу думку можна передбачити, що до неї відноситься відсутність обставин, які можуть стати перешкодою до роботи Комісії, наприклад, відсутність заборон, передбачених ч. 2 ст. 19 Закону. Все одно, будь-які умовиводи стосовно цієї вимоги не є абсолютно точними, а конкретику може внести лише законодавець.

Фахові знання у сфері державної служби або у сфері управління людськими ресурсами передбачають наявність у особи невстановленого обсягу знань з невизначеного кола сфер, галузей знань і спеціальностей, причому ці знання у випадку членів Комісії, що входять до неї за посадою, ніяк не перевіряються. Залишається лише здогадуватися, які саме фахові знання можуть бути необхідні члену Комісії, але можна припустити, що мова у ч. 5 ст.14 Закону йде про спеціальності «073 – Менеджмент» і «281 – Публічне управління та адміністрування», а також про інші спеціальності, що пов'язані із управлінням персоналом.

Серед зазначеного вимога про громадянство України, на нашу думку, є цілком слушною й обгрунтованою. Щодо наявності вищої освіти, слід зауважити, що на відміну від досвіду ч. 1 ст. 19 Закону, у розглядуваній статті не вказується рівень освіти, який є необхідним для члена Комісії. Було б логічно встановити, за прикладом п. 1 ч. 1 ст. 19 Закону вимогу щодо наявності вищої освіти ступеня не нижче магістра (як це встановлене для кандидатів на зайняття посад категорії «А»). Що ж стосується досвіду роботи, то нажаль, законодавець не встановлює чітких критеріїв, але за прикладом п. 1 ч. 2 ст. 20 Закону можна було б закріпити досвід роботи в обсязі не менше трьох років на посадах державної служби категорій «А» чи «Б», або у сфері управління людськими ресурсами. Інакше виникає суттєвий ризик того, що членом Комісії стане особа, яка ніколи не була державним службовцем і не знається на технології відбору й управління персоналом, що не є запорукою належної роботи Комісії.

Окрім вимог до її членів, незрозумілим залишається порядок формування Комісії. Зокрема, як зауважують науковці, відсутні відповідні нормативно-правові акти у галузі, що залишає призначення представників від парламенту, уряду і Президента на вільний розсуд уповноважених осіб [2, с. 115].

Відтак, не визначений порядок призначення представника від Верховної Ради України, але існує Постанова «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання» № 19-ІХ від 29.08.2019, де у п. 13 державна служба віднесена до відання Комітету з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування [5]. Це натякає на те, що саме цей Комітет уповноважений призначати представника від Верховної Ради України, хоча відбувається це, вочевидь, у довільній формі. Стосовно представника від Президента України такого акту немає, але як зазначають вчені, на практиці ним є керівник Головного департаменту регіональної та кадрової політики Офісу Президента України [6, с. 194].

У полі правового регулювання врегульований лише відбір представників громадських об'єднань та закладів вищої освіти – це закріплено у «Порядку відбору представників громадських об'єднань та закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку у сфері публічного управління та адміністрування, до складу Комісії з питань вищого корпусу державної служби» [7]. Відбір, відповідно до пп. 3, 6 вищевказаного Порядку, здійснюється організаційним комітетом, утвореним НАДС, який розглядає кандидатури, що відповідають таким вимогам: громадянство України, вища освіта за ступенем магістра, загальний стаж роботи не менше семи років, відсутність членства у політичній партії, досвід діяльності чи фахові знання у сфері державної служби або управління людськими ресурсами. Проведенню тестування передують перевірка документів; за результатами тестування НАДС вносить Кабінету Міністрів України відповідні пропозиції.

Відсутність належного правового регулювання особового наповнення Комісії може стати причиною низької ефективності проведення конкурсів на посади державної служби категорії «А». Щоб подолати цю проблему, пропонуємо об'єднати ч. 3 і 5 ст. 14 Закону з метою запровадження обов'язкового тестування для усіх членів Комісії; встановити у ч. 5 ст. 14 конкретний ступінь і напрям необхідної вищої освіти кандидатів; встановити необхідну кількість років досвіду роботи на посадах державної служби або з управління персоналом (за аналогією з п. 1 ч. 2 ст. 20 Закону); виключити фразу «здатий представляти інтереси суспільства» з тексту частини статті, а фразу «забезпечувати політично неупереджену і професійну роботу Комісії» замінити на «відповідати принципу політичної неупередженості». Додатково наголошуємо на необхідності прийняття нормативно-правових актів щодо призначення членів Комісії, заповнюючи так прогалини у правовому регулюванні.

Література:

1. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 №889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.
2. Про внесення змін до деяких законів України щодо перезавантаження влади : Закон України від 19.09.2019 № 117-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 43. Ст. 250.
3. Негара Р. В. Конкурс у державній службі: теорія, правове регулювання, практика : дис. доктора філософії. Одеса, 2021. 300 с.
4. Порядок проведення конкурсу на зайняття посад державної служби : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.03.2016 № 246. *Офіційний вісник України*. 2016. № 28. Ст. 1116.

5. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання : Постанова Верховної Ради України від 29.08.2019 № 19-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 35. Ст. 147.

6. Біла-Тіунова Л. Р. Державна служба України. Загальна частина : навчальний посібник. Одеса, 2020. 511 с.

7. Про затвердження Порядку відбору представників громадських об'єднань та закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку у сфері публічного управління та адміністрування, до складу Комісії з питань вищого корпусу державної служби : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2019 № 906. *Офіційний вісник України*. 2019. № 89. Ст. 2974.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-38>

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ЮРИДИЧНОГО ПРОФІЛЮ ДЛЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОДАТКОВОЇ СЛУЖБИ

Покатаєва О. В.

*доктор юридичних наук, професор, перший проректор
Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

На сьогодні в Україні вже протягом 19 років залишається незмінно високим попит на юридичну освіту, що обумовлюється певною престижністю чи, навіть, елітарністю професії правника. У переважній більшості молоді, яка завершує навчання, існує серйозне зрушення «професійного прицілу», внаслідок чого формується думка абітурієнтів та про загальнообов'язковість отримання таких професій [1, с. 18].

Проте, на сьогодні, юридичний освітній процес має певні недоліки, серед яких: розрив між потребами юридичної професії і тим, чим забезпечує юридичну професію юридична освіта. Це було відображено у звіті, підготовленому за участю проекту USAID «Справедливе правосуддя», де вказувалось, що випускники мають проблеми з розумінням професійних цінностей; має місце невміння випускників застосовувати на практиці набуті теоретичні знання; спостерігається брак у них практичних вмінь і навичок [2, с. 28].

Дуже низькою залишається якість підготовки правників, адже більшість випускників правничих шкіл, взагалі, не відповідають вимогам ринку праці та не в змозі подолати мінімальні порогові бали під час вступних випробувань із використанням технологій зовнішнього незалежного оцінювання при вступі до правничої магістратури, що підтверджується результатами проведення вступу на магістратуру з права у 2016–2019 роках. Так, у 2018 р. не подолали поріг «склав / не склав» під час вступу на правничу магістратуру майже 34% випускників, які отримали диплом бакалавра [4].

Підготовка фахівця-юриста має носити не лише теоретичний, але і практичний характер, що відображується: у проходженні стажування на підприємствах, установах та організаціях; проведенні практичних занять в режимі реального часу; здійснення студентами самопідготовки у напрямку виконання окремих завдань практичного спрямування.

Програмою економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» було передбачено збереження й розвиток людського й соціального капіталу шляхом поліпшення якості й доступності освіти [3].

На сьогодні, до навчальних програм першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, галузь знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право» серед дисциплін, отримання знання з яких можуть бути застосовані фахівцем юридичного профілю для державної податкової служби (без врахування профільних закладів освіти), є: «Податкове право».

Дисципліна «Податкове право» передбачає на меті: дослідження сукупності правових норм, що здійснюють регулювання податкових правовідносин в Україні, їх взаємозв'язок зі змінами, які відбуваються у фінансовій системі у зв'язку з розвитком ринкової економіки та євроінтеграцією.

Студенти за результатами вивчення цієї дисципліни повинні навчитися: визначити сутність правової проблеми у сфері оподаткування; аргументовано висловлювати власну правову позицію здійснюючи посилання на нормативно-правові акти та судову практику; знаходити найбільш оптимальний підхід для захисту інтересів учасників податкових правовідносин (контролюючого органу або платника податків); грамотно застосовувати понятійно-категоріальний апарат, нормативно-правову лексику та спеціальну термінологію у сфері податкового права; розв'язувати складні задачі прикладного характеру з оподаткування, обґрунтовуючи нормами податкового права України.

Відповідно до посадової інструкції, податковий інспектор здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, надходження до бюджету податкових платежів, здійснює перевірку фінансових

документів платників податків; проводить камеральні та виїзні податкові перевірки, застосовує фінансові санкції до порушників законодавства; направляє вимоги про сплату податків та зборів організаціям, підприємцям і громадянам. Обов'язковою умовою для прийняття на посаду податкового інспектора – є знання податкового законодавства [5].

Для отримання посади головного державного інспектора відділу досудового врегулювання спорів та супроводження судових спорів управління правового забезпечення Головного управління ДПС у Чернігівській області (категорія «В») було встановлено наступні вимоги до кандидата, він повинен: здійснювати надання правової оцінки матеріалів перевірки платників податків з урахуванням судової перспективи; представляти інтереси ДПС України, їх посадових осіб у судах та інших органах під час розгляду спорів; здійснювати інформаційне супроводження претензійно-позовної роботи в органах ДПС за допомогою підсистеми АІС «Суди», ІС «Податковий блок»; узагальнювати та аналізувати результати позовної роботи за участі ГУ ДПС в області, тощо [6]. Основною вимогою до кандидата – є: наявність вищої освіти за освітнім ступенем не нижче бакалавра, молодшого бакалавра за фахом, юридичного спрямування.

Для отримання посади головного державного ревізора-інспектора відділу камеральних перевірок податкової звітності управління податків і зборів з юридичних осіб, кандидат зобов'язаний: вміти застосовувати законодавство у сфері діяльності управління податків і зборів з юридичних осіб; здійснювати контроль щодо забезпеченням достовірного та своєчасного відображення первинних показників в підсистемах інформаційної системи органів ДПС; опрацьовувати інформацію, подану в електронному вигляді до ГУ ДПС суб'єктами інформаційних відносин; контролювати види, форми, методи, способи та засоби здійснення контролю за своєчасністю подання платниками податків, податкової звітності, своєчасністю, достовірністю, повнотою нарахування та сплати податків та зборів; у разі необхідності, у межах компетенції брати участь у супроводженні судових справ та у судових засіданнях; опрацьовувати інформаційні бази даних органів ДПС [7]. Кандидат повинен мати вищу освіту, бажано юридичного або економічного спрямування.

У п. 60, ч. 4 Положенні «Про Державну податкову службу України» вказано, що ДПС відповідно до покладених на неї завдань: забезпечує розвиток, впровадження та технічне супроводження інформаційно-телекомунікаційних систем і технологій, автоматизацію процедур, організовує впровадження електронних сервісів для суб'єктів господарювання, забезпечує функціонування електронного кабінету [8].

На сьогодні в роботі податкової служби впроваджуються нові Інтернет-технології, сучасні методи роз'яснювальної роботи, покращується процес прийняття електронної звітності. Електронний сервіс має мінімізувати контакти контролюючих органів з платниками податків, викоринити прояви корупції в органах ДПС, та створити зручні умови платнику для виконання ним податкового обов'язку. Для створення сучасного інформаційно-аналітичного ресурсу податкової служби, розроблено та запроваджено – автоматизовану інформаційну систему «Податковий блок», система «Електронна картка», єдиний веб-портал органів ДПС України, сервісні центри з обслуговування платників податків [9].

У Стандарті вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, галузь знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право» визначено, що до загальних компетентностей випускника належать: вміння вільно використовувати для професійної діяльності доступні інформаційні технології і бази даних; демонструвати вміння користуватися комп'ютерними програмами, необхідними у професійній діяльності [10]. Отже, до навчального плану спеціальності 081 «Право» мають бути введені дисципліни, які передбачають вивчення інформаційних технологій.

Проте, враховуючи те, що, зазвичай, для участі у конкурсі на зайняття посади державної служби категорії «В» для подальшої роботи у контролюючих органах, кандидат повинен мати вищу освіту економічного чи юридичного профілю, закладом вищої освіти доцільно розглянути питання щодо включення до варіативної частини навчальних дисциплін за вибором студента, для осіб, які у подальшому бажають працювати у контролюючих органах. Серед таких дисциплін має бути: «Інформаційні технології в оподаткуванні», в якій в якості модулів передбачити: АІС «Суди», ІС «Податковий блок»; «Електронна картка». «Розгляд справ у судах за участю органів державної податкової служби», «Організація претензійно-позовної роботи в органах державної податкової служби», «Відповідальність у сфері оподаткування».

Ч. 1, ст. 9 ЗУ „Про освіту” серед основних форм здобуття освіти визначає – дуальну. Дуальна форма – є способом здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання осіб у закладах освіти з навчанням на робочих місцях на підприємствах, в установах та організаціях для набуття певної кваліфікації, як правило, на основі договору [11]. На сьогодні ця форма навчання стає дедалі популярнішою, адже вона враховує інтереси всіх зацікавлених сторін: закладів освіти, держави, роботодавців, працівників. Для підприємства така форма навчання дає можливість здійснити підготовку майбутніх кадрів для власних потреб,

враховуючи специфіку роботи та зменшивши економічні витрати на пошук працівників та їх подальшу адаптацію.

В свою чергу, дуальна форма підготовки дає можливість здійснювати: навчання студентів під час трудової діяльності із залученням кваліфікованого персоналу до педагогічної діяльності; оновлення освітніх стандартів з урахуванням потреб та запитів суб'єктів господарювання до змісту та якості набутої освіти.

Цей підхід є підґрунтям оволодіння працівниками підприємств компетентностями вирішувати важливі практичні завдання, виробляти надійні критерії оцінювання результатів власної діяльності у динамічно змінених умовах, та нести відповідальність за результат власного навчання та професійної діяльності [12, с. 31].

Вважаємо за доцільне активно запроваджувати дуальну форму навчання для підготовки фахівців юридичного профілю для потреб державної податкової служби, що дозволило б студентам безпосередньо на території контролюючого органу ознайомитися з роботою програмного забезпечення: АІС «Суди», ІС «Податковий блок»; «Електронна картка»; вдосконалити набуті теоретичні знання щодо підготовки процесуальних документів: позовних заяв, скарг, зокрема й тих, що пов'язані із переглядом рішень за винятковими та ново виявленими обставинами, відзивів, заперечень, письмових пояснень та інших процесуальних документів, пов'язаних із розглядом справи.

Література:

1. Стефанчук Р. О. Юридична освіта і наука в Україні: чи все гаразд? *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 9. С. 18–31. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2010_9_5

2. Томас Манн (укладач) Європеїзація української юридичної освіти. *Матеріали конференції у рамках Німецько-українського правознавчого діалогу*. Том 2 : українська версія. URL: http://rechtsdialog.org/images/2016/12/ mann_europaeisierung_uk.pdf

3. Програма економічних реформ на 2010–2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» від 2 червня 2010 р. / Комітет з економічних реформ при Президентові України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MUS14838>

4. Проєкт Концепції розвитку юридичної освіти. URL: http://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75465.html

5. Податковий інспектор це – бухгалтер, юрист, фінансист в одній особі. URL: <http://rv.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/358806.html>

6. Інформація щодо конкурсу на зайняття вакантних посад державної служби категорії «В». URL: <https://ch.tax.gov.ua/dfs-u-regioni/roboata-z-pers/vakansii/73794.html>

7. Умови проведення конкурсу на зайняття посади державної служби категорії «В» – головного державного ревізора-інспектора відділу камеральних перевірок податкової звітності управління податків і зборів з юридичних осіб Головного управління ДФС у Черкаській області. URL: <http://ck.sfs.gov.ua/dfs-u-regioni/robota-z-personalom/vakansii/389278.html>

8. Положення про Державну податкову службу України: Постанова від 6 березня 2019 р. № 227 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/227-2019-%D0%BF#top>

9. Обслуговування платників податків: використання інтернет-технологій при адмініструванні податків: Державна фіскальна служба України. Офіційний портал. URL: http://sfs.gov.ua/arhiv/modernizatsiya-dps-ukraini/povidomlenia_/2011-povidomlenia-modernizatsia/print-59365.html

10. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень вищої освіти, галузь знань 08 «Право», спеціальність 081 «Право»: Наказ від 12.12.2018 р. № 1379 / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/081-pravo-bakalavr.pdf>

11. Про освіту: Закон від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII / Верховна Рада України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19/page>

12. Вем'ян В. Г. Дуальна форма професійної освіти як умова ефективного рішення завдань модернізації освіти / В. Г. Вем'ян, В. Г. Тер-Ованес'ян. *Психологія: реальність і перспективи*. 2015. Вип. 5. С. 29–34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/prp_2015_5_8

ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ВІД ЗДІЙСНЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ВОЄННИЙ ПЕРІОД

Посторонко Є. В.

*аспірант кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права*

*Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
м. Хмельницький, Україна*

Один день в лютому 2022 року «перевернув» життя кожного українця. Тому держава та її громадяни повинні були адаптуватися до нових реалій. Останніми є окупація, втрати житла, роботи, бомбардування, відсутність світла та тепла тощо. У цих умовах повинно все функціонувати по-новому, в тому числі й оподаткування. Таким чином перед державою постало завдання оборонятися не тільки на воєнному фронті, а ще й на економічному, зокрема передбачити сприятливі умови оподаткування для кожної категорії платників податків.

Уже певний час така категорія платників податків, як особи, які провадять незалежну професійну діяльність, перебуває у центрі уваги науковців, практиків (адвокати, нотаріуси тощо), пересічних громадян. Головним питанням є те, що такі платники податків є одним із двох видів самозайнятої особи, що передбачено підпунктом 14.1.226 пункту 14.1 статті 14 Податкового кодексу України (далі – ПК України) [1], але перебуває в інших умовах оподаткування. Особи, які провадять незалежну професійну діяльність, порівняно із фізичними особами-підприємцями не мають права обирати систему оподаткування, тому безальтернативно перебувають на загальній системі оподаткування. Останнє передбачає, що такі особи сплачують податок на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО) у розмірі 18% від бази оподаткування, військовий збір (далі – ВЗ) у розмірі 1,5% від об'єкта оподаткування, яким є річний оподатковуваний дохід [1], а також сплачують єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування (далі – ЄСВ), який не входить до системи оподаткування, але становить 22% від доходу (прибутку), отриманого від їх діяльності, що підлягає обкладенню податком на доходи фізичних осіб [2] і впливає на рівень податкового тягаря.

Із вказаного вбачається, що, наприклад адвокати, які здійснюють свою діяльність індивідуально мають зі свого доходу вираховувати

41,5%, так само бухгалтери, архітектори тощо. При цьому вони не є працівниками, і усю свою діяльність та забезпечення існування такої діяльності здійснюють самостійно (не мають податкових агентів, наприклад).

Тому актуально було б дослідити чи змінилася ситуація з оподаткуванням доходів від здійснення незалежної професійної діяльності після 24 лютого 2022 року. Для цього проаналізуємо такі закони, як, зокрема, але не виключно, Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану» № 2118-IX від 03.03.2022 року [3], Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану» № 2120-IX від 15.03.2022 року (далі – Закон № 2120-IX) [4], Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану» № 2142-IX від 24.03.2022 року [5], Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану» № 2173-IX від 01.04.2022 року [6], Закон України «Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України» № 2192-IX від 14.04.2022 року [7], Закон України «Про внесення змін до пункту 165.1 статті 165 Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування винагороди за добровільно передану Збройним Силам України придатну для застосування бойову техніку держави-агресора» № 2214-IX від 21.04.2022 року [8], Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану» № 2260-IX від 12.05.2022 року [9] тощо.

Звісно, на таких платників податків, які провадять незалежну професійну діяльність, також поширюються зміни, передбачені вищевказаними законами, щодо зупинення перебігу строків; відстрочення виконання податкового обов'язку у разі неможливості його виконання через воєнний стан; мораторію на перевірки; включення певного переліку операцій до списку тих, що не вважаються операціями з реалізації для цілей оподаткування та відповідно не оподатковуються. Але щодо пільгового режиму оподаткування доходів від незалежної професійної діяльності, то для цієї категорії платників податків такого не передбачили. Таким чином, з 24.02.2022 року такі платники податків

зобов'язані сплачувати ПДФО у розмірі 18% від бази оподаткування, ВЗ у розмірі 1,5% від об'єкта оподаткування, яким є річний оподатковуваний дохід та ЄСВ у розмірі 22% від доходу (прибутку), отриманого від їх діяльності, що підлягає обкладенню податком на доходи фізичних осіб. Хоча для фізичних осіб-підприємців, які перебувають на спрощеній системі оподаткування, парламентарями було передбачено і звільнення від сплати єдиного податку (I та II групи), і зменшення ставки до 2% та виключення граничної межі доходу (III група) [1]. Такий стан речей вбачається несправедливим.

Було б необ'єктивним не зазначити, що Законом №2120-IX було внесено зміни до Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування» № 2464-VI від 08.07.2010 року [2] та передбачено, що тимчасово, з 01.03.2022 року до припинення або скасування воєнного стану в Україні та протягом дванадцяти місяців після припинення або скасування воєнного стану, особи, які провадять незалежну професійну діяльність) мають право не нараховувати, не обчислювати та не сплачувати єдиний внесок за себе. Що стосується звітності, то розрахунок єдиного внеску у складі податкової декларації не заповнюється за період, в якому відповідно до вказаного вище єдиний внесок не нараховувався, не обчислювався та не сплачувався [4]. Також на період дії правового режиму воєнного, надзвичайного стану та протягом трьох місяців після припинення або скасування воєнного, надзвичайного стану штрафні санкції не застосовуються; пеня не нараховується, а нарахована пеня за ці періоди підлягає списанню; встановлено мораторій на проведення документальних перевірок правильності нарахування, обчислення та сплати ЄСВ. Документальні перевірки правильності нарахування, обчислення та сплати ЄСВ, розпочаті до 24 лютого 2022 року та не завершені, зупиняються по останній календарний день третього місяця з дня припинення (скасування) воєнного, надзвичайного стану [4].

Також важливо, що ПК України передбачено, що мобілізовані особи, які провадять незалежну професійну діяльність, що мали або не мали найманих працівників, призвані на військову службу під час мобілізації або залучені до виконання обов'язків щодо мобілізації за посадами, передбаченими штатами воєнного часу, під час особливого періоду, визначеного Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», на весь період їх військової служби звільняються від обов'язку нарахування, сплати та подання податкової звітності з ПДФО та ВЗ [1]. За таких умов такі особи за своїх найманих працівників і на строк своєї військової служби за призовом під час мобілізації уповноважує іншу особу на виплату найманим працівникам заробітної плати та/або інших доходів, то обов'язок з нарахування та утримання

ПДФО та ВЗ з таких виплат на строк військової служби [1]. Але ця норма існувала і до 24.02.2022 року.

Отже, є підстави зробити такі висновки. Правовий режим воєнного стану та відповідні правові наслідки його введення на території України змінили звичний для всіх уклад життя. Верховна Рада України, вносячи зміни до ПК України, намагалася охопити всі сфери оподаткування та встановити для всіх категорій платників податків сприятливі умови оподаткування під час війни. При цьому, проаналізовані норми дають підстави наголошувати на продовженні тенденції дискримінаційного регулювання оподаткування доходів осіб, які провадять незалежну професійну діяльність. Останнє вбачається й з урахуванням вимушених змін. Законодавцем не було створено сприятливих умов для оподаткування такого виду доходів, що й було вище зазначено.

Література

1. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n1519>

2. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 08.07.2010 р. № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#Text>

3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану: Закон України від 03.03.2022 р. № 2118-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2118-20#top>

4. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>

5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо вдосконалення законодавства на період дії воєнного стану : Закон України від 24.03.2022 р. № 2142-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2142-20#top>

6. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану: Закон України від 01.04.2022 р. № 2173-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-20#Text>

7. Про внесення змін до розділу VI «Прикінцеві та перехідні положення» Бюджетного кодексу України та розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України: Закон України

від 14.04.2022 р. № 2192-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2192-20#top>

8. Про внесення зміни до пункту 165.1 статті 165 Податкового кодексу України щодо звільнення від оподаткування винагороди за добровільно передану Збройним Силам України придатну для застосування бойову техніку держави-агресора: Закон України від 21.04.2022 р. № 2214-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2214-20#n2>

9. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей податкового адміністрування податків, зборів та єдиного внеску під час дії воєнного, надзвичайного стану : Закон України від 12.05.2022 р. № 2260-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2260-20#Text>

ПРАВО ПЛАТНИКА ПОДАТКІВ НА ПІЛЬГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Пришва Н. Ю.

*доктор юридичних наук,
професор кафедри фінансового права
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Повномасштабна збройна агресія Росії проти України, що розпочалась 24 лютого 2022 року, завдала значної шкоди суб'єктам господарювання, ускладнила їх діяльність. Частина території країни залишається тимчасово окупованою, знищено виробничі потужності та майно десятків тисяч підприємств.

Одним із інструментів, до якого звертаються платники податків-підприємці в сучасних умовах, з метою підтримки свого бізнесу, є використання податкових пільг. Це дозволяє їм спрямовувати частину вивільнених від оподаткування коштів на відновлення та подальший розвиток підприємницької діяльності.

Відповідно до п.п. 17.1.4. п. 17.1. ст. 17 Податкового кодексу України (далі – ПК), платник податку має право «... користуватися податковими пільгами за наявності підстав у порядку, встановленому цим Кодексом» [1].

Слід розрізнити пільги постійні та тимчасові. Постійні пільги закріплено в ПК, в міжнародних договорах та, якщо мова йде про місцеві податки, в рішеннях органів місцевого самоврядування. Вони надаються на постійній основі та не пов'язані ні з воєнним станом, чи будь-якими іншими особливими періодами. Тимчасові пільги мають часові рамки, наприклад, встановлюються на період воєнного стану. Ці пільги закріплено: 1) в Розділі XX «Перехідні положення» ПК; 2) в рішеннях органів місцевого самоврядування щодо місцевих податків. Наприклад, відповідно до рішення Київської міської ради від 13.09.2022 року № 5450/5491, з метою підтримки суб'єктів господарювання в умовах воєнного стану, з 1 березня по 31 травня 2022 року ставка земельного податку за земельні ділянки, нормативну грошову оцінку яких проведено, складала в місті Києві 0 відсотків від нормативної грошової оцінки землі [2]; 3) чинним законодавством, а саме ст.15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3], передбачено право військових адміністрацій приймати рішення щодо

надання пільг зі сплати місцевих податків і зборів, якщо рішення відповідної ради з цих питань не прийнято.

Протягом 2022 року Верховною Радою України було прийнято низку законів щодо внесення змін та доповнень до ПК в частині встановлення тимчасових податкових пільг на час воєнного стану.

Серед найбільш суттєвих пільг, які було надано підприємцям на час воєнного стану на підставі норм ПК, слід виділити наступні: 1) платникам єдиного податку першої та другої групи було надано право не сплачувати цей податок (п.п. 9.1 п. 9 підрозділу 8 розділу XX ПК); 2) платникам єдиного податку третьої групи відсоткову ставку було встановлено в розмірі 2 відсотків від доходу (п.п. 9.4 п. 9 підрозділу 8 розділу XX ПК); 3) ця ж категорія платників (третья група) була звільнена від обов'язку нарахування та сплати податку на додану вартість за операціями з постачання товарів, робіт та послуг, місце постачання яких розташоване на митній території України, а також від подання податкової звітності з податку на додану вартість, а їх реєстрація платником податку на додану вартість була призупинена (п.п. 9.5 п. 9 підрозділу 8 розділу XX ПК); 4) надано пільги щодо плати за землю (п.п. 69.14 п. 69 підрозділу 10 розділу XX ПК), податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки (п.п. 69.22 п. 69 підрозділу 10 розділу XX ПК), надано пільги щодо сплати мінімального податкового зобов'язання (п.п. 69.15 п. 69 підрозділу 10 розділу XX ПК). Останні з названих пільг стосувались територій, на яких ведуться (велися) бойові дії; територій, тимчасово окупованих збройними формуваннями Російської Федерації; земельних ділянок, визначених обласними військовими адміністраціями як засмічені вибухонебезпечними предметами та/або на яких наявні фортифікаційні споруди. Перелік таких територій затверджено наказом Міністерства з питань реінтеграції № 309 від 22.12 2022 року.

Не дивлячись на те, що бойові дії в Україні тривають, воєнний стан не скасовано, пільги платникам єдиного податку планують відмінити на території усієї країни, починаючи з 1 липня 2023 року. Ініціатором таких змін виступив Кабінет Міністрів України, подавши відповідний законопроект до Верховної Ради України [4]. Така ініціатива була обґрунтована необхідністю виконання Україною зобов'язань в рамках Меморандуму про економічну та фінансову політику від 8 грудня 2022 року.

В пояснювальній записці до законопроекту Уряд переконує, що «скасування права для фізичних осіб – підприємців та юридичних осіб бути платниками єдиного податку III групи із застосуванням ставки єдиного податку у розмірі 2% від суми доходу дозволить додатково залучити у 2023 році до бюджетів близько 8 млрд гривень» [4]. Однак,

вбачається, що позиція уряду дещо оптимістична. Не у всіх регіонах України платники податків – суб'єкти господарювання, зможуть працювати за правилами оподаткування, що діяли до початку воєнної агресії. Підприємці із Харківської, Запорізької, Дніпропетровської областей, знаходячись поряд з лінією фронту, працюють у значно складніших умовах, ніж підприємці з Хмельниччини, Львівщини, Чернівців тощо.

На час воєнного стану доцільно передати органам місцевого самоврядування право визначати розмір ставки єдиного податку для платників третьої групи, встановивши в ПК лише її максимальний граничний розмір. Нагадаємо, що відповідно до норм ПК, що діяли до 1 квітня 2022 року (тобто, до запровадження особливостей оподаткування на період воєнного стану), ставка для цієї групи платників єдиного податку була фіксованою: 3 відсотки доходу – у разі сплати податку на додану вартість згідно з ПК; 5 відсотків доходу – у разі включення податку на додану вартість до складу єдиного податку (п. 293.3. ст. 293 ПК).

Єдиний податок – це платіж, що зараховується в повному обсязі до місцевих бюджетів (п.19 ч.1 ст.64 Бюджетного кодексу України). Саме органи місцевого самоврядування володіють об'єктивною інформацією щодо впливу пільг по місцевим податкам на наповнення місцевого бюджету, та щодо можливості суб'єктів господарювання в умовах воєнної агресії на відповідній території займатися підприємницькою діяльністю на довоєнному рівні. Тому і питання встановлення ставки податку для платників єдиного податку третьої групи має бути на час воєнного стану віднесено до повноважень органів місцевого самоврядування.

Література:

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n6944> (дата звернення: 20.02.2023).

2. Рішення Київської міської ради від 13.09.2022 року №5450/5491 «Про внесення змін до рішення Київської міської ради від 23 червня 2011 року №242/5269 «Про встановлення місцевих податків і зборів у м. Києві». URL: <https://kmr.gov.ua/sites/default/files/5450-5491.pdf> (дата звернення: 20.02.2023).

3. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 20.02.2023).

4. Проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей

оподаткування у період дії воєнного стану» (№8401 від 31.01.2023).
URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41268> (дата звернення:
20.02.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-41>

СПІВПРАЦЯ ТА ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З ІНШИМИ СУБ'ЄКТАМИ ЩОДО ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

Саббатовський В. Ю.

*ад'юнкт кафедри адміністративного права та процесу
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Домашнє насильство є комплексним явищем, тому необхідною умовою ефективної протидії домашньому насильству є залучення різних структур. Однією із засад діяльності органів Національної поліції у цій сфері є взаємодія та співпраця з органами державної влади, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями [1, 2], що потребує, у першу чергу, теоретичного осмислення й уточнення та належного обґрунтування категоріального апарату з означеної тематики, а саме понять «взаємодія» і «співпраця».

Термін «взаємодія» походить від словосполучення «взаємна дія», що означає процес безпосереднього чи опосередкованого впливу об'єктів (суб'єктів) один на одного. Великий тлумачний словник сучасної української мови надає таке визначення цієї дефініції: «Взаємодія – це взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь, взаємний вплив тіл чи частинок, який зумовлює зміну стану їхнього руху» [3]. Зазначені ознаки взаємодії – вплив, погодженість (зв'язок), зміна стану – використані у трактуванні поняття «взаємодія» науковцями із різних галузей: філософії [4], психології [5], права [6], державного управління [7] тощо.

Вплив – це дія, яку певна особа чи предмет або явище виявляє стосовно іншої особи чи предмета [8]. Вплив має бути взаємним, тобто усі учасники впливають один на одного.

Під час взаємодії встановлюються найрізноманітніші зв'язки між об'єктами, включаючи причинно-наслідкові, що зумовлює системність компонентів. Отже, взаємодія є основою будь-якої системи її елементів,

компонентів. Системність як представленість взаємодії об'єктів у всіх її зв'язках та відносинах є також характеристикою взаємодії.

Розглянуті дефініція «взаємодія» та її складові законодавцем використані у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 17.01.2019 [1].

Так статтею 15 зазначеного Закону у суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, передбачено:

1) взаємне інформування не пізніше однієї доби про виявлені факти домашнього насильства у випадках, передбачених цим Законом, з дотриманням правового режиму інформації з обмеженим доступом;

2) реагування на випадки домашнього насильства відповідно до компетенції та з урахуванням оцінки ризиків, що загрожують постраждалій особі;

3) узгодження заходів реагування на випадки домашнього насильства та надання дієвої допомоги постраждалим особам, що здійснюються різними суб'єктами;

4) розроблення та виконання відповідно до компетенції програм для кривдників;

5) розроблення та виконання відповідно до компетенції програм із запобігання та протидії домашньому насильству;

6) організацію здійснення заходів у сфері запобігання та протидії домашньому насильству відповідно до компетенції;

7) обмін досвідом у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

8) скоординовану міжвідомчу підготовку фахівців, які представляють суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству;

9) здійснення спеціально уповноваженими органами у сфері запобігання та протидії домашньому насильству моніторингу дотримання вимог законодавства суб'єктами, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, розроблення пропозиції щодо вдосконалення законодавства та практики його застосування.

Значимо, що під взаємодією у різних наукових сферах розуміється не лише взаємний вплив суб'єктів, а й налагодження відповідних дій для досягнення узгодженої мети. Тобто, взаємодія характеризується співпрацею та наявністю узгодженої мети.

Термін «співпраця» походить від словосполучення «спільна праця» – спільна з ким-небудь діяльність [3, с. 1171]. Взаємодія і співпраця складаються із низки послідовних дій, які підпорядковані досягненню спільних та визначених до їх початку цілей. Ступінь

досягнення поставлених цілей у здійсненні взаємодії є чинником ефективності: чим більший ступінь досягнення мети, тим вища ефективність відповідної діяльності.

Мета діяльності органів Національної поліції у різних сферах здебільшого визначається нормативно-правовими актами, наприклад, Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», де у ст. 4 визначено, що діяльність, суб'єктів, до яких відноситься і Національна поліція України, спрямована та ґрунтується на «ефективній взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству, з громадськими об'єднаннями, неурядовими організаціями, засобами масової інформації та іншими заінтересованими особами» [1].

Отже, перед органами Національної поліції, виходячи з наявних можливостей, стоять такі цілі у сфері протидії домашньому насильству: домогтися зниження рівня правопорушень, припинення зростання правопорушень, щоб у перспективі (через кілька років) досягти вищої мети – суворого виконання законів усіма суб'єктами правовідносин.

З огляду на значення взаємодії органів Національної поліції України з іншими суб'єктами та для більш ефективної протидії домашньому насильству необхідно затвердити Порядок організації взаємодії з органами влади та Порядок взаємодії із громадськими інституціями під час реалізації заходів із протидії домашньому насильству.

Література:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення 11.06.2022).

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/580-19> (дата звернення 11.06.2022).

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005.

4. Философский энциклопедический словарь. Москва : Инфра, 1997. С. 66.

5. Філоненко М. Психологія спілкування : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 224 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-8451.html> (дата звернення: 11.06.2022).

6. Крусян А. Р. Взаємодія місцевих органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 1999. 19 с.

7. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трошинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.

8. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: <http://sum.in.ua/s/vplyv> (дата звернення: 11.06.2022).

9. Державна соціальна програма запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі на період до 2025 року. від 24 лютого 2021 р. № 145. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/111-2016-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.06.2022).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-42>

ПОНЯТТЯ ТА ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ

Савчук Р. М.

*кандидат юридичних наук, доцент,
директор Івано-Франківського навчально-наукового юридичного
інституту Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Івано-Франківськ, Україна*

Незважаючи на значний інтерес до поняття організаційно-правового забезпечення діяльності правоохоронних органів, у науці адміністративного права воно залишається недостатньо розкритим.

Аналізуючи зазначену категорію, Ю.О. Косткіна приходиться до висновку, що під організаційно-правовим забезпеченням необхідно розуміти зовнішньо спрямовану сукупність заходів, метою яких є забезпечення та гарантування належних умов функціонування того чи іншого органу, яке вчиняється уповноваженими на те суб'єктами відповідно до чинного законодавства України. До його змісту автор відносить нормативне, кадрове, організаційне, фінансово-економічне, матеріально-технічне та інформаційно-аналітичне забезпечення [1, с. 26–29].

В.О. Шведун, розкриваючи поняття організаційно-правового забезпечення державного регулювання інформаційної безпеки реклами ототожнює його з нормативно-правовим регулюванням [2].

Л.Є. Кисіль організаційно-правове забезпечення розглядає як застосування сукупності адміністративних, фінансових, організаційних, інформаційних та матеріально-технічних засобів пізнання явищ (діяльності), порівнюючи його при цьому з такими близькими за змістом категоріями, як «адміністративно-правове забезпечення», адміністративно-правове регулювання», «організаційно-правові засади» [3].

Є.П. Шило, характеризуючи основні етапи становлення організаційно-правового забезпечення Національної поліції України, пов'язує формування організаційно-правового забезпечення діяльності НПУ з підписанням Угоди про асоціацію з ЄС, підготовкою і затвердженням Концепції реформування МВС та Стратегії розвитку ОВС, схваленням Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», прийняттям Закону України «Про Національну поліцію» [4, с. 8].

Ототожнює правове забезпечення та правову основу діяльності Національної поліції також і О.І. Ульянов [5 с. 138].

На нашу думку, необхідно погодитись із науковцями, які вважають, що нормативно-правове регулювання діяльності державного органу перебуває за межами організаційного забезпечення його діяльності, а тому не може бути елементом його змісту, оскільки організаційне забезпечення – це діяльність, що не має нічого спільного із законотворчістю [6, с. 135].

Оскільки забезпечення означає діяльність, пов'язану зі створенням умов для функціонування органу державної влади, організаційно-правове забезпечення як елемент організаційного забезпечення передбачає створення умов для ефективного застосування правових норм, які регулюють діяльність державного органу, а також удосконалення цих норм та правозастосовчої практики з метою підвищення ефективності діяльності відповідного органу.

Саме таке розуміння організаційно-правового забезпечення, на нашу думку, впливає з положень чинного законодавства. Так, відповідно до Наказу Генерального прокурора України «Про організацію роботи з питань правового аналізу, систематизації та обліку актів законодавства в органах прокуратури» від 15.03.2016 № 119 організаційно-правове забезпечення передбачає:

- здійснення аналізу законодавства України у відповідній сфері, практики його застосування, виявлення прогалин та суперечностей;
- опрацювання законодавчих пропозицій, проектів законів та інших законодавчих актів, висловлення щодо них пропозицій і зауважень;
- підготовку пропозицій щодо удосконалення законодавства у сферах, пов'язаних з діяльністю органів прокуратури України, в тому

числі з урахуванням міжнародних стандартів та нормотворчого і практичного досвіду інших держав;

- систематизацію, облік та зберігання законодавчих актів, підтриманні їх у контрольному стані, а також наданні контрольних примірників текстів нормативно-правових актів працівникам органів прокуратури;

- проведення консультативно-довідкової роботи щодо інформування працівників органів прокуратури про набрання чинності чи втрату чинності нормативно-правовими актами, їх офіційного оприлюднення, а також підготовці оглядів про нове законодавство [7].

У юридичній літературі така діяльність отримала назву «правовий моніторинг», який можна визначити як спостереження та аналіз стану правозастосування та розробка на цій основі пропозицій щодо удосконалення правових норм.

Його значення полягає у своєчасному виявленні та усуненні недоліків та суперечностей у правових нормах, встановлення зворотного зв'язку між суб'єктами правотворчості та правозастосування.

Водночас, було б помилковим пов'язувати організаційно-правове забезпечення виключно з правовим моніторингом.

Вважаємо, що чинне законодавство дозволяє віднести до напрямків організаційно-правового забезпечення також:

- правовий захист інтересів правоохоронних органів під час здійснення ними діяльності, передбаченої чинним законодавством;

- правову підтримку діяльності правоохоронних органів;

- організацію представництва та захисту встановленому законодавством порядку інтересів правоохоронних органів у судах;

- впровадження міжнародно-правових стандартів у діяльність правоохоронних органів;

- участь у договірній роботі;

- здійснення контролю за виконанням підрозділами правоохоронних органів планових заходів, рішень нарад, інших заходів, завдань та доручень керівництва.

Таким чином, під організаційно-правовим забезпеченням діяльності правоохоронного органу необхідно розуміти діяльність, спрямовану на здійснення аналізу законодавства України з питань, які віднесені до його компетенції, практики його застосування, виявлення прогалин та суперечностей; опрацювання законодавчих пропозицій, проектів законів та інших законодавчих актів, висловленні щодо них пропозицій і зауважень; підготовку пропозицій щодо удосконалення законодавства з питань, віднесених до компетенції правоохоронного органу, в тому числі з питань імплементації міжнародних стандартів та нормотворчого і практичного досвіду інших держав у законодавство України, проведення

консультативно-довідкової роботи щодо інформування працівників правоохоронного органу про набрання чинності чи втрату чинності нормативно-правовими актами, їх офіційного оприлюднення, а також підготовці оглядів про нове законодавство; забезпечення правового захисту інтересів правоохоронного органу під час здійснення ним діяльності, передбаченої чинним законодавством; участь у договірній роботі; здійснення контролю за виконанням підрозділами та окремими працівниками правоохоронного органу рішень його керівництва.

Література:

1. Косткіна Ю. О. Організаційно-правове забезпечення діяльності вищої ради правосуддя: суб'єкти, об'єкт та зміст. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2017. № 30. Т. 2. С. 26–29.
2. Шведун В. О. Організаційно-правове забезпечення державного регулювання інформаційної безпеки реклами. *Безпека інформації*. 2015. Т. 21. № 2. С. 174–178. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bezin_2015_21_2_9
3. Кисіль Л. Є. Категорія організаційно-правового забезпечення в науці адміністративного права та законодавств України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 9. С. 222–225. URL: http://www.lsej.org.ua/9_2020/55.pdf
4. Шило Є. П. Організаційно-правове забезпечення діяльності Національної поліції України як центрального органу виконавчої влади : автореф. ... канд.юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. К., 2021. 24 с.
5. Улянов О. І. Правове забезпечення діяльності Національної поліції: досвід України та зарубіжних країн. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2016. № 3–4. С. 137–140. URL: http://dspace.oduvs.edu.ua/bitstream/123456789/932/1/%D0%A3%D0%BB%D1%8C%D1%8F%D0%BD%D0%BE%D0%B2%E2%84%963-4_2016.pdf
6. Борко А. Л. Заходи забезпечення діяльності адміністративних судів. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2008. № 2. С. 135–140.
7. Про організацію роботи з питань правового аналізу, систематизації та обліку актів законодавства в органах прокуратури. Наказ Генерального прокурора України від 15.03.2016 р. № 119. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0119900-16#Text>

СТАН ПЕРСПЕКТИВ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ

Сандул Я. М.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Євроінтеграційний курс Української держави, прагнення до територіальної цілісності та збереження суверенітету, поряд із цим економічного зростання та підвищення якості життя громадян України потребують найшвидших та найсуттєвіших трансформацій, що унеможливають недоопрацювання, суперечності, законодавчі казуси та вимагають активних законодавчих змін.

Можливість інтегрування України в ЄС головним чином полягає в готовності системи публічної влади до ефективних дій у сучасних реаліях всередині країни паралельно орієнтуючись на тенденції розвитку суспільства і демократії. Ефективність, у свою чергу, опосередковується масштабом впровадження необхідних нововведень та здійсненням інноваційної діяльності системи органів публічної влади як відкритої системи.

Конституція України закріплює права і свободи людини та їх гарантії, спрямовуючи діяльність держави на їх забезпечення¹. Зазначена норма є підтвердженням відповідності зазначеним міжнародним тенденціям. Національна нормативно-правова база діючого законодавства щодо цифрової трансформації останніми роками досить активно оновлювалась. Нові нормативні акти все більш точно і обґрунтовано визначають цифрову трансформацію як невід'ємну частину реформування публічного адміністрування.

22 липня 2022 р. Європейським Союзом був опублікований щорічний звіт про імплементацію Угоди про асоціацію в Україні за період з 1 грудня 2020 року до початку військової агресії росії проти України 24 лютого 2022 р. Сфера цифровізації була відзначена як одна з найпрогресивніших у своєму розвитку. Позитивної оцінки дістали кроки цифрової трансформації України у побудові ефективного та прозорого урядування та боротьби з корупцією. У звіті зазначений Закон України

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.

«Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку»², ухвалення якого було виконанням Україною зобов'язань як сторони Угоди про Асоціацію та важливим кроком у наближенні законодавства до відповідного у ЄС³. Пояснювальна записка до проекту Закону «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку» обґрунтовувала його прийняття не тільки як виконання необхідних зобов'язань перед ЄС, але й як важливий крок можливостей доступу до онлайн-ринків та е-послуг країн ЄС шляхом створення Єдиного цифрового ринку з ЄС досягнення сумісності телекомунікаційної інфраструктури та правил її використання, доступу до ринків послуг електронних комунікацій, спрощення правових та адміністративних бар'єрів, приєднання до єдиних правил для вільного транскордонного поширення онлайн-послуг та контенту, онлайн-платежів, спрощення процедур цифрових контрактів, ліцензування, оподаткування та оформлення авторських прав. Оскільки ринкова економіка та конкурентна спроможність є умовами вступу до ЄС згідно з Копенгагенськими критеріями, законодавець визначив створення регуляторного органу із спеціальним статусом як важливу інституцію, що має створити умови для розвитку сучасної цифрової інфраструктури, зокрема, надати необхідний імпульс таким дослідженням як штучний інтелект, хмарні платформи і сервіси, високопродуктивні обчислення та великі дані, що має позитивно вплинути на економічний та інноваційний потенціал України, її конкурентоспроможність на міжнародній арені та якість життя її громадян.

Закон визначає правовий статус Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку, його особливості, сферу, мету та організацію діяльності органу. Так, Комісія є центральним органом виконавчої влади із спеціальним статусом та іменується в законі як регуляторний орган. Особливість його спеціального статусу обумовлюється завданнями і повноваженнями та

² Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку: Закон України від 16.12.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1971-20#Text> (дата звернення: 10.02.2023).

³ EUROPEAN COMMISSION: Association Implementation Report on Ukraine: Brussels, 22.7.2022 URL: <https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/documents/Association%20Implementation%20Report%20on%20Ukraine%20-%20Joint%20staff%20working%20document.pdf> (дата звернення: 10.02.2023).

спеціальними процесуальними засадами діяльності регуляторного органу та гарантії незалежності у прийнятті ним рішень у межах повноважень, визначених законом. Крім Закону про Комісію, регуляторний орган у своїй діяльності керується Законами України «Про поштовий зв'язок», «Про електронні комунікації»⁴. Останній також є новим нормативно-правовим актом, що набув чинності 01.01.2022 р.

Для отримання очікуваного майбутнього в умовах цифрової трансформації необхідно врахувати ті реалії в яких перебуває держава, зокрема, наявність діючого законодавства, що регулює сферу цифровізації і тих процесів, що вона породжує, наявність оптимізованої системи публічних інституцій, здатної втілювати стратегічний план розвитку країни за допомогою технологічних процесів, а також, наявність персоналій, що наділені необхідною цифровими компетентностями. Незважаючи на жагу до змін, рішучість та наснагу у реформуванні усіх сфер суспільного життя за участю інформаційних технологій, публічне адміністрування має складатися з виважених та обгрунтованих кроків.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах електронних комунікацій, радіочастотного спектра та надання послуг поштового зв'язку: Закон України від 16.12.2021 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1971-20#Text> (дата звернення: 10.02.2023).

3. EUROPEAN COMMISSION: Association Implementation Report on Ukraine: Brussels, 22.7.2022 URL: <https://www.eas.europa.eu/sites/default/files/documents/Association%20Implementation%20Report%20on%20Ukraine%20-%20Joint%20staff%20working%20document.pdf> (дата звернення: 10.02.2023).

4. Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.20 р. № 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text> (дата звернення: 10.02.2023).

Ключові слова: публічна адміністрація, цифрова трансформація, діджиталізація, публічне адміністрування.

Key words: government, digitalization, digital transformation, public administration.

⁴ Про електронні комунікації: Закон України від 16.12.20 р. N 1089-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-20#Text> (дата звернення: 10.02.2023).

ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТІВ НАДАННЯ РЕЄСТРАЦІЙНИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ

Синявська О. Ю.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри правоохоронної діяльності та поліціїстики
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Тихонова Д. С.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри правоохоронної діяльності та поліціїстики
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Суб'єкт надання адміністративної послуги – орган виконавчої влади, інший державний орган, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування, їх посадові особи, державний реєстратор, суб'єкт державної реєстрації, уповноважені відповідно до закону надавати адміністративні послуги [1, ст. 1].

Під принципами діяльності суб'єктів надання реєстраційних адміністративних послуг можна розуміти закріплені у правових нормах основні, об'єктивні, універсальні закономірності, які відображають специфіку взаємовідносин суб'єктів надання таких послуг з іншими суб'єктами права (органами публічної влади, фізичними і юридичними особами), які виникають з питань державної реєстрації актів цивільного стану, державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації обтяжень рухомого майна, державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб – підприємців, реєстрації статуту територіальної громади м. Києва, реєстрації статутів Національної академії наук та національних галузевих академії наук, державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності тощо.

Пропонуємо виділити загальні та спеціальні принципи діяльності суб'єктів надання реєстраційних адміністративних послуг.

До загальних принципів діяльності суб'єктів надання реєстраційних адміністративних послуг можна віднести:

1. Законність. Законність – це режим (стан) відповідності суспільних відносин законам і підзаконним нормативно-правовим актам держави,

який утворюється внаслідок їх неухильного здійснення всіма суб'єктами права [2, с. 139]. Так, наприклад, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [3, ст. 19], центр надання адміністративних послуг у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України, рішеннями центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, положенням про центр [4, п. 3].

2. Гласність. Наприклад, Міністерство юстиції України інформує громадськість про свою діяльність та про стан реалізації державної політики у визначених сферах діяльності [5, пп. 83³² п. 4].

3. Підконтрольність та підзвітність. Так, органи виконавчої влади відповідальні перед Президентом України, підконтрольні й підзвітні Верховній Раді України в межах, передбачених ст.ст. 85, 87 Конституції України, органам виконавчої влади вищого рівня, а також районним і обласним радам у межах, установлених законом. Рішення вищих органів є обов'язковим для нижчих згідно з розподілом їх повноважень. Взаємовідносини вищих і нижчих органів виконавчої влади здійснюються на основі субординації. Наприклад, діяльність Міністерства юстиції України спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. У свою чергу територіальні органи юстиції України звітують про свою діяльність Міністерству юстиції України (наприклад, начальник міжрегіонального управління звітує перед Міністром юстиції України щодо виконання покладених на міжрегіональне управління завдань та планів роботи, в тому числі і стосовно реєстраційних послуг). Також Міністерство юстиції України здійснює відповідно до закону контроль за діяльністю у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб – підприємців, в тому числі шляхом проведення моніторингу реєстраційних дій відповідно до закону, та приймає обов'язкові до виконання рішення, передбачені законом; державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств як суб'єктів інформаційної діяльності [5, пп. 83⁷ п. 4] тощо.

4. Відповідальність. Зокрема, принцип відповідальності органів виконавчої влади (посадових осіб) за доручену справу перед людиною і державою впливає зі змісту ст. 3 Конституції України, згідно з якою держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [3, ст. 3]. У свою чергу посадові особи, уповноважені відповідно до закону надавати адміністративні послуги, адміністратори несуть

дисциплінарну, цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність, передбачену законом, за порушення вимог законодавства у сфері надання адміністративних послуг [1, ст. 19].

5. Плановість. Робота суб'єктів надання реєстраційних адміністративних послуг визначається планами заходів (наприклад, План роботи Міністерства юстиції України на 2022 рік [6], План роботи Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Харків) на 2022 рік [7]).

6. Доступність. Так, наприклад, Міністерство юстиції України здійснює нормативно-правове, методологічне та інформаційне забезпечення у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб – підприємців, надає узагальнені роз'яснення щодо застосування законодавства з питань державної реєстрації діяльності [5, пп. 83⁵ п. 4], забезпечує доступ державних реєстраторів, уповноважених осіб суб'єктів державної реєстрації, визначених законом, інших суб'єктів, право доступу яких визначено законом, до єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Мін'юст, і приймає рішення про блокування та анулювання такого доступу у випадках, передбачених законом [5, пп. 83⁸ п. 4], забезпечує висвітлення інформації про діяльність апарату Мін'юсту та структурних підрозділів територіальних органів Мін'юсту в засобах масової інформації та на власному веб-сайті, організовує проведення заходів з питань, що належать до компетенції Мін'юсту [5, пп. 3⁵ п. 5].

Таки чином, діяльність суб'єктів надання реєстраційних адміністративних послуг ґрунтується на загальноприйнятих принципах державного управління (законність, гласність, підконтрольність та підзвітність, відповідальність, плановість, доступність тощо).

До спеціальних принципів діяльності суб'єктів надання реєстраційних адміністративних послуг слід віднести принципи, на яких базується державна політика у сфері надання адміністративних послуг, визначені у ст. 4 Закону України «Про адміністративні послуги», а саме:

- 1) верховенства права, у тому числі законності та юридичної визначеності;
- 2) стабільності;
- 3) рівності перед законом;
- 4) відкритості та прозорості;
- 5) оперативності та своєчасності;
- 6) доступності інформації про надання адміністративних послуг;
- 7) захищеності персональних даних;

8) раціональної мінімізації кількості документів та процедурних дій, що вимагаються для отримання адміністративних послуг;

9) неупередженості та справедливості;

10) доступності та зручності для суб'єктів звернень [1, ст. 4].

Ці принципи визначають характер та порядок взаємовідносин між суб'єктами надання та суб'єктами звернення за реєстраційними адміністративними послугами, сприяючи якості надання таких послуг та задоволенню потреб приватних осіб.

Література:

1. Про адміністративні послуги: Закон України від 06.09.2012 № 5203-VI [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>

2. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник. 9-те вид., зі змінами. Львів : Край, 2007. 192 с.

3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4178>

4. Про затвердження Примірного положення про центр надання адміністративних послуг : постанова Кабінету Міністрів України від 20.02.2013 № 118 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2013-%D0%BF?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%B8%D0%BD%D1%86%D0%B8%D0%BF#top>

5. Положення про Міністерство юстиції України: затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 № 228 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-2014-%D0%BF#top>

6. План роботи Міністерства юстиції України на 2022 рік: затверджений наказом Міністерства юстиції України 08.02.2022 № 417/5 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/12/13/20221213115346-88.pdf>

7. План роботи Східного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Харків) на 2022 рік [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://kharkivobljust.gov.ua/wp-content/uploads/2022/07/Plan.pdf>

**МІНІСТЕРСТВО МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ЯК СУБ'ЄКТ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА**

Слободянок М. А.

кандидат юридичних наук,

*доцент кафедри адміністративного і фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

м. Одеса, Україна

На сучасному етапі розвитку суспільства в Україні не втрачається необхідність постійної підтримки державою сфери фізичної культури і спорту, адже цей напрям державної політики є не лише підґрунтям для підняття іміджу країни на міжнародному рівні, але й методом пропагування здорового способу життя, що в подальшому впливає на збільшення працездатності населення. Основним законом (ст. 49) закріплено обов'язок держави дбати про розвиток фізичної культури та спорту. Конкретизуючи обов'язки держави у даній сфері, можна виділити обов'язок створення належної та ефективної системи суб'єктів публічної адміністрації, які покликані формувати та в подальшому реалізовувати державну політику [1]. Окреме місце серед суб'єктів публічної адміністрації посідає Міністерство молоді та спорту України як центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України. Консолідація національного законодавства та його адаптація до стандартів європейського законодавства призвели до необхідності теоретичного аналізу змістовних елементів адміністративно-правового статусу Міністерства молоді та спорту України.

Під адміністративно-правовим статусом Міністерства молоді та спорту України слід розуміти сукупність прав та обов'язків, які реалізуються в межах компетенції органу, визначеної на нормативному рівні.

У питанні визначення структурних елементів адміністративно-правового статусу також існує багато підходів. До прикладу, на думку С.В. Ківалова, до адміністративно-правового статусу центрального органу виконавчої влади слід відносити його функції, завдання та компетенцію [2, с. 96]. Узагальнивши наукові доробки, вважаємо, що серед структурних елементів адміністративно-правового статусу доцільним є виділити наступні: 1) нормативні засади діяльності; 2) структура органу; 3) принципи функціонування; 4) мета та завдання;

- 5) основні функції; 6) порядок утворення, ліквідації та реорганізації;
- 7) порядок ухвалення рішень.

Аналізуючи нормативно-правову основу діяльності Міністерства молоді та спорту України, слід зазначити, що це – сукупність офіційних правових документів, які прийняті уповноваженим на це суб'єктом (законодавцем) у визначеній формі і за конкретно визначеною процедурою, які покликані регулювати суспільні відносини та містять норми права. До нормативно-правової основи діяльності Міністерства молоді та спорту України як центрального органу виконавчої влади входять: Конституція України (положення ст. 49), акти Кабінету міністрів України (наприклад, «Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2024 року») [3], акти Президента України, постанови Верховної Ради України, Закон України «Про фізичну культуру і спорт» [4], Положення про Міністерство молоді та спорту України [5].

Серед елементів адміністративно-правового статусу Міністерства молоді та спорту України виділяють структуру цього органу. До структури міністерства входить керівництво, служби (патронатна служба), департаменти (молодіжної політики, олімпійського спорту, фізичної культури та неолімпійських видів спорту, економіки та фінансів та ін.), управління (юридичне, стратегічного планування та комунікацій, роботи з персоналом, міжнародного співробітництва та європейської інтеграції), відділи (бухгалтерського обліку та звітності, забезпечення роботи керівництва, інвестицій на розвитку спортивної інфраструктури, взаємодії з громадськістю та засобами масової інформації, національно-патріотичного виховання та ін.) та сектори (внутрішнього аудиту, з питань реформування, з запобігання та виявлення корупції).

Зупиняючись на керівництві Міністерства молоді та спорту України, слід зазначити, що очолює цей орган міністр, котрого призначає на посаду та звільняє з неї Верховна Рада України за поданням Прем'єр-міністра України.

В межах своїх повноважень, міністр спрямовує і координує здійснення іншими центральними органами виконавчої влади заходів з питань, що належать до компетенції міністерства, визначає пріоритети роботи очолюваного органу, затверджує плани роботи міністерства, звіти про їх виконання, представляє міністерство у публічно-правових відносинах з іншими органами, підприємствами, установами та організаціями в Україні та за її межами, здійснює інші функції.

Принципи функціонування Міністерства молоді та спорту України можна поділити на загальні та спеціальні. До загальних принципів слід віднести загальні основоположні принципи регулювання

адміністративних відносин, зокрема принципи верховенства права та належного урядування. До спеціальних принципів слід віднести такі, котрими у своїй діяльності керуються центральні органи виконавчої влади, а саме безперервності, ефективності, забезпечення єдності державної політики та відкритості, доступу громадськості до інформації про діяльність, єдиноначальності.

Говорячи про мету діяльності Міністерства молоді та спорту України, слід зазначити, що вона досягається шляхом реалізації основних завдань цього міністерства, якими є забезпечення формування та реалізація державної політики у сферах молодіжної політики, фізичної культури і спорту, національно-патріотичного виховання, участь у формуванні та реалізація в межах повноважень, передбачених законом, державної політики у сфері волонтерської діяльності.

На основі визначених завдань Міністерства молоді та спорту України чітко визначені функції цього органу виконавчої влади, які в залежності від оновлення та конкретизації завдань можуть змінюватись. Функції Міністерства молоді та спорту України реалізуються у рамках різних функціональних областей (напрямів діяльності).

Переходячи до порядку утворення, ліквідації та реорганізації Міністерства молоді та спорту України, слід звернути увагу, що ці процедури є загальними для всіх міністерств, а порядок їх здійснення закріплений у ст. 5 Закону України «Про центральні органи виконавчої влади» [6]. Так, Міністерство молоді та спорту України утворюється, реорганізується та ліквідується Кабінетом Міністрів України за поданням Прем'єр-міністра України, обов'язково враховуючи завдання Кабінету Міністрів України та необхідність забезпечення здійснення повноважень органів виконавчої влади і недопущення дублювання повноважень, а пропозиції щодо формування, ліквідації та реорганізації можуть вносити члени Кабінету міністрів України. Нині діюче Міністерство молоді та спорту України було утворене 28 лютого 2013 року шляхом реорганізації Міністерства освіти і науки, молоді та спорту та Державної служби молоді та спорту України.

До структури адміністративно-правового статусу Міністерства молоді та спорту України відноситься і порядок ухвалення рішень. До основоположних характеристик порядку ухвалення рішень відносяться такі: 1) ухвалює рішення у формі наказів; 2) організовує та контролює виконання наказів; 3) накази нормативно-правового змісту підлягають державній реєстрації в установленому законодавством порядку; 4) накази, які відповідно до закону є регуляторними актами, розробляються, розглядаються, видаються та оприлюднюються

з урахуванням вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності».

Накази Міністерства молоді та спорту України, видані в межах повноважень, передбачених законом, є обов'язковими до виконання центральними органами виконавчої влади, їх територіальними органами, місцевими держадміністраціями, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами і організаціями всіх форм власності та громадянами [5].

Методом аналізу нормативно-правового підґрунтя, наукових напрацювань учених-правників встановлено, що під адміністративно-правовим статусом Міністерства молоді та спорту України слід розуміти сукупність прав та обов'язків, які реалізуються в межах компетенції органу, визначеної на нормативному рівні. Серед елементів адміністративно-правового статусу Міністерства молоді та спорту України виділено: 1) нормативні засади діяльності; 2) структура органу; 3) принципи функціонування; 4) мета та завдання; 5) основні функції; 6) порядок утворення, ліквідації та реорганізації; 7) порядок ухвалення рішень.

Література:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.01.2023).
2. Адміністративне право України : посібник / ра заг.ред. С. В. Ківалова. Одеса : Одісей, 2004. 880 с.
3. Про затвердження Державної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на період до 2024 року : Постанова Кабінету міністрів України від 01.03.2017 р. № 115. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/115-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.01.2023).
4. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24.12.1993 р. № 3808-ХІІ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2014-%D0%BF> (дата звернення: 20.01.2023).
5. Про затвердження Положення про Міністерство молоді та спорту України : Постанова Кабінету міністрів України від 02.07.2014 р. № 220. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/220-2014-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.01.2023).
6. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України 17.03.2011 р. № 3166-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text> (дата звернення: 20.01.2023).

ОСНОВНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ МИТНОЇ СПРАВИ В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ДОСВІДУ

Усенко Я. В.

студентка

Навчально-наукового інституту права

Сумського державного університету

Науковий керівник: Колеснікова М. В.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри адміністративного,
господарського права та фінансово-економічної безпеки*

Навчально-наукового інституту права

Сумського державного університету

м. Суми, Україна

Інтеграцію в митну спільноту Європейського Союзу через реформування державної митної справи визнано одним із пріоритетних напрямків реалізації Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», що в свою чергу сприятиме зростанню рейтингу країни і створенню позитивної репутації в міжнародному просторі. Активізація процесу інтеграції України до світового економічного простору пов'язана з низкою проблем з регулювання та контролю зовнішньоекономічних відносин, які вимагають невідкладного вирішення. Тому наразі все більшої актуальності набувають питання удосконалення організаційно-правових основ управлінської діяльності в митних органах.

Метою роботи є визначення на основі аналізу чинного законодавства України сутності, особливостей та змісту організаційно-правових основ управлінської діяльності в митних органах, а також вироблення обґрунтованих пропозицій та рекомендацій щодо її удосконалення.

Однією з фундаментальних засад утворення сьогоднішнього Європейського Союзу був Митний союз ЄС, який дав поштовх до розвитку митних систем європейських країн. Єдиний митний простір в Європі формувався поступово шляхом рівномірного почергового зниження митних тарифів для взаємної торгівлі.

Однак у кожній країні-учасниці ЄС діють власні законодавчі акти, які в межах нормативних документів ЄС регулюють та відображають національні особливості здійснення митного контролю й аудиту.

Митний союз ЄС є унікальним явищем взаємодії країн, що різняться за своєю мовою, історичним розвитком, релігією, політичними поглядами та економікою через застосування єдиних митних стандартів, митного законодавства, дотриманням єдиних цінностей для

забезпечення функціонування Митного союзу ЄС в умовах єдиного ринку. [1, с. 243]

Практика показує, що митна політика країн ЄС розрахована на суттєве зменшення адміністративних бар'єрів, спрощення процедур міжнародної торгівлі, створення кращих умов для здійснення митних процедур та розширення потенціалу.

Діяльність провідних країн Європи показує нам унікальні форми вдосконалення митного контролю, що можуть бути реалізовані в практичній роботі українських митних органів [2].

По-перше, вагомою часткою заходів з покращення митних процедур є їх автоматизація, впровадження технологій і можливостей ІТ сфери як найефективнішу форму управління митної справи із залученням великого асортименту засобів задля кращої прозорості й підзвітності митних адміністрацій, легшої обробки інформації та електронних даних з метою мінімізації людського фактору, що може призвести до несанкціонованих рішень.

Наприклад, PaceSetter: програма HMRC для покращення бізнес-операцій [3]. Вона використовується Королівською службою Великобританії (HMRC). Програма PaceSetter Управління податкової служби та митниці, спрямована на оптимізацію ділових операцій, підвищила продуктивність завдяки новим методам роботи та, можливо, сприяла більшій залученості персоналу. У середньому PaceSetter забезпечив підвищення продуктивності щонайменше на 30%, а також покращення та співвідношення ціни та якості для платника податків, це призвело до збільшення відшкодування заборгованості в основній податковій роботі та повернення помилок і шахрайства в бізнесі пільг і кредитів HMRC [4].

Також, до прикладу, митний контроль італійською митною службою здійснюється на основі автоматизованої системи управління ризиками. Система управління ризиками включає такі блоки, як методологія аналізу та управління ризиками; організація управління ризиками; технічна реалізація системи аналізу та управління ризиками. У податковій та митній службі Великобританії функціонують Центри попереднього аналізу та автоматизованої системи визначення рівня ризику. Такі центри мають спільну базу даних із правоохоронними та контролюючими органами країни. У центрах працюють посадові особи, які забезпечують контроль за допомогою автоматизованої системи визначення рівня ризику та фактичний контроль вантажів [5].

Генеральне митне управління німецької митної адміністрації використовує ІТ-процедуру ATLAS [6. ATLAS означає автоматизовану систему тарифного та місцевого митного оформлення. Це програмне

забезпечення, яке використовується митними органами Німеччини для обробки та моніторингу транскордонного руху товарів.

ATLAS використовується як засіб зв'язку між митницею та суб'єктом господарювання. Це означає, що суб'єкт господарювання має можливість подавати декларації про в'їзд та виїзд, повідомлення про пред'явлення, зведені декларації про депозит і митні декларації для передачі товарів.

ATLAS надає можливість автоматизувати та контролювати транскордонний товарообіг. З його допомогою формуються адміністративні дос'є щодо зовнішньоторгової операції після оброблення заявок на переміщення товарів за відповідними митними процедурами. Дається можливість декларанту скласти митні декларації про передачу товарів у вільний обіг, у режим переробки, митний склад, застосовувати транзитні або експортні процедури.

По-друге, вдосконалення процесів управління персоналом митних органів. До прикладу, митні адміністрації країн Європи застосовують широке коло перевірок безпеки під час набору нового персоналу, однак найпоширеніша перевірка – це освітня інформація та поліцейські записи.

Митне відомство Сполученого Королівства (HMRC) щодо питань безпеки працівників митної служби проводить перевірку всього персоналу на різних рівнях. Управлінська перевірка – це важлива форма діяльності з позиції протидії корупції. До того ж у штаті HMRC існує спеціалізована команда, завданнями якої є виявлення внутрішніх проявів шахрайства та зловживань доступом до конфіденційної інформації посадовими особами. Ряд профілів ризику системи управління вводиться задля виявлення прояву неврівноваженої чи підозрілої поведінки службовця. Над даною інформацією проводиться аналіз та, за необхідності, подається на опрацювання внутрішньому управлінню HMRC задля подальшого розслідування й з'ясування фактів. З метою полегшення роботи в кожній новій структурі є вимога відносно впровадження аудиту. Це дає змогу гарантувати легкість ідентифікації дій в ІТ-системах, які виконуються працівником митниці [7].

По-третє, персонал митниць варто залучити до розробки та запровадження ініціатив. Так, наприклад, позитивним можна зазначити підхід Німеччини в процесах реформування й модернізації митниці для підтримки ініціатив щодо залучення до цього процесу працівників різних ланок: від інспекторського до вищих. Це дає можливість використання інноваційних підходів з метою вдосконалення операційної складової митного процесу в митницях, використовувати знання, досвід і творчі здібності персоналу.

Отже, можемо констатувати, що базовим імперативом реалізації митного контролю в Європі на сьогодні є максимальне спрощення процедур митного контролю та упровадження унікальних форм удосконалення митного контролю, а саме технологічні ініціативи, антикорупційні, удосконалення процесів управління персоналом митних органів та залучення персоналу митниць до розробки й упровадження ініціатив.

Література:

1. Дорофеева Л. М. Європейський вектор розвитку української митниці : монографія. Дніпро : УМСФ, 2019. 448 с.
2. Квеліашвілі І. М., Тоцька Т. С. Упровадження актуальних концепцій управління митною справою європейських країн у національну практику. URL: <http://customs-admin.umsf.in.ua/archive/2021/2/14.pdf>
3. PaceSetter: HMRC's Programme to Improve Business Operations: HM Revenue & Customs HC 1280, Report by the Comptroller and Auditor General, Session. 2010-30. URL: <https://www.tsoshop.co.uk/bookstore.asp?Action=Book&ProductID=9780102969870>
4. Working for HMRC. URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/hm-revenue-customs/about/recruitment>
5. Agenzia delle dogane e dei monopoli. URL: <https://www.adm.gov.it/portale/ee/trader/e-customs-safety-securityamendment>
6. ATLAS-Zoll online. URL: https://www.zoll.de/DE/Fachthemen/Zoelle/ATLAS/atlas_node.html
7. Working for HMRC. [URL: <https://www.gov.uk/government/organisations/hm-revenue-customs/about/recruitment>

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ОПТИМІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ
ПУБЛІЧНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ**

Хрідочкін А. В.

*доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри підприємництва, організації виробництва
та теоретичної і прикладної економіки
Українського державного хіміко-технологічного університету
м. Дніпро, Україна*

Важливість місця органів публічної адміністрації визначається тим, що саме їх належне функціонування забезпечує реалізацію прав та свобод людини і громадянина, що виступає головним пріоритетом державної політики. Саме органи публічної адміністрації забезпечують втілення в життя законів та інших нормативно-правових актів. Результативність їх роботи залежить від ефективної структурно-функціональної побудови системи таких органів, нормативно-правової регламентації їх діяльності та кадрового забезпечення. Свого часу наша країна успадкувала таку державного управління, головною метою якої був організуючий і регулюючий вплив держави на всі без винятку суспільні процеси через чіткий організаційно-правовий механізм. Але подібна система, побудована за принципом «людина – гвинтик системи», абсолютно не відповідає сучасним пріоритетам процесу державотворення, у зв'язку з чим, існує необхідність її трансформація в систему, яка буде заснована на якісно іншому принципі – «система для людини».

Публічна влада є єдиною за змістом, а принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу і судову виступає лише провідною теоретичною настановою, яка дозволяє певним чином зводити державний апарат та організовувати його функціонування. У сучасній науковій літературі пропонується розглядати державну владу не як вертикальну структуру, в якій кожен орган публічної влади займає визначене для нього місце в ієрархії, а як певне коло, в якому кожен наступний суб'єкт публічної зазнає впливу від попереднього, але, разом з цим, має вплив на наступного. При цьому в колі відсутні головні або другорядні елементи, що символізує рівність всіх органів публічної влади між собою. Тому, згідно з принципом розподілу влади, доцільнішим видається

використання словосполучень «галузь влади» або «форма влади» на заміну терміну «гілка влади» [1, с. 201].

Одним із головних чинників неефективності реформування органів публічної адміністрації залишається недосконалість і навіть відсутність окремих правових дефініцій [2, с. 37–38]. У першу чергу, це стосується відсутності визначення самої публічної адміністрації. Вважаємо доцільним визначити публічну адміністрацію як самостійну форму державної влади, зміст якої становить організація функціонування публічного управління з метою забезпечення прав та свобод людини і громадянина, а також інші обов'язки, покладені на неї відповідно до Конституції та інших законів України, що здійснюється через систему спеціально створених органів, побудованих відповідно до принципів підпорядкованості та взаємодії.

Кожен черговий етап адміністративної реформи доцільно розглядати в якості складової трьохступеневої реформи: конституційної – адміністративної – адміністративно-територіальної в комплексі, кожна з яких є складовою попередньої. З огляду на це, а також, враховуючи необхідність комплексного підходу до реформування державної влади, слід замінити дефініцію «адміністративна реформа» на нове поняття – «реформа публічної влади».

На відміну від адміністративної реформи реформа публічної влади є комплексним політико-правовим явищем, що виявляється в проведенні послідовних заходів, які полягають в ідеологічних, системно-структурних, функціональних та кадрових перетвореннях у сфері публічної влади, з метою реалізації публічних інтересів та належного забезпечення прав, свобод та інтересів людини і громадянина. Таким чином, лише системність здійснюваних заходів у поєднанні з усіма складовими забезпечення реформи (правовою, матеріально-технічною, економічною та політичною) може привести до суттєвих позитивних зрушень в складному системному реформуванні органів публічної адміністрації, в той час як одноразові заходи як правило матимуть протилежний ефект, якщо будь-який елемент починає працювати в дисонансі з усією системою [3, с. 89]. У таких умовах нагальним стає завдання продовження поступових перетворень та їх прискорення з метою забезпечення ефективності та раціональності функціонування як органів публічної адміністрації зокрема, так і органів публічної влади в цілому, що є необхідною умовою забезпечення на належному рівні прав та свобод людини і громадянина.

Зі зміною «управлінського» вектору публічної влади на «сервісний», все більшого значення набувають реординаційні відносини. Затверджені раніше концептуальні документи щодо адміністративної реформи сьогодні вже виглядають застарілими, частина її положень вже раніше

була певною мірою втілена на практиці, інша ж частина остаточно втратила свою актуальність. Прийняття такої нової концепції реформи публічної влади в Україні дозволить зробити всі кроки із вдосконалення системи органів публічної адміністрації системними, послідовними та виваженими. Необхідно офіційно затвердити таку концепцію на рівні Постанови Верховної Ради України з урахуванням того факту, що Україна повернулася до парламентсько-президентської форми правління,

в умовах якої найбільшого значення набувають саме акти парламенту.

Впровадження в країні європейської системи органів публічної адміністрації передбачає встановлення принципово нової моделі взаємодії органів виконавчої влади з органами місцевого самоврядування. Враховуючи зазначене, актуальним вбачається прийняття нової редакції Законів України «Про місцеві державні адміністрації» та «Про місцеве самоврядування в Україні», які б встановили якісно нові принципи взаємодії між органами виконавчої влади на місцевому рівні та органами місцевого самоврядування, чітко розподілили повноваження між цими суб'єктами та визначили б ці органи основними в утвердженні прав та свобод людини і громадянина на місцях. Крім того, актуальним сьогодні є внесення змін до Закону України «Про центральні органи виконавчої влади», в якому необхідно затвердити статус міністерств як провідних центральних органів виконавчої влади, що мають виключне право серед інших органів виконавчої влади центрального рівня на формування державної політики в окремих сферах. У даному законі доцільно визначити систему центральних органів виконавчої влади та закріпити вихідні засади її побудови і сутність публічно-управлінських зв'язків між ними. Також необхідним є закріплення визначення кожного з видів центральних органів виконавчої влади, що передбачені в законі (служби, агентства, інспекції). Сьогодні таке визначення міститься лише щодо міністерств [4, с. 334–335]. До того ж, викликає сумніви доцільність існування центральних органів виконавчої влади зі спеціальним статусом, ліквідувати які пропонувалося ще Концепцією адміністративної реформи їх доцільно взагалі винести за межі виконавчої влади через специфіку функцій, які ними виконуються.

Таким чином, метою посилення сервісної функції органів публічної адміністрації актуальним є прийняття нової редакції Закону України «Про звернення громадян», який би встановив відповідальність цих органів та їх посадових осіб за ненадання відповіді або ненадання належної відповіді на звернення. Крім того, прийняття Закону України «Про електронне урядування в Україні», який би на законодавчому рівні закріпив обов'язок органів публічної адміністрації надавати відповіді на

звернення в електронній формі, адміністративні послуги в електронному варіанті, дозволить запровадити електронну форму документообігу, прирівнявши її за юридичними наслідками до письмової та усної.

Література:

1. Савранчук Л. Л. Сутність адміністративного розсуду у діяльності органів публічної адміністрації. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 199–202.

2. Сігар Д. В. Принципи діяльності публічної адміністрації та історичний досвід організації здійснення публічної влади в державі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2020. Вип. 61(2). С. 36–39.

3. Кисіль Л. Є. Адміністративно-правові відносини між органами публічної адміністрації та громадянами : процесуальне чи процедурне регулювання? *Держава і право. Серія : Юридичні науки*. 2017. Вип. 78. С. 84–97.

4. Дерещ В. А. Удосконалення правових засад системи центральних органів виконавчої влади України. *Правова держава*. 2020. Вип. 3. С. 333–340.

ЧОМУ ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА Є ПОЛІТИКОЮ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ЯК ЦЕ ПОВ'ЯЗАНО З ПИТАННЯМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ?

Чайка В. В.

*доктор юридичних наук,
професор кафедри публічного права
Державного податкового університету
м. Ірпінь, Україна*

*«Усі права людини є універсальними, неподільними,
взаємозалежними та взаємопов'язаними».
Віденська декларація та Програма дій, 1993*

Міжнародні норми про права людини гарантують кожній і кожному право на найвищий досяжний рівень здоров'я та зобов'язують держави вживати заходів для запобігання загроз життю й здоров'ю населення та надання медичної допомоги тим членам суспільства, які її потребують. Міжнародні стандарти в галузі прав людини також передбачають, що в ситуаціях серйозних загроз для здоров'я населення та надзвичайних положень, що загрожують життю нації, допустимим є обмеження певних прав і свобод. При цьому такі обмеження мають бути запроваджені тільки в законному порядку, повинні бути безумовно необхідними та науково обґрунтованими. Застосування цих обмежень не повинно бути довільним або дискримінаційним; державою повинно бути визначено конкретні часові межі їх застосування за умови дотримання людської гідності. Крім того, такі обмеження підлягають контролю і мають бути пропорційними поставленій меті.

Масштаб і гострота тих викликів, з якими світова спільнота зіткнулася протягом останніх 4 років (ми маємо на увазі пандемію COVID-19 та війну, яку розв'язала російська федерація на території України), безперечно, досягають рівня загрози життю та здоров'ю населення, який може виправдовувати обмеження певних прав і свобод, наприклад, як у випадку з обмеженням свободи пересування у зв'язку з війною (мова йде про заборону виїзду за кордон чоловіків-громадян України, які стоять на військовому обліку, під час воєнного стану) або у зв'язку з карантинном чи ізоляцією. Водночас уважне ставлення до таких прав, як, насамперед, право на життя, яке в умовах війни в Україні виявилось найнезахищенішим, його реалізації та захисту

є очевидними, адже без цього базового права всі інші права втрачають будь-який сенс.

Враховуючи зазначене, наведемо розгорнуту цитату з інтерв'ю експосла США в Україні Уїльяма Тейлора, яка, на нашу думку, найбільш влучно відображає сучасний стан справ з приводу російської воєнної агресії на території України: «...Люди, які живуть у демократичних країнах, сприймали демократію як належне та очевидне. Усі вважали, що час, коли великі країни здійснюють вторгнення до менших країн, минув. Вважали, що життя за правилами, які визначають відносини між державами, буде продовжуватися. Вважали, що ці правила можна врятувати, навіть при тому, що росія їх уже порушила 2014 року. Водночас до лютого 2022 року залишалася надія, що ці правила, ця демократія переможе, що це буде не так уже й складно. Однак виявилось, що буде складно. З'ясувалося, що для того, щоб захистити демократію, захистити дорогі для нас цінності, такі як повага до особистості, повага до народу, повага до державного суверенітету, повага до незалежних країн (неважливо великі вони чи маленькі)... з'ясувалося, що за це треба боротися. Українці борються за це. Вони показали всьому демократичному світу, всьому західному світу, що це непросто, що насправді це надзвичайно складно. Вони зробили все більш очевидним, показали, наскільки це складно. Українці багато чому нас навчили цього року: як потрібно боротися за те, що для нас важливо і те, у що ми віримо, як потрібно боротися за те, що будуть цінувати наші діти. Ми багато чому навчилися цього року» [1].

Враховуючи зазначене, постає питання: яким же чином держава може захистити фундаментальне право на життя та всі інші права людини і громадянина, що витікають з нього? Очевидно, що відповідь на це питання лежить не лише в площині дій держави в умовах воєнного часу (наприклад, щодо забезпечення фронту та підтримання тилу), а й в її превентивних діях, які вона може і зобов'язана вчиняти до початку війни або взагалі докласти максимум зусиль для запобігання війні. Відповідь, напевно, лежить на поверхні – забезпечивши фінансування видатків на національну безпеку та оборону на належному рівні, тобто такому рівні, за якого неможливим буде повномасштабне вторгнення ворога на територію суверенної держави. Тут ми одразу ж зробимо застереження, зазначивши, що, звичайно, на здатність дати відсіч державі-агресору, впливає не тільки належне фінансування державою сектору національної безпеки та оборони, а й багато інших факторів. Водночас, на нашу думку, фінансове забезпечення цієї сфери відіграє якщо не вирішальну, то одну з фундаментальних ролей.

Президент України у 2005–2010 рр. Віктор Ющенко в інтерв'ю одному з українських журналістів зазначив: «Я б сказав, що безпекове

питання – це надпитання, яке можна ставити і першим питанням, бо у свій час ще Маргарет Тетчер сказала, що якщо ви не дали відповідь на безпекове питання, то ви не дали відповідь на жодне з питань, яке перед вашою нацією стоїть. Стоїть питання: ви будете жити чи не будете (недарма війну росії проти України називають сьогодні екзистенційною війною – прим. автора)? А ви кажете: «Давайте економічні реформи обговоримо». Ще питання, чи ви доживете до них. І тому безпекове питання багатьом не подобалося [2].

Загальновідомо, що саме завдяки податкам і податковій політиці держава стає спроможною виконувати свою оборонну, соціальну та інші функції, тобто фінансувати різні напрями, зокрема, сфери національної безпеки, освіти, охорони здоров'я, охорони навколишнього природного середовища, культури тощо. Тому можна погодитися з думкою про те, що «податки впливають на реалізацію прав людини в усіх країнах – як у розвинених, так і в країнах, що розвиваються – через свою роль у мобілізації ресурсів, перерозподілі, регулюванні та представництві» ... міжнародні зобов'язання щодо прав людини мають впливати на систему внутрішніх і міжнародних податкових реформ. Вони стосуються того, що саме право прав людини повинно вимагати від податкової політики держав, та що саме податкове законодавство держав і прогалини у ньому означають для реалізації прав людини як у межах, так і за межами країни. Зрештою, і податки, і права людини залежать від відносин між особою та державою [3].

Ураховуючи зазначене, звернемося до урядових пріоритетів України, ключові з яких були озвучені Президентом Зеленським у його щорічному посланні. Перший пріоритет, який має відношення як до податкової політики та політики нацбезпеки, так і до охорони й захисту прав людини – це забезпечення армії, оборона і безпека. 2023 року Україна половину бюджету спрямує на забезпечення усім необхідним Сил оборони, усі податки, які платять громадяни та бізнес, за словами Прем'єр-міністра України Д. Шмигала, підуть саме на оборону і безпеку [4]. Реалізація цього пріоритету відбуватиметься шляхом активізації нових програм закупівлі зброї та техніки.

Таким чином, компонент безпеки у 2023 році буде для України ключовим. Відповідно до заявлених цілей має бути створено інфраструктуру безпеки – розгалужену мережу сучасних облаштованих укриттів у межах пішохідної доступності, а також ухвалено державні рішення про вдосконалення проектування будівель, під час будівництва яких обов'язково мають бути передбачені укриття та інші елементи захисту. Це стосується закладів освіти, лікарень, житлових і громадських будівель, а також об'єктів критичної інфраструктури.

Водночас невід’ємним заходом в умовах боротьби з тероризмом має стати встановлення додаткових засобів перевірки в громадських місцях – рамок та сканерів.

Разом з тим, реагування на масштабні виклики, які постали перед Україною у вигляді триваючої російської збройної агресії, потребує додаткових ресурсів та більш ефективного й результативного управління державними фінансами, що, зокрема, передбачає динамічну інтеграцію України в міжнародні ринки, насамперед у спільний ринок держав-членів ЄС. Водночас зазначимо, що багато практичних кроків у цьому напрямі нашою державою вже було зроблено. Знаковими подіями 2022 року стало те, що Україна отримала статус держави-кандидата на членство в ЄС, підписала 5 угод з ЄС, т. зв. «безвізів» (включаючи транспортний, економічний, енергетичний, митний, цифровий). Також, за оцінками Прем’єр-міністра Д. Шмигаль, державою виконано майже 70% Угоди про асоціацію з ЄС [4].

У результаті здійснених заходів, як перелічених, так і комплексу інших, Україна приєдналася до європейської енергомережі, українські суб’єкти господарювання більше не потребують дозволів на автомобільні вантажні перевезення в межах ЄС, скасовано на рік всі мита і квоти на українські товари, що експортуються в ЄС, започатковано членство в програмі «Цифрова Європа». Усі ці фактори, безумовно, стосуються питань національної безпеки, оскільки остання включає в себе як енергетичну безпеку, так і економічну, митну, цифрову тощо.

Література:

1. «Українці можуть прорватися прямо зараз»: екс-посол США в Україні про помилки Путіна та кінець війни. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=ViZlipqfcU0> (дата звернення: 31.01.2023).
2. Текстова версія інтерв’ю з третім Президентом України Віктором Ющенком. URL: <https://gordonua.com/ukr/publications/jushchenko-chomu-ne-otrujiv-putina-koli-vin-buv-u-mene-voidoma-ne-dumav-shcho-jogo-tak-pogano-v-shkoli-vchili-1647366.html> (дата звернення: 31.01.2023).
3. Alston P., Reisch N. Tax, Inequality, and Human Rights. Oxford University Press, Incorporated, 2019. 608 p.
4. Укрінформ. Податки, які платять населення та бізнес, підуть на оборону і безпеку – Шмигаль. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3645967-podatki-aki-platat-naselelna-ta-biznes-pidut-na-oboronu-i-bezpeku-smigal.html> (дата звернення: 31.01.2023).

**ВИКОНАННЯ ПОДАТКОВОГО ОBOB'ЯЗКУ
З ТРАНСПОРТНОГО ПОДАТКУ ФІЗИЧНОЮ ОСОБОЮ –
ПЛАТНИКОМ ПОДАТКІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Чемерис Л. М.

помічник судді

Харківського апеляційного суду

м. Харків, Україна

Транспортний податок – є складовою податку на майно. Фізичні особи набувають статусу платника податку, якщо вони мають зареєстровані в Україні власні легкові автомобілі з року випуску яких минуло не більше п'яти років та середньоринкова вартість яких становить понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового року (п. 267.1, п. 267.2, ст. 267 ПК України [1]).

Обов'язок обчислення суми податку покладається, також, на контролюючі органи, які зобов'язані за податковою адресою (місцем реєстрації) платника податку, до 1 липня року базового податкового періоду надіслати платникові податку – фізичній особі податкове повідомлення-рішення про сплату суми податку разом з детальним розрахунком, в якому має міститися інформація стосовно об'єкта (транспортного засобу): марка, модель, об'єм циліндрів двигуна (куб. см), рік випуску та розмір ставки податку (пп. 267.6.2, п. 267.2, ст. 267 ПК України [1]).

Принциповим моментом для отримання статусу платника цього податку – є наявність об'єкта оподаткування, – тобто транспортного засобу з законодавчо визначеним терміном експлуатації (не більше ніж п'ять років) та певної вартості. Розрахунок вартості таких легкових автомобілів покладено на Міністерство економіки України, яке його здійснює відповідно до затвердженої Кабінетом міністрів України «Методики визначення середньоринкової вартості легкових автомобілів та внесення змін у додатки 1 і 2 до Порядку визначення середньоринкової вартості легкових автомобілів, мотоциклів, мопедів» [2].

За цією Методикою розраховується середньоринкова вартість автомобіля за методом аналогії цін ідентичних автомобілів. Джерелом інформації для визначення ціни нового автомобіля є офіційні прайслисти виробників. На державне підприємство «Держзвншісінформ»

покладено обов'язок надання до Міністерства економіки України інформації про ціни нового автомобіля з урахуванням марки, моделі, об'єму циліндрів двигуна, типу пального подається до 10 січня базового податкового періоду.

Ідентичними вважаються автомобілі, в яких збігаються наступні ознаки та параметри, як то: марка; країна-виробник; тип кузова (седан, універсал тощо); модель; конструкція привода тягових коліс; тип та робочий об'єм двигуна; потужність двигуна; тип коробки переключення передач та інших складників силової передачі; габаритні розміри; рік випуску; комплектація. Розбіжності можуть стосуватися комплектації, пробігу та технічного стану [2].

Податковий обов'язок зі сплати транспортного податку у платника податку виникає з моменту отримання податкового повідомлення-рішення, яке він зобов'язаний виконати протягом 60 днів з дня вручення такого податкового повідомлення-рішення (про що вказано у пп. 267.8.1, п. 267.8, ст. 267 ПК України.

Більш того, на громадян країни під час дії воєнного стану покладено виконання військово-транспортного обов'язку, який є складовою частиною мобілізаційної підготовки в державі та включає в себе проведення заходів, пов'язаних з військовим обліком, завчасною підготовкою, перевіркою готовності до передачі та передачею в особливий період транспортних засобів і техніки військовим формуванням. В період воєнного стану військово-транспортний обов'язок виконується шляхом передачі громадянами транспортних засобів і техніки для задоволення потреб військових формувань [3].

Громадянам завдання з підготовки та подальшої передачі транспортних засобів і техніки військовим формуванням встановлюються розпорядженнями місцевих держадміністрацій та доводяться до відома шляхом вручення часткових нарядів [3].

У п. 30 Постанови КМУ «Про затвердження Положення про військово-транспортний обов'язок» прописано механізм та строки повернення підприємствам, установам та організаціям транспортних засобів і техніки. У п. 36 та 37 визначено право юридичних осіб комунальної та приватної форми власності на компенсацію шкоди, завданої транспортним засобам внаслідок їх залучення під час мобілізації. Проте, чомусь, у цих пунктах не має жодної норми, яка б стосувалася фізичних осіб. То можна зробити висновок, що вони, взагалі, позбавлені права на таку компенсацію. Хоча, у ст. 9 ЗУ «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» передбачено право фізичних осіб на відшкодування вартості майна (у тому числі й транспортних засобів) у разі їх примусового відчуження, про це вказує

й сам зміст процедури „примусового відчуження” (стаття 1 цього ж Закону).

Проте, річ зовсім в іншому.

Транспортні засоби, якщо їх середньоринкова вартість становить понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового року, а рік випуску мен ніж п'ять років – є об'єктом оподаткування транспортним податком (пп. 267.2.1, п. 267.2, ст. 267 ПК України). І нарахування цього податку здійснюється контролюючим органом за даними, які зобов'язані подавати до контролюючих органів – органи, які здійснюють державну реєстрацію транспортних засобів фізичних осіб (пп. 70.16.2, п.70.16, ст. 70 ПК України).

Транспортні засоби, які були примусово відчужені або вилучені у період дії правового режиму воєнного стану, підлягають обов'язковому тимчасовому державному обліку за заявою власника шляхом внесення відповідної інформації до Єдиного державного реєстру транспортних засобів та відповідного журналу. До такої заяви додаються копія документа, що посвідчує його особу та копія акта про примусове відчуження або вилучення майна [4]. У даному випадку новим (тимчасовим) власником має стати військова частина (підрозділ), установа або організація військового формування, якому передається транспортний засіб або техніка.

Проте, можна зробити висновок, що транспортні засоби підлягають тимчасовому обліку на випадок, якщо після скасування правового режиму воєнного стану власник забажає повернути майно, яке було примусово відчужене та збереглося. Але таке повернення може здійснюється лише у судовому порядку та з обов'язковим поверненням грошової суми, яка була нею одержана у зв'язку з відчуженням майна (ст. 12 ЗУ «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану»).

У п. 11 Постанови КМУ „Про затвердження Положення про військово-транспортний обов'язок” уточнено механізм державної реєстрації, зняття з обліку транспортних засобів у територіальних органах з надання сервісних послуг МВС, зокрема в частині переліку документів, проте виключено власників які є громадянами країни. Хоча, можливо говорити, що їх транспортні засоби, також, мають бути тимчасово зняті з реєстрації та підлягають тимчасовій на нового власника. Цю норму треба уточнити, тому як у фізичної особи – платника транспортного податку з моменту підписання акта приймання-передачі транспортного засобу. І фактично процедура примусового вилучення (реквізиція) – передбачає відповідно до ч. 3, ст. 353 ЦК України перехід права власності на користь держави. І ці дані

обов'язково органи, що здійснюють державну реєстрацію транспортних засобів, мають подати до контролюючих органів для скасування нарахування податкового обов'язку.

Література:

1. Податковий кодекс України (зі змінами та доповненнями) : Закон від 02 грудня 2010 р. № 2755-VI / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>

2. Про затвердження Методики визначення середньоринкової вартості легкових автомобілів та внесення змін у додатки 1 і 2 до Порядку визначення середньоринкової вартості легкових автомобілів, мотоциклів, мопедів: Постанова від 18 лютого 2016 р. № 66 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/66-2016-%D0%BF#n2>

3. Про затвердження Положення про військово-транспортний обов'язок: Постанова від 28 грудня 2000 р. N 1921 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP001921?an=486>

4. Про затвердження Порядку державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів : Постанова від 7 вересня 1998 р. № 1388 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273-2022-%D0%BF#n9>

ПРОБЛЕМИ СПІВВІДНОШЕННЯ КОНТРОЛЮ І НАГЛЯДУ В ГАЛУЗІ ГАЗОПОСТАЧАННЯ

Юморанов Д. І.

аспірант

Науково-дослідного інституту публічного права

м. Київ, Україна

Газопостачання є однією із сфер господарської діяльності, яка характеризується підвищеною небезпекою і вимагає забезпечення безпеки виробництва і праці та експлуатації різних систем, пожежної безпеки тощо (адже це пов'язане передусім із фізико-хімічними властивостями природного газу), що являє собою врегульований переважно адміністративно-правовими нормами процес транспортування оператором ГТС чи оператором ГРМ природного газу до споживача з метою його реалізації кінцевим споживачем (абонентам) за допомогою розгалуженої системи газопроводів (Єдиної газотранспортної системи України та газорозподільних мереж в межах кожної області) [1, с. 182]. А оскільки у межах Єдиної газотранспортної системи України відповідно до закону діють обов'язкові для всіх організаційних структур виробнича дисципліна, правила надання оперативної інформації про обсяги газопостачання, об'єм, режими транспортування і споживання газу, обліковий час, порядок взаємодії структур системи у разі виникнення ускладнень з газопостачанням в окремих регіонах України під час різких похолодань, аварій, планового ремонту (стаття 44 Закону України «Про нафту і газ» від 12 липня 2001 року № 2665-III), тому питання державного контролю і нагляду у сфері газопостачання, так само як й державне регулювання нафтогазової галузі в цілому, без перебільшення, є важливим.

Аналіз положень Закону України «Про ринок природного газу» від 9 квітня 2015 року № 329-VIII, Правил постачання природного газу (затверджених постановою НКРЕКП від 30.09.2015 № 2496), Ліцензійних умов провадження господарської діяльності на ринку природного газу (затверджених постановою НКРЕКП від 16.02.2017 № 201), свідчить, що газопостачання, з одного боку, є «послугою» (що характеризує газопостачання як договірну категорію щодо реалізації природного газу безпосередньо споживачам на підставі укладених з ними договорів), а з іншого боку як «процес» транспортування газу до споживача (що характеризує її як господарську діяльність, що підлягає

ліцензуванню, щодо забезпечення споживачів газом, яка здійснюється відповідно до встановлених державою правил і процедур).

З цього випливає, що функції державного контролю і нагляду в сфері газопостачання мають здійснюватися як за якістю і ціною такої послуги, так й за забезпеченням безпеки самої господарської діяльності, адже основною вимогою Закону України «Про ринок природного газу» є забезпечення надійного та безпечного постачання природного газу споживачам. У зв'язку з цим в сфері газопостачання контрольно-наглядові функції безпосередньо здійснюють кілька державних органів.

Закони України «Про ринок природного газу» від 9 квітня 2015 року № 329-VIII та «Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг» від 22 вересня 2016 року № 1540-VIII визначають, що *контроль* за діяльністю суб'єктів господарювання у сферах енергетики та комунальних послуг, зокрема у сфері з транспортування, розподілу, постачання природного газу, здійснює НКРЕКП (Регулятор). Передбачено, що Регулятор здійснює державне регулювання шляхом: *державного контролю* та застосування заходів впливу. До компетенції Регулятора на ринку природного газу належать: видача ліцензій на право провадження видів діяльності на ринку природного газу, що підлягають ліцензуванню, та *нагляд* за дотриманням ліцензійних умов ліцензіатами; *нагляд* за дотриманням операторами газотранспортної системи, операторами газорозподільних систем. Для ефективного виконання завдань державного регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг Регулятор: *контролює* виконання операторами операторами газотранспортної та газорозподільних систем, іншими суб'єктами ринку природного газу, а у відповідних випадках – власниками систем їхніх зобов'язань відповідно до закону; *контролює* додержання ліцензіатами законодавства у відповідній сфері регулювання і ліцензійних умов провадження господарської діяльності та вживає заходів до запобігання порушенням ліцензійних умов. Аналіз положень зазначених двох Законів свідчить, що стосовно одних й тих самих питань (зокрема додержанням ліцензійних умов) в першому Законі застосовується термін «нагляд», а в другому Законі «контроль».

Іншим державним органом є Державна служба України з питань праці. Так відповідно до Положення про зазначену службу, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2015 р. № 96, до її повноважень належить організація та здійснення державного *нагляду (контролю)* у сфері функціонування ринку природного газу в частині підтримання належного технічного стану систем, вузлів і приладів обліку природного газу на об'єктах його

видобутку та забезпечення безпечної і надійної експлуатації об'єктів Єдиної газотранспортної системи.

Відповідні повноваження в сфері газопостачання має й Державна інспекція енергетичного нагляду України, відповідно до Положення про яку, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2018 р. № 77, основними завданнями Держенергонагляду є: реалізація державної політики у сфері *нагляду (контролю)* у галузях електроенергетики та теплопостачання. Держенергонагляд відповідно до покладених на нього завдань: здійснює державний енергетичний *нагляд* за: тепловими, тепловикористальними установками та мережами суб'єктів відносин у сфері теплопостачання.

Також контрольно-наглядову компетенцію в галузі газопостачання мають Антимонопольний комітет України, основними завданнями якого є участь у формуванні та реалізації конкурентної політики в частині: здійснення державного *контролю* за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції, запобігання, виявлення і припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції; *контролю* за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції під час регулювання цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій (Закон України «Про Антимонопольний комітет України» від 26 листопада 1993 року № 3659-ХІІ), та Державна служба України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, яка має повноваження у сфері здійснення державного *нагляду (контролю)* за дотримання законодавства про захист прав споживачів (Положення про Державну службу України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 2 вересня 2015 р. № 667).

Науковці, за результатами аналізу діяльності компетентних органів і посадових осіб, які забезпечують законність, виділяють кілька груп повноважень даних суб'єктів. Перша група – це повноваження з виявлення правопорушень. Друга група – це повноваження, спрямовані на попередження правопорушень і мінімізацію наслідків протиправних дій у діяльності органів. Третя група прав і обов'язків, якими наділені органи, що перевіряють, посадові особи, це повноваження з ліквідації наслідків протиправних дій. Четверта група – це повноваження щодо притягнення винних до відповідальності [2, с. 181]. Водночас окремі науковці методами контролю діяльності суб'єктів енергетичного ринку визначають передбачені нормативно-правовими актами способи встановлення і застосування обов'язкових вимог, перевірок, обмежень,

заборон, дозволів на провадження господарської діяльності та продукції суб'єктів енергетичного ринку [3, с. 349].

Проаналізовані нами вище повноваження спеціальних державних органів, через які держава здійснює контроль і нагляд за господарською діяльністю суб'єктів господарювання в сфері газопостачання, дають підстави для висновку, що застосована в законодавстві термінологія зводиться до ототожнення контролю і нагляду або до поглинання контролем нагляду (хоча окремі науковці вважають, що нагляд ширший за контроль, а більшість взагалі не розмежовують ці види адміністративно-правових засобів забезпечення законності). Водночас за змістом такої відомчої діяльності можна стверджувати, що кожен із зазначених державних органів в сфері газопостачання виконує одночасно як контрольні, так й наглядові функції, які переслідують єдину мету – забезпечення законності в господарській діяльності з газопостачання. Контроль (і його складова нагляд, який є першочерговим і переважає в такій діяльності) є основним функціональним призначенням кожного із зазначених органів у відповідній сфері відносин, адже за результатами нагляду одразу ж застосовується механізм, який передбачає вже реалізацію контрольних повноважень відповідного державного органу (включаючи притягнення до відповідальності і усунення порушень законності). Хоча реалізація наглядових повноважень може й обмежитись превентивними, профілактичними наслідками, що відбувається у випадку нереалізації механізму юридичної відповідальності, коли відповідні порушення були усунуті суб'єктом господарювання самостійно до їх виявлення органом державного контролю (нагляду), і орган державного контролю (нагляду) лише обмежився попередженням про недопущення подібних порушень в майбутньому.

Література:

1. Юморанов Д. І. Газопостачання як об'єкт адміністративно-правового регулювання. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2022. Випуск 3. С. 178–183.
2. Сопільник Р. Л., Єсімов С. С., Ковалів М. В. Форми адміністративно-правового забезпечення законності в роботі органів місцевого самоврядування. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія юридична*. 2020. № 24. С. 176–183.
3. Цепенда В. М. Методичне забезпечення державного контролю в сфері енергетики. *Право та державне управління*. 2020. № 2. С. 344–350.

НАПРЯМ 8. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-51>

ЧИ ДОЦІЛЬНА КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ПРИМУСОВОЇ ПАСПОРТИЗАЦІЇ: ДЕЯКІ ВАДИ ЗАКОНОПРОЄКТУ РЕЄСТР. 8057 ВІД 19.09.2022

Акімов М. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Протягом року, що минув з початку збройної агресії проти нашої держави, були прийняті та набули чинності вісімнадцять законів про внесення змін та доповнень до вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність [1]. Згідно з ними Кримінальний кодекс (далі – КК) України доповнено вісьмома новими статтями, ще до двадцяти восьми внесені зміни. Зрозуміло, що воєнні дії обумовлюють певну динаміку нормопроєктування, не притаманну мирному часу. Водночас деякі ініціативи у цій сфері виглядають доволі неоднозначно, а спроби їх реалізувати (попри негативні висновки відповідних досліджень) свідчать радше про намагання втілити власні популістські прагнення у кримінально-правовій політиці.

Зокрема, законопроект реєстр. № 8057 від 19.09.2022 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо протидії російській паспортизації» [2], далі – законопроект 8057, має на меті, як стверджується у пояснювальній записці, протидію російській паспортизації в умовах збройної агресії проти України – примушуванню громадян України до набуття громадянства держави-агресора та створенню умов, за яких обсяг прав громадян України буде меншим, якщо вони не мають громадянства та/або паспортних документів держави-агресора.

Проте аналіз законопроекту 8057 свідчить про наявність суттєвих вад, невідповідність як окремим положенням чинного КК України, так і державній політиці у сфері громадянства та про створення (у разі його

прийняття) справжнього інструменту залякування населення окупованих і в подальшому звільнених територій нашої держави.

Почнемо з останнього. Як відомо, ще з часу анексії Автономної Республіки Крим та м. Севастополя держава-агресор намагалася у той чи інший спосіб нав'язати громадянам України, які залишилися на тимчасово окупованій території, власне громадянство (включно з обміном/врученням відповідних документів). Реагуючи на це, наша держава висловила та продовжує послідовно відстоювати (у тому числі при реалізації політики у сфері деокупації та реінтеграції) позицію невизнання набуття громадянства держави-агресора на власній території у такий спосіб.

Згідно частини шостої статті 5 Закону України від 15.04.2014 № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» примусове автоматичне надбання громадянами України, які проживають на тимчасово окупованій території, громадянства Російської Федерації не визнається Україною та не є підставою для втрати громадянства України; згідно частин другої та третьої статті 9 цього ж Закону будь-які органи, їх посадові та службові особи на тимчасово окупованій території та їх діяльність вважаються незаконними, якщо ці органи або особи створені, обрані чи призначені у порядку, не передбаченому законом, а будь-який акт (рішення, документ), виданий ними, є недійсним і не створює правових наслідків [3]. Більше того, Указом Президента України від 04.10.2022 № 687/2022 «Про нікчемність актів, що порушують суверенітет та територіальну цілісність України» передбачено, що укази Президента Російської Федерації від 17 березня 2014 року № 147, від 21 лютого 2022 року № 71, від 21 лютого 2022 року № 72, від 29 вересня 2022 року № 685, від 29 вересня 2022 року № 686, а також будь-які інші рішення, акти та договори, прийняті, видані та укладені на підставі та/або у зв'язку з реалізацією зазначених указів Президента Російської Федерації, визнаються нікчемними, тобто такими, що не породжують жодних юридичних наслідків [4]. Відтак практика примусової паспортизації із 2014 року визнається кримінально протиправною, а громадяни, яких документовано паспортами держави-агресора в такий спосіб, – потерпілими від кримінальних правопорушень.

Далі, беручи до уваги тривалий час проведення примусової паспортизації на тимчасово окупованих територіях та наслідки, що настають для тих їх мешканців, які відмовляються від отримання паспортних документів держави-агресора, навряд чи можливо вести мову про добровільність вчинення ними відповідних дій. Громадянам України на тимчасово окупованій території практично неможливо

реалізувати право на працю, соціальне забезпечення, медичне обслуговування тощо у разі відсутності паспорта Російської Федерації. Згідно статті 40 КК України, діяння особи, яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками, не є кримінальним правопорушенням; якщо ж шкоду таким інтересам заподіяно внаслідок фізичного примусу, при якому особа зберігала можливість керувати своїми діями, а також внаслідок психічного примусу, питання про кримінальну відповідальність вирішується відповідно до положень статті 39 КК України, тобто відповідальність настає лише у разі умисного заподіяння такої шкоди правоохоронюваним інтересам, яка є більш значною, ніж відвернена шкода.

Тому спроба криміналізувати отримання паспортного документа держави-агресора (через доповнення КК України – відповідно до законопроекту 8057 – статтею 111-3) фактично легалізує дії, що визнані нікчемними (такими, що не породжують жодних правових наслідків), перетворюючи їх на підставу для кримінальної відповідальності, та суперечить політиці невизнання створених на тимчасово окупованій території незаконних органів влади і їх рішень. Якщо ж спеціальний суб'єкт – особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, – свідомо отримує паспортний документ та/або приймає громадянство держави-агресора з метою працевлаштування в незаконно утвореному на тимчасово окупованій території органі влади, то такі дії вже визнані кримінально протиправними відповідно до інших статей КК України. Натомість коли службова особа просто отримує паспортний документ та/або громадянство держави-агресора, залишившись на тимчасово окупованій території, суспільна небезпека цього вельми сумнівна.

Так само дискусійною є і пропозиція криміналізувати у статті 438-1 КК України (в редакції законопроекту 8057) примусову паспортизацію громадян України на тимчасово окупованій території як окремий військовий злочин. Подібні дії (як і багато інших) охоплюються статтею 438 КК України і правомірно кваліфікуються саме за нею. Виокремлення примусової паспортизації в окремий склад неодмінно започаткує тенденцію передбачення відповідальності за кожен окремий військовий злочин в окремій статті (частині статті) КК України, що явно недоцільно.

Небезспірною уявляється й ініціатива щодо заборони призначення судом (згідно запропонованої частини третьої статті 69 КК України в редакції законопроекту 8057) призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, при призначенні покарання за кримінальні правопорушення, передбачені розділами I та XX Особливої частини

КК України, вчинені в умовах воєнного стану. Згідно частини другої статті 61 Конституції України юридична відповідальність особи має індивідуальний характер, а відповідно до частини третьої статті 8 норми Основного закону нашої держави є нормами прямої дії [5]. Інакше кажучи, на конституційному рівні закріплено, що відповідальність особи залежить від того, що (а не коли) вона вчинила. Стосується це і випадків призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом: за наявності підстав, передбачених частиною першою статті 69 КК України, суд, умотивувавши своє рішення, призначає кожній особі покарання, необхідне й достатнє для її виправлення та попередження нових кримінальних правопорушень. Вчинення злочину з використанням умов воєнного стану (відповідно до пункту 11 частини першої статті 67 КК України) і наразі береться до уваги судом як обставина, яка обтяжує покарання, тому виключення можливості призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом, певною мірою дублюватиме вже чинне положення вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність.

Підбиваючи підсумки, варто констатувати, що криміналізація примусової паспортизації у подібний спосіб не ані необхідною, ані є обгрунтованою.

Література:

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 12.02.2023).

2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо протидії російській паспортизації : законопроект реєстр. № 8057 від 19.09.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40949> (дата звернення: 12.02.2023).

3. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15.04.2014 № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 12.02.2023).

4. Про нікчемність актів, що порушують суверенітет та територіальну цілісність України : Указ Президента України від 04.10.2022 № 687/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/6872022-44289> (дата звернення: 12.02.2023).

5. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.02.2023).

**ПОСИЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ
ОХОРОНИ/ЗАХИСТУ ВЕЛИКИХ СВІЙСЬКИХ ТВАРИН –
НАПОЛЕГЛИВА ВИМОГА СЬОГОДЕННЯ**

Александренко О. В.

*кандидат юридичних наук,
науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем
криміналістичного забезпечення та судової експертології
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Женунтій В. І.

*кандидат юридичних наук,
провідний науковий співробітник відділу організації
наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності
Національної академії внутрішніх справ
м. Київ, Україна*

Ситуація, що спостерігалася в кінці 80-років минулого століття в роздрібній торгівлі України, за якої ціна 1,5 літрової пляшки мінеральної води вітчизняного виробництва була вищою за ціну літрової пляшки коров'ячого молока жирністю 2,5%, з початком нового століття стала змінюватися з точністю до навпаки. На початок 2022 року вартість 950-грамового пакету молока тієї ж жирності за найскромнішими підрахунками стала мінімум на 30–35% вищою за вартість згаданого об'єму мінеральної води. Але якщо первонаціальна ситуація пояснювалася різницею в обсягах працевкладень, то нинішня – поряд з іншими чинниками також і невідомо доки продовжуваним помітним скороченням поголів'я дійних корів (на загальному фоні зменшення чисельності великих домашніх тварин) і багато в чому обумовленого збройною агресією Росії проти України.

Станом на 1 січня 2022 р. поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ) в Україні налічувало 2,69 млн. голів, або менше на 6,0%, ніж на 1 січня 2021 р. Зокрема, корів на 1 січня 2022 р. налічувалося 1,56 млн. голів або на 6,6% менше, ніж на 1 січня 2021 р., а у сільських господарствах населення – 1,14 млн. (на 8,6% менше). Цей показник втричі вищий, ніж за аналогічний період попередніх років. За розрахунками аналітиків проекту "Сімейні молочні ферми", це оптимістичний сценарій, оскільки кількість поголів'я ВРХ скорочуватиметься й надалі: через руйнування

ферм, проблеми з кормами та іншими складовими операційної діяльності [1].

За таких умов, певну роль в припиненні негативного процесу скорочення поголів'я як всіх великих свійських тварин, так і дійних корів, і забезпечення його позитивною динамікою, поряд з іншими цільовими державними заходами, покликано виконати і посилення кримінально-правового захисту/охорони великих домашніх тварин. Уявляється, що посилення подібного захисту/охорони можливо здійснити шляхом доповнення чинного законодавства спеціальними нормами, якими б визначалися додаткові підпадаючі під дію кримінального закону протиправні посягання на великих домашніх тварин, а також міри покарання за их вчинення. Це дозволить реагувати на такі протиправні діяння з додержанням всіх принципів кримінального законодавства.

У цьому плані пошлемося на спеціальну статтю 289 КК «незаконне заволодіння транспортним засобом», при порівнянні з нормативними положеннями якої недоліки загальних статей КК, що передбачають відповідальність за злочини проти власності, вельми очевидні. Так, проста крадіжка у селянина єдиної його конячки, за допомогою якої задовільняються господарські потреби ще п'яти незаможних сусідів, належить кваліфікувати за ч. 1 ст. 185 КК, що передбачає таке покарання, як виправні роботи на строк до двох років або арешт на строк до шести місяців або обмеження волі на строк до п'яти років [2, с. 117]. Але таємне протиправне заволодіння малогабаритним чотирьохколісним на гумовому ході трактором, що належить фермеру, який є власником машинного парку, та використовується від випадку до випадку для перевезення дрібних вантажів, що кваліфікується за ч. 1 ст. 289 КК, тягне покарання у вигляді обмеження волі строком від трьох до п'яти років або позбавлення волі на той же строк [2, с. 186].

Слід звернути увагу, що в чинному КК України міститься одна така стаття 299, в якій названо протиправні дії відносно тварин, що підпадають під поняття жорстокого поводження з ними. Відзначимо також, що за останні роки до вказаної статті КК було внесено низку змін і доповнень, в результаті чого по ній передбачена відповідальність не лише за простий і кваліфікований склади даного кримінального правопорушення (як в її першій редакції), но також і за два таких особливикваліфікованих складів злочинів [2, с. 192]. Але навіть за такої досконалості вказаної статті КК, вона не в змозі доповнити і замінити існуючу потребу в удосконаленні кримінально-правового захисту/охорони великих домашніх тварин, що і дозволяє визнати чинне законодавство в цій частині недосконалим.

Якщо виходити, перш за все, з того, що великі свійські тварини є чіткою власністю (*свійські тварини – види тварин, що повністю або частково утримуються людиною, живуть з людиною та розводяться нею* – прим. В.Ж., О.А.), то вони, з урахуванням їх економічної значущості, як і деякі інші різновиди власності, вимагають спеціального кримінально-правового захисту/охорони.

Як вихідні начала для вирішення цих питань може бути використана відома з історії розвитку вітчизняного законодавства практика вирішення подібних/схожих питань. Достатньо згадати, що до початку 20-х років минулого століття перед Україною, яка витримала виснажливе випробування контрреволюцією і військовою інтервенцією, постали достатньо важковирішувані задачі по відновленню та подальшому розвитку знищеного до основи відсталого аграрного господарства, успадкованого від поваленого державного ладу. Водночас необхідно було закласти основи, в першу чергу економічні, для подальшої колективізації та індустріалізації країни. Проте, вирішення вказаних соціально-економічних задач ускладнювалося, в першу чергу, відсутністю необхідних сільськогосподарських машин і механізмів, які було замінено кіньми та іншими великими свійськими тваринами. Останні в силу перерахованих обставин були єдиною тягловою силою в будівництві, при обробці землі, для перевезення вантажів та ін. Разом з тим, використанню великих свійських тварин за таким безпосереднім призначенням певною мірою перешкоджало загострення спротиву скинутих соціальних груп і прошарків населення заходам державної влади щодо розвитку села, у т.ч. тваринництва, а також повсюдні труднощі у забезпеченні населення продовольством, особливо м'ясними продуктами, та зростаючі потреби регулярної армії в кінноті. В такій складній обстановці законодавець в якості першочергового визнав спеціальний правовий захист великих свійських тварин, які використовувалися в сільському господарстві. Початок їх кримінально-правового захисту був закладений вже у першому Кримінальному кодексі Української РСР (далі – КК УРСР 1922 р.), який набрав чинності з 15 вересня 1922 р. Стаття 180 КК УРСР 1922 р., що передбачала підстави настання кримінальної відповідальності за крадіжку, тобто таємне викрадення чужого майна, містила і спеціальну норму, яка визнавала кваліфікуючою (п. «в» статті) крадіжку коней або великої рогатої худоби у трудового землеробського населення. Якщо проста крадіжка у приватної особи без застосування якихось технічних прийомів (п. «а» статті) каралася примусовими роботами на строк до шести місяців або позбавленням волі на шість місяців, то протиправні діяння, що підпадали під ознаки передбаченого п. «в» правопорушення, каралися позбавленням волі на строк не нижчий двох років [3, с. 487].

На протязі всього періоду дії КК УРСР 1922 р., тобто 1922–1927 р.р., проводилася цілеспрямована робота по вдосконаленню

як згаданої спеціальної кримінально-правової норми, так і практики її застосування, що значною мірою дозволило включити до Кримінального кодексу Української РСР 1927 р. вже окрему самостійну статтю 171, яка складалася структурно з трьох частин і передбачала покарання за простий (крадіжка коней, волів або іншої великої худоби), кваліфікований (ті самі діяння, вчинені у трудового землеробського населення) та особливокваліфікований (ті ж діяння, вчинені повторно або за змовою з іншими особами) склади вказанного посягання [4, с. 356]. Постановою ВУЦВК і СНК УРСР від 16 травня 1928 р. «Про зміну та доповнення Кримінального кодексу УРСР» стаття 171 КК УРСР була викладена в помітно суттєвій редакції: частиною 1 стті передбачалася відповідальність за крадіжку або відкрите викрадення коней, волів або іншої великої худоби; частиною 2 – за ті самі діяння, вчинені у трудового землеробського населення; і частиною 3 – за ті самі діяння, вчинені повторно і за змовою з іншими особами, а равно відкрите викрадення коней, волів або або іншої великої худоби з насиллям групою осіб [4, с. 468].

Згодом вносилися інші заслугуючі на увагу зміни та доповнення, а так само роз'яснення чинного кримінального законодавства, які мали метою посилення кримінально-правового захисту/охорони великих свійських тварин. В межах нашої публікації немає можливості всі їх викласти та оцінити, але, на нашу думку, вони в сукупності гідні виступати самостійним предметом кримінально-правового дослідження з метою внесення обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства у вказаному напрямку.

Література:

1. Поголів'я ВРХ знизилось до 2,7 млн. URL: <https://kurkul.com/news/29755-pogolivuya-vrh-znizilos-do-27-mln> (дата звернення 02.11.2022).
2. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 7 липня 2022 р. К.: ПАЛИВОДА В., 2022. 312 с. (Кодекси України).
3. Борьба с преступностью в Украинской ССР. Том первый. 1917–1925 гг. / Автор очерка и составитель сборника документов профессор П. П. Михайленко. Киев : МООН УССР. Высшая школа, 1966. 831 с.
4. Борьба с преступностью в Украинской ССР. Том второй. 1926–1967 гг. / Автор очерка и составитель сборника документов профессор П. П. Михайленко. Киев : МООН УССР. Киевская Высшая школа, 1967. 952 с.

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ
ОСІБ У ВИПАДКУ ВЧИНЕННЯ ПОСЯГАНЬ
НА ПРЕДСТАВНИКІВ ВЛАДИ**

Боровик А. В.

ORCID ID: 0000-0003-1834-404X

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін,
проректор з наукової роботи*

*Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янука
м. Рівне, Україна*

Необхідним елементом складів кримінально караних посягань на представників влади є суб'єкт цих деліктів. Відповідно до ч. 1 ст. 18 КК суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність. У цьому законодавчому положенні закріплено обов'язкові ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, характерні зокрема й посяганням на представників влади: 1) це фізична особа; 2) вона осудна; 3) вона вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність.

Незважаючи на те, що суб'єктом посягань на представників влади є виключно фізична осудна особа, яка вчинила його у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність, важливо звернути увагу на питання про відповідальність юридичних осіб.

У теорії кримінального права неодноразово піднімалося питання про кримінальну відповідальність юридичних осіб. Як слушно зауважує І. І. Давидович вказівка у ст. 18 КК на фізичну особу як на суб'єкта злочину заперечує можливість кримінальної відповідальності юридичних осіб. Разом з тим в окремих зарубіжних країнах (Англія, США, Канада, Франція, ФРН) юридичні особи визнаються суб'єктом злочину [1, с. 128–129]. Однак незважаючи на це концепція кримінальної відповідальності юридичних осіб так і не знайшла свого законодавчого закріплення в КК.

Водночас 13 травня 2014 р. КК доповнено розділом XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» [2]. Серед таких заходів – штраф, конфіскація майна та ліквідація.

У проєкті КК перелік відповідних заходів дещо інший. Відповідно до ст. 3.11.3. до юридичної особи суд може застосувати такі стягнення: 1) штраф або 2) ліквідація юридичної особи з конфіскацією її майна. Додатково до штрафу або замість нього до юридичної особи суд може застосувати такі інші кримінально-правові засоби: 1) обмеження підтримки за рахунок публічних фінансів; 2) обмеження здійснення певної діяльності. До юридичної особи суд може застосувати також оприлюднення інформації, що полягає у розміщенні інформації про юридичну особу, до якої, за наявності підстав, визначених у ст. 3.11.2 проєкту КК, застосовані кримінально-правові засоби у зв'язку із вчиненням злочину, передбаченого ст. 9.3.8 проєкту КК [3]. Відтак положення нового проєкту КК дозволяють ще більше диференціювати застосування кримінально-правових заходів до юридичних осіб.

Не вдаючись до глибокої дискусії щодо цього питання зауважимо, що заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб на сьогодні є єдиним механізмом притягнення до відповідальності юридичних осіб, що передбачений КК та КПК. Тому будемо виходити з його наявності не заперечуючи в цілому перспективи його удосконалення.

Відповідно до ст. 96-3 КК підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є: вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 343, 345, 347, 348, 349 КК.

У межах сучасної концепції відповідальності юридичних осіб інституту заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, передбачених розділом XIV-1 КК, цілком достатньо для забезпечення невідворотності кримінальної відповідальності. У підтвердження зазначеного варто звернути увагу на той факт, що до обставин, які підлягають доказуванню в кримінальному провадженні віднесено обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру (п. 7 ч. 1 ст. 91 КПК України). Окрім того, у КПК України передбачено інші норми, що утворюють відповідний механізм застосування таких заходів до юридичних осіб. Відповідно до цього механізму застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичних осіб за вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 343, 345, 347, 348, 349 КК, відбувається в разі притягнення до кримінальної

відповідальності за ці делікти відповідних фізичних осіб в одному й тому самому кримінальному провадженні.

Література:

1. Давидович І. І. Кримінально-правова охорона представників влади і громадскості, які охороняють правопорядок : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 252 с.

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 13 травня 2014 р. № 1261-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1261-18#n29>

3. Контрольний текст проекту нового КК України (станом на 30 грудня 2022 р.). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2022/12/30/1-kontrolnyj-tekst-proektu-kk-30-12-2022.pdf>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-54>

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ ТА ОРГАНІЗОВАНИЙ ЗЛОЧИННОСТІ У СФЕРІ ЕКОНОМІКИ

Бугера С. І.

*доктор юридичних наук, старший науковий співробітник,
начальник відділу дослідження проблем протидії корупції та загрозам
економічній безпеці Міжвідомчого науково-дослідного центру
з проблем боротьби з організованою злочинністю
при Раді національної безпеки і оборони України
м. Київ, Україна*

У світі корупція виступає глобальною проблемою, що загрожує правопорядку, порушує устої демократії та права людини, сприяє поглибленню соціальної несправедливості. У різних країнах світу корупція є однією з провідних проблем, яка потребує негайного вирішення. Оскільки, саме злочини, що виникають у сфері корупції досить негативно впливають на стан економіки в країні [1, с. 184].

Підвищення рівня протидії корупційній злочинності у сфері економіки є також актуальним і для України. Зокрема, за результатами дослідження Transparency International Ukraine в Індексі сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) за 2022 рік Україна отримала 33 бали зі 100 можливих. Цей показник зріс на один бал,

і тепер Україна посідає 116 місце зі 180 країн у СРІ. Так само 33 бали мають Алжир, Ангола, Замбія, Монголія, Сальвадор та Філіппіни. На один бал випереджають Україну: Боснія і Герцеговина, Гамбія, Індонезія, Малаві, Непал, Сьєрра-Леоне – всі вони мають по 34 бали. А на бал менше, ніж Україна, – Домініканська Республіка, Кенія та Нігер [2].

Організовані злочинні угруповання в сфері економіки характеризуються високим ступенем згуртованості кримінальних осіб у межах регіону країни, з розподілом на ієрархічні рівні, з виділенням лідерів, які не беруть участі у конкретних злочинах, а здійснюють організаторські, управлінські, ідеологічні функції, тісно пов'язані з корупцією. Вони втягають в економічну злочинність державних чиновників, у тому числі працівників правоохоронних органів, для прикриття їх злочинної діяльності та усунення конкурентів по бізнесу. Спонукальними мотивами до заняття злочинною діяльністю у сфері економіки є користь, жадоба до непомірного збагачення, володіння престижними речами, недоступними для пересічних громадян, зайняття високого становища у владних та інших структурах. В організованих злочинних угрупованнях значна частина незаконно здобутих коштів перерозподіляється у вигляді хабарів «потрібним людям». Відбувається зрошування економічних злочинців з представниками загальнокримінальної злочинності, з одного боку, і тіньовою економікою – з другого [3, с. 248–249].

При цьому тіньова економіка породжує інше антисоціальне явище – корупцію. Взаємопроникнення, переплетення корупції та тіньової економіки є не тільки головною перешкодою для сталого соціально-економічного розвитку суспільства, а й знижує довіру громадян і бізнесу до публічної влади. Тіньова економіка створює фінансову базу корупції, а корупція в усіх її формах виступає інструментом поширення та укорінення тіньової економіки [4, с. 5].

При характеристиці організованої злочинності, як правило, серед її найважливіших ознак називають корупцію. Організована злочинність і корупція утворюють неподільний, нерозривний кримінальний комплекс. Корупція для учасників організованої злочинності виконує відразу кілька важливих функцій. Це й засіб збільшення капіталів за рахунок використання вигід, пільг і переваг, отриманих в обхід складних процедур дозвільної розподільної системи, і захисний механізм від різних форм соціального контролю, і ефективний спосіб усунення конкурентів. Це, нарешті, вплив на державну політику (переважно в галузі економіки) в інтересах великих кримінально-олігархічних кланів [5, с. 63–64].

Наявність організованої злочинності з корумпованими зв'язками обумовлена самим існуванням організованої злочинності. Чим більш широкий масштаб організованої злочинної діяльності, тим більше у неї потреби у корумпованих зв'язках, які б забезпечили їй безпеку та легалізацію коштів, одержаних злочинним шляхом [6, с. 118].

При вирішенні проблем протидії корупції та організованій злочинності у сфері економіки важливим є також врахування зарубіжного досвіду. Необхідно зазначити, що у грудні 2021 року в США була оприлюднена Стратегія протидії корупції [7] яка окреслює загальнодержавний підхід до антикорупційної боротьби та зосереджує зусилля уряду США у боротьбі з корупцією в рамках п'яти ключових положень: 1) модернізація, координація та забезпечення ресурсами зусиль уряду США щодо боротьби з корупцією; 2) боротьба з незаконним фінансуванням; 3) притягнення до відповідальності корупціонерів; 4) збереження та зміцнення багатосторонньої антикорупційної архітектури; 5) поліпшення дипломатичної взаємодії та використання ресурсів іноземної допомоги для досягнення цілей антикорупційної політики. У межах нової антикорупційної стратегії федеральні департаменти та агентства щорічно звітуватимуть президенту США про прогрес у досягненні задекларованих цілей [8].

Отже, рівень ефективності заходів щодо запобігання організованій злочинності у сфері економіки суттєво залежить від загального стану протидії корупції в країні. При цьому в Стратегії боротьби з організованою злочинністю [9] вказується, що в умовах збройної агресії проти України та намагання створити терористичні організації в державі організована злочинність становить пряму загрозу для національної безпеки. Тому організація системної боротьби з організованою злочинністю повинна стати одним із пріоритетних завдань державної політики та потребує вжиття дієвих скоординованих міжвідомчих заходів і поглиблення міжнародного співробітництва та формування ефективної антикорупційної політики. Для ефективного вирішення вказаної проблеми доцільним є також використання методик оцінки загроз кримінологічній безпеці України, яка забезпечує прогнозування злочинності та вироблення необхідних рішень щодо її запобігання [10, с. 139].

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що симбіоз корупції та організованої злочинності суттєво ускладнює здійснення суб'єктами запобігання злочинності відповідних заходів. При цьому протидія корупції та організованій злочинності у сфері економіки потребує комплексного підходу з урахуванням зарубіжного досвіду, сучасного стану розвитку інформаційних технологій та процесу цифровізації загалом. Ефективність запобіжної діяльності залежить від здійснення

відповідних заходів на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях, що спрямовані на протидію симбіозу корупції та організованої злочинності.

Література:

1. Бухтіарова А. Г., Купка Ю. М. Аналіз міжнародного досвіду боротьби з корупцією. *Інноваційна економіка*. 2018. № 3–4. С. 184–188. URL: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/284>

2. Індекс сприйняття корупції – 2022. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/#/>

3. Кримінологія : підручник для студентів вищих навч. закладів / О. М. Джужа, Я. Ю. Кондратьєв, О. Г. Кулик, П. П. Михайленко та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. К: Юрінком Інтер, 2002. 416 с.

4. Пацкан В. В. Інституціональні основи антикорупційної політики як складової детінізації економіки. *Економіка та держава*. 2021. № 3. С. 4–13. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/3_2021/3.pdf

5. Запобігання та протидія корупції : навч. посіб. / А. М. Михненко, О. В. Руснак, А. М. Мудров та ін. ; за ред. А. М. Михненка. 4-те вид., переробл. й допов. К. : ДННУ «Акад. фін. Управління», 2013. 666 с. URL: https://afu.kiev.ua/getfile.php?page_id=450&num=6

6. Міщенко Т. М. Актуалізація проблем боротьби з організованою злочинністю з корумпованими зв'язками в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія : Юридичні науки*. 2018. Том 29(68) № 4. С. 115–119. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_law_2018_29%2868%29_4_21

7. United States Strategy on Countering Corruption. December 2021. URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2021/12/United-States-Strategy-on-Countering-Corruption.pdf>

8. Антикорупційна стратегія Байдена: якими будуть наслідки для України. URL: <https://stopcor.org/antikorupcijna-strategiya-bajdena-dlya-ukrayiny/>

9. Стратегія боротьби з організованою злочинністю: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2020 р. № 1126-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1126-2020-%D1%80#Text>

10. Prokofieva-Yanchylenko D. Methods for Assessing Threats to Criminological Security. *Proceedings of the International Conference on Economics, Law and Education Research (ELER 2021)*. 2021. Volume 170. Pp. 135–140. URL: <https://www.atlantispress.com/proceedings/eler-21/125954403>

**ЗАСТОСУВАННЯ ЗВІЛЬНЕННЯ
ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ З ВИПРОБУВАННЯМ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Габлей Н. Г.

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародного, конституційного
та адміністративного права*

*Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Івано-Франківськ, Україна*

Кримінальна відповідальність в Україні реалізовується у трьох формах: засудження особи у обвинувальному вироку, але без призначення покарання; засудження особи у обвинувальному вироку з призначенням покарання та його реальним відбуванням; засудження особи у обвинувальному вироку з призначенням покарання, але без його реального відбування. На практиці досить поширеним є застосування звільнення від відбування покарання з випробуванням, проте законодавцем передбачено ряд підстав, що необхідні для застосування цього виду звільнення. В Україні з 24 лютого 2022 року введено воєнний стан у зв'язку з агресією російської федерації [1]. Воєнний стан став випробуванням і для практики застосування законодавства, постали нагальні проблеми, вирішення яких потрібне шляхом внесення змін у чинне законодавство.

КК України у п. 11 ст. 67 передбачає, що однією із обтяжуючих обставин є вчинення злочину з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій [2]. Як бачимо, законодавець передбачив дану обтяжуючу обставину виключно для злочинів, тобто мова йтиме про призначення такій особі покарання у виді позбавлення волі. Фактично, якщо особа вчинить кримінальний проступок в умовах воєнного стану, то це не буде обтяжувати її кримінальну відповідальність. Проте вважаємо, що саме під час воєнного стану досить важливим є дотримання правопорядку в державі і одним із засобів такого дотримання якраз виступає посилення кримінальної відповідальності. Ми вважаємо, що варто в ст. 67 КК України передбачити дану обставину не тільки для злочинів, але й для кримінальних проступків, тим більше, що для злочинів вона і так в багатьох складах передбачена як кваліфікований склад злочину

і тягне призначення суворого покарання і відповідно двічі не може враховуватись.

Виносячи обвинувальний вирок, що набирає законної сили, можна звільнити вже засудженого від відбування покарання з випробуванням і це є однією з форм реалізації кримінальної відповідальності [3, с. 56].

Також вважаємо неправильним застосування ст. 75 КК України у випадку, якщо особа вчиняє склад кваліфікованого злочину, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі від 5 до 8 років. Це фактично застосовується мінімальна межа санкції з метою звільнення від відбування покарання з випробуванням, оскільки таке звільнення можливе при призначенні покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість кримінального правопорушення, особу винного та інші обставини справи. Так, вироком від 06 липня 2022 року по кримінальному провадженні № 344/5663/22 Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області визнав винуватою засуджену у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ст. 357 ч. 1, ст. 185 ч. 4 КК України (привласнення офіційних документів з корисливих мотивів та таємне викрадення чужого майна (крадіжку), в умовах воєнного стану) та призначити покарання: за ст. 357 ч. 1 КК України у виді обмеження волі на строк один рік; за ст. 185 ч. 4 КК України у виді позбавлення волі на строк п'ять років та на підставі ст. 75 КК України засуджену звільнити від відбування покарання у виді позбавлення волі з випробуванням, встановивши іспитовий строк один рік шість місяців [4]. Таким чином, суд фактично застосував ст. 75 КК України не врахувавши, що кримінальні правопорушення вчинені в сукупності і незважаючи на воєнний стан застосував найнижчу межу санкції для ч. 4 ст. 185 КК України з метою її застосування. Тобто, вносячи зміни до ч. 4 ст. 185 КК України 3 березня 2022 р прийняла Закон про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за крадіжку в умовах воєнного стану, мета законодавця на практиці не досягнута.

Отже, звільнення від відбування покарання з випробуванням в умовах воєнного стану має відбуватися з дотриманням всіх підстав необхідних для його застосування. Законодавцю варто привести у відповідність санкції статей КК України, де воєнний стан передбачений як кваліфікована ознака, та визначити чітке відмежування нетяжких та тяжких злочинів, що унеможливить маніпулювання з боку органів судової влади.

Література:

1. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24 лютого 2022 року № 210 2-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 15.02.2023).
2. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n522> (дата звернення: 15.01.2023).
3. Габлей Н. Г. Окремі аспекти застосування до засудженого звільнення від відбування покарання з випробуванням як однієї з форм реалізації кримінальної відповідальності. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. Т. 29 / голов. ред. Ю. В. Цуркан-Сайфуліна ; МОН України, НУ «ОЮА». Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. С. 55–60.
4. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 06 липня 2022 року у кримінальному провадженні № 344/5663/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105107636> (дата звернення: 15.02.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-56>

КОНФЛІКТНІ СТОСУНКИ – ПЕРЕДУМОВА ВЧИНЕННЯ НАСИЛЬНИЦЬКИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ У СІМЕЙНО-ПОБУТОВІЙ СФЕРІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Гаргат-Українчук О. М.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри кримінального права та кримінології

Івано-Франківського навчально-наукового юридичного інституту

Національного університету «Одеська юридична академія»

м. Івано-Франківськ, Україна

Термін «конфлікт» (від лат. «conflictus») означає зіткнення протилежних сторін, думок, сил [1, с. 453] і вживається у найрізноманітніших галузях знань й життєвої практики. Однак єдиного поняття конфлікту, яке б задовольнило усіх представників наукового знання на сьогодні не сформульовано.

Одним із найрозповсюдженіших видів міжособистісних конфліктів є сімейно-побутові. Сімейно-побутовий конфлікт при тяжких насильницьких злочинах проти особи слід розуміти як гостре зіткнення між членами сім'ї й сімейно-побутового оточення, що виникає на основі протистояння їх протилежних поглядів, інтересів, позицій, потреб, які формуються та усвідомлюються в процесі міжособистісного спілкування, характеризуються прагненням завдати максимальну шкоду шляхом насильницького впливу і супроводжуються негативними емоціями його учасників.

24 лютого 2022 року у зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України Президентом України було прийнято указ № 64/2022, затверджений Верховною Радою України, яким в Україні введено воєнний стан [2]. В Україні воєнний стан визначається як особливий правовий режим, що вводиться у разі загрози національній безпеці. В той час як надворі лунають сирени, чути вибухи, постріли, то люди починають впадати в паніку і відчувають сильний стрес. Людина стає невідконтрольною собі і піддається внутрішнім інстинктам. Логічно, що людина починає виплескувати злість на оточуючих, в тому числі на близьких. *В період воєнного стану протиріччя між близькими людьми тільки набрали нових обертів. Виключити виникнення сімейних конфліктів неможливо, і ці конфлікти виникають практично завжди. Просто в одних сім'ях їх вирішують самостійно, а для інших необхідна правова допомога.*

Під об'єктом конфлікту в літературі розуміють матеріальну, соціальну або духовну цінність, на володіння або користування якою зазіхають обидва опоненти [3, с. 23]. Серед найбільш розповсюджених матеріальних об'єктів сімейно-побутових конфліктів в умовах воєнного стану є житлова площа, відсутність роботи, межа земельної ділянки, спільне майно, спадщина, окремі речі, предмети.

До суб'єктивних причин слід відносити негативні емоційно-вольові якості учасників конфлікту, котрі нами вже неодноразово приводилися (запальність, грубість, егоїзм та ін.), а також деформовані потреби й інтереси, асинтонність (нездатність до емоційного співчуття), амбіції тощо [4, с. 170; 5, с. 57].

Варто зауважити, що конфлікт – передумова вчинення насильницьких кримінальних правопорушень у сімейно-побутовій сфері в умовах воєнного стану, зокрема таких як вбивство, нанесення різного ступеня тілесних ушкоджень, зґвалтування тощо. Проте краще знайти шляхи подолання таких конфліктів, попередити вчинення насильницьких кримінальних правопорушень серед близьких людей. **Для конструктивного вирішення сімейних конфліктів найкращою є компромісна поведінка** (бо вона дозволяє враховувати інтереси обох

сторін) і здатність до самоконтролю. У певних ситуаціях доцільними можуть бути й інші поведінкові реакції, але вони не є конструктивними, бо, як правило, ведуть до загострення конфліктної ситуації. Вчинки, особливо постійні, однобічні, призводять до накопичення внутрішнього незадоволення, породжують внутрішній конфлікт і формують позицію жертви.

Література:

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / за редакцією акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. К. : ТОВ «Вид-во «Юридична думка», 2007. 992 с.

2. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24 лютого 2022 року № 210 2-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text> (дата звернення: 08.02.2023).

3. Голіна В. В. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підручник / В. В. Голіна, Б. М. Головкін, М. Ю. Валуйська, О. В. Лисодед та ін. ; за ред. В. В. Голіни і Б. М. Головкіна. Х. : Право, 2014. 513 с.

4. Бабосов Е. М. Конфликтология : учеб. пособие. Мн. : Тетра Системс, 2000. 464 с.

5. Крижна Л. В. Попереження злочинів, що вчиняються у сфері сімейно-побутових відносин : дис... канд. юрид. наук : 12.00.08. К., 2000. 215 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-57>

ФІЗИЧНА ШКОДА У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА ПИТАННЯ ЩОДО МОЖЛИВОСТІ ЇЇ ВІДШКОДУВАННЯ

Данилова І. О.

аспірант

*Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Усталеною у науці кримінального права є теза, що будь-який суспільно небезпечний наслідок, передбачений конкретною нормою закону про кримінальну відповідальність, є ніщо інше, як настання шкідливих змін в об'єкті кримінально-протиправного посягання [7, с. 79; 9, с. 67; 4, с. 10, 18]. Наведене положення у науці кримінального

права є загальновідомим і не піддається серйозній критиці. Дійсно, наслідки кримінальних правопорушень як результат протиправної поведінки (дії чи бездіяльності) особи визначаються насамперед як руйнування соціального в об'єкті кримінального правопорушення – відповідних правовідносинах, що поставлені під охорону законом про кримінальну відповідальність. Через свою очевидність така аксіома будь-яких додаткових доказів не потребує.

Водночас не можна погодитися з ототоженням наслідків та об'єкта кримінального правопорушення [6, с. 11] на тій підставі, що шкода кримінальним правопорушенням спричиняється не лише відповідним правовідносинам, а й певному предмету або особі, її правам чи інтересам [11, с. 109; 5, с. 63]. У доктрині кримінального права України суспільно небезпечні наслідки, як ознаку об'єктивної сторони кримінальних правопорушень з так званим матеріальним складом, класифікують за різними критеріями. Водночас, найбільш поширеним та такий, що має значення для правозастосування, є поділ суспільно небезпечних наслідків на 1) матеріальні; 2) нематеріальні.

Наслідки першої групи, особливо якщо вони полягають у спричиненні збитків, без особливих труднощів підлягають підрахунку у кількісних показниках неоподаткованого мінімуму доходів громадян, а з рештою – у загальному економічному еквіваленті – національній грошовій одиниці (гривні). Так, при викраденні або знищенні чи пошкодженні чужого майна за допомогою неоподаткованого мінімуму доходів громадян здійснюється вимір шкоди, завданої відповідним кримінальним правопорушенням власнику майна. В свою чергу, нематеріальні наслідки взагалі неможливо формалізувати, тобто виміряти чи підрахувати.

Водночас навіть матеріальні наслідки далеко не завжди підлягають точному вимірюванню. Фізичні наслідки кримінального правопорушення, що знаходять своє вираження у особистій чи фізичній шкоді, більш ніж суттєво відрізняються від збитків та можливості їх кількісного виміру, адже характеризуються неможливістю їх точного підрахунку. Навіть незважаючи на те, що на сьогоднішній день досить вдало здійснена градація шкоди, яка спричиняється здоров'ю людини з точки зору медицини, майже неможливо вимірити розмір такої шкоди, у кількісних показниках неоподаткованих мінімумів доходів громадян або конкретних грошових одиницях. Адже в українському суспільстві, де людина, її життя та здоров'я визнаються найвищою соціальною цінністю, спроба встановлення «вартості» людського життя або здоров'я повністю суперечить гуманістичній правовій доктрині.

Разом з тим, у спеціальній літературі зустрічаються погляди, що фізичну шкоду (здоров'я та життя людини) взагалі неможна розглядати

як вид суспільно небезпечних наслідків. Так, Б. Т. Безлепкін стверджує, що фізична шкода в юридичному сенсі не підлягає відшкодуванню, оскільки життя людині повернути взагалі не можна, а відновлювання здоров'я є проблемою медичною, а не правовою [1, с. 34]. Усе ж така позиція свідчить не про відсутність суспільно небезпечних наслідків у виді фізичної шкоди, а пов'язана з проблемою визначення природи шкоди здоров'ю або життю людини та механізму відшкодування такої шкоди.

Зазначене питання не є новим для науки кримінального права. Так, А. Н. Трайнін свого часу наголошував, що наслідками повинні визнаватися не тільки зміни, які відбуваються у сфері зовнішньої фізичної природи, але й факти, що належать до сфери політичної, психічної, моральної. «Наслідками – зазначав науковець – можуть в однаковій мірі бути, з одного боку, зруйнований завод, спалений будинок або смерть жертви, а з іншого – ослаблення престижу влади або приниження людської гідності» [8, с. 189].

Водночас, судова практика засвідчує поширеність випадків відшкодування з боку винної особи спричиненої ним шкоди здоров'ю іншої людини, коли така особа компенсує вартість лікування потерпілого та/або витрачені потерпілим кошти на лікарські препарати, проведення оперативного втручання тощо як у судовому, так і у позасудовому порядку. Також системно суди приймають рішення щодо відшкодування родичам або близьким особам загиблого у наслідок вчинення кримінального правопорушення.

Разом з тим, обов'язковою, прямо передбаченою Кримінальним кодексом України [3] (далі – КК України) умовою звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України) та звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України) є відшкодування завданих винною особою збитків або усунення заподіяної шкоди. Чи можна наведені вище приклади відшкодування вартості лікування або надання відповідних коштів родичам загиблого розглядати як позитивну підставу вказаних видів звільнення від кримінальної відповідальності?

Вважаємо, що відповідь на поставлене питання знаходиться не у царині кримінального права, а визначена положеннями Цивільного кодексу України [10] (далі – ЦК України). Стаття 23 ЦК України містить загальні положення щодо відшкодування моральної шкоди та визначає, що особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав. При цьому, безумовно, порушення прав людини передбачає вчинення щодо неї будь-якого виду правопорушення, що відповідно до п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України

[2], є підставами юридичної відповідальності: дисциплінарного, цивільно-правового, адміністративного або кримінального.

Моральна шкода може полягати у 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи. Аналіз вказаних законодавчих положень дає підстави стверджувати, що відшкодування моральної шкоди не охоплює певної компенсації фізичних наслідків вчинення кримінального правопорушення щодо життя або здоров'я особи, а є окремим цивільно-правовим механізмом, пов'язаним із вчиненням такого посягання, який застосовується паралельно з притягненням особи до кримінальної відповідальності, тобто задоволенням цивільного позову потерпілого, членів його сім'ї чи близьких родичів у кримінальному процесі.

Якщо інше не встановлено законом, моральна шкода відшкодується грошовими коштами, іншим майном або в інший спосіб. При цьому, розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та душевних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди, якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги розумності і справедливості. Також у частинах 4 і 5 ст. 23 ЦК України наголошується на тому, що моральна шкода, якщо інше не встановлено договором або законом, відшкодується одноразово незалежно від майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню (шкоди здоров'ю або життю), та не пов'язана з розміром цього відшкодування.

Література:

1. Безлепкин Б. Т. Возмещение вреда, причиненного гражданину судебносудственными органами : учебное пособие. Москва : Академия МВД, 1979. 203 с.

2. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

3. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

4. Кузнецова Н. Ф. Значение преступных последствий для уголовной ответственности. Москва : Госюриздат, 1958. 219 с.

5. Механизм причинения вреда объекту преступления. *Совершенствование уголовного законодательства и практики его применения* : межвузовский сборник. Красноярск : Краснояр. ун-т, 1989. С. 63–69.

6. Михлин А. С. Последствия преступления. Москва : Юрид. лит., 1969. 104 с.

7. Тимейко Г. В. Общее учение об объективной стороне преступления ; отв. ред. П. Т. Некипелов. Ростов : Рост. ун-т, 1977. 216 с.

8. Трайнин А. Н. Избранные труды / сост., вступ. ст. : Кузнецова Н. Ф. Санкт-Петербург : Юрид. центр Пресс, 2004. 898 с.

9. Филимонов В. Объект преступления и последствие преступления. *Уголовное право*. 2010. № 3. С. 67–72.

10. Цивільний кодекс України : закон від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>

11. Юровских А. В. Типичные модели механизма совершения умышленного причинения тяжкого вреда здоровью, повлекшего по неосторожности смерть потерпевшего. *Сборник научных трудов : Право. Педагогика. Психология. Лингвистика. Гуманитарные науки*. Сургут : Сургут. ун-т, 2004. Вып. 18, ч. 2. С. 109–114.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-58>

НАДБАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА НА СЛУЖБИ У ШАХРАЇВ

Добробог Л. М.

доктор юридичних наук,

професор, старший науковий співробітник наукової лабораторії

соціологічних та кримінально-правових досліджень

Навчально-наукового інституту заочного навчання

та підвищення кваліфікації

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

м. Дніпро, Україна

Інформаційне суспільство прийшло на зміну індустріального суспільства. Однією із основних ознак інформаційного суспільства є та, що інформація і знання продукуються в єдиному інформаційному

просторі, а головними продуктами виробництва інформаційного суспільства стали ті ж самі інформація і знання. [1].

До єдиного інформаційного простору на сучасному етапі відноситься Інтернет. Досягненнями науки та техніки не проминули скористуватися й шахраї.

Шахраї використовують найпопулярніші соціальні мережі: «Facebook», «Viber» тощо. Шахрайські схеми дуже прості. В основному це купівля/продаж неіснуючого товару з попередньою стовідсотковою передплатою. Звичайно, що товар ніхто не надсилає покупцю. Предметами фішингу* можуть виступати різні речі, послуги тощо.

Звертає увагу на себе той факт, що особа шахрая, як правило, це людина із базовою середньою, або середньою спеціальністю освітою, ніде не працююча.

Щодо характеристики за статтю особи злочинця, то серед злочинців незначно переважають чоловіки. Жінки ж, як правило мають на утриманні неповнолітніх дітей. Злочинцями є, як мешканцями міста, так і села. Іноді злочини скоюються із місць позбавлення волі.

За останні чотири роки динаміка задокументованих НП України злочинів, учинених з використанням інформаційних технологій не залишалась незмінною (див. рис. 1).

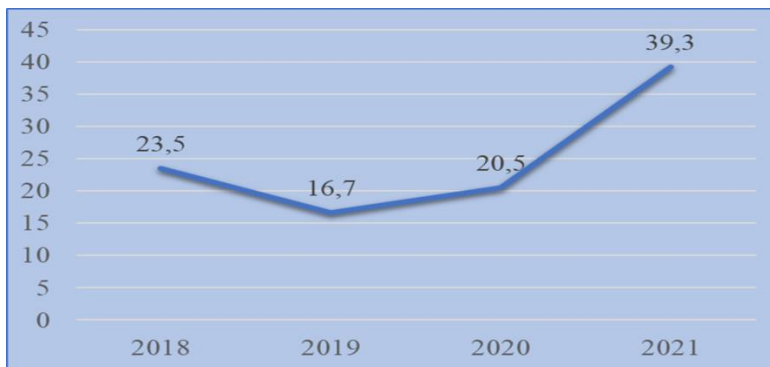

Рис. 1. Динаміка кількості задокументованих НП України злочинів, учинених з використанням інформаційних технологій, %

* Фішинг – (англ. phishing МФА: [ˈfɪʃɪŋ] від fishing – риболовля) – вид шахрайства, метою якого є виманювання в довірливих або неуважних користувачів мережі персональних даних клієнтів онлайн-аукціонів, сервісів із переказу або обміну валюти, інтернет-магазинів. Шахраї намагаються змусити користувачів самостійно розкрити конфіденційні дані – наприклад, надсилаючи електронні листи з пропозиціями підтвердити реєстрацію облікового запису, що містять посилання на сайт, зовнішній вигляд якого повністю копіює дизайн відомих ресурсів.

Динаміка кількості задокументованих НП України злочинів, учинених з використанням інформаційних технологій, наступна: найбільша кількість злочинів зафіксована у 2021 р. – 39,3 %, у 2018 р. – 23,5 %, у 2020 р. – 20,5 %. Найменше злочинів було задокументовано у 2019 р. – близько 17 %. Динаміка кількості злочинів скоєних у 2022 р. не аналізувалася, оскільки Звіт Голови НП України у період підготовки статті ще не було оприлюднено.

Такі тенденції привертали увагу й науковців. Теоретичні аспекти проблеми були висвітлені в статті А.Є. Фоменка «Про кримінологічний моніторинг поліції та зарубіжний досвід кримінологічної діяльності поліції». В роботі автор намагається дати визначення та порівняти категорії: «кримінологічний моніторинг» та «моніторинг оперативної обстановки». Ним встановлено, що ці категорії не тотожні [3]. Нашу увагу привернула ця стаття тим, що одним із етапів запобігання злочинності взагалі, і шахрайства, зокрема, в Інтернеті, має бути саме моніторинг, як оперативної обстановки, так і особи злочинця та потерпілого. А.Є. Фоменко переконаний в тому, що неабияке місце в моніторингу повинна відігравати наука.

Також, проблемами шахрайства з використанням електронно-обчислювальної техніки займався молодий науковець С.В. Чучко [4].

Таким чином, слід констатувати, що таке негативне явище в суспільстві, як шахрайство, яке вчинене шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки постійно досліджується вітчизняними науковцями. Необхідно констатувати про плідну співпрацю теорії й практики. Результатами яких є методичні розробки. Разом з тим, на нашу думку для більш плідної роботи працівників поліції необхідно посилювати ІТ- підготовку майбутніх правоохоронців, а практиків забезпечити сучасною технікою. Це дасть можливість зменшити кількість злочинів із з використанням електронно-обчислювальної техніки

Література:

1. Інформаційне суспільство. *Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії*. URL:https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B5_%D1%81%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D0%BB%D1%8C%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE (дата звернення: 13.02.2023)
2. Звіт Голови Національної поліції України С. Князева про результати роботи відомства за 2018 рік. 17 с. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/news/2018/Zvit_NPU_2018.pdf (дата звернення: 13.02.2023). ЗВІТ Голови Національної поліції України про

результати роботи відомства у 2019 році. 19 с. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit_2019/zvit (дата звернення: 13.02.2023). ЗВІТ Національної поліції України про результати роботи у 2020 році. 14 с. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2020/npu-zvit-2020.pdf> (дата звернення: 13.02.2023). Звіт Голови Національної поліції України про результати роботи відомства у 2021 році. 15 с. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2021/Zvit_NPU_2021_.pdf (дата звернення: 13.02.2023).

3. Фоменко А. Є. Про кримінологічний моніторинг поліції та зарубіжний досвід кримінологічної діяльності поліції. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України та світу* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 27 листоп. 2020 р.). Дніпро : Видавець Біла К. О., 2021. С. 9–12 URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/7719> (дата звернення: 13.02.2023).

4. Чучко С. В. Віртуальні (комп'ютерні) сліди шахрайства, пов'язаного із торгівлею товарами через мережу Інтернет. *Сучасні інформаційні технології в діяльності Національної поліції України* : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Дніпро, 26 листопада 2020 р.). Дніпро : ДДУВС, 2020. С. 25–28. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/5971> (дата звернення: 13.02.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-59>

ЩОДО ПИТАННЯ ПРО КРИМІНАЛІЗАЦІЮ ТРАНСЛЯЦІЇ ПРАВОПОРУШЕНЬ ТА АМОРАЛЬНИХ ВЧИНКІВ

Лантінов Я. О.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Харківського національного університету внутрішніх справ
м. Харків, Україна*

Цифровізація діяльності продовжується і не лише втілюється у все нових їх видах але докорінно змінює багато базових та супутніх уявлень. Назвати зміни в діяльностях наших сучасників та їхньому образі життя у цілому інакше ніж бурхливими – буде переменуванням. "Час змін" – уявляється адекватною характеристикою теперішньої стадії суспільного життя. Мова йде про завершення зміни суспільного устрою з 212

"Індустріального ладу" на "Інформаційний лад", тобто те, що відбувається раз у декілька тисячоліть або століть. Цілком природно, що настільки значущі трансформації соціумів і для наук означають стадію "зміни парадигм" за К. Р. Поппером.

Очевидним та очікуваним є те, що нові парадигми не є усталеними, а від так не мають досконалих терміносистем (достатніх за обсягом та з усуненими суперечностями). Перевагою ж нових парадигм є відкритість, тобто визнання припустимим розгляду гіпотез і навіть концептів, які суперечать "провідній, традиційній парадигмі" чи критерію "довершеності".

Власно кажучи, вітчизняний кримінально правовий дискурс був остаточно позбавлений домінування "традиційної парадигми" після імплементації положень Конвенції Ради Європи "Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами"⁵ (т.зв. "Стамбульська конвенція") яке було здійснено без врахування правил вітчизняної школи кримінального права⁶. Таким чином, є підстави стверджувати, що зараз, науковий обіг кримінального права України характеризується конкуренцією парадигм, що унеможливує досягнення беззаперечності для гіпотез, а від так основним критерієм їх прийнятності має виступати "продуктивність" за К. Р. Поппером.

"Продуктивність" для концептів кримінально правового наукового обігу полягає у можливості використання їх для оцінки діяльності законодавців, інших посадовців у галузях влади, зокрема правоохоронців, та осіб без таких статусів. Звісно, що переважна увага приділяється останнім і, спрощено кажучи, законодавчим управлінським завданням є вибір категорії осіб, кого слід захистити та, відповідно, категорію осіб від кого захищають, тобто чію діяльність слід пригнітити (виявити, припинити, попередити, унеможливити).

Цифровізація проявилася не лише у нових формах бізнесу (виробництва, послуг, торгівлі) та дозвілля, але і викликала нові форми ведення "чорної" та "сірої" економік. Так, в Даркнеті виставляються на продаж предмети з обмеженим обігом – зброя, наркотичні засоби, тощо. Також пропонуються послуги кілерів, контрабандистів і т.ін. Звісно, переважна частина цих об'яв є шахрайством чи провокацією правоохоронців, але якась частина може бути і справжньою. Обіг

⁵ Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Закон України 2319-IX від 20.06.2022, зі змінами від 02.07.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-20#n2>

⁶ Певний час автору видавалося, що це не більш ніж ексцеси і "звична логіка" повернеться, але ні – це все ж такі "зміна парадигм".

електронних грошеподібних символів став помітним сектором на кордоні між "білою" та "тіньовою" економіками підживлюючи останню.

Одним зі специфічних проявів цифровізації стало і поширення індивідуалізму, зокрема "культури тролів". Споживання контенту хоча і є соціальною трансакцією проте, як правило, здійснюється індивідуально. Крім того, широкий діапазон відеоконтенту дозволяє багато у чому замінити тексти, що не дозволяє виробити навички "книжкової культури", зокрема наполегливість і здатність к відносно довгому, послідовному простеженню змісту. Таким чином, поверховість сприйняття стає основною ознакою аудиторії, що у свою чергу, враховують виробники та продавці контенту. Також продавці контенту націлені, у першу чергу, на емоційну сферу споживача і прагнуть експлуатувати закономірності людського сприйняття, цікавості та уваги.

Можливо найбільш виразно це виявляється у функціонуванні соціальної мережі "Тік-ток", яка спеціалізується на публікації короточасних відеороликів. Ролик, який набрав велику кількість просмотрів приносить не лише відомість учасникам, але і значний дохід розміщувачу. Активність великої кількості потенційних глядачів та великої кількості розміщувачів контенту, які конкурують за їхню увагу, врешті-решт призведе до виробництва і публікації роликів на усі можливі теми та сюжети, якщо не буде правил, які це обмежують. А як відомо, індивідуальний характер споживання контенту знімає табу на його зміст. Отже визнаємо, що типовий глядач здатний подивитись ролик будь-якого змісту, а відтак і встановлювати правову заборону на це є недоцільним для демократичної правової держави⁷. Це так же безглуздо як встановлювати кримінальну відповідальність за дихання чи іншу життєдіяльність.

Інша справа з виробництвом та розміщенням контенту. Так, в Кримінальному кодексі України (далі – КК) наявні положення якими встановлюється формальна підстава кримінальної відповідальності за відповідні діяння. Відмітимо у цьому контексті статті 299 ч. 4 "Жорстоке поводження з тваринами", 300 "Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію", 301 "Ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів". Як демонструє вивчення судової практики за цими статтями в нашій країні щорічно засуджуються особи, що

⁷ Звісно, для деспотичного правління це є типовим – встановлювати кримінальну відповідальність за природну чи загально прийняту поведінку, для того щоб кожен вважався "потенційним злочинцем" і міг був покараний, так би мовити "по закону".

означає дійсну можливість ведення кримінально правової політики протидії злочинності за цим напрямом.

У свою чергу, вочевидь, не вистачає кримінальної відповідальності за трансляцію хуліганств, порушень правил дорожнього руху, домагань тощо. Разом, це означає можливість постановки питання про запровадження тих чи інших кримінально правових концептів. Зокрема, можливо висунути пропозицію про доцільність введення складу кримінального правопорушення "Трансляція кримінального чи адміністративного правопорушення", або можливо – "Виробництво чи розміщення контенту з протиправним чи аморальним діянням". Також можливо було б доцільним введення до переліку обставин, що обтяжують покарання – "вчинення з метою створення зображень, творів, кіно-, відео-, аудіо-продукції, чи їх розміщення". Також може виявитися продуктивним розробка нового виду співучасників – "транслятор" або хоча б віднесення такої функції до організатора чи посібника.

Таким чином, наявний період великих змін дає можливість замислитись про запровадження нових складів злочинів і проступків, нових понять та про переробку відповідних уявлень.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-60>

**ЩОДО ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ НОРМИ
ЗА ЗЛОВЖИВАННЯ ПОВНОВАЖЕННЯМИ СЛУЖБОВОЮ
ОСОБОЮ ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ПРИВАТНОГО ПРАВА
НЕЗАЛЕЖНО ВІД ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ФОРМИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Монін І. В.

аспірант

*Класичного приватного університету
м. Запоріжжя, Україна*

Відповідно до статті 45 Кримінального кодексу України (зазначено у примітці до статті) щодо переліку корупційних правопорушень за які настає кримінальна відповідальність, зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (передбачене ст. 364-1 КК України), є безумовно корупційним правопорушенням [1]. Що до особи, яка вчинила кримінальне корупційне правопорушення, може бути засто-

совано звільнення від кримінальної відповідальності лише у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України), застосування інших видів – заборонено. З урахуванням положень ст. 61 Конституції України, слід зауважити, що до особи, винної в учиненні корупційного чи пов'язаного з корупцією правопорушення, може бути одночасно застосовано кілька видів відповідальності за те саме діяння [2].

Відповідальність за корупційні діяннями настає у випадку: обіцянки або одержання посадовцем (будь-яким державним службовцем, суддею, прокурором, слідчим, працівником поліції, адвокатом, нотаріусом, тощо) неправомірної вигоди (неправомірна вигода – це може бути подарунок, якісь преференції тощо); використання посадовцем будь-якого державного чи комунального майна або коштів в приватних інтересах; суперечність між приватним інтересом особи та її службовими чи представницькими повноваженнями, що впливає на об'єктивність або неупередженість прийняття рішень, або на вчинення чи невчинення дій під час виконання зазначених повноважень; (це може бути, наприклад, участь у державних закупівлях підприємств, які пов'язані з посадовцями, що мають вплив на прийняття рішень щодо цих закупівель), розділ 5 Закону України «Про запобігання корупції»; порушення обмеження спільної роботи близьких осіб (ст. 27 Закону); недотримання обмеження щодо сумісництва та суміщення з іншими видами діяльності (статті 25, 26 Закону); порушення правил етичної поведінки (розділ 6 Закону); неподання, або подання неправдивої декларації особою (декларування недостовірної інформації), яка зобов'язана декларувати свої доходи і видатки (розділ 7 Закону); надання керівництвом незаконних доручень (стаття 44 Закону) [3]. Взагалі, відповідно до розділу XVII «Злочини у сфері службової діяльності, та діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» Кримінального кодексу України передбачено притягнення до кримінальної відповідальності ще за зловживання владою або службовим становищем; зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги; прийняття пропозиції, незаконне збагачення; підкуп особи, яка надає публічні послуги; пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі [1].

Виходячи з вимог п. 16² ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України, **можна звернутися із заявою чи повідомленням прокримінальне корупційне правопорушення до будь-якого органу досудового розслідування.** Органами досудового розслідування згідно зі ст. 38 КПК є органи, що здійснюють досудове слідство і дізнання [4].

Досудове слідство корупційних кримінальних правопорушень здійснюють:

- 1) слідчі підрозділи:

а) органів Національної поліції. Органами досудового розслідування Національної поліції України є: 1) Головне слідче управління Національної поліції; 2) слідчі управління головних управлінь Національної поліції в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі, областях та місті Києві; 3) слідчі відділи (відділення) територіальних (відокремлених) підрозділів поліції;

б) органів Державного бюро розслідувань;
2) підрозділи детективів, підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України.

Дізнання щодо корупційних правопорушень здійснюють підрозділи дізнання або уповноважені особи інших підрозділів:

- а) органів Національної поліції;
- г) органів Державного бюро розслідувань;
- г) Національного антикорупційного бюро України[5].

Щодо їхньої підслідності: **Національне антикорупційне бюро України (НАБУ)** (Інформація про корупційне правопорушення містить дані, які можуть бути перевірені детективами НАБУ, та стосується осіб, підслідних НАБУ (ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України). Розмір предмета злочину або завданої ним шкоди в п'ятсот і більше разів перевищує розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законом на час вчинення злочину (якщо злочин вчинено службовою особою державного органу, правоохоронного органу, військового формування, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків). Інші випадки, передбачені законодавством), **Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК)** (Порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» щодо фінансового контролю. Порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» щодо запобігання та врегулювання конфлікту інтересів, інших обмежень щодо запобігання корупції. Порушення вимог Закону України «Про політичні партії в Україні». Порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції», які пов'язані з організацією роботи із запобігання і виявлення корупції. Порушення вимог Закону України «Про запобігання корупції» працівниками Національного агентства.), **Національна поліція України** (Інформація про корупційне правопорушення, яке має ознаки злочинів, підслідних органам Національної поліції України (ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України))[3; 4; 6]. **Також можна звернутися до**

Анонімне повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень підлягає розгляду, якщо наведена у ньому інформація: стосується конкретної особи.

Іншими органами та організаціями, яким можна повідомити про факти корупції є:

1. Уповноважені підрозділи з питань запобігання та виявлення корупції органів державної влади. До зазначених підрозділів слід звертатись у випадку, якщо корупційне правопорушення стосується посадових чи службових осіб, які працюють у органах влади.

2. Керівники підприємств, установ, організації незалежно від підпорядкованості та форми власності, якщо корупційне правопорушення стосується робітників цих підприємств. З практики відомо, що дієвість таких повідомлень може бути досить низькою. Рекомендується паралельно звертатись і до правоохоронних органів.

3. Громадські організації, що спеціалізуються на виявленні та протидії корупції, та журналісти-розслідувачі. У випадку, якщо ви володієте інформацією щодо фактів корупційних правопорушень, ви маєте можливість повідомити про це у письмовій формі чи електронним листом громадським організаціям, які спеціалізуються саме на розслідуванні корупційних правопорушень, або журналістам-розслідувачам. **Переваги:** такі організації і журналісти мають напрацьований досвід супроводження та адвокатування корупційних справ; напрацьовані контакти з правоохоронними органами; централізація інформації щодо корупційних правопорушень; об'єднання зусиль та активна громадська позиція. **Ризики:** громадські організації і журналісти не наділені каральними функціями, тому необхідно все одно звертатись до правоохоронних органів, а також контролювати хід просування вашої заяви. Щодо термінів розгляду звернення, повідомлення про можливі факти корупційних або пов'язаних з корупцією правопорушень, інших порушень Закону, здійснене через зовнішні або внутрішні канали повідомлення такої інформації, підлягає попередньому розгляду уповноваженою особою у строк не більше десяти робочих днів з дня внесення цієї інформації до Єдиного порталу повідомлень викривачів. У разі якщо під час попереднього розгляду повідомлення встановлено, що воно не відповідає вимогам Закону, його подальший розгляд здійснюється у порядку, визначеному для розгляду звернень громадян, про що інформується особа, яка здійснила повідомлення.

У випадку звернення до правоохоронних органів, які уповноважені здійснювати досудове розслідування, з заявою про вчинення корупційного кримінального правопорушення, уповноважена особа не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей

надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань (ст. 214 Кримінального процесуального кодексу України) [4].

На сьогодні ще не можливо встановити реальний показник рівня корупції в країні, бо в рейтингу "Індексу сприйняття корупції" (за даними рейтингу Transparency International Ukraine), за яким Україна отримала 32 бали зі 100 можливих у цьому індексі в 2021 році (та посіла 122 місце з-поміж 180 країн)[7], ще немає а ні за цей рік, а ні хочаб за перше півріччя. Так, коли зарубіжна журналістка під час інтерв'ю з нашим президентом сказала, що "корупція в Україні досі існує й війна цього не змінила", хоча він і відповів, що "проблеми є в багатьох країнах, зокрема й у багатьох країнах Європейського Союзу"...[8] це не заперечує її проявів й досі в нашій державі. Таким чином, предмет нашого вивчення актуальний та ще потребує подальших досліджень.

Література:

1. Кримінальний кодекс України редакція від 19.05.2019 року, підстава – 2708-VIII. *Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Te>

2. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Верховна рада України. Законодавство України.* URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр/paran4348#n4348>

3. Закон України "Про запобігання корупції" від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. *Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України.* URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

5. Роз'яснення від 26.10.2020 № 10 Щодо правового статусу викривача у кримінальному провадженні. *Веб-сайт Національного агентства з питань запобігання корупції.* URL: <https://nazk.gov.ua/uk/documents/roz-yasnennya-vid-26-10-2020-10-shhodo-pravovogo-statusu-vykrivacha-u-kryminalnomu-provazhenni/>

6. Закон України "Про політичні партії в Україні" від 5 квітня 2001 року № 2365-III. *Офіційний сайт Верховної Ради України. Законодавство України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>

7. Індекс сприйняття корупції – 2021. *Transparency International Ukraine.* URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>

8. "Ви коли-небудь тут жили?": Зеленський емоційно відповів на запитання журналістки про корупцію в Україні. *TCH*. URL: <https://tsn.ua/politika/vi-koli-nebud-tut-zhili-zelenskiy-emociyno-vidpoviv-na-zapitannya-zhurnalistki-pro-korupciyu-v-ukrayini-2073154.html>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-61>

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ ЧИ ЗЛОЧИН: ПИТАННЯ УНОРМУВАННЯ

Ніколаєнко Т. Б.

*докторка юридичних наук, професорка, професорка кафедри теорії
права та кримінально-процесуальної діяльності
Національної академії Державної прикордонної служби України
імені Богдана Хмельницького
м. Хмельницький, Україна*

Костян Я. М.

*слухач факультету керівних кадрів Національної академії Державної
прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького
м. Хмельницький, Україна*

Порушення кордонів України збройними формуваннями російської федерації та запровадження воєнного стану в Україні вимагало від законодавця термінових та рішучих змін Кримінального кодексу України. Одними із таких змін постало унормування нових злочинів проти основ національної безпеки, зумовлених ситуацією сьогодення.

Після повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну відбулося понад дванадцять змін, які зазнали статті Кримінального кодексу України (далі – КК України), запроваджено сім нових кримінальних правопорушень та посилено відповідальність за окремі з них, зумовлені введенням воєнного стану.

Привертає увагу внесення окремих змін, які пов'язані з виникненням нових видів кримінальних правопорушень. Так, зокрема це стосується «Колаборанської діяльності» як кримінального правопорушення проти основ національної безпеки [1].

З упровадженням кримінальної відповідальності за «Колаборанську діяльність» є чимало питань, які потребують наукового та законодавчого уточнення.

Насамперед, слід звернути увагу, що «Колаборанська діяльність» як кримінальне правопорушення проти основ національної безпеки може бути кваліфіковане як таке у разі, якщо воно вчиняється лише в умовах окупації або агресії на користь країни – агресора.

Об'єктивна сторона кримінального правопорушення передбачає низку форм, унормування яких визначено у сімох самостійних складах відповідних частинах статті.

Суб'єктом може бути будь яка особа, як громадянин України, так і не громадянин України чи особа, яка постійно проживає в Україні. Крім того вчинення такими особами колаборанської діяльності визнається як протиправне у разі, коли метою таких діянь є заподіяння шкоди державі в цілому, її союзникам/патріотам держави [2].

Водночас особливу увагу привертає вид даного правопорушення як кримінального правопорушення в цілому чи злочину зокрема.

Відповідно до ч. 1 ст. 12 «Класифікація кримінальних правопорушень» розділу III «Кримінальне правопорушення, його види та стадії» КК України [3, ст. 12] чітко визначено, що кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини. Ч. 2 цієї ж статті визначено, що «кримінальним проступком є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі». Ч. 3 передбачає класифікацію злочинів як нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі. Крім того чч. 4–6 цієї статті чітко встановлюють ознаки, за якими класифікуються злочини, де одним із критеріїв є наявність кримінального покарання у виді позбавленням волі.

Якщо звернутися до санкцій ч. 1 і ч. 2 ст. 111¹ «Колабораційна діяльність» КК України, то покарання, які визначені у них жодним чином не пов'язані з позбавленням волі. З дотриманням правил юридичної техніки та правил кваліфікації кримінальних правопорушень «Колабораційна діяльність» є кримінальним правопорушенням у цілому, де за частинами 1 і 2 це проступок, за іншими – злочин. повинна бути віднесена до кримінальних проступків, а не суто злочинів. Якщо враховувати, що розділ, в якому розташоване зазначене кримінальне правопорушення «Злочини проти основ національної безпеки», то виникають питання дотримання правил юридичної техніки.

Така позиція законодавця також викликає питання з урахуванням судової практики, яке склалася щодо даного кримінального правопорушення та ефективності призначення покарань з урахуванням його тяжкості. Проведений аналіз судових рішень за вчинення «Колаборанської діяльності» дає можливість дійти висновку, що

переважна більшість вироків пов'язана з призначенням покарання у виді позбавлення права обіймати посади в органах державного управління та органах місцевого самоврядування [4]. Якщо особа до моменту призначення покарання не займала відповідних посад в органах державного управління та органах місцевого самоврядування, то призначення їй покарання у виді позбавлення права обіймати посади в органах державного управління та органах місцевого самоврядування строком 15 років викликає питання: яка мета призначення такого покарання і чи буде досягнуто мету покарання з урахуванням його доцільності та ефективності?

Отже, з урахуванням вищевикладеного можна дійти висновку, що колаборанська діяльність є кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки. З урахуванням ступеня тяжкості доцільно розглянути питання уніфікації зазначеного як кримінального правопорушення як злочину. При призначенні покарання у виді позбавлення права займати посади в органах державного управління та місцевого самоврядування судам необхідно більш ретельніше підходити до призначення вказаного покарання з урахуванням досягнення його мети.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність : Закон України від 03.03.2022 № 2108-IX. URL: <https://cutt.ly/tH4OGAU> (дата звернення: 26.01.2023).

2. Хавронюк М. І. Колаборанти з точки зору Кримінального кодексу: стаття. Ракурс. URL: <https://cutt.ly/MHt46j6> (дата звернення: 26.01.2023).

3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: cutt.ly/N02XgQu (дата звернення: 26.01.2023).

4. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/> (дата звернення: 02.02.2023).

ТРЕНДИ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ ТА ПЕНІТЕНЦІАРНА ПРАКТИКА

Пивоваров В. В.

ORCID ID: 0000-0003-3754-8099

*кандидат юридичних наук, доцент, старший науковий співробітник
відділу дослідження проблем кримінально-виконавчого права
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса
Національної академії правових наук України
м. Харків, Україна*

Проблема злочинності неповнолітніх традиційно протягом багатьох років привертає увагу науковців всього світу. Цей науковий інтерес поширюється не тільки на традиційну і загальновідому царину відносин, регульованих кримінальним правом як реалізацією державної кримінальної політики (хоча, справедливості заради, слід визнати, що і в цій сфері суперечок чимало). Неабияке значення проблематика природи злочинності неповнолітніх, практики реагування на неї, із врахуванням інтересів дитини і забезпечення спеціальних, особливих пенітенціарних практик має також для науки криминології та, особливо – для сучасної науки кримінально-виконавчого права України [1, с. 467–474].

Так, особливій специфіці злочинності неповнолітніх присвячено чимало наукових міжгалузевих досліджень. Загальновизнано, що сфера дії основних факторів такої злочинності – формування особистості та сфери її життєдіяльності. Типовий механізм, що приводить неповнолітнього на злочинний шлях, ця взаємодія наступних обставин:

- знаходження в родині, яка не прагне, не вміє або не може виховувати дитину;
- невдачі в навчальному закладі, конфлікти з педагогами або з дитячим колективом, або з батьківською громадськістю;
- переорієнтація на дозвільні, розважальні зв'язки, зближення з особами, що характеризуються аморальним або кримінальною поведінкою тощо.

У злочинах неповнолітніх завжди простежується несприятливий для формування й життєдіяльності особистості вплив соціального оточення. Цей вплив очевидний в таких мотиваційних моментах неповнолітнього злочинця, як-от:

– «мотиви росту», причому в суперечливій формі, шляхом доведення особисто значимої для дитини групі, що «я такий же як ви», і поряд із цим підкреслення-заперечення, що «я особистість»;

– мотиви так званого «дитячого анархізму», що коріняться у невірних установках батьків-вихователів – прагнення негайно мати привабливі речі, покататися на автівці, негайно дати здачі кривдникові тощо;

– мотиви, що випливають із залежності дитини від дорослих і невміння знаходити законні способи забезпечення своїх потреб, відстоювання своїх інтересів. Звідси крадіжки солодоців, напоїв, продуктів дітьми, які не отримують повноцінного харчування; насильство по відношенню до членів сім'ї, що знуцаються над родиною; втечі з родини, бродяжництво з наступними крадіжками для задоволення невідкладних матеріальних потреб.

Для неповнолітніх в Україні характерне здійснення загальнокримінальних злочинів. Це зрозуміло, тому що в економічну, політичну, інші спеціальні сфери діяльності неповнолітні особи ще повноцінно не включені. Латентність їх злочинів, через їх очевидний характер і своєрідну спрямованість, потенційно нижча, ніж у дорослих; що в свою чергу дає високі абсолютні показники по кримінальним правопорушенням, вчинюваним неповнолітніми.

Останні дослідження трендів злочинності неповнолітніх та пенітенціарних практик щодо них, проведені науковцями Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України (м. Харків) у 2021 році, показують наступне. Серед вчинених неповнолітніми нетяжких злочинів переважають злочини проти життя та здоров'я особи та проти власності; серед злочинів середньої тяжкості очевидно домінують злочини проти власності, на другому місці – кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочини проти здоров'я населення (при цьому, майже з семикратним відривом між цими двома референтними групами: 150 випадків проти 22 випадків). Вчинення тяжких злочинів в цілому мало характерне для неповнолітніх, і зосереджується на власності [2, с. 27].

Практики застосування кримінальних покарань неповнолітніх злочинців в Україні залишаються доволі суворими. Так, судами застосовано покарання як захід впливу до 1610 із 1902 неповнолітніх, визнаних винуватими у вчиненні злочинів. Але головне, що найчастіше суди застосовували до неповнолітніх такий вид основного покарання, як позбавлення волі на певний строк – 79% [2, с. 26]. Хоча справедливості заради слід зазначити, що у переважній більшості випадків засудження суди застосовують положення статті 75 Кримінального кодексу України

та вважають, що виправлення підсудного можливе без відбування покарання.

В порядку висновку, спираючись на викладені вище кримінологічні засади формування кримінальної мотивації неповнолітніх правопорушників, загальні тренди злочинності неповнолітніх, зважаючи на виключну необхідність дотримання їх громадянських прав (в тому числі прав освіти, на безпечний і гармонійний розвиток особистості тощо), враховуючи гарні перспективи соціалізації та повернення в суспільство неповнолітніх правопорушників порівняно із дорослими, та з огляду на сучасні загрози можливої дитячої занедбаності на територіях проведення бойових дій в Україні, підкреслюємо необхідність навіть в складних умовах воєнного та повоєнного часу здійснювати, за можливості, максимально повноцінне фінансування і впровадження заходів наглядової пробації стосовно неповнолітніх правопорушників, передбачених Законом України «Про пробацію» [3]. Ці заходи спрямовані на забезпечення нормального фізичного і психічного розвитку, профілактику агресивної поведінки, мотивацію позитивних змін особистості та поліпшення соціальних стосунків неповнолітніх правопорушників, що безсумнівно надасть позитивний соціальний ефект та слугуватиме ідеям запобігання відтворенню злочинності в цілому.

Література:

1. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика. У 3 кн. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. Київ, 2007. 712 с.
2. Автухов К., Грищенко К., Крейденкова В., Шибя І., Яковець І., «Так простіше». Як призначають покарання неповнолітнім в Україні? Аналітичний звіт. Київ, 2021. 62 с.
3. Про пробацію: Закон України від 5 лютого 2015 р. № 160-VIII / Верховна Рада України. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 13. Ст. 93.

**ДО ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ
ХАРАКТЕРИСТИКИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 201-2 КК УКРАЇНИ**

Радзівіло А. О.

аспірант Інституту економіки та права

Науковий керівник: Абакумова Ю. В.

доктор юридичних наук, доцент

Класичного приватного університету

м. Запоріжжя, Україна

Воєнний стан в Україні та незадоволення у суспільстві через недобросесні дії деяких осіб, які прикидаються «благодійниками», призвели до того, що законодавець мусив врегулювати питання належного використання гуманітарної допомоги та покарання осіб, що зловживають на біді інших людей.

Кримінальна відповідальність за незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги передбачена ст. 201-2 Кримінального кодексу України (далі – КК України). Відповідальність за вказані діяння встановлено Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» № 2155-IX від 24.03.2022 р. Відповідно до диспозиції ст. 201-2 КК України кримінально караним діянням є продаж товарів (предметів) гуманітарної допомоги або використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги або укладання інших правочинів щодо розпорядження таким майном, з метою отримання прибутку, вчинені у значному розмірі [1].

Кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 201-2 КК України, як і будь-якому правопорушенню, притаманні об'єктивні та суб'єктивні ознаки його складу, тобто: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт та суб'єктивна сторона. Все це обов'язкові елементи складу кримінального правопорушення. Факультативними ж ознаками можуть виступати, зокрема, предмет кримінального правопорушення, місце, час, спосіб його вчинення.

Об'єктом кримінально-правової охорони, згідно з КК України, є певні суспільні відносини, зокрема, права і свободи людини та громадянина. Також це можуть бути відносини власності, та такі суспільні відносини, що відповідають за забезпечення конституційного

ладу України, громадського порядку та громадської безпеки, охорону довкілля, миру і безпеки людства тощо. Тобто об'єктом кримінального правопорушення виступають суспільні відносини, перелічені у ст. 1 КК України, які охороняються законом і яким протиправним діянням завдано шкоду, або створено загрозу такого завдання [1].

Виходячи з аналізу ч. 1 ст. 201-2 КК України, об'єктом досліджуваного кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері благодійної діяльності. Об'єктивна ж сторона цього діяння може виражатися лише у таких формах: 1) продаж гуманітарної допомоги; 2) використання благодійних пожертв, безоплатної допомоги; 3) укладення інших правочинів щодо розпоряджання гуманітарної допомоги.

Відповідно до Цивільного кодексу України, під продажем слід розуміти оплатну передачу товару у власність другій стороні (покупцеві). Під терміном «укладення інших правочинів» розуміється дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків (ч. 1 ст. 202 Цивільного кодексу України). Згідно ж з ч. 1 ст. 317 Цивільного кодексу України право розпоряджання є одним з елементів права власності і включає також право передавання майна у тимчасове користування чи володіння третім особам [2].

Досліджуване кримінальне правопорушення також характеризується такою об'єктивною ознакою як предмет – товари (предмети) гуманітарної допомоги; благодійні пожертви; безоплатна допомога. При цьому, кримінальна відповідальність за вчинене настає лише у разі, якщо загальна вартість такої гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги у триста п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян (значний розмір).

Згідно з приміткою до ст. 201-2 КК України під гуманітарною допомогою слід розуміти поняття, визначені Законом України «Про гуманітарну допомогу» № 1192-XIV від 22.10.1999 р. [3] та Законом України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» № 5073-VI від 05.07.2012 [4]. Так, у ст. 1 Закону України «Про гуманітарну допомогу» під терміном «безоплатна допомога» (пересилка, виконання робіт, надання послуг) розуміється надання гуманітарної допомоги без будь-якої грошової, матеріальної або інших видів компенсацій донорам [3]. Водночас з цим, під терміном «гуманітарна допомога» розуміється «цільова адресна безоплатна допомога в грошовій або натуральній формі, у вигляді безповоротної фінансової допомоги або добровільних пожертвувань, або допомога у вигляді виконання робіт, надання послуг, що надається іноземними та вітчизняними донорами із гуманних мотивів отримувачам гуманітарної допомоги в Україні або за кордоном, які потребують її у зв'язку

з соціальною незахищеністю, матеріальною незабезпеченістю, важким фінансовим становищем, виникненням надзвичайного стану, зокрема внаслідок стихійного лиха, аварій, епідемій і епізоотій, екологічних, техногенних та інших катастроф, які створюють загрозу для життя і здоров'я населення, або тяжкою хворобою конкретних фізичних осіб, а також для підготовки до збройного захисту держави та її захисту у разі збройної агресії або збройного конфлікту» [4]. Тобто гуманітарна допомога є різновидом благодійництва і має спрямовуватися відповідно до обставин, об'єктивних потреб, згоди її отримувачів та за умови дотримання вимог ст. 3 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації».

Поняття «благодійної пожертви» знаходить своє визначення у ст. 6 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації», відповідно до якої благодійною пожертвою визнається «безоплатна передача благодійником коштів, іншого майна, майнових прав у власність бенефіціарів для досягнення певних, наперед обумовлених цілей благодійної діяльності, відповідно до цього Закону» [4].

Суб'єктивна сторона досліджуваного кримінального правопорушення характеризується наявністю вини у формі прямого умислу та спеціальною метою – отримання прибутку. Під поняттям прибуток прийнято розуміти різницю між доходом від будь-якої діяльності та витратами, що були понесені за для одержання цього доходу. У простому розумінні цього слова це безпосередньо отримана вигода.

Суб'єкт цього кримінального правопорушення, відповідно до ч. 1 ст. 201-2 КК України, загальний. Але існує й інша думка.

В розумінні законодавця гуманітарна допомога повинна передаватися від донорів – благодійних організацій (юридичних осіб) до отримувачів гуманітарної допомоги. Відповідно до ст. 4 Закону України «Про благодійну діяльність та благодійні організації» суб'єктами благодійної діяльності є благодійні організації, які утворені та діють відповідно до даного Закону, а також інші благодійники та бенефіціари [4]. При цьому отримувачами гуманітарної допомоги повинні бути юридичні особи зареєстровані в Єдиному реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги, який ведеться Міністерством соціальної політики України. Тобто, можна діти висновку, що «незаконно використовувати» гуманітарну допомогу могли би хіба отримувачі (тобто службові особи та працівники юридичних осіб) і повинен бути спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення. На даний момент вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 201-2 КК України, службовою особою – це лише кваліфікуюча ознака цього діяння (ч. 2 ст. 201-2). Проте, законодавець в диспозиції ст. 201-2 КК України чітко не визначає коло суб'єктів, фактично роблячи

можливим притягнення до кримінальної відповідальності осіб, що не є суб'єктами отримання гуманітарної допомоги. Іншими словами, будь-яка осудна фізична особа, яка досягла шістнадцятирічного віку, може бути притягнута до кримінальної відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги. На цей час небагата судова практика у цьому питанні йде шляхом притягнення до відповідальності саме загального суб'єкта.

Кваліфіковані склади вказаного кримінального правопорушення регламентовано у ч. 2 ст. 201-2 КК України (ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища, або у великому розмірі) та у ч. 3 (дії, передбачені частиною першою або другою цієї статті, вчинені організованою групою або в особливо великому розмірі, або під час надзвичайного або воєнного стану). При цьому, дії, передбачені цією кримінально-правовою нормою, вважаються вчиненими у значному розмірі, якщо загальна вартість такої гуманітарної допомоги у триста п'ятдесят і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; у великому розмірі – якщо загальна вартість предмету досліджуваного кримінального правопорушення у тисячу і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян; у особливо великому розмірі – якщо загальна вартість у три тисячі і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Відповідно до ст. 216 Кримінального процесуального кодексу України підслідність кримінального правопорушення, передбаченого статтею 201-2 КК України, відноситься до слідчих органів Національної поліції [5]. З початку повномасштабної військової агресії росії проти України законодавець значно спростив процедуру ввезення гуманітарного вантажу в Україну та визнання певних товарів саме гуманітарною допомогою. І, водночас, прийняв Закон, який доповнював КК України статтею №201-2. На практиці виникають непоодинокі випадки, коли не гуманітарний вантаж декларується як гуманітарна допомога з єдиною метою – швидко та без митних зборів доїхати до місця призначення. Отже, можливість декларувати майже будь-який товар як гуманітарний значно прискорила та спростила роботу волонтерів, проте поставила їх діяльність під ризик притягнення до кримінальної відповідальності за ст. 201-2 КК України.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#n98> (дата звернення – 19.02.2023).

2. Цивільний кодекс України: закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n3244> (дата звернення – 19.02.2023).

3. Про гуманітарну допомогу. Закон України від 22.10.1999 № 1192-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text> (дата звернення – 19.02.2023).

4. Про благодійну діяльність та благодійні організації. Закон України від 05.07.2012 № 5073-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text> (дата звернення – 19.02.2023).

5. Кримінальний процесуальний кодекс України: закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n2054> (дата звернення – 19.02.2023).

ВИДИ ПРИЧЕТНОСТІ ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА ЇХ НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

Смушак О. М.

*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та кримінології
Івано-Франківського юридичного інституту
«Одеська юридична академія»
м. Івано-Франківськ, Україна*

В теорії кримінального права виділяють три види причетності до кримінального правопорушення:

- 1) приховування;
- 2) потурання;
- 3) неповідомлення [26, с. 206].

Дана точка зору ґрунтувалась на нормах Загальної і Особливої частини КК України 1960 року. Із прийняттям в 2001 році нового Кримінального кодексу, який декриміналізував такий вид причетності, як недонесення та вніс ряд змін, питання видів причетності потребують уточнення. Виходячи з цього, може скластися враження, що недонесення про кримінальне правопорушення не є кримінально караним діянням, але з цим важко погодитись, оскільки в КК є ряд статей, які передбачають відповідальність за неповідомлення про кримінальне правопорушення вчинений іншою особою. До таких кримінальних правопорушень можна віднести: завідомо неправдиві показання (ст. 384 КК), відмова від дачі показання (ст. 385 КК), а також злочини вчинені у службовій діяльності (неповідомлення про кримінальне правопорушення вчинені підлеглими, чи підконтрольними особами).

Для правильного визначення видів причетності в науці кримінального права пропонують визначити єдиний критерій, що має об'єктивний характер – спосіб перешкодження здійсненню правосуддя. Виходячи з даного критерію можна виділити наступні елементи:

- 1) час здійснення діяння, який відноситься до причетності;
- 2) предмет, на який спрямований вплив причетної особи;
- 3) наявність або відсутність використання службових (в тому числі посадових) повноважень;
- 4) спосіб надання допомоги, в тому числі розподіл видів на фізичний та інтелектуальний.

Способом завдання шкоди при приховуванні є надання допомоги винному який вже закінчив вчинення кримінального правопорушення, при уникненні реалізації кримінальної відповідальності і справедливого покарання, а також при збереженні добутого в результаті основного кримінального правопорушення майна [9, с. 99].

На основі поданого критерію до видів причетності, які мають додаткове кримінально-правове значення слід віднести заздалегідь не обіцяне придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного злочинним шляхом (ст. 198 КК) і заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256 КК).

Тому, підсумовуючи вище зазначене, можна виділити наступні види причетності:

1) приховування, яке має два різновиди: заздалегідь не обіцяне придбання або отримання, зберігання чи збут майна, завідомо одержаного злочинним шляхом (ст.ст. 198, 396 КК) і заздалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256 КК).

2) потурання злочинам, яке включає в себе потурання службових осіб, потурання приватних осіб;

3) неповідомлення про злочин і злочинця (неповідомлення спеціальних суб'єктів у сфері службової діяльності, та у випадку виконання ними певних обов'язків (свідка, експерта, перекладача), неповідомлення загального суб'єкта).

Дискусійним є питання співвідношення норм які передбачених ст. 256 та 396 КК України. У зв'язку з цим виникає ряд проблем при вирішенні питання кваліфікації дій осіб які приховують діяльність злочинних організацій в силу того, що в складі такої організації є члени його сім'ї чи близькі родичі. У відповідності до ч. 2 ст. 396 КК України члени сім'ї та близькі родичі особи звільняються від кримінальної відповідальності за заздалегідь не обіцяне приховування злочину. Відповідно до змісту ст. 256 КК України виходить, навпаки, не звільняються члени сім'ї та близькі родичі від відповідальності за заздалегідь не обіцяне приховування злочину особи лише за те, що цією особою було вчинено злочин у складі злочинної організації.

На цю проблему звертають увагу С.В. Гізімук, І.А. Зінов'єва, зазначаючи при цьому, що відсутність у спеціальній статті (ст. 256 КК України) положення про звільнення від кримінальної відповідальності особи за приховування злочину, вчиненого членами сім'ї або близькими родичами – учасниками злочинної організації, штучно посилює відповідальність особи, яка приховує злочин і безпідставно обмежує сферу дії принципу гуманізму, яким керується

законодавець при конструюванні ч. 2 ст. 396 КК України. Подібні міркування поширюються також на випадки повторного сприяння учасниками злочинних організацій і повторного укриття їх діяльності. Іншими словами, кількісна характеристика вчиненого діяння також не повинна обмежувати дію вказаного принципу [57, с. 202].

З даною точкою зору можна погодитись лиш частково, оскільки, посилення відповідальності особи за сприяння учасникам злочинних організацій, зумовлене небезпекою організованої злочинності, яка перешкоджає здійсненню кримінально-правової політики, створює загрозу для громадської безпеки. Звільняти від кримінальної відповідальності членів сім'ї чи близьких родичів – учасників злочинних організацій варта було б лише у випадку коли вони керувалися лише родинними почуттями, а не корисливим мотивом. Крім того, не звертати уваги на кількісну характеристику є не тільки не гуманно, але і протизаконно, тому, що вчинення приховування повторно посилює у особи впевненість у безкарності своїх дій і в такому випадку їх дії слід кваліфікувати, як співучасть у злочині, а не причетність. На небезпечність таких злочинів звертає увагу В.О. Тюнін, зазначаючи при цьому, що надання допомоги у будь-якій формі, в тому числі й задалегідь необіцяної, членам зазначених об'єднань має вельми велику небезпеку, оскільки ці діяння підвищують латентність існування та діяльності вказаних угруповань, «спрощують роботу» їх членів, перешкоджають роботі органів юстиції, в напрямку виявлення та припинення діяльності цих формувань, що безумовно впливають на суспільну небезпечність існування злочинних організацій [106, с. 886].

Суспільна небезпечність зазначених формувань виявляється в тому, що їх діяльність перешкоджає здійсненню кримінально-правової політики держави, оскільки їх діяльність перешкоджає не лише нормальному існуванню суспільства, а й створює загрозу для нормального існування держави. Дії осіб, які здійснюють сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності має велику суспільну небезпечність. Позбавляючи організовану злочинність підтримки з боку частини населення, підвищить ефективність заходів, щодо протидії таким злочинам.

М.К. Гнетнев, зазначає, що задалегідь не обіцяне укриття злочинної діяльності учасників злочинної організації необхідно вважати спеціальним видом приховування злочину, якому притаманні всі види причетності до злочину [126, с. 61]. Хоч при цьому він зазначає, що задалегідь не обіцяне сприяння учасникам злочинних організацій не можна вважати видом причетності. М.І Мельник, В. А. Клименко визначають, що задалегідь не обіцяне сприяння

учасникам злочинних організацій є видом причетності до злочину [2, с.184]. Як бачимо, в літературі не має єдиної точки зору стосовно віднесення ст. 256 КК України до інституту причетності до злочину, що зумовлює інтерес науковців до даного питання.

Література:

1. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. 2-ге вид. К. : Юрінком Інтер, 2009. 512 с.
2. Зарубин А. В. Уголовно-правовое регулирование прикосновенности к преступлению [Текст] : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.08 “Уголовное право и криминология; уголовно-исправительное право” / Зарубин Андрей Викторович. Тюмень, 2004. 212 с.
3. Гізімук С. В. Зінов’єва І. А. Питання звільнення від кримінальної відповідальності за сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх діяльності. *Проблеми законності* : академічний збірник наукових праць. Харків. 2009. Вип. 104. С. 197–204.
4. Тюнін В. О. Доцільність передбачення кримінальної відповідальності за сприяння стійким злочинним об’єднанням. *Форум права*. 2010. № 4. С. 884–887
5. Гнетнев М. К. Кримінальна відповідальність за сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 “Кримінальне право і криминологія; кримінально-виконавче право” / Гнетнев Максим Константинович. Луганськ, 2010. 235 с.
6. Мельник М. І. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / М. І Мельник, В. А. Клименко. К. : Атіка, 2008. 376 с.

НАПРЯМ 9. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-65>

ПЕРЕДУМОВИ ЗЛОВЖИВАНЬ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ СТОРОНОЮ ОБВИНУВАЧЕННЯ НА ПОЧАТКОВОМУ ЕТАПІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ШЛЯХИ ЇХ УСУНЕННЯ

Горідько М. В.

*аспірантка Академії адвокатури України
м. Київ, Україна*

Зловживання процесуальними правами у кримінальному провадженні – це вид недобросовісної правової поведінки його учасників, що полягає у реалізації наданого суб'єкту процесуального права всупереч його призначенню та всупереч завданням і принципам кримінального провадження, що спричиняє шкоду суспільству, державі або конкретній особі.

На жаль, на відміну від ГПК України та ЦПК України чинний Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) не містить законодавчого визначення поняття зловживання процесуальними правами, переліку дій які можна вважати зловживанням процесуальними правами, коло суб'єктів зловживань та наслідки недобросовісної поведінки учасників провадження.

При цьому, аналізуючи слідчу та судову практику можна прослідкувати, що такий вид поведінки притаманний в тій чи іншій мірі всім учасникам кримінального провадження, в тому числі представникам сторони обвинувачення.

Розпочнемо з того, що у більшості випадків робота сторони обвинувачення у кримінальному провадженні розпочинається із отримання заяви, повідомлення про вчинення кримінального правопорушення.

Чинним КПК України закріплено спрощену процедуру початку досудового розслідування, без проведення дослідчої перевірки заяв

(повідомлень) особи, та передбачений чіткий механізм дій для уповноважених осіб після їх отримання.

Зокрема, відповідно до ст. 214 КПК України слідчий прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після їх отримання повинен внести відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) та розпочати досудове розслідування.

Крім того, чинним КПК України закріплено принцип публічності у кримінальному провадженні, що полягає у тому, що прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення.

Однак, не все так просто та однозначно, і на сьогоднішній день саме на початковій стадії досудового розслідування виникає безліч неврегульованих законодавством питань, що призводить до численних зловживань з боку сторони обвинувачення на цьому етапі.

Слід зазначити, що відповідно до даних звіту начальника поліції Черкаської області перед населенням за результатами 2022 року, протягом вказаного періоду до органів поліції області від громадян надійшло 361518 заяв (повідомлень), з них зареєстровано кримінальних проваджень 7727, тобто лише 2% [3].

При цьому, за результатами проведених у 2022 році прокурорами перевірок стану дотримання місцевими відділами поліції в Черкаській області вимог КПК України при прийомі, реєстрації та вирішенні заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події виявлено 152 укритих від обліку (не внесених до ЄРДР) кримінальних правопорушень [4].

Разом з тим, слідчими судьями місцевих судів Черкаської області протягом 2022 року розглянуто 1083 скарги на дії, рішення чи бездіяльність слідчого, прокурора та інших осіб під час досудового розслідування, з них задоволено майже половину, в тому числі і про невнесення відомостей в ЄРДР.

Вказане свідчить про актуальність дослідження проблематики початкового етапу досудового розслідування та причин зловживань процесуальними правами стороною обвинувачення на цьому етапі.

Проблемні питання, які виникають на початковій стадії досудового розслідування під час розгляду заяв і повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень стали предметом дослідження багатьох вітчизняних правників, зокрема Ю.П. Аленіна, О.В. Баганця, В.Д. Берназа, В.В. Вапнярчука, В.І. Галагана, Л.М. Лобойко, М.А. Погорецький, О.Ю. Татарова, Л.Д. Удалова, В.І. Фаринника, І.В. Чурікової та інших.

Не зважаючи на велику кількість проведених наукових досліджень, на сьогоднішній день, як серед науковців так і серед практиків найбільш дискусійним залишається питання наявності і необхідності дослідчої перевірки заяв і повідомлень, які надходять до правоохоронних органів, надання їм правової оцінки на предмет наявності у викладених відомостях ознак кримінального правопорушення необхідних для початку досудового розслідування, а також часу, необхідного на таку перевірку.

У слідчій і судовій практиці на даний час існує два підходи вирішення заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, які надходять до прокурорів та органів досудового розслідування.

Перший підхід формальний, передбачається так зване автоматичне внесення відомостей про кримінальне правопорушення, якщо такі відомості викладені особою в заяві чи повідомленні про кримінальне правопорушення.

Цей підхід не передбачає, обов'язку для слідчого, прокурора проведення оцінки відповідної заяви чи повідомлення на предмет того, що викладені відомості дають підстави констатувати певні ознаки складу злочину для того, щоб вчинити процесуальну дію – внесення відомостей в ЄРДР, відповідним суб'єктом проводиться лише перевірка дотримання загальних вимог до заяв чи повідомлення про кримінальне правопорушення [1].

Таким чином, формальний підхід полягає у тому, що будь-яка заява (повідомлення) незалежно від змісту такого повідомлення, мають спричиняти внесення уповноваженими особами відомостей з такої заяви (повідомлення) до ЄРДР та початок досудового розслідування.

Слідчі судді, які підтримують саме такий підхід розгляду і вирішення заяв (повідомлень) осіб, у переважній більшості випадків у разі встановлення факту звернення із заявою та констатації факту невнесення відомостей про кримінальне правопорушення в межах 24-годинного строку постановляють ухвали про задоволення скарг на бездіяльність слідчого чи прокурора.

Другий підхід розгляду заяв і повідомлень – змістовний, який не передбачає автоматичного внесення відомостей, викладених у будь-яких заявах чи повідомленнях – вносяться лише визначені як такі, що, на думку суб'єкта, який їх вносить, дійсно можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, уповноваженим суб'єктом надається оцінки не лише їх формі, а і змісту на предмет наявності у викладених відомостях ознак складу кримінального правопорушення [2].

У зв'язку з цим слідчі судді, які підтримують такий підхід до розгляду заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення під час

розгляду скарг на бездіяльність слідчого, прокурора щодо невнесення відомостей в ЄРДР досліджують не лише скаргу, а і саму заяву (повідомлення) особи з метою встановлення чи справді у викладених відомостях були наявні підстави для початку досудового розслідування.

Змістовний підхід крім іншого також передбачає можливість розгляду заяв і повідомлень, які не містять у викладених відомостях явних ознак складу кримінального правопорушення, в порядку передбаченому Законом України «Про звернення громадян».

Наявність цих двох підходів розгляду заяв і повідомлень осіб, відсутність чіткої законодавчої регламентації визначення критеріїв для надання їм правової оцінки на предмет наявності у викладених відомостях ознак кримінальних правопорушень, породжує суб'єктивізм у їх розгляді та як наслідок можливість зловживати стороною обвинувачення своїми процесуальними правами на початковій стадії кримінального провадження.

Підводячи підсумки слід зазначити наступне:

1. Не зважаючи на докорінні зміни в законодавчому регулюванні початкового етапу розслідування кримінальних правопорушень, які відбулись з прийняттям нового КПК України в 2012 році, проблемним залишається питання вирішення (розгляду) заяв і повідомлень особи про вчинення кримінальних правопорушень.

2. Відсутність єдиної судової практики у визначенні підходів до розгляду і вирішення заяв (повідомлень) про кримінальні правопорушення, відсутність законодавчої регламентації критеріїв оцінки, зазначених у них відомостей призводить до проведення поверхневого розгляду вказаних заяв, багато з них, які не містять явних ознак кримінальних правопорушень, навіть не потрапляють до слідчого для внесення відомостей в ЄРДР та початку досудового розслідування, а це в свою чергу призводить до порушення конституційних прав осіб, сприяє посиленню соціальної напруги серед населення та як наслідок довіра громадян до роботи правоохоронних органів з кожним роком все більше знижується.

3. З метою уникнення випадків формалізму у розгляді заяв (повідомлень) особи, доцільно в КПК України передбачити обов'язок уповноважених осіб у разі прийняття рішення про невнесення відомостей в ЄРДР виносити постанову про відмову у початку досудового розслідування з детальним обґрунтуванням причин прийнятого рішення.

4. Під час розгляду слідчими суддями скарг на бездіяльність слідчих та прокурорів щодо невнесення відомостей в ЄРДР, у разі прийняття рішення про їх задоволення, вирішувати питання про ініціювання

проведення службового розслідування відносно особи, яка допустила порушення закону.

5. Законодавча регламентація в КПК України необхідності проведення попередньої перевірки, оцінки (аналізу) змісту заяви (повідомлення), яка надійшла до відповідного правоохоронного органу на предмет викладення в ньому інформації саме про кримінальне правопорушення на основі чітко визначених критеріїв унеможливить зловживання процесуальними правами на цій стадії.

Література:

1. Узагальнення Вищого спеціалізованого суду з розгляду цивільних і кримінальних справ: [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://protocol.ua/ua/vssu_uzagalnennya_pro_praktiku_rozglyadu_skarg_na_rishennya_dii_chi_bezdiyalnist_organiv_dosudovogo_rozsliduvannya/

2. Ухвала Вищого антикорупційного суду від 16.06.2021, справа № 991/3783/21: [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=97706227&red=100003fdfa48a3540af0fc3b18118a288b242f&d=5>

3. Звіт начальника поліції Черкаської області перед населенням за результатами 2022 року: [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://media-www.npu.gov.ua/npu-pre-prod/sites/6/2022/Veresen/21_09/1.pdf

4. Звіт про роботу органів прокуратури Черкаської області: [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://chk.gp.gov.ua/ua/documents.html?dir_id=104300&libid=#

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-66>

ДОПИТ ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: МІСІЯ НЕЗДІЙСНЕННА

Жукова В. І.

*аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
детектив Національного антикорупційного бюро України
м. Київ, Україна*

Експертизу справедливо називають «царицею доказів», що може відіграти ключову роль при розгляді справи судом. Стаття 242 КПК України визнає, що експертиза проводиться, якщо для з'ясування

обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання, а також встановлює випадки, коли проведення експертизи є обов'язковим, зокрема: 1) встановлення причин смерті; 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; 6) визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням [1].

Кримінально-процесуальне законодавство багатьох країн – членів ЄС містить норми щодо з'ясування слідчим кваліфікації експерта перед призначенням експертизи, а також підстави для відводу експерта та його заміни у випадку, якщо така кваліфікація є не достатньою. У випадку, якщо висновок експерта є незрозумілим, експерт викликається для дачі пояснень як свідок або експерт, при чому неявка експерта для дачі пояснень без поважних причин може тягнути за собою грошове стягнення.

Так, КПК Латвії [2] передбачає, що крім загальних підстав для відводу щодо недопустимості перебування у шлюбі або спорідненості першого ступеня, підставою для відводу експерта може бути також недостатня професійна готовність до виконання відповідних обов'язків (ст. 53). Крім того окремо врегульовано допит експертів з метою: з'ясування істотних для справи питань, які пов'язані з висновком експерта і не потребують додаткового дослідження; уточнення відомостей щодо методу дослідження, використаного під час експертизи, або термінів, використаних у висновку; отримання відомостей про інші факти та умови, які не є складовою висновку, але пов'язані з участю експерта у кримінальному провадженні; з'ясування кваліфікації експерта. При цьому такий допит експерта проводиться відповідно до положень про допит свідка, однак такі особи не втрачають статусу експерта (ст. 156).

Аналогічно відповідно до КПК Польщі [3] крім стандартних підстав для відводу передбачений відвід та заміна експерта на іншого при наявності причин, що послаблюють довіру до знань експерта (ст. 195). Особи, які брали участь у видачі висновку, у разі необхідності можуть бути допитані як експерти, а особи, які брали участь лише в дослідженні, – як свідки (ст. 200).

КПК Естонії [4] встановлює, що у разі потреби експерт допитується під час досудового розслідування для роз'яснення змісту висновка експертизи або висновку про відмову від проведення експертизи (ст. 109). Доказами серед іншого є показання експерта під час пояснення висновку експертизи (ст. 63).

КПК Румунії [5] визначає, що для уточнення висновків експерта він може бути допитаний під час розслідування або розгляду обвинувачення в суді. Якщо буде встановлено, що експертиза не є повною і цей недолік не може бути усунений шляхом допиту експерта, призначається додаткова експертиза тим же, а у разі неможливості – іншим експертом. Нова експертиза призначається, якщо висновки експертизи незрозумілі чи суперечливі, або між змістом і висновками експертизи є суперечності, і ці недоліки неможливо усунути шляхом допиту експерта (ст. ст. 179, 180, 181).

КПК Хорватії [6] передбачає, що особа, яка викликається як експерт, зобов'язана з'явитися на виклик і дати свої пояснення і висновок. Якщо належним чином викликаний експерт не прибув і не виправдав свою відсутність, або якщо він відмовляється давати показання, він може бути оштрафований на суму до 50 000,00 кун (близько 328 000 грн.), а в разі невинуватої неявки, він може бути примусово доставлений. Постанову про покарання та примусове доставлення приймає слідчий суддя (ст. 310).

В Україні до 2018 року на практиці у випадку отримання незрозумілого, суперечливого чи такого, що потребує уточнень, висновку експертизи, слідчий з'ясовував необхідні для розуміння висновку питання при допиті експерта як свідка, а також існувала менш поширена практика допиту експерта в якості експерта.

Законом України від 07.06.2018 № 2447-VIII «Про Вищий антикорупційний суд» [7] внесені зміни до ст.ст. 65, 69, 95 КПК України, спрямовані на унеможливлення допиту експерта під час досудового розслідування. Зокрема, відтепер не може бути допитаний як свідок експерт щодо роз'яснення наданого ним висновку. До обов'язків експерта належить прибути лише до суду і дати відповіді на запитання під час допиту (до змін – також до слідчого і прокурора), експерт зобов'язаний давати показання тільки слідчому судді та суду (до змін – також слідчому та прокурору).

Звернувшись до картки законопроекту [8] «Про Вищий антикорупційний суд», в пояснювальній записці ми не побачимо обґрунтування необхідності внесення змін, що унеможливають допит експерта. Правки щодо вказаних змін з'явилися у порівняльній таблиці від 22.05.2018 та тексті законопроекту до другого читання від 23.05.2018, і залишилися непоміченими Комітетом з питань правової

політики та правосуддя у висновку від 07.06.2018. Разом з тим, в Законі України «Про судову експертизу» [9] обов'язок експерта на вимогу особи або органу, які залучили експерта, судді, суду дати роз'яснення щодо даного ним висновку залишився незмінним (п. 2 ч. 1 ст. 12).

Вказане свідчить про стихійний характер законотворчості, внесення змін за відсутності реального нормативного обґрунтування в закон, що стосується запуску Вищого антикорупційного суду, що було умовою для надання чергового траншу Міжнародного валютного фонду та вимогою міжнародних партнерів, визначений Президентом України як невідкладний.

Відповідно до ч. 10 ст. 101 КПК України [1] висновок експерта не є обов'язковим для особи або органу, яка здійснює провадження, але незгода з висновком експерта повинна бути вмотивована у відповідних постанові, ухвалі, вироку. Разом з тим, для того, щоб оцінити висновок та, у випадку незгоди із ним, обґрунтувати таку незгоду, слідчому може знадобитися для початку отримати від експерта роз'яснення, з'ясувати його компетенцію у проведенні конкретної експертизи, почути обґрунтування вибору експертом наукових методів, а також з'ясувати інші запитання, що стосуються достовірності висновку.

Таким чином, як діяти слідчому після отримання висновку експертизи, який є не зрозумілим чи суперечливим – питання залишається відкритим, а норми, які регламентують участь експерта у кримінальному провадженні, потребують змін, які сприятимуть досягненню завдань кримінального провадження щодо забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Kriminālprocesa likums: adopted 21.04.2005. Latvijas Vēstnesis, 74, 11.05.2005. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/107820-criminal-procedure-law>
3. Kodeks postępowania karnego, (Dz. U. 1997, nr 89 poz. 555 ze zm. 07.03.2018 r.), Kancelaria Sejmu S. 62/315. URL: <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-postepowania-karnego-16798685>
4. Kriminaalmenetluse seadustik, vastu võetud 12.02.2003, jõustumine 01.07.2004. RT I 2003, 27, 166. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/122122021045>
5. Codul de procedură penală, din 1 iulie 2010 (Legea nr. 135/2010). URL: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/185907>

6. Zakon o kaznenom postupku, 26. rujna 1997. Narodne Novine; Number: NN 121/11. URL: <https://www.zakon.hr/z/174/Zakon-o-kaznenom-postupku>

7. Про Вищий антикорупційний суд : Закон України від 07 червня 2018 р. № 2447-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2447-19>

8. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?pf3516=7440&skl=9.

9. Про судову експертизу : Закон України від 25 лютого 1994 р. № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#n80>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-67>

**ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ «НЕІСТОТНОГО»
ПОРУШЕННЯ ВИМОГ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНУ
В ДІЯЛЬНОСТІ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНІВ**

Маленко О. В.

*кандидат юридичних наук,
адвокат, керуючий партнер*

*Адвокатського об'єднання «Юридична компанія «ІНТЕРЛЕГУМ»
м. Київ, Україна*

В корупційних кримінальних провадженнях кримінальна процесуальна діяльність сторін та суду, як правило, зосереджена навколо недопустимості фактичних даних як доказів. З цього приводу в юридичній спільноті на сьогодні простежуються дві основні тенденції:

1) обмеженого застосування недопустимості, що передбачає визнання фактичних даних як доказів недопустимими тільки у виняткових випадках – порушення вимог КПК України повинно буде настільки фундаментальним, що не лише порушувати кримінальні процесуальні норми, але й певним чином впливати на права обвинуваченого.

Аргументами прихильників цього підходу є твердження, що під час досудового розслідування кожного кримінального провадження сторона обвинувачення допускає певні порушення приписів КПК України, тобто не існує ідеально розслідуваних кримінальних проваджень (як в Україні, так і в інших державах), тому суд під час розгляду кримінального провадження повинен надати оцінку того

настільки істотним було порушення, а також як таке порушення вплинуло на права обвинуваченого, адже навіть десятки та сотні «неістотних» порушень вимог КПК України не тягнуть визнання фактичних даних як доказів недопустимими.

2) широкого застосування недопустимості, що означає визнання фактичних даних як доказів недопустимими при наявності встановленого судом порушення вимог КПК України незалежно від ступеня його істотності (суттєвості).

Кожна з наведених позицій характеризується як перевагами, так і недоліками, й очевидно єдиної та правильної відповіді на таке складене питання не може бути, однак і законодавець, і практика застосування КПК України мають забезпечувати баланс прав та інтересів всіх учасників кримінального провадження.

Судова практика виробила концепцію «істотності та неістотності» порушення норм КПК України згідно якої фактичні дані як докази можна визнати недопустимими лише при істотному порушенні вимог КПК України.

Істотними порушеннями норм КПК України є:

1) безумовний критерій – порушення прав та основоположних свобод людини (ч. 2 ст. 87 КПК України), коли фактичні дані як докази мають обов'язково визнаватися недопустимими, тобто суд при ухваленні судового рішення на них не може посылатися;

2) умовний критерій – порушення норм КПК України, які унеможливають забезпечення достовірності фактичних даних як доказів. Умовою застосування даної підстави є встановлена під час судового розгляду кримінального провадження неможливість усунення процесуальними засобами сумнівів в достовірності відповідних фактичних даних як доказів через допущені стороною обвинувачення процесуальні порушення.

Якщо з приводу порушення прав та основоположних свобод людини все зрозуміло, то проблематика визнання фактичних даних як доказів недопустимими при інших порушеннях вимог КПК України викликає численні дискусії як у практичній діяльності, так і в доктрині кримінального процесу.

Вивчення судової практики в корупційних кримінальних правопорушеннях, особливо тих, які підслідні Вищому антикорупційному суду та Апеляційній палаті Вищого антикорупційного суду, дозволяє стверджувати про переважання обмеженої концепції щодо визнання фактичних даних як доказів недопустимими. Такий стан речей негативно впливає на процесуальну діяльність суб'єктів кримінального провадження, які реалізуючи свої процесуальні права та обов'язки, не лише випадково (помилково)

порушують приписи КПК України, а й умисно ігнорують норми кримінального процесуального закону.

В умовах, коли суд належним чином не реагує на прояви нехтування законодавчими приписами (окремі ухвали, визнання фактичних даних як доказів очевидно недопустимими тощо), у представників сторони обвинувачення все частіше виникає відчуття всездозволеності та безкарності, а також впевненість, що суд під час розгляду кримінального провадження забезпечить «процесуальне прикриття» допущених «неістотних» порушень кримінальних процесуальних норм.

До прикладу, аналіз судової практики Вищого антикорупційного суду та Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду свідчить, що недотримання стороною обвинувачення імперативних приписів ч. 3 ст. 252 КПК України щодо строків передання прокурору протоколів за результатами проведення НСРД має системний характер, але в усіх випадках визнається судом неістотним порушенням вимог КПК України, таким, що не впливає на допустимість фактичних даних як доказів, які містяться в протоколах за результатами проведення НСРД та додатках до них.

Такий стан речей обумовлює запровадження у правоохоронних органах практики, коли виготовлення та передання прокурору протоколів за результатами проведення НСРД здійснюється з порушенням встановленого кримінальним процесуальним законом строку (на дні, тижні, а інколи й місяці).

В одній зі справ, яка перебувала у провадженні Вищого антикорупційного суду, детективи НАБУ проводили НСРД відносно обвинуваченого згідно ухвали слідчого судді про досвід на НСРД від 23.05.2017 року (аудіо- та відеоконтроль особи), а з 25.05.2017 року згідно постанови прокурора також НСРД – контроль за вчиненням злочину в формі спеціального слідчого експерименту [1].

25.05.2017 року детективи НАБУ задокументували факт нібито одержання обвинуваченим неправомірної вигоди, але продовжили проведення НСРД (аудіо- та відеоконтроль особи) щодо обвинуваченого і тільки 12.07.2017 року передали прокурору протоколи за результатами проведення вказаних НСРД за період з 23.05.2017 року по 12.07.2017 року [1].

Проте навіть на вказаному етапі прокурор не реалізував повноваження, передбачені ч. 5 ст. 249 КПК України, й не припинив проведення НСРД через нібито встановлення під час проведення НСРД (вже після вчинення діяння у якому обвинувачували особу) ознак вчинення обвинуваченим іншого кримінального правопорушення. Після завершення строку дії ухвали слідчого судді на проведення НСРД від

23.05.2017 року сторона обвинувачення одержала аналогічну ухвалу на проведення НСРД відносно обвинуваченого від 04.08.2017 року і продовжила проведення НСРД.

16.08.2017 року заявник по першому епізоду відповідного кримінального провадження звертається з іншою заявою щодо нібито прохання обвинуваченим надати неправомірну вигоду, й 17.08.2017 року відомості за таким фактом були внесені до ЄРДР і 31.08.2017 року детективи НАБУ задокументували нібито повторне одержання обвинуваченим неправомірної вигоди й затримали його в порядку ст. 208 КПК України [1].

Сторона обвинувачення під час розгляду кримінального провадження у Вищому антикорупційному суді обгрунтовувала свою позицію тим, що прокурор тільки 12.07.2017 року одержав протоколи за результатами проведення НСРД (з 23.05.2017 року по 12.07.2017 року) і тому не міг згідно ч. 5 ст. 249 КПК України припинити проведення НСРД відносно обвинуваченого за закінченим злочином (першим епізодом), адже не був поінформований про хід проведення НСРД і не знав, що ще 25.05.2017 року було складено протокол за результатами НСРД – контроль за вчиненням злочину в формі спеціального слідчого експерименту, яким задокументовано факт нібито одержання неправомірної вигоди обвинуваченим [1].

За твердженням сторони обвинувачення з 27.06.2017 року обвинувачений розпочав вчинення іншого кримінального правопорушення (однак відомості про нього були внесені до ЄРДР тільки 17.08.2017 року) і тому станом на 12.07.2017 року прокурор в силу приписів ст. 2 КПК України (щодо виконання завдань кримінального провадження) не міг зупинити проведення НСРД [1].

Результат розгляду відповідного кримінального провадження виявився для детективів НАБУ та прокурорів САП досить невтішним, оскільки Вищий антикорупційний суд констатував істотне порушення вимог КПК України при проведенні досудового розслідування вказаного кримінального провадження в частині повторного епізоду, зокрема:

1) проведення НСРД відносно обвинуваченого на підставі ухвал слідчих суддів від 23.05.2017 року та 04.08.2017 року здійснювалося до внесення відомостей за заявою заявника про відповідне кримінальне правопорушення до ЄРДР (17.08.2017 року), тобто сторона обвинувачення почала проведення процесуальних дій (НСРД) до внесення відомостей за відповідним злочином до ЄРДР та проводила НСРД з 27.06.2017 року без дозволу суду (ухвали слідчих суддів на проведення НСРД від 23.05.2017 року та 04.08.2017 року були одержані ще до того моменту, коли сторона обвинувачення дізналася про можливе вчинення злочину обвинуваченим й слідчі судді не надавали дозволу на

проведення негласних заходів для встановлення обставин кримінального правопорушення досудове розслідування якого НАБУ розпочало лише 17.08.2017 року);

2) факт проведення НСРД відносно обвинувачення до внесення відомостей за повторним епізодом до ЄРДР з урахуванням інших обставин у їх сукупності свідчить про наявність провокації з боку правоохоронців та їх «таємних агентів» щодо обвинуваченого, тому всі зібрані стороною обвинувачення фактичні дані як докази з 27.06.2017 року є недопустимими.

Викладене дає підстави стверджувати, що стимулювання судами активного застосування концепції «неістотного» порушення вимог кримінального процесуального закону під час судового розгляду кримінальних проваджень має наслідком системне ігнорування стороною обвинувачення дотримання приписів чинного КПК України, що в подальшому тягне за собою допущення вже таких порушень вимог КПК України, які актуальна судова практика визначає як «істотні», внаслідок чого фактичні дані як докази визнаються недопустимими.

Література:

1. Вирок Вищого антикорупційного суду від 17.08.2022 року по справі №626/1948/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105766132>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-68>

ПРОЦЕСУАЛЬНІ ДІЇ СУДУ (КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Мирошніченко Ю. М.

кандидат юридичних наук,

*голова Іллічівського районного суду м. Маріуполя Донецької області
м. Мукачево, Україна*

Провадження, процес немислимі без діяльності та поза діяльністю, спрямованою на досягнення певних результатів [1]. Процесуальна діяльність судді у кримінальному провадженні включає кілька аспектів, найважливішим з яких є пізнавальний. З цього погляду вся його діяльність спрямована на набуття знання про дійсні обставини досліджуваної події й ухвалення на його основі законного, обґрунтованого та справедливого рішення у справі.

В юридичній літературі спостерігається деяка плутанина щодо змісту та обсягу поняття судової дії. Можливо, тому й законодавець уникає використання відповідного терміну, незважаючи на те, що він міцно закріпився в науковому та практичному обігу. А втім однозначне визначення цього, як і будь-якого іншого наукового терміну, є важливим теоретичним завданням, розв'язання якого дає досліднику розуміння того, з яким саме об'єктом він має справу в тому чи іншому випадку.

Відмова законодавця від використання терміну «судова дія» та легального визначення позначеного ним поняття призводить до затяжних теоретичних дискусій з цього питання та певною мірою дезорієнтує практику. Деякі науковці взагалі уникають використання категорії «судові дії», вказуючи на те, що суд, як і органи досудового розслідування, проводить слідчі дії або «судові дії слідчого характеру». Окремі фахівці, говорячи про пізнавальні прийоми, що проводяться судом, використовують складніші конструкції: «слідчі дії в судовому провадженні», «слідчі дії, які проводяться судом на стадії судового розгляду» [2].

Зазвичай, до судових дій слідчого характеру відносять допит, пред'явлення для впізнання, огляд певного місця, речей і документів, визнаних речовими доказами, проведення експертизи, методи яких мають багато спільного з однойменними слідчими діями. Відтак не цілком переконливим уявляється судження І. І. Шепітько, яка категорично відкидає термін «судові дії слідчого характеру» на тій лише підставі, що дії суду нічого спільного з діяльністю слідчого не мають [3, с. 22].

На наш погляд, оцінюючи наукову обґрунтованість цього терміну необхідно акцентувати не на суб'єкті проведення, але виходити з дослідницької сутності відповідних дій слідчого й суду, співставності їх правової регламентації. Тож ключовим словом, що найточніше передає зміст поняття «судова дія слідчого характеру» є не «слідчий», а «слідство», або дослідження.

Дискусійним залишається питання віднесення до категорії судових дій оголошення протоколів слідчих (розшукових) дій та інших долучених до матеріалів кримінального провадження документів, дослідження звуко- та відеозаписів, які справді дещо відрізняються від допиту, огляду та інших судових дій ступенем безпосередності дослідження доказів. І цей аргумент, безсумнівно, справедливий, проте його не можна розцінювати як фактор, що виключає віднесення зазначених процесуальних прийомів до судових дій [2]. Зважаючи на те, що зазначений спосіб отримання доказової інформації близький за

методом дослідження її джерел до огляду документів, вважаємо виправданим його віднесення до групи судових дій слідчого характеру.

Однак лише суто дослідницькими діями склад системи судових дій не вичерпується. Зазвичай сторони оперують в суді доказами, зібраними під час досудового розслідування. Проте в судовому засіданні можливі ситуації, що вимагають отримання додаткових відомостей, необхідних для встановлення обставин, які мають важливе значення для кримінального провадження або для перевірки наявних даних.

Для цього суд має право розглянути клопотання та ухвалити рішення про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема дозволити сторонам тимчасовий доступ до речей та документів. До того ж суд за клопотанням сторін на підставі та в порядку, передбачених законом (ст. 333 КПК України), може доручити органу досудового розслідування проведення слідчих дій (наприклад, слідчого експерименту, ексгумації та огляду трупа). Ці дії не пов'язані з процесом безпосереднього дослідження, але спрямовані на отримання необхідних для цього об'єктів.

Деякі з дій цієї групи не мають детальної процесуальної регламентації. Однак це не змінює їх цільової спрямованості та швидше говорить про неповноту законодавчого регулювання окремих дій слідчого та суду щодо збирання (одержання) доказів. Йдеться про розгляд судом клопотань учасників судового провадження про витребування певних речей чи документів (п. 4 ч. 2 ст. 315 КПК України).

Переконані, що суд з метою реалізації своєї процесуальної функції – ухвалення законного й обґрунтованого рішення у справі, діючи в межах судового розгляду, має право і з власної ініціативи витребувати від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, службових і фізичних осіб речі, документи, відомості, необхідні для перевірки достовірності та допустимості наявних доказів. Підстави та допустимість доказової активності суду в таких випадках докладно обґрунтовано нами в одній з попередніх праць [4, с. 119–167].

Отже, всі судові дії мають спільні риси, але й властиві кожній з них особливості, відрізняються характером розв'язуваних завдань, порядком проведення, своєрідністю використовуваних при цьому прийомів. В основі розмежування судових дій за підвидами лежать розбіжності у ступені пізнавальної виразності, особливостях процесуальної регламентації та пов'язаних з цим методах проведення. Більшість з них можна кваліфікувати як власне пізнавальні або суто дослідницькі – це судові дії слідчого характеру, вони спрямовані лише на дослідження доказів.

Решта судових дій не має вираженого дослідницького характеру, їх завдання – отримання додаткових джерел фактичних даних щодо предмета судового дослідження чи об'єктів, які підлягають дослідженню. І все-таки вони є першим кроком на шляху до пізнання досліджуваної події, що дозволяє говорити про пізнавальну спрямованість таких дій і на цій підставі зарахувати їх до групи судових дій, об'єднаних спільною метою – отримання відомостей про обставини, що підлягають доказуванню. У своїй сукупності вони утворюють цілісну систему, елементи якої об'єднані метою встановлення істини у справі – тим, заради чого, власне, й здійснюється пізнавальна діяльність суду.

На підставі наведеного вважаємо головною ознакою, що відрізняє судову дію від інших процесуальних дій суду, є її пізнавальна спрямованість. Саме цей аспект найбільш виразно віддзеркалює сутність судових дій. Кожна з них націлена на отримання відомостей про обставини, що підлягають доказуванню, а в своїй сукупності вони мають за мету встановлення істини у справі шляхом дослідження й перевірки наявних та отримання додаткових доказів. До інших сутнісних ознак слідчої дії слід віднести законодавчу регламентованість та колективний характер процесу дослідження.

Таким чином, процесуальна діяльність суду в кримінальному провадженні складається з системи судових, організаційно-забезпечувальних, а також інших процесуальних дій суду, пов'язаних з рухом справи й процедурою судового розгляду [5]. Відповідно до цього її елементами є:

1) судові дії:

– судові дії слідчого характеру – допит, пред'явлення для впізнання, огляд місця та речових доказів, освідування, призначення експертизи, дослідження протоколів слідчих (розшукових) дій та інших документів, звуко- і відеозаписів;

– інші судові дії пізнавальної спрямованості – отримання зразків для експертного дослідження, витребування речей і документів судом, надання сторонам тимчасового доступу до речей і документів, доручення органу досудового розслідування про проведення окремих слідчих (розшукових) дій;

2) організаційно-забезпечувальні дії суду:

– підготовчі дії – визначення дати та місця проведення судового розгляду, складу учасників судового розгляду, розгляд клопотань учасників судового провадження, розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора про відмову у визнанні потерпілим та щодо застосування ними заходів безпеки, вчинення інших дій, необхідних для підготовки до судового розгляду;

– забезпечувальні дії – судові виклики, приводи, грошові стягнення, запобіжні та інші обмежувальні заходи;

3) інші процесуальні дії суду:

– пов'язані з рухом справи – відкладення судового розгляду та призупинення судового провадження, об'єднання та роз'єднання кримінальних справ, спрямування справи за підсудністю;

– передбачені процедурою судового розгляду – оголошення складу суду, роз'яснення права відводу, встановлення особи обвинуваченого та роз'яснення йому суті обвинувачення, розгляд клопотань учасників судового провадження та ін.

Література:

1. Якимович Ю. К. Особенности уголовно-процессуальной деятельности. *Закон и право*. 2015. № 7. С. 106–110.

2. Россинский С. Б. Судебные действия как средства познания обстоятельств уголовного дела. *Российский судья*. 2014. № 12. С. 28–32.

3. Шепітько І. І. Судовий розгляд (судове слідство) в системі судового провадження у першій інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2018. 269 с.

4. Мирошніченко Ю. М. Процесуальні та філософсько-правові проблеми здійснення правосуддя в кримінальному провадженні : монографія. Харків : Панов, 2017. 200 с.

5. Мирошніченко Ю. М. Поняття та види процесуальних дій суду в кримінальному провадженні. *Law. State. Technology*. 2022. Вип. 1. С. 130–135. DOI: <https://doi.org/10.32782/lst/2022-1-20>

ЩОДО МОТИВІВ ВІЙСЬКОВИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Опанасенко Н. О.

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри права Національної безпеки
та правової роботи Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна*

Важливу роль в характеристиці особи правопорушника-військовослужбовця відіграють мотиви вчинення військових кримінальних правопорушень, що лежать в основі вибору дій і вчинків особистості. Як зазначається у науковій літературі, під мотивом злочинної поведінки слід розуміти обумовлене відповідними потребами усвідомлене спонукання, яке стимулює суб'єкта до вчинення злочину і проявляється у ньому [1, с. 40]. В деяких психологічних джерелах зміст мотивів розкривається через їх співвідношення з певними типами реакцій поведінки: «потребою у самоактуалізації» [2], «потребою у досягненні» [3], «потягом та інстинктами» [4; 5] та ін. Існує також і наукова думка зіставлення мотиву з емоційним станом особи [6, с. 27].

Незважаючи на те, що мотив є явищем психологічним, його формування здійснюється лише при вступі людини до різних суспільних відносин. У зв'язку з цим мотив є однією з психологічних форм, що відбиває дійсність. Більш того, мотив – це поєднання об'єктивних (соціального середовища, конкретних ситуацій тощо) та суб'єктивних факторів (внутрішніх установок, інтересів, особистісних особливостей, обумовлених соціальним середовищем). В підсумку, мотив виступає в якості внутрішньої безпосередньої причини злочину, виражає особистісне ставлення до того, на що спрямовані злочинні дії; він є і залежним, і автономним одночасно [7, с. 217; 8, с. 66].

Особливість мотиву будь-якого військового кримінального правопорушення визначається тим, що він є детермінантою протиправної поведінки та зумовлюється низкою соціально-психологічних чинників, що пов'язані насамперед зі специфікою та умовами військової діяльності. Це тривале перебування в одностатевому колективі та замкнутому просторі, висока психологічна напруженість та виснажливі фізичні навантаження, суворі дисципліна з численними заборонами та обмеженнями, що створює додаткові труднощі для

адаптації та нормативного функціонування військовослужбовця. Тож мотиви вчинення військових кримінальних правопорушень залежать від тих нагальних потреб, прагнень та бажань, які обумовлюються військовим середовищем, знаходженням особи в певній системі військових відносин. На безпосередній зміст мотивів військових злочинів впливають займана посада, на яку призначено військовослужбовця, його вік, тип нервової системи та інші вроджені й надбані індивідуальні особливості його особистості.

Так, для особи злочинця-військовослужбовця строкової служби найбільш характерні мотиви, спричинені потребами примітивно-побутового та природного характеру, тобто ті, які властиві людині в силу її біологічної будови та пов'язаних у зв'язку з цим механізмів функціонування фізіологічних систем організму. Значне місце в мотивації таких осіб посідає розвинена потреба до спиртних напоїв та наркотичних засобів, у результаті чого виробляється звикання, статева потреба, що нерідко слугують спонукаючим чинником до вчинення самовільного залишення частини або місця служби, порушення правил несення бойового чергування тощо, тобто мають більш ситуативний характер. Водночас, певна кількість кримінальних правопорушень, пов'язаних із самовільним залишенням військовослужбовцем-строковиком місця служби є наслідком переважаючого нестатутних відносин у військовій частині.

В мотиваційній основі кримінальних правопорушень, пов'язаних з ухиленням від бойових дій (дезертирство, симуляція хвороби, самокалічення, підробка документів з метою отримання відпустки тощо) можна виокремити боягузтво, шкурництво, страх за власне життя і здоров'я, прагнення позбутися тягарів військової служби та подібним чином вийти із стресової ситуації. Такі особи характеризуються емоційною нестійкістю, швидкою руховою і психологічною виснажливістю, психологічною і професійною невідповідністю до бойових дій у цілому. З іншого боку, своєрідним каталізатором до вчинення цих військових злочинів можуть стати і такі зовнішні чинники, як недостатня ресурсна забезпеченість життєдіяльності військ, бойові поразки, зниження морально-психологічного стану військ, незадовільний морально-психологічний клімат у військовому підрозділі, соціально-психологічне відмежування командирів від рядового складу та інші.

Головною особливістю особи злочинця, який чинить насильницькі військові злочини є несформована, а тому нестійка психіка молодої людини, спотвореність чи дефективність її правосвідомості та емоційна нестійкість, що сприяє виникненню різного роду міжособистісних протиріч у середині військового колективу. У соціально-психологічному портреті зазначеної категорії осіб можна виокремити такі традиційні типи злочинів-військовослужбовців, як: випадкові, які вчиняють протиправні дії під впливом гострих емоційних переживань,

що є своєрідною реакцією на заделегіть непередбачені конфліктні ситуації, що виникли раптово; стійкі, які характеризуються зневажливим ставленням до військової служби та статутних вимог, постійною конфліктною поведінкою, спрямованою на людей здебільшого з низькою волею до протидії їхнім діям та мають непохитний стереотип підтримання свого уявного авторитету в оточуючому середовищі; злісні, які відрізняються наявністю аналогічного чи іншого злочинного досвіду, раніше вчинені ними злочинні дії насильницького характеру залишилися латентними.

Що ж до злочинців-військовослужбовців, які вчиняють корисливі кримінальні правопорушення, слід зазначити, що в основі їх мотивації першочергове місце займають жага до особистого збагачення, невідкладне задоволення матеріальних потреб близьких осіб та використання тих чи інших переваг посадового становища у власних цілях (корупційний патронаж, бажання уникнути відповідальності, надання посад родичам або знайомим, кар'єризм тощо). За своєю службовою посадою такі особи найбільш часто належать до керівної ланки і командного складу та наділені контрольно-наглядовими, організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими функціями. Головна відмінна їх ознака полягає в тому, що вони наділені правом видавати підлеглим офіційні доручення, розпорядження та накази і вимагати їх виконання. Злочинці серед командно-керівного складу – це люди, які вже сформовані як особистість, у багатьох випадках мають можливість обирати бажане місце служби, найбільш вільно використовувати власне дозволення, в цілому не мають багатьох обмежень, що є у військовослужбовців, які проходять строкову службу. Для них досить типовими є прагнення до почуття влади над людьми, ігнорування прав та інтересів інших осіб, психологічна стійкість до екстремальних умов та непередбачених ситуацій.

Корислива мета при мародерстві виражається в прагненні здобути бажану річ, розпоряджатися чужим майном як власним або таке майно продати, передати третім особам, наприклад в рахунок погашення боргу тощо. В основі мотивації правопорушень даного виду також можна виокремити спонукання в такій формі зафіксувати свою перевагу над противником або взяти чужі цінні речі в якості військових трофеїв. Водночас, до злочинів корисливої мотивації також можна віднести такі кримінальні правопорушення, як повідомлення противнику стратегічно і тактично важливої інформації, перехід на бік ворога, надання різної допомоги агентам ворожої держави за матеріальну винагороду або заради іншої особистої вигоди. Меркантильно-корисливі мотиви у таких випадках можуть поєднуватись з ідеологічною прихильністю, відчуттями ненависті, помсти тощо.

Умовами, що сприяють мотивації вчиненню військових кримінальних правопорушень з необережності (втрата військового

майна, порушення правил поведження зі зброєю, експлуатації військової техніки тощо), можуть бути слабка професійна, у тому числі психологічна підготовка для роботи зі складною військовою технікою в екстремальних умовах, недоліки в організації здійснення контролюю-перевірочних заходів, перебування у стані алкогольного сп'яніння, фізична, розумова або емоційна перевтома. Для військовослужбовців, які вчиняють подібні правопорушення властиві самовпевненість та переоцінка власних здібностей, недбалість, неухважність, недобросовісне ставлення до своїх службових обов'язків без необхідної уваги, передбачливості та наполегливості. Крім того, до зовнішніх фізичних передумов вчинення військових злочинів з необережності також можна віднести такі чинники, як зміна режиму сна і харчування, перевтома, тривале перебування на бойових постах у відриві від основних сил, світлові та шумові ефекти бою, географічно-кліматичні фактори (низьки або високі температури, погодні явища, геомагнітні коливання тощо).

Отже, дослідження мотиваційної основи вчинення військових кримінальних правопорушень сприяє встановленню причин та умов військової злочинності, з'ясуванню особливостей особистості правопорушника та його соціально-психологічного портрету, що дозволить розробити ефективні прийоми своєчасного викриття та розслідування військових злочинів, а також обрати найбільш дієві профілактичні заходи їх запобігання.

Література:

1. Парог А. И. Проблемы субъективной стороны преступления. М. : МЮИ, 1991. 90 с.
2. Maslow A. Motivation and personality. 2 ed. N.Y., 1970. 410 p.
3. McClelland D. C. The achievement motive. N.Y., 1976. 670 p.
4. Фрейд З. «Я» и «Оно»: сочинения. М. : Пресс ; ЗАО ЭКСМО Пресс ; Харьков : Фомо, 1998. 1039 с.
5. McDougall W. Outline of Psychology. N.Y., 1923. 590 p.
6. Харашишвили Б. В. Вопросы мотива поведения преступника в советском праве. Тбилиси : Цодна, 1963. 286 с.
7. Юнін О. С. Мотив як ознака суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 3-2. С. 214–219.
8. Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения. Горький : Изд-во ГВШ МВД СССР, 1974. 168 с.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ПРАКТИКИ ЗМІНИ ПРОКУРОРОМ ОБВИНУВАННЯ

Рафальонт С. Р.

*асистент кафедри кримінального процесу та криміналістики
Львівського національного університету імені Івана Франка
м. Львів, Україна*

Згідно з ч. 1 ст. 338 КПК України з метою зміни правової кваліфікації та/або обсягу обвинувачення прокурор має право змінити обвинувачення, якщо під час судового розгляду встановлені нові фактичні обставини кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа.

Зміну обвинувачення в суді із встановленням нових фактів пов'язує й кримінальне процесуальне право інших держав. Зокрема, відповідно до ч. 1 art. 516 КПК Італійської Республіки, якщо під час слухання кримінальної справи буде встановлено, що факти відрізняються від тих, що зазначені в ухвалі про призначення судового розгляду, і не належать до підсудності суду вищого рівня, прокурор змінює обвинувачення [1].

З позиції Г. Алейнікова, під зміною обвинувачення можна розуміти, наприклад, зміну кваліфікації злочинного діяння, пом'якшення окремих формулювань, виключення деяких епізодів багатоепізодного злочину, зменшення обсягу обвинувачення у часі, просторі, розмірах, наслідках, виключення кваліфікуючих ознак, обтяжуючих відповідальність обставин, судимостей тощо. Перелічити всі можливі зміни обвинувачення надзвичайно важко [2, с. 122].

У наведеному підході не відображена дефініція зміни обвинувачення, однак розкрито її зміст шляхом перерахування ймовірних коректив у її правовій та (або) юридичній компонентах.

Натомість В. Гринюк веде мову не про зміну обвинувачення, а про його трансформацію. Під трансформацією обвинувачення науковець розуміє «результат кримінальної процесуальної діяльності прокурора у судовому розгляді, що полягає у зміні правової природи публічного обвинувачення на субсидіарне, конкуруюче, подвійне обвинувачення. Вона має місце при зміні обвинувачення прокурором на менш тяжке за кваліфікацією або обсягом, відмови від підтримання публічного обвинувачення при згоді потерпілого підтримувати обвинувачення в суді, при початку провадження щодо юридичної особи, та характеризується специфічними підставами, умовами здійснення та правовими наслідками» [3, с. 262].

Запропоновану до наукового обігу категорію «трансформація обвинувачення» важко визнати вдалою. Адже слово «трансформація» позначає не просту зміну, а перетворення виду, форми, істотних властивостей і т. ін. чого-небудь [4, с. 233]. З наведених вище випадків трансформацією обвинувачення можна вважати лише відмову прокурора від підтримання публічного обвинувачення при згоді потерпілого підтримувати обвинувачення в суді. Такий висновок підтверджується й положенням ч. 5 ст. 340 КПК України – кримінальне провадження за відповідним обвинуваченням набуває статусу приватного і здійснюється за процедурою приватного обвинувачення. Натомість при зміні обвинувачення на менш тяжке та згоді потерпілого підтримувати обвинувачення у раніше пред'явленому обсязі, під час судового розгляду з'являється додаткове обвинувачення, яке конкурує зі скоригованим публічним обвинуваченням. Своєю чергою, з початком провадження щодо юридичної особи у судовому розгляді виникає ще одне обвинувачення, паралельне первинному (одне стосується фізичної, а інше – юридичної особи). У цих випадках правова природа обвинувачення не підлягає зміні (трансформації).

Своє розуміння цієї категорії запропонувала О. Ільюшонок. На її погляд, зміна обвинувачення – це процесуальна діяльність прокурора під час судового розгляду кримінального провадження, яка виражається у внесенні поправок у фактичну та/чи юридичну складову раніше висунутого обвинувачення шляхом складання нового обвинувального акта [5, с. 177].

Загалом погоджуючись з таким визначенням, доречно зазначити, що зміна обвинувачення є процесуальною діяльністю не лише того прокурора, який підтримує публічне обвинувачення, але й прокурора вищого рівня, котрий погоджує таке процесуальне рішення. Крім того, дефініція не містить підстав для такого виду корекції правової позиції прокурора у кримінальному провадженні.

Уявляється, що зміна обвинувачення – це діяльність прокурора щодо виправлення обсягу обвинувачення та (або) кримінально-правової кваліфікації кримінального правопорушення, за погодженням з прокурором вищого рівня, яка ґрунтується на встановлених під час судового розгляду нових фактичних обставинах кримінального правопорушення у бік, що покращує або погіршує становище обвинуваченого.

На відміну від суду, прокурор наділений повноваженням змінити обвинувачення не лише в частині кримінально-правової кваліфікації, але й обсягу обвинувачення. Це пояснюється його прерогативою як представника сторони обвинувачення.

Прокурор може заявити клопотання про зміну обвинувачення під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами (на етапах дослідження доказів та закінчення з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами) до закінчення судових дебатів.

Зміна обвинувачення прокурором можлива як у бік покращення, так і у бік погіршення становища обвинуваченого.

У судовій практиці трапляються випадки намагання змінити кримінально-правову кваліфікацію іншими учасниками кримінального провадження або спонукання прокурора до цього [6].

Фактичною підставою для зміни прокурором обвинувачення є встановлення нових фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого обвинувачується особа. Йдеться про неспіттвердження, дослідженими під час судового розгляду доказами, висновків органу досудового розслідування про обставини, які підлягають доказуванню, або про визнання недопустимими доказів, на підставі яких встановлені факти, що мають значення для кримінального провадження.

Також необхідно звернути увагу на помилковість дискреційного підходу законодавця до регулювання повноваження прокурора щодо зміни обвинувачення – «прокурор має право змінити обвинувачення». У доктрині кримінального процесу серед ознак угляду (дискреції) прокурора у кримінальному провадженні виокремлюють вибір прокурором процесуальної дії чи процесуального рішення з двох чи більше альтернатив, кожна з яких має бути законною, обґрунтованою та справедливою [7, с. 41]. Однак у ситуації, описаній у ч. 1 ст. 338 КПК України, прокурор вибору немає. Якщо під час з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами будуть встановлені фактичні обставини кримінального правопорушення, що відрізняються від тих, які зазначені у підсумковому процесуальному документі досудового розслідування, прокурор не вправі, а зобов'язаний змінити обвинувачення. До слова, у ч. 2 цієї ж статті це питання регламентоване з використанням імперативного методу. Тому у редакції ч. 1 ст. 338 КПК України словосполучення «має право» варто замінити словом «зобов'язаний».

Саме як обов'язок прокурора змінити обвинувачення, за наявності для цього підстав, розглядає таку кримінальну процесуальну діяльність латвійський законодавець (ч. 1 ст. 461 КПК Латвійської Республіки) [8].

Після погодження своєї правової позиції щодо зміни обвинувачення з прокурором вищого рівня, прокурор повинен скласти обвинувальний акт, в якому формулює змінене обвинувачення та викладає

обґрунтування прийнятого рішення. Це правова (процесуальна) підстава для зміни прокурором обвинувачення. Задля реалізації засади змагальності копії обвинувального акта надаються обвинуваченому, його захиснику, потерпілому, його представнику та законним представникам. Суду ж надається оригінал обвинувального акта, який долучають до матеріалів кримінального провадження.

Література:

1. Codice di procedura penale. URL: <https://www.brocardi.it/codice-di-procedura-penale/libro-settimo/titolo-ii/capo-iv/art516.html>
2. Алейніков Г. І. Деякі проблеми зміни обвинувачення у стадії судового розгляду. *Право і суспільство*. 2012. № 5. С. 120–126.
3. Гринюк В. О. Функція обвинувачення в кримінальному провадженні України: теорія та практика : монографія. К. : Алерта, 2016. 358 с.
4. Словник української мови : в 11 т. Т. 10. К. : Наукова думка, 1979. 659 с.
5. Льюшонок О. Ю. Зміна обвинувачення прокурором у суді: проблемні питання та шляхи їх вирішення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 3. С. 175–181.
6. Ухвала Кіцманського районного суду Чернівецької області від 2 грудня 2019 р. у справі № 718/2118/19 (провадження № 1-кп/718/115/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86020175>
7. Кахновець С. О. Угляд прокурора у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2020. 230 с.
8. Kriminālprocesa likums. URL: <https://likumi.lv/doc.php?id=107820>

ЩОДО ПОТЕРПІЛОГО ТА ЙОГО РОЛІ В УКЛАДАННІ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ

Сидій Я. В.

ORCID ID: 0000-0001-9742-6208

аспірантка Академії адвокатури України

м. Київ, Україна

Підводячи попередні підсумки 10-річного застосування чинного КПК України (далі – КПК), один з розробників Кодексу – професор Шумило М.Є. зупинився, серед інших, й на двох проблемних питаннях: по-перше, щодо процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням, яке, на його думку, набуває формальних ознак, що є наслідком непомірного навантаження прокурора, а по-друге, це процесуальний статус потерпілого (і його представника), який не дозволяє йому повноцінно здійснювати свої права щодо збирання та подання доказів та ін. (ст. 56 КПК) [1, с. 51]. Обидва цих негативних моментів можна проілюструвати на прикладі участі потерпілого в угодах про визнання винуватості.

Як відомо, після появи у КПК новели (гл. 35) щодо угоди про визнання винуватості, наявність потерпілого у кримінальному провадженні призводила до неприпустимості застосування зазначеної угоди. Але після внесення 16.03.2017 р. змін до ст. 469 КПК, були передбачені виключення із загального правила про заборону укладати угоду про визнання винуватості, якщо у кримінальному провадженні бере участь потерпілий. Зокрема, процесуальна домовленість між учасниками кримінального провадження щодо такої угоди дозволена за умови надання всіма потерпілими письмової згоди прокурору на укладення ними угоди (ч. 4 ст. 469 КПК) [2].

Участь потерпілого у таких угодах не завжди сприймалася позитивно, як серед практиків так і науковців. Під час кримінального провадження процесуальний керівник досудовим розслідуванням не завжди враховує в таких ситуаціях інтереси потерпілого (у контексті ситуацій, передбачених у пп. 2, 3 ч. 4 ст. 469 КПК) – йому простіше врахувати інтереси і позицію підозрюваного (обвинувачення). Для останнього це може бути достатньо широке коло інтересів – від бажання зміни запобіжного заходу на більш м'який та ін. і до закриття кримінального провадження або суттєвого пом'якшення покарання, а для потерпілого – від бажання уникнути від участі у провадженні і до стратегічного інтересу – загладження шкоди (матеріальної,

260

моральної), завданої злочинними діями та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності.

Треба констатувати, що компроміс інтересів обвинувачення і захисту не завжди відповідає інтересам потерпілого. Сучасну змагальну модель кримінального процесу, якщо йдеться про потерпілого, певною мірою можна визнати дискримінаційною, оскільки права потерпілого суттєво обмежені, він не є стороною процесу і майже завжди залишається наодинці зі своїми проблемами, не одержуючи необхідної підтримки з боку органів кримінальної юстиції [3, с. 178, 181]: для отримання компенсацій він повинен неодноразово з'являтися до слідчого, а потім до суду де може потрапити під тиск і пресинг з боку підозрюваного (обвинуваченого) та його оточення. Саме тоді виникає феномен «вторинної віктимізації» (М. Філей, Е. Ешуорт) – для непрофесійних учасників кримінальний процес сам по собі, незалежно від результатів, є тягарем – «покаранням». Тому вважається, що потерпілий, втягуючись в процес досудового слідства, судового розгляду справи (дає свідчення, бере участь в проведенні слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях, з'являється до суду та ін.) страждає повторно. І при цьому практично не отримує відшкодування тієї моральної і матеріальної шкоди, що спричиняється процесуальними тягарями [4, с. 21].

Європейська модель кримінального процесу, яка покладена в основу чинного КПК України, не вимагає згоди потерпілого на укладення зазначеної угоди, це, переважно, пов'язано з тим, що відшкодування завданої шкоди часто бере на себе держава (за допомогою відповідних фондів, які відшкодовують потерпілому втрати). Законодавство нашої країни цього не передбачає, як не передбачено, якій повинен бути зміст такої згоди потерпілого: чи це узгодження обраної обвинуваченням кваліфікації дій підозрюваного або формулювання підозри; чи узгодження розміру покарання або розміру відшкодування. Не визначені процесуальні права й обов'язки потерпілого, який надав зазначену згоду.

В період підготовки та ініціювання укладення угоди про визнання винуватості у провадженнях, де є потерпілий, обвинуваченню потрібно враховувати позицію і інтереси потерпілого (в рамках комунікації з потерпілою особою), щоб у подальшому, під час укладення угоди, її умови не порушували права потерпілого (п. 3 ч. 7 ст. 474 КПК). У разі незгоди потерпілого з позицією обвинувачення щодо укладення угоди, прокурор (слідчий) застосовує певні тактичні прийоми з метою переконати потерпілого у доцільності таких дій з поясненням, що ця особа не є організатором злочинної групи, організації; не є активним учасником вчинення злочину щодо потерпілого і при цьому саме

завдяки цій особі, його показанням, викриваються злочинні дії інших учасників злочинної групи, організації та ін. У цьому ж контексті важливим фактором є роз'яснення потерпілому про те, що відповідно до ч. 8 ст. 469 КПК кримінальні провадження щодо підозрюваних, з якими досягнуто згоди, підлягають виділенню в окреме провадження.

Сьогодні вже можна констатувати, що поява потерпілого в угодах про визнання винуватості фактично свідчить про наявність зовсім іншого різновиду угоди: по-перше, з'являється новий учасник, раніше не передбачений в цій угоді; а по-друге, основною метою цієї угоди (для обвинувачення) є не процесуальна економія, а співробітництво підозрюваного (обвинуваченого) з обвинуваченням задля розкриття тяжкого або особливо тяжкого злочину і шляхом отримання доказів, які викривають у вчиненні злочину інших учасників злочину.

Сіроткіна М.В. саме цим обґрунтовує необхідність поділу угоди про визнання винуватості на два види: (1) угода про визнання винуватості у провадженнях щодо кримінальних проступків, нетяжких і тяжких злочинів та (2) угода про співробітництво в усіх категоріях кримінальних проваджень. Для другої групи важливим є співробітництво з обвинуваченням, а для першої – це питання буде другорядним. Вона пропонує угоду про співробітництво у кримінальному провадженні виділити окремо та врегулювати процесуальний порядок укладення такої угоди, її зміст, наслідки укладення та затвердження, порядок судового провадження на підставі такої угоди й наслідки її невиконання [5, с. 254–255].

Такий поділ вимагає від прокурора по-іншому підходити до зазначених угод, зокрема, для останнього виду, в ситуаціях, передбачених пп. 2, 3 ч.4 ст. 469 КПК, де визначена умова – викриття підозрюваним злочинних дій учасників групи, які вчинили особливо тяжкий злочин за попередньою змовою групою осіб, організованою групою або терористичною групою – потребує передбачити забезпечення гарантій безпеки такого підозрюваного (обвинуваченого), в тому числі шляхом проведення тактичної операції «забезпечення безпеки підозрюваного (обвинуваченого)». Тоді ж може виникнути потреба щодо узгодження угоди (в якійсь формі) з потерпілим.

Вирішення цього питання пов'язано з необхідністю включення до числа сторін угоди про визнання винуватості (у ситуаціях, передбачених у пп. 2,3 ч. 4 ст. 469 КПК) поряд із прокурором і підозрюваним (обвинуваченим) також й потерпілого, з включенням до змісту такої угоди елементів змісту угоди про примирення (ст. 472 КПК) [6, с. 42; 7, с. 106].

Це також дозволить уникнути ситуацій, пов'язаних із зловживанням сторонами своїми процесуальними правами, про що застерігає ПАРЄ,

визнаючи такі провадження такими, що «... відкриті для зловживань як обвинуваченням, так і захистом». Зокрема зазначається, що прокурор може погрожувати обвинуваченому неналежним суворим вироком у випадку, якщо підозрюваний не визнає провини, навіть за відсутності достатніх доказів (підкреслюється, що йдеться про «молодих і бідних злочинців»); а адвокат-захисник може переконати перевантаженого прокурора в складній справі прийняти часткове зізнання і помірну санкцію нехтуючи іншою, більш серйозною злочинною діяльністю (коли йдеться «про переваги багатим злочинцям, які вчинили посадовий злочин») та ін. [8].

Література:

1. Шумило М. Є. КПК України – 10 років: крок вперед, два на місці? (основні положення доповіді). *Кримінальний процесуальний кодекс України: десятиліття реалізації і проблеми сьогодення* : збірник статей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції з нагоди 10-річчя вступу в дію Кримінального процесуального кодексу України, м. Львів, 18 листопада 2022 р. Львів : Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2022. С. 38–52.
2. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення механізмів забезпечення завдань кримінального провадження : Закон України № 1950-VIII від 16.03.2017. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 17. Ст. 204.
3. Щиголь О. Нова концепція процесуального становища потерпілого та його представників у кримінальному провадженні з урахуванням засади процесуального віктимцентризму. *Юридичний вісник*. 2021. № 2. С.177–185.
4. Присяжнюк Т. І. Потерпілий від злочину: проблеми правового захисту. К. : Центр учбових програм, 2007. 239 с.
5. Сіроткіна М. В. Теорія і практика реалізації права на компроміс у кримінальному процесі України : дис. ... д-ра юрид. наук : спеціальність 12.00.09. К. : НАВС, 2021. 497 с.
6. Гловюк І. В. Укладення угоди про визнання винуватості: окремі питання у контексті оновлення законодавства. *Теорія і практика протидії злочинності у сучасних умовах* : Міжнар. наук.-практ. конф., м. Львів, 10 листопада 2017р. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2017. С. 40–42.
7. Максим Глоба. Згода потерпілого як складник передумови укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні. *КЕЛМ (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2020. № 4(32). С.103–108.

8. Резолюція ПАРС № 2245 (2018) «Укладання угод у кримінальному провадженні: необхідність мінімальних стандартів для системи відмови від судового розгляду». URL: <http://www.echr.com.ua/document/rezolyuciya-parye-2245-2018>

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-72>

ПРО ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ РОЗКРАДАНЬ МАЙНА ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Чуйко Є. В.

ORCID ID: 0000-0001-9791-8309

*ад'юнкт Донецького державного університету внутрішніх справ
м. Кропивницький, Україна*

В умовах воєнного стану одним із найважливіших завдань правоохоронних органів, є протидія розкраданням бюджетних коштів. Це стосується, зокрема такої сфери як реалізація державних соціальних програм щодо пенсійного забезпечення, соціальної допомоги найбільш вразливим категоріям населення, матеріальної допомоги сім'ям з дітьми, компенсацій втраченого в результаті бойових дій майна тощо. Відповідно до ст. 3 Закону України «Про державні цільові програми» № 1621-IV від 18 березня 2004 р. (з наступними змінами) соціальні програми передбачають розв'язання проблем підвищення рівня та якості життя, проблем безробіття, посилення соціального захисту населення, поліпшення умов праці, розвиток охорони здоров'я та освіти [1]. Цю функцію виконують відповідні державні цільові фонди, в розпорядження яких виділяються значні кошти з бюджету, в т.ч. з використання фінансової допомоги держав-партнерів України у протидії збройній агресії з боку РФ. Війна показала наскільки це важко реалізувати в умовах масової евакуації, особливо людей, які не можуть самостійно покинути своє помешкання або піклуватися про себе чи своїх дітей і фактично залежить від сторонньої допомоги [2]. Складність документообігу при здійсненні виплат уразливим категоріям населення в умовах воєнного стану створює сприятливі умови для заволодіння бюджетними коштами недобросовісними службовими особами шляхом зловживання своїм становищем (ч. 2 ст. 191 КК України).

Потрібно зазначити, що передбачене ч. 2 ст. 191 КК України заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем, які вчиняються у сфері виконання державних соціальних програм, є для розслідування досить специфічними злочинами. Це обумовлено низкою обставин їх вчинення, які підлягають доказуванню. Зокрема, це стосується особливостей порядку функціонування відповідних державних цільових фондів, через які надається фінансова допомога, та її документального оформлення. Видається важливим враховувати й останні зміни в редакції ст. 191 КК України, пов'язані з введенням в Україні воєнного стану у зв'язку з широкомасштабною агресією з боку Росії. Йдеться, зокрема про те, що усталену систему типових кваліфікуючих та особливо кваліфікуючих ознак було доповнено новою особливо кваліфікуючою ознакою – діяння, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану згідно до Закону України від 03.03.2022 № 2117 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» [3]. Цей законодавчий крок пояснюється тим, що в умовах широкомасштабної збройної агресії з боку РФ та запровадження в Україні військового стану особливого значення набуває кримінально-правовий захист права власності і, зокрема використання бюджетних коштів для реалізації державних соціальних програм щодо надання допомоги тимчасово переміщеним особам та незахищеним верствам населення.

Згідно оновленої редакції ч. 4 ст. 191 КК України привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем в умовах воєнного або надзвичайного стану є тяжким злочином незалежно від розміру заподіяної шкоди (карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років). Це важливо враховувати не тільки для правильної кримінально-правової кваліфікації діяння службової особи, але й істотно впливає на можливості проведення окремих слідчих (розшукових) дій. Зокрема, це стосується можливості проведення після відкриття кримінального провадження негласних слідчих (розшукових) дій, передбачених статтями 258–272 КПК України.

Аналіз матеріалів кримінальних проваджень, викладених у вирах в Єдиному реєстрі судових рішень, а також інформації, одержаної в результаті опитувань працівників правоохоронних органів, дає підстави для виділення наступних типових випадків виявлення ознак вказаної категорії злочинів і складання первинних документів про них: виявлення ознак злочинів оперативними підрозділами в результаті моніторингу діяльності державного цільового фонду з використанням оперативно-

розшукових методів; виявлення ознак злочинів в результаті перевірки діяльності державного цільового фонду державним органом фінансового контролю.

Щодо виявлення оперативними підрозділами ознак розкрадань коштів в результаті моніторингу діяльності державного цільового фонду з використанням оперативно-розшукових методів потрібно зазначити, що за останні роки суттєво змінилися підходи до організації боротьби з фінансовими злочинами. В 2019 р. в системі МВС України було ліквідовано Державну службу боротьби з економічними злочинами (ДСБЕЗ) і тільки в 2021 р. створено спеціальний орган – Бюро економічної безпеки України (надалі Бюро). Відповідно до Закону України «Про Бюро економічної безпеки України» № 1150-IX, який Верховна Рада України ухвалила 28 січня 2021 року (набрав чинності 25 березня 2021 року) [4] це центральний орган виконавчої влади, на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави. Він уповноважений здійснювати оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Бюро економічної безпеки України. Свої функції Бюро здійснює через діяльність своїх детективів, які наділені правом в межах компетенції, визначеної Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» та Кримінальним процесуальним кодексом України, здійснювати оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Бюро економічної безпеки України.

Згідно п. 3 ч. 3 ст. 216 КПК України кримінальні правопорушення, передбачені ст. 191 КК України, віднесені до підслідності детективів Бюро економічної безпеки України, за умови що розмір предмета такого кримінального правопорушення або завданої ним шкоди становить від п'ятисот до двох тисяч розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на час вчинення кримінального правопорушення, та його вчинено службовою особою державного органу, органу місцевого самоврядування, суб'єкта господарювання, у статутному капіталі якого частка державної або комунальної власності перевищує 50 відсотків, та досудове розслідування такого кримінального правопорушення не віднесено до підслідності Державного бюро розслідувань чи Національного антикорупційного бюро України. У всякому разі Бюро економічної безпеки України уповноважено на здійснення оперативно-розшукової діяльності щодо виконання державних соціальних програм, на які виділяються багатомільярдні суми бюджетних коштів. Ця діяльність спрямована на протидію кримінальним правопорушенням, що

посягають на бюджетні кошти спрямовані для надання допомоги збіднілим та неспроможним верствам населення в результаті агресії РФ. Очевидно, що об'єми таких коштів будуть нарощуватися, оскільки кількість знедолених людей постійно зростає. Передбачається, що у формуванні таких цільових фондів значну роль буде відігравати фінансова допомога з боку країн – партнерів України у протидії російській агресії, що виводить завдання забезпечення ефективності використання цих коштів на міжнародний рівень.

Література:

1. Про державні цільові програми: Закон України № 1621-IV від 18.03.2004. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2004, № 25, ст. 352. (з наступними змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15> (дата звернення 01.02.2023).
2. Ломоносова Наталя, Бабич Катерина. Соціальний захист і війна в Україні (24 лютого – 30 квітня 2022). URL: <https://cedos.org.ua/researches/> (дата звернення 02.02.2023).
3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство: Закон України від 03.03.2022 № 2117. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2117-20> (дата звернення 02.02.2023).
4. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28.01.2021 № 1150-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1150-20> (дата звернення 03.02.2023).

НАПРЯМ 10. СУДОУСТРІЙ, ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-73>

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУДОЧИНСТВІ: ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ТА УКРАЇНИ

Кармаза О. О.

*доктор юридичних наук, професор,
професор Інституту післядипломної освіти
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Ключовою тенденцією сучасних суспільних відносин є застосування цифрових та інноваційних технологій (діджиталізація) у різних сферах життєдіяльності людини і громадянина. Штучний інтелект (далі – ШІ) – це не альтернатива, а реальна необхідність, яка удосконалюється та розвивається. Україна – один із провідних постачальників технологій ШІ у світі [1]. Разом з тим, право України не таке динамічне, щоб встигати за розвитком ШІ.

Застосування ШІ у судочинстві, його вплив на права людини, інші проблеми, які виникають щодо його застосування в Україні, є предметом українських дослідників [2, 3].

Разом з тим, законодавство України, майже, не регулює, але й не обмежує застосування ШІ у різних сферах життя людини. З одного боку, це дає свободу дій, але з іншого – може мати негативні наслідки. Системний аналіз положень Конституції України, наприклад, Цивільного процесуального кодексу України та інших норм законодавства у сфері судочинства доводить, що застосування ШІ в судочинстві України повинно відбуватися в межах, в спосіб та в порядку, визначеному законом. Те, що це питання часу, доводять норми Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні [4], якими пропонується розглянути питання про винесення судових рішень у справах незначної складності на основі результатів аналізу, здійсненого з використанням технологій ШІ, стану дотримання законодавства та судової практики. Разом з тим, зміст поняття "штучний інтелект" в Україні офіційно не розкрито, не визначено види (форми) ШІ,

принципи його використання, межі, умови та порядок застосування тощо.

Загально відомо, що суддя з Колумбії (США) вже використав ChatGPT в одній із справ й ухвалив рішення з урахуванням відповіді ШІ [5]. З лютого 2023 року в Україні став доступним сервіс ШІ ChatGPT. На сьогодні його застосування проходить апробацію. Ми підтримуємо ідею щодо того, що застосування ШІ у судочинстві має ґрунтуватися на дотриманні єдиних принципів та правил використання ШІ у світі.

Нагадаємо, що у грудні 2018 р. Європейська комісія з питань ефективності правосуддя прийняла Етичну хартію про використання штучного інтелекту в судових системах та їх середовищі (далі – Хартія), в якій, зокрема, вказується на те, що застосування ШІ у сфері правосуддя сприятиме підвищенню ефективності та якості судочинства, але повинно здійснюватися відповідально, з дотриманням основних прав, гарантованих Європейською конвенцією про права людини та Конвенцією Ради Європи про захист персональних даних. В грудні 2021 року Європейська комісія переглянула дорожню карту для забезпечення належного виконання Хартії, в якій, зокрема, запропонувала здійснювати навчання та підвищувати обізнаність громадськості (суддів, прокурорів, адвокатів тощо) щодо застосування ШІ [6].

Стаття 129 Конституції України закріплює перелік основних засад судочинства, але й передбачає, що «законом можуть бути визначені також інші засади судочинства». Тобто перелік основних засад судочинства, закріплених в Конституції України, не є вичерпним, оскільки, наприклад, принцип доступу до правосуддя, принцип незалежності суду, принцип ефективного цивільного процесу тощо містяться в Цивільному процесуальному кодексі України. У зв'язку з цим звернемо увагу й на положення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні, де йдеться про необхідність розроблення та запровадження в правосудді України принципів ШІ, які б відповідали напрямкам розвитку ШІ, розробленим Європейською комісією з питань ефективності правосуддя, та яка прийняла Хартію.

При напрацюванні на науковому рівні та закріпленні на законодавчому рівні переліку принципів ШІ, які застосовуватимуться в правосудді України, на нашу думку, слід брати до уваги те, що тема ШІ є мало дослідженою та дискусійною. Вважаємо, що при застосуванні різних видів ШІ вимагається дотримання норм Конституції України та законів України, з метою, зокрема, не заподіяти шкоди людині та людству тощо. Крім того, доцільно взяти за основу акти Ради Європи, акти іноземних країн у сфері застосування ШІ в суді та через призму

норм Конституції та законів України у сфері судочинства розробити і затвердити принципи використання ШІ в правосудді України.

Принагідно зазначимо, що в Рекомендаціях CM / Rec (2020) 1 щодо впливу алгоритмічних систем на права людини, прийнятих Комітетом міністрів Ради Європи 8 квітня 2020 року, звертається увага на те, що при розробці та запровадженні алгоритмічних систем слід дотримуватися норм та принципів, викладених в Європейській конвенції з прав людини, які є універсальними, неподільними, взаємозалежними та взаємопов'язаними, щоб посилити позитивний ефект та запобігти або мінімізувати можливі несприятливі наслідки. Тобто, дотримуватися принципу верховенства права, принципу законності, принципу прозорості, принципу передбачуваності тощо при запровадженні ШІ у правосудді України.

Хартія виділяє такі принципи ШІ в судочинстві: 1) принцип поваги до основних прав, який, зокрема, полягає у впровадженні ШІ у межах, спосіб та в порядку щоб не порушити основні права людини, гарантовані на міжнародну та національному рівнях; 2) принцип недискримінації, зміст якого, зокрема, розкривається через запобігання розвитку або посиленню будь-якої дискримінації між людьми або групами осіб; 3) принцип якості та безпеки, зокрема, полягає у тому, щоб судові рішення та дані, які в них використані, були захищені та перебували в безпечному технологічному середовищі; 4) принцип прозорості, неупередженості та справедливості – це принципи, зокрема, про те, щоб при використанні штучного інтелекту забезпечити відсутність людського фактору (запобігти втручанням людини); 5) принцип «під контролем користувача» гарантує належний рівень автономності, поінформованості користувачів тощо.

Крім того, тема принципів ШІ також висвітлена в Рекомендаціях Комісії з питань цивільно-правових норм з робототехніки (2015/2103 (INL)), в яких наголошується на дотриманні: принципу прозорості, на підставі якого повинна бути можливість обґрунтувати будь-яке рішення, прийняте за допомогою ШІ та яке може суттєво вплинути на життя людини; принципу існування «чорної скриньки», яка фіксує дані про кожну транзакцію, здійснену електронною машиною, включаючи логіку, яка сприяла прийняттю її рішень; принципів доброзичливості, автономії, справедливості, відповідальності, рівності, недискримінація, захисту даних про приватне та сімейне життя особи тощо. Рада Європи також рекомендує при використанні ШІ застосовувати: принцип корисності для громадян, принцип транспарентності (громадяни повинні бути проінформовані про результати діяльності ШІ та мати право

оскаржити їх), принцип стабільності та надійності використання ШІ, принцип прогнозованість потенційних ризиків тощо.

На нашу думку, рекомендації Ради Європи щодо застосування принципів ШІ у правосудді можуть бути покладені в основу окремого закону про використання в сфері правосуддя ШІ чи закону про внесення змін до чинного законодавства у сфері правосуддя в Україні. Разом з тим, зазначені вище принципи повинні постійно аналізуватися з метою вдосконалення практики їх застосування на місцях, а у випадку наявності прогалин – удосконалюватися та адаптуватися до розвитку сучасних комп'ютерних технологій. На сьогодні для України є нагальним завданням покращити якість правосуддя, зокрема, шляхом зменшення тривалості розгляду справи у суді, модернізувати електронне судочинство, підтримувати використанням новітніх електронних (комп'ютерних) технологій для досягнення передбачуваної справедливості у судовому процесі тощо.

Висновок. Штучний інтелект – майбутнє судового процесу, він змінить філософію та правову природу здійснення судочинства, дозволить адаптувати юридичні процеси під розвиток суспільних відносин, які існують на час його запровадження, але з дотриманням моральних та процесуальних норм щодо застосування різних проявів ШІ в юридичному процесі. Разом з тим, людина має контролювати використання ШІ у судочинстві, нести відповідальність.

Література:

1. Кушерець Д., Хмара М. Вплив штучного інтелекту на розвиток міжнародного освітнього середовища. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Міжнародні відносини*. 2020. № 2(52). С. 47–56.

2. Наприклад, Кармаза О. О. Правова природа штучного інтелекту та цифрових технологій у цивілістичному процесі України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Випуск 4. С. 24–30.

3. Наприклад, Кармаза О. О., Федоренко Т. В. Принципи штучного інтелекту в правосудді України. *Право і суспільство*. № 2. 2021. С. 18–25.

4. Розпорядження Кабінету Міністрів України. Про схвалення концепції розвитку штучного інтелекту в Україні. 2 грудня 2020 р. № 1556-р. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text>

5. Американський суддя використав штучний інтелект для винесення вироку. URL: <https://noworries.news/amerykanskyj-suddya-vykorystav-shtuchnyj-intelekt-dlya-vynesennya-vyroku/#>

6. Рада Європи та штучний інтелект. URL: <https://www.coe.int/en/web/artificial-intelligence/home>

НАПРЯМ 11. МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-74>

КОСМІЧНІ РЕСУРСИ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Григоров О. М.

доктор юридичних наук, доцент,

професор кафедри міжнародного права

Науково-навчального інституту міжнародних відносин

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

м. Київ, Україна

У кінці ХХ – на початку ХХІ ст. зростання темпів комерціалізації космічної діяльності загострило проблему дослідження та використання космічних ресурсів. Хоча ні Договір про принципи діяльності держав з дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць і інші небесні тіла 1967 р. (далі – Договір про космос), ні інші джерела міжнародного космічного права не містять визначення поняття «космічний ресурс», низка дослідників міжнародного космічного права висувають свої пропозиції щодо визначення цього терміну. Так, А. Абашидзе та І. Черних розділяють космічні ресурси на матеріальні і просторові. До першої групи (матеріальних ресурсів) відносять небесні тіла (планети), астероїди, комети, метеорити, а до другої групи (просторових ресурсів) – орбітально-частотний ресурс, ГСО та інші види орбіт, точка Лангража, окремі ділянки небесних тіл, яким притаманні унікальні властивості і характеристики [1, 39].

На думку О.О. Нігреєвої космічні ресурси слід розділяти на дві категорії: а) планетарну, наприклад, ресурси Місяця, як то гелій, рідкоземельні метали та вода; б) астероїдну [2, с. 24]. Як підтвердження такої класифікації космічних ресурсів можна розглядати активізацію комерційного дослідження астероїдної групи. Так, апарат «Hayabusa-2», запущений Японією у 2014 р., досяг астероїду Рюгу у 2018 р. і у 2020 р. доставив на Землю 100 мг ґрунту з поверхні астероїду. В рамках американської експедиції «OSIRIS-Rex» з вивчення астероїду Бонну у 2023 р. очікується доставка на Землю зразків масою 60 г.

Досліджуючи тематику міжнародно-правових аспектів природоресурсної діяльності у космічному просторі, С.Д. Білоцький аналізує норми, що містяться у Договорі про космос і є, на його думку,

міжнародно-правовим підґрунтям такої діяльності, зокрема, ст. IV (Місяць та інші небесні тіла використовуються всіма державами-учасниками Договору виключно в мирних цілях... Не забороняється також використання будь-якого обладнання або засобів, необхідних для мирного дослідження Місяця та інших небесних тіл.), ст. II (Космічний простір, включаючи Місяць та інші небесні тіла, не підлягає національному присвоєнню.), ст. I (Дослідження і використання космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, здійснюються на благо і в інтересах всіх країн...), ст. IX (...Держави-учасниці Договору повинні проводити всю свою діяльність у космічному просторі, включаючи Місяць та інші небесні тіла, з належним урахуванням відповідних інтересів усіх інших держав-учасниць Договору. Держави-учасниці Договору проводять вивчення і дослідження космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла, таким чином, щоб уникати їх шкідливого забруднення, а також несприятливих змін земного середовища внаслідок доставки позаземної речовини, і з цією метою, у разі необхідності, вживають відповідних заходів(...)), а також зазначає, що забороненим є створення певних «виключних місць розробок» та «реалізація «суверенних прав» для певних держав, що впливає зв змісту норми ст.1 Договору щодо «вільного доступу в усі райони небесних тіл» для всіх держав [3, с. 118–119].

У подальшому Угода про діяльність держав на Місяці та інших небесних тілах 1979 р. (далі – Угода про Місяць) додатково урегулювала деякі правові аспекти, пов'язані з дослідженням і використанням природних ресурсів Місяця і його надр: 1) Дослідження і використання Місяця є надбанням всього людства і здійснюється на благо і в інтересах всіх країн, незалежно від ступеня їх економічного або наукового розвитку. При цьому належна увага приділяється інтересам теперішніх і майбутніх поколінь, а також необхідності сприяти підвищенню рівня життя і поліпшенню умов економічного і соціального прогресу і розвитку згідно з Статутом Організації Об'єднаних Націй (п. 1 ст. 4); 2) При проведенні наукових досліджень згідно з положеннями цієї Угоди держави-учасниці мають право збирати на Місяці зразки мінеральних та інших речовин і вивозити їх з Місяця. Такі зразки залишаються в розпорядженні тих держав-учасниць, котрі забезпечили їх збирання, і можуть використовуватись ними для наукових цілей. Держави-учасниці беруть до уваги бажаність надавання частини таких зразків у розпорядження інших заінтересованих держав-учасниць і міжнародної наукової спільноти для проведення наукових досліджень. При проведенні наукових досліджень держави-учасниці можуть також використовувати

мінеральні та інші речовини Місяця для підтримання життєдіяльності своїх експедицій у необхідних для цієї мети кількостях. (п. 2 ст. 6); 3) Держави-учасниці запобігають порушенню сформованої рівноваги середовища Місяця внаслідок внесення несприятливих змін у це середовище, його шкідливому забрудненню, в також максимально можливою мірою заздалегідь інформують Генерального секретаря Організації Об'єднаних Націй про всі випадки розміщення ними радіоактивних матеріалів на Місяці і про цілі такого розміщення. (п. 1, 2, с. 7); 4) Місяць і його природні ресурси є спільним спадком людства. Поверхня або надра Місяця, а також ділянки його поверхні або надр або природні ресурси там, де вони знаходяться, не можуть бути власністю якоїсь держави, міжнародної міжурядової або неурядової організації, національної організації або неурядової установи або будь-якої фізичної особи. Розміщення на поверхні Місяця або в його надрах персоналу, космічних апаратів, обладнання, установок, станцій і споруд, включаючи конструкції, нерозривно пов'язані з його поверхнею або надрами, не створює права власності на поверхню або надра Місяця або їх ділянки. (п. 1, 3. ст. 11).

Дуже важливими були положення п. 7 ст. 11, які передбачали створення міжнародного режиму дослідження і використання природних ресурсів Місяця, який передбачав такі умови: а) упорядковане і безпечне опанування природних ресурсів Місяця; б) раціональне регулювання цих ресурсів; с) розширення можливостей у справі використання цих ресурсів; і d) справедливий розподіл між усіма державами-учасницями благ, одержуваних від цих ресурсів, з особливим урахуванням інтересів і потреб країн, що розвиваються, а також зусиль тих країн, які прямо або непрямо зробили свій внесок у дослідження Місяця.

Таким чином, можна зробити наступні висновки. Міжнародно-правовий режим майбутньої експлуатації природних ресурсів космічного простору, Місяця та інших небесних тіл так і не був чітко сформований в перші десятиліття активізації космічної діяльності. У наступні роки, на жаль, не були використані можливості, закладені в спеціальних посиланнях ст. 18 Угоди про Місяць, які передбачали можливість перегляду і внесення змін до Угоди на вимогу однієї третини держав-учасниць по завершенню десятирічного періоду після набуття угодою чинності (Дата набуття чинності Угодою про Місяць – 11.07.1984 р.). Крім того абсолютна більшість держав-членів ООН, включаючи провідні «космічні» держави не стали учасниками Угоди. На 01.01.2022 р. учасниками Угоди про Місяць є 18 держав і 4 держави є її підписантами. Усі ці факти призвели до активізації дій деяких держав світу, як то США, Люксембург, Саудівська Аравія, у напрямку розробки

і прийняття спеціальних законодавчих актів щодо регламентації діяльності використання природних ресурсів Місяця і інших небесних тіл [4, с. 494].

Такі кроки спрямовані на ревізію чинного на сьогодні міжнародно-правового режиму космічного простору і потребують скоординованих дій світової спільноти. Тому доцільною видається позиція вітчизняних дослідників, які наголошують на наступному: «Для створення сприятливого правового середовища у сфері використання космічних ресурсів необхідно встановити чіткі правила щодо: юрисдикції та контролю космічних ресурсів; видобутку та експлуатації ресурсів космічних тіл; умов використання технологій, обладнання та пристроїв під час видобування та експлуатації природних ресурсів космічних тіл; допуску, обмеження та заборони використання ресурсів космічних тіл; громадської безпеки та охорони навколишнього середовища та відповідальності за порушення законодавства під час видобування та використання космічних ресурсів. Міжнародне визнання законності використання космічних ресурсів може забезпечити підтримку національного законодавства щодо використання космічних ресурсів» [5, с. 233].

Література:

1. Абашидзе А. Х., Черных И. А. Космические ресурсы в фокусе повышенного внимания человечества. *Обозреватель – Observer*. 11/2020. С. 37–50.
2. Нігреєва О. О. Міжнародно-правовий режим космічного простору: міжнародне *res communis* та *tech passis*. *Космічна наука і технологія*. 2022. Т. 28. № 1. С. 23–42.
3. Білоцький С. Д. Міжнародно-правове регулювання діяльності щодо природних ресурсів у космічному просторі та небесних тілах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2021. № 54. Том 1. С. 118–123.
4. Гурова А. М. Законодавче закріплення видобування та привласнення ресурсів космосу: перспектива чи авантюра. *Правова держава*. Випуск 28. 2017. С. 493–501.
5. Настюк В. Я., Костенко І. В., Белевцева В. В. Правовий режим видобутку та використання космічних ресурсів. *Вісник національної академії правових наук України*. Том 29. № 2. 2022. С. 216–237. С. 233.

РОЛЬ УНІВЕРСАЛЬНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ В СТАНОВЛЕННІ ГАРАНТІЙ ПРАВ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Громовенко К. В.

*доктор юридичних наук,
професор кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Міжнародного гуманітарного університету
м. Одеса, Україна*

Міжнародно-правові гарантії прав та свобод військовослужбовців – це сукупність встановлених міжнародними договорами спеціальних правових способів і засобів, які забезпечують утвердження, усунення можливих перешкод, реалізацію, охорону, захист, відновлення прав та свобод особам, які проходять військову службу.

Чільне місце в становленні та забезпеченні гарантій прав та свобод військовополонених посідає ООН. Місія та діяльність ООН визначаються цілями та принципами, викладеними в Статуті ООН. Основний зміст міжнародних нормативно-правових гарантій прав та військовослужбовців знайшов своє відображення в Статуті ООН: «... знову затвердити віру в основні права людини, у гідність і цінність людської особистості, у рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй» [1, с. 318].

Отже, ООН є універсальною міжнародною організацією, яка гарантує стабільність міжнародної безпеки та сприяє створенню сприятливих передумов для забезпечення прав та свобод людини і їх гарантій, у тому числі осіб, які проходять військову службу та займає провідне місце в гарантуванні прав військовополонених.

Обов'язок щодо гарантування прав військовослужбовців на кожну державу покладає і Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року, яка разом із Міжнародним пактом про громадянські та політичні права та Міжнародним пактом про економічні, соціальні та культурні права, прийнятими Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1966 року, утворюють Міжнародний білль про права людини [2, с. 26].

У Біллі про права людини не згадується міжнародне гуманітарне право. Однак, безсумнівно, що поняття Білль «прав людини та основних свобод для всіх» також включає те, що сама Організація Об'єднаних Націй називає «правами людини у збройних конфліктах» [3]. Гуманітарне право та право прав людини не є повністю окремими галузями права, а взаємообумовлені та взаємопов'язані. Як право прав

людини, так і міжнародне гуманітарне право встановлюють межі насильства проти людського життя та гідності. Хоча стандарти прав людини застосовуються за будь-яких обставин, гуманітарне право – це звід законів, розроблених спеціально для збройних конфліктів.

На практиці різні органи ООН регулярно займаються питаннями, що стосуються до міжнародного гуманітарного права. Яскравим прикладом діяльності ООН у сфері МГП є Резолюція XXIII Міжнародної конференції з прав людини (Тегеран, 1968), яка стала Резолюцією 2444 ((XXIII) Генеральної Асамблеї) від 19 грудня 1968 року. Під заголовком «Повага прав людини у збройних конфліктах», ця резолюція кодифікувала основні гуманітарні принципи, застосовні в усіх формах збройних конфліктів, і водночас дала вирішальний поштовх процесу, який в кінцевому підсумку призвів до ухвалення в 1977 році двох додаткових протоколів до Женевських конвенцій. Також є різні резолюції Генеральної Асамблеї ООН із закликом до держав стати учасниками Протоколів 1977 року. У своїй промові на Міжнародній конференції із захисту жертв війни (Женева, 1993 р.) Генеральний секретар ООН підкреслив роль Організації у підвищенні ефективності міжнародного гуманітарного права.

Отже, різні органи ООН внесли свій внесок у гуманітарну політику різними способами: заяви про застосовність міжнародного гуманітарного права до конкретних конфліктів; загальні звернення, адресовані воюючим сторонам із проханням виконувати свої зобов'язання за міжнародним гуманітарним правом; посилення на міжнародне гуманітарне право в резолюціях Ради Безпеки про економічні санкції; встановлення фактів у справах про ймовірні порушення міжнародного гуманітарного права; заяви у разі конкретних порушень міжнародного гуманітарного права; звертається до третіх держав з проханням діяти, щоб змусити воюючу сторону дотримуватися своїх зобов'язань за гуманітарним правом.

Література:

1. Баймуратов М. О. Міжнародне публічне право. Харків : Одиссей, 2008. 704 с.
2. Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : монографія. Київ : Алерта кнт центр навчальної літератури, 2008. 472 с.
3. Respect for human rights in armed conflicts: UN General Assembly Resolution 2444 (XXIII) of 19 December 1968. URL: <http://www.worldlii.org/int/other/UNGA/1968/58.pdf> (дата звернення: 25.01.2023).

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРОФЕСІЙНИХ СПІЛОК ЯК СУБ'ЄКТІВ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Гуміров О. І.

*аспірант кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства*

*Міжнародного гуманітарного університету
м. Одеса, Україна*

Важливим напрямом внутрішньої та зовнішньої політики України на сучасному етапі є забезпечення інтеграції нашої держави в європейський політичний, економічний та правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі. Вагомого значення у зв'язку з цим набуває поступальне та систематичне впровадження у вітчизняну правотворчу і правозастосувальну практику стандартів Європейської соціальної моделі як суми колективних цінностей сучасного соціального суспільства, базове місце серед яких займають колективні трудові права [2, с. 4]. Проблема реалізації цих прав й необхідність забезпечення ефективного узгодження інтересів та попередження конфліктів між їхніми носіями суттєво посилює значущість наукового дослідження правового статусу професійних спілок як суб'єктів міжнародного права.

Дослідженню різних аспектів правового регулювання діяльності профспілок приділяли увагу багато вітчизняних та зарубіжних науковців, а саме: О. С. Арсентьева, В. П. Бардовський, Н. Б. Болотіна, О. С. Борисов, І. Л. Бородіна, Дж. Віссер, Р. Гамбрелл-Маккормік, Н. П. Гаєва, З. Гуга, М. М. Грекова, В. Л. Костюк, І. Я. Кісельов, Л. І. Лазор, В. В. Лазор, Р. З. Лівшиць, В. Мюллер-Йенч, В. Ю. Нікофоров, Ю. П. Орловський, С. М. Прилипко, О. А. Процевський, Н. А. Плахотіна, Т. Рістескі, М. М. Сунарчіню, Г. І. Чанишева, А. Чавлескі, Д. Чеккі, О. М. Ярошенко та інші. Разом з тим, багато питань щодо регулювання профспілкової діяльності ще залишаються дискусійними, зокрема і міжнародно-правовий статус профспілок.

Метою дослідження є аналіз ролі і значення профспілок як суб'єктів міжнародного права та визначити їх місце у соціально-партнерських відносинах.

Відповідно до положень класичної теорії міжнародного права до основних суб'єктів міжнародного права відносяться держави та міжнародні організації. Останні в свою чергу поділяються за сферою дії на універсальні, регіональні та неурядові.

Універсальні міжнародні організації охоплюють загальні питання і сферу діяльності держави (наприклад, ООН та її спеціалізовані організації – МОП, ВОЗ, ЮНЕСКО та ін.), регіональні діють лише в межах певного політико-географічного регіону, до них відносяться Рада Європи, Європейський Союз, Організація Американських держав, Африканський Союз, Асоціація Країн Південно-східної Азії, СНД, ОБСЄ та інші. Неурядові міжнародні організації створюються на основі угод, укладених поза урядовими угодами, сторонами яких є громадські організації та асоціації із різних країн [3, с. 5-17].

В сучасній юридичній літературі прослідковується неоднозначне відношення до статусу неурядових організацій. Ряд вчених та спеціалістів, зокрема, Ф. Бланшар виходять з того, що вони є повноправними суб'єктами міжнародних відносин, на яких розповсюджуються всі елементи міжнародної правосуб'єктності [1, с. 78]. Інші відносять міжнародні неурядові організації до спеціальних суб'єктів, оскільки вони не можуть за своїм статусом бути прирівняні до держав або універсальних і регіональних міжнародних організацій. Вагомим аргументом на користь даної точки зору виступає той факт, що неурядові організації не можуть нести в повній мірі міжнародно-правову відповідальність за свою діяльність.

Однак профспілки як громадські організації входять в систему, як неурядових організацій, так і міжнародних універсальних організацій (наприклад, Міжнародна організація праці), що відокремлює їх від решти громадських організацій та асоціацій, об'єднаних в рамках міжнародних неурядових організацій.

В залежності від географічного положення діяльність міжнародних профспілкових організацій можна поділити на універсальні, регіональні та трансграничні. До перших відносять такі міжнародні профспілкові організації як Міжнародна конфедерація профспілок, Всесвітня федерація профспілок, Глобальні профспілкові федерації.

Провідну роль серед міжнародних профспілкових організацій відіграє Міжнародна конфедерація профспілок, основне завдання якої полягає в забезпеченні та захисті прав працівників в рамках міжнародної співпраці, а також реалізація її в системі міжнародних урядових організацій.

Міжнародна конфедерація профспілок формує ключові напрями розвитку системи захисту прав працівників в рамках міжнародного політичного процесу, який здійснюється при координації діяльності національних учасників асоціації. Ключові завдання організації полягають в наступному:

1) реалізація захисту прав і інтересів працівників всього світу, в частині справедливої винагороди за працю в умовах гідності та безпеки;

2) сприяння дотриманню основних трудових прав працівників;

3) боротьба з порушенням права на: об'єднання, на страйк, на колективні переговори, що здійснюються як на національному, так і на міжнародному рівні, а також забезпечення міжнародної профспілкової солідарності;

4) проведення заходів для реалізації права на свободу праці і права на соціальне забезпечення;

5) сприяння усуненню дискримінації за ознаками статі, релігії, національності, віку, політичних переконань [4].

Не менш вагома діяльність Всесвітньої федерації профспілок, в Статуті якої закріплено, що вона є демократичною міжнародною профспілковою організацією, створеною для боротьби за трудові права працівників в різних країнах світу. Її мета полягає в усуненні всіх форм експлуатації працівників, забезпечення гідних умов праці та соціального забезпечення працівників та членів їх родин, реалізація права на працю, відпочинок, освіту, забезпечення охорони праці та захист від безробіття.

Окрім цього, на відміну від Міжнародної конфедерації профспілок, цілі Всесвітньої федерації профспілок передбачають участь останньої в політичному процесі, оскільки передбачають досягнення соціальної справедливості, зниження військових блокових об'єднань та ядерного роззброєння. Досягнення цих амбітних глобальних цілей стає можливим завдяки протестному руху профспілок.

Серед міжнародних регіональних профспілкових організацій можна виділити два типи: до перших відносяться континентальні представництва світових профспілок або на рівні країн (наприклад, Профспілкова конфедерація американців, Загальноєвропейська регіональна рада та ін.), а до другого типу міжнародних регіональних профспілкових організацій можна віднести незалежні регіональні профспілкові організації (наприклад, Європейська конфедерація профспілок).

На європейському континенті найбільш масштабна профспілкова організація – Європейська конфедерація профспілок. Установчими документами даної організації передбачається, що основні цілі її діяльності полягають в наступному:

– підтримання та посилення розповсюдження політичних свобод та демократій;

– розповсюдження при регулюванні ринку праці підходів, заснованих на прояві поваги до прав людини у галузі трудових відносин, а також діяльності профспілок;

- попередження дискримінації по відношенню до окремих соціальних груп працівників;
- імплементація в національне законодавство держав-членів конфедерації положень, що дозволяють забезпечувати рівні можливості в трудових відносинах для всіх;
- сприяти розвитку професійної освіти;
- здійснювати пошук правових інструментів підвищення рівня життя працівників [5].

Аналіз цілей, закріплених в установчих документах Європейської конфедерації профспілок демонструє, що дана профспілкова організація у своїй діяльності охоплює цілий комплекс питань (наприклад, політичні, соціальні, трудові, освітні тощо), що відрізняє її не лише від решти регіональних профспілкових об'єднань, але й від універсальних.

Як бачимо, на міжнародній арені виділяється досить розгалужена система профспілкових організацій, які незважаючи на спільні цілі (захист та представництво інтересів працівників) суттєво відрізняються і доповнюють діяльність одна одної. Досвід міжнародних профспілкових організацій є цінним підґрунтям в питаннях формування державної політики зайнятості в умовах кризи, боротьби з бідністю, модернізації вітчизняного трудового законодавства, трудової міграції, системи пенсійного та соціального забезпечення, організації безперервної підготовки, а також перепідготовки кадрів. На сьогоднішній день існує нагальна потреба якісних змін в діяльності вітчизняних профспілок, їх розвиток як асоціацій громадянського суспільства, що здійснюють різновекторну діяльність спрямовану на захист трудових та соціально-економічних прав працівників. А врахування міжнародного досвіду діяльності профспілок сприятиме якісній правовій модернізації в економічній, соціальній та політичній сферах.

Література:

1. Бланшар Ф. МОТ: современность и перспективы. Женева, 2001. 278 с.
2. Бутинська Р.Я. Правовий статус учасників колективно-трудових правовідносин : монографія. Львів : Видавництво «Растр-7», 2020. 234 с.
3. Резолюция Экономического и социального Совета ООН от 12 сентября 1950 г. *Международное публичное право*. Сборник документов. Минск : Бек, 1998. 324 с.
4. www.icem.org/en/5-Mining-DGOPJP
5. www.imfmetal.org/mexico2011

ДО КОНЦЕПЦІЇ ПОНЯТТЯ МІЖНАРОДНА ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА

Пахомі С. К.

*здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
з міжнародного права*

*Міжнародного гуманітарного університету
м. Одеса, Україна*

Концепція міжнародної екологічної безпеки займає центральне місце в системі захисту навколишнього середовища та формуванні міжнародної екологічної політики. Міжнародне екологічне право формує точку зору на концепцію екологічної безпеки, а остання в свою чергу впливає на розвиток міжнародних екологічних відносин. Збройний конфлікт в Україні несе загрозу міжнародній екологічній безпеці, тому дослідження загальних засад, поняття міжнародної екологічної безпеки є цікавим та актуальним питанням сьогодення.

Екологічна безпека є загрозою для навколишнього середовища та впливає на її деградацію. Тут постає питання про те, що саме захищається і від якої загрози: існування, життя, ідеалів, переконань, територіальна цілісність і добробут від війни, революції, громадянських протистоянь і невійськових загроз [1, р. 444–445]. Що захищається та від якої загрози, звичайно, залежить від концепції безпеки, яка використовується в державі та формується у міжнародному праві.

Поняття екологічної безпеки є предметом суперечок. Це виникає внаслідок злиття двох потужних, але неоднозначних концепцій – навколишнього середовища та безпеки – та різноманітного спектру думок, які сприяють вивченню цих двох концепцій.

Безпека є достатньо неоднозначним та широким поняттям. Екологічна безпека – це термін безпеки, який виник у результаті розширення класичної, вузько визначеної концепції безпеки та дискусії щодо зміни навколишнього середовища. Проте чіткого та загальноприйнятого визначення екологічної безпеки майже не існує. Навпаки, спроби були, і все ще робляться, навіть сьогодні, щоб визначити що ж таке екологічна безпека. Одна з небагатьох спроб пояснити екологічну безпеку зроблена Т. Герріссеном в 1990 році. Він розумів, що екологічна безпека означає захист від екстремального забруднення та шкідливого впливу на навколишнє середовище: «Отже, існує стан екологічної незахищеності, якщо шкідливий вплив на

навколишнє середовище та/або тягар для навколишнього середовища, які кореняться в політичній системі, мають наслідки за межами кордонів цієї системи та спричиняє екологічні (...) ефекти на іншу політичну систему або в ній» [2].

Наведемо приклад деяких концепцій розуміння екологічної безпеки та міжнародної екологічної безпеки в національній доктрині. Як позначає Ю. А. Краснова «міжнародна екологічна безпека є міжнародно-правовою метою, спрямованою на відповідний результат спільної суспільної діяльності з охорони навколишнього середовища, до чого прагнуть суб'єкти міжнародної правотворчої та правореалізаційної діяльності. Міжнародна екологічна безпека нині виступає чимось не до кінця збагненим, але таким, до чого необхідно прагнути, особливо коли йдеться, по суті, про виживання людства» [3, с. 144].

Н. Р. Малишева позначає, що «екологічна безпека – це певний стан захищеності життєдіяльності, та вважаючи міжнародну екологічну безпеку станом міжнародних відносин, за якого забезпечується захищеність на глобальному та регіональному рівнях людини, умов її життєдіяльності, всіх елементів екосистеми Землі від шкідливих впливів чинників природного та антропогенного походження, для забезпечення сталого розвитку в інтересах нинішнього та майбутніх поколінь» [4, с. 524].

О. С. Заржицький в своїй монографії позначає: «Сьогодні екологічна безпека становить одну з фундаментальних складових національної безпеки України» [5, с. 55]. Далі в своїй праці підкреслює: «Під державною системою екологічної безпеки розуміють сукупність державних заходів (правових, економічних, технічних, гуманітарних і медичних), спрямованих на підтримання рівноваги між екосистемами та антропогенними й природними навантаженнями» [5, с. 57].

Отже, під міжнародною екологічною безпекою ми розуміємо такий стан та умови, при якому забезпечується захист від екстремального забруднення та шкідливого впливу на навколишнє середовище, захист природних ресурсів, збереження здоров'я і життєдіяльності людей.

Література:

1. Dyer H. Environmental security and international relations: the case for enclosure. *Review of International Studies*. 2001. № 27. P. 441–450.
2. Environmental security. URL: <https://warpp.info/en/m8/articles/m8-01> (дата звернення: 20.11.2022).
3. Краснова Ю. А. Особливості міжнародно-правового розвитку права екологічної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2017. Вип. 45. С. 143–147.

4. Малишева Н. Р. Міжнародне право екологічної безпеки: поняття, стан та особливості розвитку. *Проблеми права екологічної безпеки* : навч. посіб. / М. В. Краснова, Г. І. Балюк, А. Г. Бобкова та ін. ; під заг. ред. М. В. Красної та Р. С. Кіріна ; відп. ред. В. І. Андрейцев. Дніпро : НГУ, 2016. С. 523–527.

5. Заржицький О. С. Актуальні проблеми правового забезпечення екологічної політики України (теоретичні аспекти) : монографія. Дніпро : Національний гірничий університет, 2012. 200 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-78>

ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Серватюк Л. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри загальноправових дисциплін
Національної академії Служби безпеки України
м. Київ, Україна*

Міжнародні стандарти прав людини – це загальновизнані міжнародно-правові принципи і норми, які закріплюють мінімально необхідний зміст/обсяг прав людини, встановлюють обов'язки держав щодо їх забезпечення, охорони й захисту, визначають межі можливого й припустимого їх обмеження та передбачають відповідальність держав за їх порушення.

Правову основу «міжнародних стандартів прав людини» складають Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966), Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966), Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод з протоколами (1950), Європейський соціальний стандарт (1961), Заключний акт Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1975), Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав – учасниць Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (1989), Документ Копенгагенської наради – конференції з людського виміру НБСЄ (1990) та інші нормативно-правові акти універсального та регіонального характеру.

В умовах збройного конфлікту права людини знаходяться під загрозою порушення. Проте наявність збройного конфлікту не є підставою заперечення, скасування або порушення прав людини [1].

Єдиною обставиною для виправдання відступу держави від своїх міжнародних зобов'язань у сфері прав людини, тобто реалізації права держави на дерогацію є стан необхідності. *Стан необхідності* – це така надзвичайна ситуація, коли держава для захисту свого істотного інтересу, загроза якому є безпосередньою і неминучою, змушена вдатися до такого варіанту поведінки, що суперечить його міжнародному зобов'язанню по відношенню до іншої держави (інших держав) [2].

Аналіз міжнародно-правових норм з захисту прав людини та практики міжнародних судових органів дозволяє визначити, що *обмеження прав людини (дерогація)* – допустиме міжнародним правом або національним правом держав і є втручанням в права і свободи людини, які відповідають принципам законності, необхідності, доцільності і співрозмірності цілі, яка переслідується втручанням чи обмеженням, тобто:

- надзвичайна ситуація повинна бути реальною, прямою і неминучою;

- надзвичайна ситуація має бути таких масштабів, які стосуються нації чи суспільства в цілому, а не окремої її частини;

- загроза повинна стосуватися самого існування нації, тобто існує явна загроза фізичній цілісності населення, територіальній цілісності або нормальному функціонуванню органів державної влади;

- криза чи небезпека повинні мати виключний характер тобто, звичайні заходи або обмеження, які допускаються міжнародним договором чи внутрішньодержавним законодавством для підтримки громадської безпеки, здоров'ю і порядку, є явно недостатніми [3–6].

Дотримуючись певних матеріальних і процесуальних умов дерогації держава не вважається порушником своїх міжнародних зобов'язань у сфері прав людини. Ці дії відповідно до норм міжнародного права є допустимими, а неухильне їх дотримання обумовлює правомірність обмеження прав людини та введеного у державі воєнного (надзвичайного) стану.

Матеріальними умовами дерогації є виняткова загроза життю нації; пропорційність; недискримінація; неприпустимість відступу від певних основних прав людини; обмеженої тривалості введеного надзвичайного стану; повага до інших зобов'язань за міжнародними договорами та нормами міжнародного права.

Процесуальними умовами правомірності надзвичайного стану є офіційне оголошення воєнного (надзвичайного стану), повідомлення,

Генерального секретаря ООН або Генерального секретаря Ради Європи та забезпечення парламентського контролю у сфері прав людини.

У зв'язку з військовою агресією російської федерації проти України, 24 лютого 2022 року в Україні введено воєнний стан про що проінформовано в установленому порядку Генерального секретаря ООН та офіційних осіб іноземних держав, а також про обмеження прав і свобод людини і громадянина, межі цих відхилень і причини прийняття такого рішення.

На період дії правового режиму воєнного стану в Україні, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 – 34, 38, 39, 41 – 44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [7]. Такі обмеження є допустимими та не порушують «міжнародні стандарти прав людини».

На сьогодні Україна виконує свої міжнародно-правові зобов'язання у сфері забезпечення прав людини. Реагуючи на виклики, які виникли під час воєнного стану, Верховна Рада України вчасно вносить зміни до чинного законодавства з метою адаптації його до воєнного стану та вироблення діючих механізмів забезпечення й захисту прав людини в усіх сферах життєдіяльності суспільства.

В свою чергу, відповідно до положень міжнародного гуманітарного права російська федерація як країна-окупант має обов'язок дотримання прав цивільного населення. Відповідно до Конвенції про захист цивільного населення під час війни, особи, які перебувають у місцях несвободи, в умовах окупації мають право на гуманне ставлення, захист від насильства та залякування, на заходи безпеки, забезпечення їх базових потреб, захист від залучення їх до воєнних дій, захист від примусового переселення тощо. При цьому держава – окупант може здійснювати загальну або часткову евакуацію з певної території, і не повинна затримувати цивільних осіб на території, що є особливо небезпечною.

Збройна агресія російської федерації проти України спричинила серйозні й масові порушення прав людини, а також норм міжнародного гуманітарного права. Зокрема, моніторингові місії міжнародних організації постійно фіксують переконливі докази систематичних порушень основоположних прав людини російськими військовими, включаючи свавільні вбивства та насильницькі зникнення, порушення права на власність, включаючи масову руйнацію цивільної інфраструктури, порушень заборони катувань та жорстокого

поводження, зокрема гендерного насильства та сексуального насильства, пов'язаного з війною та порушення права на свободу й безпеку, включаючи викрадення та свавільні затримання, або утримання осіб під вартою без зв'язку із зовнішнім світом. Такі порушення «міжнародних стандартів прав людини» мають широкомасштабний й систематичний характер та вказують на можливість кваліфікації таких порушень як військові злочини або злочини проти людяності [8].

Норми права збройних конфліктів покладають обов'язок на сторони конфлікту провести розслідування та притягнути до відповідальності винних у грубих порушеннях прав людини та серйозних порушеннях міжнародного гуманітарного права.

Отже, Україна має налагодити ефективну координацію у сфері правосуддя між національними та міжнародними судовими установами, у тому числі шляхом співпраці з Міжнародним кримінальним судом. Саме використання всіх наявних регіональних та міжнародних механізмів притягнення до відповідальності і є важливим додатковим компонентом забезпечення реальної відповідальності російської федерації, її посадових осіб й військовослужбовців, незалежно від їх статусу, винних у вчиненні воєнних злочинів та злочинів проти людства.

Література:

1. Про захист жертв війни: Женевські Конвенції 1949 р. База даних «Законодавство України»/ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 26.01.2023).

2. Проект статей про відповідальність держав за міжнародні протиправні діяння прийнятий на 53 сесії комісії міжнародного права 23.04–01.05.2001 р. Інтернет видання «HUMAN RIGHTS LIBRARY» URL: <https://www.ohchr.org/EN/Library/Pages/Index.aspx> (дата звернення: 26.01.2023).

3. Case Of Lawless v. Ireland. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{"fulltext": "\[CASE OF LAWLESS v. IRELAND \(No. 3\)\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{) (дата звернення: 26.01.2023).

4. Case Of Ireland v. The United Kingdom. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng/fulltext:\[Ireland v. The United Kingdom\], documentcollectionid2](https://hudoc.echr.coe.int/eng/fulltext:[Ireland v. The United Kingdom], documentcollectionid2) (дата звернення: 26.01.2023).

5. Case Of Aksoy v. Turkey. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng/fulltext:\[Aksoy v. Turkey\], documentcollectionid2](https://hudoc.echr.coe.int/eng/fulltext:[Aksoy v. Turkey], documentcollectionid2)" (дата звернення: 26.01.2023).

6. The Greek Case – Denmark V. Greece; Norway V. URL: http://www.echr.coe.int/Documents/Denmark_Norway_Sweden_Netherlands_v_Greece_I.pdf (дата звернення: 26.01.2023).

7. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 26.01.2023).

8. Про наслідки війни в Україні для сфери захисту прав людини: Меморандум Комісара Ради Європи з прав людини. URL: <https://rm.coe.int/-/1680a7390c> (дата звернення: 26.01.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-79>

**СПЕЦІАЛЬНИЙ МІЖНАРОДНИЙ ТРИБУНАЛ AD HOC
ЩОДО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ
ЯК МЕХАНІЗМ ДЛЯ РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПРИТЯГНЕННЯ
ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КРАЇНИ-АГРЕСОРА
ЗА НАЙТЯЖЧІЙ МІЖНАРОДНИЙ ЗЛОЧИН**

Смирнов М. І.

*кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності
Національного університету «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Неприхована агресивна політика російської федерації (далі – країна-агресор) проти України, розпочатий та підтримуваний в Україні з 2014 р. країною-агресором збройний конфлікт, анексія Кримського півострова, окупація частин Донецької і Луганської областей та повномасштабне військове вторгнення в Україну 24 лютого 2022 р. створили нові безпрецедентні виклики для національної правоохоронної та судової системи, міжнародної системи правосуддя, які потребують комплексного дослідження спроможності національної правоохоронної та судової системи, а також системи міжнародної кримінальної юстиції з розслідування, притягнення до відповідальності та покарання країни-агресора за найтяжчі міжнародні злочини скоєні в Україні.

Початок повномасштабного військового вторгнення країни-агресора в Україну спровокував нові дискусії на тему ратифікації Україною Римського статуту Міжнародного кримінального суду (англ. Rome Statute of the International Criminal Court, далі – Римський статут) [1], особливостей співробітництва України з Міжнародним кримінальним

судом (англ. International Criminal Court, далі – МКС), його можливостей щодо притягнення до відповідальності країни-агресора за злочин агресії, злочин геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини. Крім того, активно дискутується питання створення та діяльності спеціального міжнародного трибуналу ad hoc (далі – СМТ) щодо злочину агресії проти України, як реального механізму притягнення до відповідальності країни-агресора.

Позиція України з питання ратифікації Римського статуту виглядає непослідовною та суперечливою, тому що з одного боку ми підписали Римський статут ще у 2000 р. та запрошуємо МКС розслідувати злочини, скоєні країною-агресором в Україні, а з іншого ми самі не ратифікуємо Римський статут та не визнаємо його юрисдикцію, окрім спеціальної юрисдикції МКС через п. 3 ст. 12 Римського статуту. Крім того, можна чути критику, що Україна пропонує створити СМТ щодо злочину агресії проти України зі сторони країни-агресора, а сама не виконує взяті на себе зобов'язання і не ратифікує Римський статут.

На сьогоднішній день немає жодного розумного аргументу чому Україна відмовляється ратифікувати Римський статут. Не ратифікуючи Римський статут, Україна шкодить сама собі, обмежує свої права та не використовує передбачені Римським статутом механізми притягнення винних до кримінальної відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини. МКС все одно має повну юрисдикцію в Україні, незалежно від того ратифікувала Україна Римський статут або ні.

Станом на сьогодні МКС є найбільш досконалою інституційною моделлю з нині діючих органів міжнародного кримінального правосуддя. Визнання юрисдикції МКС (не лише спеціальної юрисдикції через п. 3 ст. 12 Римського статуту) для України є реальною можливістю на міжнародному рівні притягнути до відповідальності топ посадовців країни-агресора за злочини, скоєні в Україні. Але тут необхідно зауважити, що не слід розглядати МКС, як універсальний механізм вирішення проблеми розслідування, притягнення до відповідальності та покарання країни-агресора. Україна має більш послідовно та наполегливо працювати над створенням спеціального механізму з притягнення до відповідальності країни-агресора за найтяжчий міжнародний злочин – злочин агресії.

Справа в тому, що більшість говорить про воєнні злочини, які разом зі злочином геноциду, злочинами проти людяності та злочином агресії входять до переліку міжнародних. Для притягнення до відповідальності за всі з них, окрім злочину агресії, діє МКС, у якого є юрисдикція щодо розслідування злочину геноциду, злочинів проти людяності та воєнних

злочинів. Але він не має юрисдикції щодо розслідування основного злочину, а саме злочину агресії проти України.

Злочин агресії має особливий режим юрисдикції, як окремий від інших злочинів передбачених Римським статутом, таких як геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини. За всіма найтяжчими злочинами, що скоєні в Україні країною-агресором стоїть один найбільший – так званий материнський злочин агресії, який порушує фундамент міжнародного права та має наслідком всі інші порушення. Це найперший злочин, який тягне за собою всі інші. Без агресії не було б воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду.

Отже, злочин агресії не може бути розслідуваний за допомогою МКС в силу існуючих обмежень. Якщо країна не є державою-учасницею МКС, вона виключається з його юрисдикції з розслідування та притягнення до відповідальності за злочин агресії, незалежно від того, чи є вона жертвою агресії, чи агресором. Винятком з цього є звернення з боку Ради Безпеки ООН. З урахуванням того, що країна-агресор має право вето на рішення Ради Безпеки ООН, таке звернення майже неможливо. В такому випадку МКС не матиме юрисдикції у розслідуванні злочину агресії проти України.

Станом на сьогодні, жодна з існуючих міжнародних судових інституцій (МКС, Міжнародний суд ООН, Європейський суд з прав людини) не мають юрисдикції щодо розслідування та притягнення до відповідальності за злочин агресії проти України. Тому пропонується створення СМТ щодо злочину агресії країни-агресора проти України, діяльність якого буде пов'язана із розслідуванням незаконного вторгнення з боку країни-агресора на територію України, як суверенної держави та спрямована на притягнення до відповідальності найвищого політично-військового керівництва країни-агресора, включаючи путіна, главу уряду, міністра оборони та міністра закордонних справ країни-агресора. Без права кримінального переслідування цих осіб немає великого сенсу у створенні СМТ.

Особисто путін, уряд та інше політично-військове керівництво країни-агресора свідомо і цілеспрямовано планували, готували, ініціювали і здійснили акт агресії проти України, порушили основоположні принципи територіальної цілісності та політичної незалежності шляхом розвитку державної та військової політики щодо агресії. СМТ повинен мати юрисдикцію щодо фізичних осіб, які здійснюють ефективний контроль або безпосередньо керують політичними чи військовими діями країни-агресора. Мова йде саме про путіна та вище політично-військове керівництво країни-агресора. Саме вони планували, готували та розпочали найбільшу війну у Європі з часів Другої світової, віддавали злочини накази про початок війни та її

продовження. Офіційний статус глави держави чи іншої посадової особи країни-агресора, не звільнятиме таку особу від індивідуальної кримінальної відповідальності та не пом'якшувати покарання.

Довести злочин агресії проти України простіше, ніж, наприклад, злочин геноциду. Агресія проти України очевидна. У відкритих джерелах є всі докази того, що агресію було здійснено країною-агресором за вказівкою путіна. Дискутуються питання щодо процедури та механізму створення СМТ.

Пропонуються дві альтернативні можливості створення СМТ, зокрема: 1) внаслідок об'єднаної універсальної юрисдикції держав; 2) внаслідок територіальної юрисдикції та згоди України, де агресія заборонена ст. 437 Кримінального кодексу України. Схвалення Генеральної Асамблеї ООН суттєво підкріпить легітимність такого механізму та буде мати важливе значення для характеристики СМТ як того, що діє всієї міжнародної спільноти.

Створення та діяльність СМТ має ґрунтуватися на засадах, стандартах та процедурах, передбачених Римським статутом для МКС. СМТ повинен мати юрисдикцію для проведення розслідування та покарання вищого політично-військового керівництва країни-агресора, має розслідувати та засудити злочин агресії проти України не тільки після 24 лютого 2022 року, а й з лютого 2014 року, відповідно до визначення злочину агресії, як це передбачено ст. 8 bis Римського статуту.

СМТ буде мати юрисдикцію лише щодо злочину агресії проти України, а за допомогою МКС можливо буде провести розслідування та притягнути до кримінальної відповідальності винних за геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини тих, хто віддавав злочинні накази. СМТ буде підтримувати та доповнюватиме роботу МКС, уникаючи будь-якого дублювання його функцій та юрисдикції. Важливо розуміти, що одночасно та паралельно із розслідуванням за допомогою МКС найтяжчих міжнародних злочинів, скоєних в Україні (злочин геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини) необхідно створення СМТ для розслідування злочину агресії, тому що іншого міжнародно-правового механізму наразі не існує.

Створення та діяльність СМТ щодо злочину агресії проти України, слід розглядати як реальний механізм для розслідування, притягнення до відповідальності та покарання вищого політично-військового керівництва країни-агресора за найтяжчий міжнародний злочин. Лише СМТ дасть змогу відновити справедливість і покарати всіх винних у жакливих злочинах, спричинених найбільшою війною у Європі з часів Другої світової.

Отже, з метою притягнення до відповідальності та покарання вищого політично-військового керівництва країни-агресора за найтяжчі міжнародні злочини скоєні в Україні необхідним є одночасна та паралельна реалізація двох механізмів: 1) механізм СМТ для розслідування та притягнення до відповідальності за злочин агресії; 2) механізм МКС для розслідування та притягнення до відповідальності за злочин геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини.

Література:

1. Римський Статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-80>

СТАН ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМ ДЛЯ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ В ДЕРЖАВАХ-ЧЛЕНАХ АСЕАН

Щербак Г. Р.

*аспірант кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права
Державного торговельно-економічного університету
м. Київ, Україна*

Електронна комерція, безумовно, стала відігравати значну роль в житті держав-членів АСЕАН. Регіон Південно-Східної Азії, який охоплює близько 350 млн інтернет-користувачів, був визнаний одним з найбільш стрімко зростаючих у світі. Так за період 2017–2023 рр. обсяг електронної торгівлі виріс з 20 до 100 млрд доларів США. Також річне зростання прибутку від електронної торгівлі в період 2018–2023 рр. в середньому в 4 рази перевищувало річне зростання сукупного ВВП держав-членів АСЕАН протягом цього періоду, в той час, як річне зростання прибутку від електронної торгівлі у світі загалом перевищував річне зростання світового ВВП ц 2 рази [1, с. 2].

У 2000 році була підписана Рамкова угода е-АСЕАН, яка стосувалася інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) та електронної торгівлі. Відповідно до цієї угоди держави-члени Асоціації взяли на себе такі загальні зобов'язання як: співробітництво з метою розвитку, посилення та покращення конкурентоспроможності ІКТ сектору в АСЕАН; співробітництво з метою зменшення розриву

в розвитку ІКТ між державами-членами АСЕАН; сприяння розвитку електронної торгівлі та інформаційної інфраструктури АСЕАН; лібералізації торгівлі товарами ІКТ; сприяння співпраці між публічним та приватним сектором у сфері ІКТ тощо (ст. 3–4). Для досягнення цього угодою передбачалося створення державами відповідної правової бази, підписання двосторонніх угод з лібералізації торгівлі товарами ІКТ, створення систем електронного уряду [2]. Надалі ці положення були висвітлені та більш конкретизовані в планах Економічної спільноти АСЕАН (АЕС), а саме: План АЕС 2015 та План АЕС 2025. В цих документах були визначені конкретні рекомендації та держав-членів АСЕАН [3, 4]. Закономірним продовженням угоди 2000 року стала Угода АСЕАН з електронної комерції 2019 року, яка стосувалася цієї сфери ІКТ. Відповідно до цього документу сторони взяли на себе зобов'язання співпрацювати з метою сприяння транскордонним електронним транзакціям; створення середовища довіри у сфері електронної торгівлі; посилення розвитку електронної торгівлі тощо. Для досягнення цього угодою передбачається співробітництво між сторонами у сфері кібербезпеки, захисту прав споживачів у сфері електронної торгівлі, сприянню безготівкових платежів [5]. Також паралельно з цим договором були створені Рамковий план дій АСЕАН з цифрової інтеграції 2019–2025 та Робоча програма АСЕАН з електронної комерції 2017–2021, в яких окрім деталізованих напрямків співробітництва, вказаних в Угоді АСЕАН з електронної комерції 2019, було вказано необхідність розширення доступності мобільного та інтернет-зв'язку на території держав-членів АСЕАН, зокрема в сільській місцевості [6, 7].

На національному рівні держави-члени АСЕАН з метою реалізації положень вище зазначених угод здійснили наступні заходи, а саме: Сінгапур запустив проєкт «План цифрового уряду», який є 5-річним планом, що базується на попередніх «генеральних планах електронного уряду» для використання цифрових технологій для створення послуг, орієнтованих на зацікавлені сторони; Таїланд запустив 3-річну програму «Розвиток цифрового уряду на 2016–2019 роки», щоб створити план для визначення цифрових можливостей уряду відповідно до національних цілей; у Малайзії «Стратегічний план ІКТ у державному секторі Малайзії на 2016–2020 рр.» містить нове бачення ІКТ відповідно до національного порядку денного трансформації, щоб зробити Малайзію розвиненою країною до 2020 року, а також окреслює стратегії для різних міністерств і відомств щодо реалізації ініціатив щодо ІКТ; «Генеральний план ІКТ Камбоджі 2020» є ще одним прикладом відчутного стратегічного поштовху до перетворення

Камбоджі на центр ІКТ у Південно-Східній Азії. Індонезії ще належить розробити комплексну цифрову політику [8, с. 69].

Також майже всі країни регіону АСЕАН прийняли нормативні акти або розпочали процес регулювання електронної комерції. Наприклад, Малайзія прийняла закон «Про електронну торгівлю» 2006 року для приватного сектору та закон «Про діяльність електронного уряду» 2007 року для державного сектора. У Таїланді, В'єтнамі та на Філіппінах немає спеціальної політики щодо електронної комерції, але існують різні правила, які регулюють електронну комерцію. Наприклад, у Таїланді діють закон «Про електронні транзакції» 2000 року, закон «Про комп'ютерні злочини» 2007 року, закон «Про захист споживачів» 1979 року, закон «Про прямі продажі та прямий маркетинг» 2002 року та інші правові положення [8, с. 70].

Однак для ряду країн АСЕАН залишається гострою проблема доступності мобільного та інтернет-зв'язку. Ряд країн мають досить низький відсоток інтернет користувачів від кількості населення: Камбоджа – 34%, Лаос – 25,5%, М'янма – 30,7%, Індонезія – 32,3% [1, с. 7]. Окрім того, в найменш розвинених країнах АСЕАН (Камбоджі, Лаосі та М'янмі) для сільської місцевості існує проблема не тільки з доступністю інтернет-зв'язку, але й з доступом до електроенергії. Невирішення цих проблем ставить під сумнів подальший розвиток електронної комерції та цифровізації в цих країнах.

Література:

1. Chen L. Improving Digital Connectivity for E-commerce: A Policy Framework and Empirical Note for ASEAN. *ERIA Discussion Paper Series*. 2020. No. 327. P. 1–34. URL: <https://www.eria.org/uploads/media/discussion-papers/Improving-Digital-Connectivity-for-E-commerce.pdf> (date of access: 02.02.2022).
2. e-ASEAN Framework Agreement. Date of update: 24.11.2000. ASEAN Secretariat. URL: <https://agreement.asean.org/media/download/20140119121135.pdf> (date of access: 02.02.2022).
3. 2019 ASEAN Agreement on Electronic Commerce. Date of update: 22.01.2019. ASEAN Secretariat. URL: <https://agreement.asean.org/media/download/20190306035048.pdf> (date of access: 02.02.2022).
4. ASEAN Economic community Blueprint 2015. Date of update: 01.01.2008. ASEAN Secretariat. URL: <https://www.asean.org/wp-content/uploads/images/archive/5187-10.pdf> (date of access: 02.02.2022).
5. ASEAN Economic community Blueprint 2025. Date of update: 01.11.2015. ASEAN Secretariat. URL: <https://asean.org/asean-economic-community-blueprint-2025/> (date of access: 02.02.2022).

6. ASEAN Work Programme on Electronic Commerce 2017–2021. Date of update: 01.01.2017. ASEAN Secretariat. URL: https://asean.org/wp-content/uploads/2021/09/ASEAN-Work-Programme-on-Electronic-Commerce_published.pdf (date of access: 02.02.2022).

7. ASEAN Digital Integration Framework Action Plan 2019-2025. Date of update: 01.09.2019. ASEAN Secretariat. URL: <https://asean.org/wp-content/uploads/2020/12/Adopted-ASEAN-Digital-Integration-Framework.pdf> (date of access: 02.02.2022).

8. Majumdar Sh. K., Sarma A. P., Majumdar S. E-commerce and Digital Connectivity: Unleashing the Potential for Greater India–ASEAN Integration. *Journal of Asian Economic Integration*. 2020. No. 2(1). P. 62–81. URL: https://aseanindiacentre.org.in/sites/default/files/2021-09/AIC%20commentary%20_new.pdf (date of access: 02.02.2022).

НАПРЯМ 12. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-81>

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР ВИНИКНЕННЯ ПРИНЦИПІВ РІВНОСТІ ТА ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ

Бурдоносова М. А.

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного та адміністративного права
Державного університету інфраструктури та технологій
м. Київ, Україна*

Проблема таких складних та багатогранних феноменів, як принципи рівності та гідності людини споконвіків привертала увагу філософів та правознавців. Проте їх змістовне наповнення істотно відрізнялось у різних історичних та соціокультурних контекстах.

Принципи рівності та гідності людини виражають рівень гуманістичного розвитку автономної людини як родової істоти, втілюють всі найкращі ціннісні здобутки людства [1, с. 13]. Сьогодні ж ці питання досить актуальні через кардинальні зміни сучасного соціуму, зокрема українського.

Інформаційна епоха принесла людству нові, раніше не відомі, види діяльності, нові професії, безліч способів отримання та збереження даних, швидкий обмін інформацією, альтернативні способи фінансових операції (криптовалюти, технологію блокчейн, тощо). Все це ставить питання про необхідність здійснення такої діяльності з дотриманням принципів рівності та людської гідності в рамках правових норм.

Вартим уваги є вивчення західноєвропейських та американських поглядів на цю тематику із аналізом їх підходів до рівності та гідності особи, оскільки за часи існування Радянського Союзу сприйняття людської гідності порівняно, наприклад, з європейським баченням було суттєво викривлене. Таким воно, здебільшого, залишається і сьогодні. Як наслідок – проблема розуміння людської гідності майже не вивчена вітчизняними науковцями, тому є цариною для дослідження [2, с. 47].

Враховуючи, що класична потрійна конструкція прав людини «свобода – рівність – справедливість», має західне походження, подальший аналіз слід проводити з урахуванням принципу правового поліцентризму. Він є відображенням неуніверсальності права і дає

підстави говорити про особливості розуміння права певної цивілізації. Правовий поліцентризм спричиняє необхідність урахування природи права, що розглядається як соціокультурний феномен, зміст якого відрізняється в кожній із культур (цивілізацій) і має амбівалентну природу [3, с. 32].

Досліджуючи виникнення принципів права, необхідно підкреслити ту особливу роль, яку відіграє в їх створенні мораль. Моральні норми орієнтовані на такі категорії, як добро, честь, совість, справедливість, гідність, які, в свою чергу, виступають критеріями оцінки поведінки людей в усіх сферах їх діяльності.

Право та моральні настанови протягом століть були взаємозалежні та взаємопов'язані. Перші уявлення про справедливість сформувалися ще в первісному суспільстві, однак ця справедливість стосувалася лише членів роду (племени, селища) і на інші племена не поширювалася. Основою тогочасних уявлень про справедливе покарання був принцип таліону (від лат. talis – такий самий; рівним за рівне: «око за око, зуб за зуб»), що передбачав рівноцінну відплату, заподіяння порушнику того самого, що він спричинив потерпілому. З розвитком цивілізації, на заміну принципу таліону прийшов принцип еквівалентності покарання: штраф, конфіскація майна, обмеження в правах (особливо розвинулось в Стародавньому Римі, про що буде йтися далі) [4, с. 5].

Первіснообщинне суспільство проводило чітке розмежування цінності своїх співродичей (навіть самих слабких та недосвідчених) та чужинців, які вважався скоріше ворогами, негідними поваги, поки не доведуть протилежне. Бачимо навіть певні паралелі із сучасними державами, які зазвичай надають більше привілеїв власним громадянам ніж іноземцям. Це проявляється у наданні більш широкого кола суб'єктивних юридичних прав своїм громадянам, при цьому вони мають і більший обсяг конституційних обов'язків у своїй державі. Для іноземців завжди залишається можливість набуття громадянства чи підданства після проведення низки юридичних процедур (отримання міграційних дозволів, безперервного проживання на законних підставах протягом певного часу, складання іспитів на знання мови, історії країни і т.д.).

Перша згадка про справедливість у праві, що дійшла до наших часів – відноситься до XVIII ст. до н.е. і міститься в тексті стародавнього джерела права Законах Хаммурапі, в якості одного з мотивів їх прийняття: «...щоб засяла справедливість в країні, щоб знищити злочинців, щоб сильніший не пригнічував слабшого...». Аристотель розрізняв два підходи до справедливого: «справедливе як веління закону» та «справедливе стосовно іншої особи – як рівність» [3, с. 31].

Із переходом до рабовласницького суспільства уявлення про рівність та гідність радикально змінилися. Ці характеристики особистості стали визначати за її зовнішніми якостями: суспільним становищем, походженням предків, сферою діяльності. Геракліт, осмислюючи ставлення до найвищих людських чеснот, зазначив, що основною якістю людини є її внутрішня здатність до мислення, пізнання і морального відродження. Мислення він вважав великою гідністю, а мудрість вбачав у правдивих висловлюваннях, здійснених відповідно до людської природи. Гідні людські взаємини, на його думку, це такі, що позбавлені погорди і зверхності. Виражаючи обурення співвітчизникам, які втратили людську честь і гідність, Геракліт закликав: «Та не залишите вас багатство, ефесці, щоб ви соромились своєї підлості». Він наголошував, що вчитель є честю нації, його обирає сам Бог. У народу, який не поважає педагогів, відсутнє гідне виховання покоління [5].

В римському праві отримало розвиток регулювання громадянської честі, яке було складовою цивільної правоздатності та дієздатності. Особи, які з різних причин знеславилися, піддавалися громадянському безчещенню, а отже, і обмеженню в правах [6, с. 70]. Обмеження честі відбувалось у таких формах: ганьба, ненадійність, та аморальність.

Зазначені обмеження честі могли бути довічними чи тимчасовими. Відновлення реалізовувалось або тим самим органом, який наклав безчестя, або рішенням верховної влади від імені римського народу. Можна припустити, що це були «зародки» сучасного розуміння «поновлення в правах» або «відновлення порушених прав», з тією суттєвою відмінністю, що сьогодні честь та гідність людини не може бути обмежена чи применшена з боку жодних державних органів, осіб, установ, підприємств, організацій, оскільки як визначає ст. 21 Конституції України: «Всі люди є вільні та рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними» [7].

Епоха Відродження принесла зміну ракурсу підходів до рівності та гідності людини. Намагаючись подолати релігійні та станові обмеження, тогочасні мислителі приділяли значну увагу ствердженню цінності особи як такої, визнанню гідності та автономії кожної людини. Формувалось розуміння, що людина може виявити власну цінність мистецтвами, завоюваннями й відкриттями, вона повинна утверджувати свою гідність у добродійній практиці, любові, повноцінному переживанні життя. Людина має вести такий спосіб життя, щоб бути «задоволеною самою собою, цінованою іншими й корисною багатьом». Таке розуміння гідності зберігає свою значущість і в наш час, а отже, може слугувати дороговказом до вирішення як особистісних, так і соціальних проблем.

Література:

1. Гришук О. В. Людська гідність у праві: філософський аспект : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права». Харків, 2008. 36 с.
2. Дучак Б. Л. Людська гідність у праві. *Наукові записки НАУКМА. Юридичні науки*. Том 200, 2017. С. 47–48.
3. Бурдоносова М. А. Теоретико-правові аспекти принципу рівності. Theoretical and legal aspects of the principle of equality. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4, 2021. С. 31–34.
4. Бурдоносова М. А. Генеза справедливості як основоположного принципу права. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 2. С. 3–6.
5. Васянович Г. П. Педагогічна етика. Київ : Академвидав «Альма-матер», 2011. 248 с.
6. Калюжний Р. А. Римське приватне право : [підруч. для вищ. навч. закл.] / Р. А. Калюжний, В. М. Вовк. Київ, «МП Леся», 2014. 240 с.
7. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 23.01.2023).

НАПРЯМ 13. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-82>

МІСЦЕ АДМІНІСТРАТИВНИХ ДОГОВОРІВ В СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНИХ ВІДНОСИН В КОСМІЧНІЙ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Карпенко С. Р.

докторант кафедри

публічного та приватного права

Університету митної справи та фінансів

Поряд з правотворчою діяльністю суб'єкти адміністративно-правового регулювання державно-приватного партнерства в космічній галузі України видають також і індивідуальні (ненормативні) акти адміністративно-правового регулювання, які домінують серед інших актів. Індивідуальні акти, розповсюджуючи свою дію на окремих суб'єктів - юридичних та фізичних осіб, мають яскраво виражений правозастосовний характер, будучи за своєю юридичною природою розпорядчими актами. Їх існування обумовлюється владно-організаційним характером адміністративно-правового регулювання державно-приватного партнерства в космічній галузі України, необхідністю повсякденного і безперервного здійснення різноманітних управлінських функцій, оперативного захисту та поновлення у разі необхідності порушених прав на результати космічної діяльності. Вони є юридичними фактами, які зумовлюють виникнення, зміну або припинення конкретних адміністративно-правових відносин у зазначеній сфері адміністративно-правового регулювання. У такому розумінні індивідуальні правові акти виступають ні чим іншим як управлінським рішенням [1, с. 205 та ін.], покликаним надати юридичну форму змісту діяльності суб'єктів адміністративно-правового регулювання державно-приватного партнерства в космічній галузі України. Характер та безпосередні цілі індивідуальних актів, з погляду на їх призначення, а також об'єми використання в практиці управлінської діяльності, є різними. У найбільш узагальненому вигляді, з чим важко не погодитися, можна вести мову про дві їх крупні групи: оперативно-виконавчих та правоохоронних (юрисдикційних) актів [2, с. 108].

І в першому, і в другому випадку присутня основна ціль адміністративного розпорядництва, а саме, забезпечення необхідної поведінки учасників правовідносин в космічній галузі України. Досягається ця єдина ціль, однак, різними засобами. Головне, що може характеризувати діяльність суб'єктів адміністративно-правового регулювання, полягає в тому, що вони в своїх індивідуальних актах, як правило, застосовують або реалізують диспозицію відповідної правової норми (оперативно-виконавчі акти). Це діяльність, так званого, позитивного характеру, в процесі якої конкретизуються права та обов'язки і повноваження учасників правовідносин у зв'язку з оперативним регулюванням цих відносин (наприклад, утворення Державного космічного агентства, призначення на посади керівників та робітників зазначеного агентства, затвердження посадових інструкцій або положень про структурні підрозділи суб'єктів адміністративно-правового регулювання тощо) [3, с. 123].

Правоохоронні індивідуальні акти суб'єктів адміністративно-правового регулювання державно-приватного партнерства в космічній галузі України реалізують санкцію правової норми, втілюючи в собі юрисдикційну діяльність цих органів (наприклад, рішення про притягнення особи до адміністративної відповідальності, за адміністративне правопорушення, передбачене ч. 1 ст. 164 КУпАП; застосування санкцій до осіб, винних у порушенні вимог Закону України «Про космічну діяльність» тощо).

Наступною правовою формою адміністративно-правового регулювання державно-приватного партнерства в космічній галузі України є адміністративний договір, дослідженню сутності якого останнім часом приділяється все більша та більша увага. Наявність зазначеної форми адміністративно-правового регулювання в практиці діяльності суб'єктів адміністративно-правового регулювання у сфері, що розглядається може бути пояснена загальною тенденцією розвитку форм та методів адміністративно-правового регулювання суспільних відносин, де суттєва роль відводиться побудові диспозитивних засад державного управління. І саме цей факт дозволяє використовувати адміністративні договори в зазначеній сфері управлінської діяльності.

Вивчення адміністративно-правової літератури, присвяченої дослідженню сутності адміністративних договорів дозволяє виокремити головні ознаки, властиві адміністративним договорам, що укладаються за участю суб'єктів адміністративно-правового регулювання державно-приватного партнерства в космічній галузі України. Так, адміністративний договір є правовою формою діяльності зазначених суб'єктів, оскільки він завжди безпосередньо викликає правові наслідки, тобто виступає або актом правотворчості, або актом правозастосування,

чи поєднує у собі обидва їх види; адміністративний договір базується переважно на нормах адміністративного права і дозволяє суб'єктам публічного адміністрування виконувати їх публічно-правові завдання; предметом адміністративного договору є питання владарювання, управління або саморегуляції; адміністративний договір може бути укладено як для вирішення внутрішньо управлінських, так і зовнішньо управлінських завдань; обов'язковим учасником адміністративного договору є суб'єкт адміністративно-правового регулювання (державний орган, посадова особа), який має відповідні владні повноваження; право на укладання адміністративного договору передбачається у відповідних нормативних актах; виконання умов адміністративного договору його учасниками забезпечується специфічними засобами.

Таким чином, адміністративний договір в космічній галузі України – це угода, що укладається на підставі норм адміністративного права суб'єктом адміністративно-правового регулювання державно-приватного партнерства в космічній галузі України з іншими учасниками охоронних правовідносин і яка може містити загальнообов'язкові правила поведінки (нормативний характер) або встановлювати (змінювати, припиняти) конкретні правовідносини між її учасниками (індивідуальний характер).

Література:

1. Неугодніков А. О. Специфіка правових актів індивідуальної дії. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 45. С. 204-207.
2. Іванова Л. Ю. Поняття та ознаки адміністративно-юрисдикційних актів органів внутрішніх справ України. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. «Право»*. 2012. Вип. 19. С. 106-112.
3. Матвійчук А. Визначення адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення регуляторної політики. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 121-124.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ В УКРАЇНІ

Бондарчук О. П.

*кандидат економічних наук, докторант кафедри публічного
та приватного права*

Університет митної справи та фінансів

В Україні з метою визначення засад побудови соціального діалогу діє спеціальний законодавчий акт. Таким законодавчим актом є Закон України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 року № 2862-VI [1]. Функціональною метою зазначеного акту є встановлення нормативних засад організації та порядку ведення соціального діалогу в Україні, що результативно має забезпечити подолання проблем національної соціально-економічної політики, сприяти забезпеченню належного рівня правової ефективності реалізації та захисту трудових, соціально-економічних правовідносин, що врешті-решт є гарантією дотримання вимог Конституції України про розбудову держави як соціальної правової та демократичної.

Відповідно до ст. 1 Закон України «Про соціальний діалог в Україні» від 23 грудня 2010 року № 2862-VI визначено, що соціальний діалог – це «процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин» [1].

Принципами здійснення соціального діалогу відповідно до чинного законодавства України є: принцип законності та верховенства права; принцип репрезентативності і правоможності сторін та їх представників; принцип незалежності та рівноправності сторін; принцип конструктивності та взаємодії; принцип добровільності та прийняття реальних зобов'язань; принцип взаємної поваги та пошуку компромісних рішень; принцип обов'язковості розгляду пропозицій сторін; принцип пріоритету узгоджувальних процедур; принцип відкритості та гласності; принцип обов'язковості дотримання досягнутих домовленостей; принцип відповідальності за виконання прийнятих зобов'язань.

А.В. Маслова визначає, що ідея соціального діалогу має будуватися в кореляційних зв'язках із впровадженням концепції «людиноцентризму» [2, с. 117]. Концепція «людиноцентризму»

розглядається як сформована нова ідеологічна стратегія суспільного розвитку, що орієнтована переважно не на оволодіння матеріальними цінностями та благами, а на духовно-культурні цінності, моральні та гуманістичні ідеали як перспективу розвитку людства. Хоча варто підкреслити, що ідея «людиноцентризму» з'явилась не наприкінці ХХ ст.; її зародження відбулося ще у філософських ученнях, зокрема, у ученнях «філософії серця» [3, с. 471-472]. В світлі розуміння категорії «соціальна держава» має покладатися концепція людиноцентризму як сукупність тенденцій гуманізації нормативного регулювання суспільних відносин [4].

Отже, концепція людиноцентризму тяжіє до гуманістичних ідей, однак при цьому виступає самостійним ідеалом розвитку суспільства. Як вірно зазначає С. Ю. Цигульов розуміння людиноцентризму має виходити із визнання особи найвищою соціальною цінністю, людина має визнаватися центром всесвіту, державної діяльності та взаємодії суспільства. Як зазначає С.Ю. Цигульов людиноцентризму є єдиний можливим і при цьому позитивним змістом розвитку суспільства [5]. Людиноцентризму може реалізуватися через соціальну емпатію [6, с. 102].

Таким чином, концепція людиноцентризму набуває все більшої популярності та визнається як ідеологія розвитку суспільства та держави. І саме ідея людиноцентризму є базисом для успішного налагодження соціального діалогу в державі.

Література:

1. Про соціальний діалог в Україні: Закон України від 23 грудня 2010 року № 2862-VI. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2862-17#Text>
2. Маслова А.В. Концепція людиноцентризму в адміністративному праві: передумови виникнення, зміст та нормативна основа. JURNALUL JURIDIC NAȚIONAL: TEORIE ȘI PRACTICĂ • НАЦИОНАЛЬНЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА • NATIONAL LAW JOURNAL: THEORY AND PRACTICE. 2020. August. С. 115-124.
3. Цигульов С. Ю. Філософія людиноцентризму – парадигмальний шлях розвитку суспільства. URL: <http://nauka.zinet.info/17/tsygyulov.php>
4. Юровська В. В. Людиноцентристська концепція адміністративно-правової доктрини: філософський аспект нової ідеології адміністративного права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2016. № 41. Т. 3. С. 96-102
5. Пархоменко Н.М. Людиноцентризму як сутність діяльності держави. Альманах права. *Людиноцентризму у праві: теоретико-прикладні засади*. Випуск 8. К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2017. С. 31-35

6. Гладкая О. В. Передумови реалізації адміністративно- правової доктрини людиноцентризму. *LEX PORTUS*. № 1. 2017. С. 64–73

7. Авер'янов В.Б. Людиноцентристська ідеологія як основа реформування українського адміністративного права в умовах інтеграційного процесу. Держава та регіони. Серія «Право». 2010 . Вип. 2. С. 87–92.

8. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України 22 липня 1998 року № 810/98. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>

9. Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики: у двох книгах / за заг. ред. Ю. С. Шемчушенка; відп. ред. В. Б. Авер'янов. К.: Конус-Ю, 2008. Кн. 2: Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві. 314 с.

10. Лютіков П.С. Феномен юридичних осіб як суб'єктів адміністративного права: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2013. 252 с.

Бойко І.В. Роль адміністративного права у формуванні правового статусу людини і громадянина. Вісник Національної академії правових наук України. № 2. 2013. С. 157–164

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-84>

РЕГУЛЮВАННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН КРИЗЬ ПРИЗМУ РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЇ «ІНТЕРЕС»

Гладій О. В.

*кандидат юридичних наук, докторант кафедри публічного
та приватного права*

Університет митної справи та фінансів

Адміністративно-правові відносини - це специфічні юридичні відносини, які виникають між суб'єктами адміністративного права в процесі діяльності держави та інших організацій, що здійснюють публічні функції, у сфері виконання адміністративних норм, правил і стандартів. Ці відносини характеризуються особливими особливостями та правовим регулюванням і можуть стосуватися таких сфер, як адміністративні послуги, управління громадськими ресурсами, здійснення нагляду і контролю, виконання адміністративних рішень, а також інші аспекти, пов'язані з управлінням суспільством і державою.

Основними рисами адміністративно-правових відносин включають: суб'єкти (сукупність державних органів, органів місцевого самоврядування, громадян, юридичних осіб, які взаємодіють у публічних інтересах); об'єкт (певні дії, цінності, які стають корисними для суб'єктів, та обумовлюють їх інтерес та доцільність взаємодії); зміст правовідносин (права та обов'язки суб'єктів відносин прагнення до заволодіння об'єктом правовідносин). Взаємопов'язаним з елементами правовідносин є такі категорії як «публічний інтерес», «соціальний інтерес», «потреби», що фактично не може бути віднесено виключно до розуміння об'єкту правовідносин.

Таким чином, розуміння інтересу з точки зору нормативістських та праксеології наукового пізнання визначає характер правовідносин, при цьому не відноситься до системи їх елементів. Дослідження змісту категорії «інтерес» є актуальним з точки зору розуміння характеру адміністративно-правових та адміністративно-процесуальних відносин.

Встановлення змісту категорії «інтерес» вимагає застосування системно-структурного методу, який покладено в основу досліджень вітчизняних науковців, зокрема, у наукових працях Ю. О. Легеза, Л.О. Золотухіна [1, с. 20-22], С. В. Савченка [2, с. 520-528], С. П. Погребняк [3, с. 3-17] та ін.. Попри спробу нормативного визначення змісту категорії інтерес, здійснену у ряді актів національного законодавства (зокрема, у Законі України «Про адміністративну процедуру», де встановлюється категорія «публічний інтерес»), залишається поле для наукових дискусій, та пошуку напрямів оптимізації його праксеологічного розуміння.

З точки зору наукових підходів розуміння інтересу часто перебуває у одному синонімічному ряді з категоріями «цінність», «потреба». Ототожнення інтересу із певною цінністю відбувається у наукових працях В. В. Галуцька [4, с. 178-182], Р. А. Калюжного [5], Ю. О. Легези [6, с. 20-22] та ін.

Інший праксеологічний підхід до розуміння інтересу як функціональної мети правовідносин. Саме такий підхід визначено у наукових працях М. О. Перепелиці [7, с. 112-119; 8, с. 130-136], де обґрунтовується, що ефективність реалізації компетенції органів публічної адміністрації залежить від успішності досягнення та задоволення інтересу. Ю. О. Легеза розуміє інтерес як «критерій» ефективності діяльності владного суб'єкту [9, с. 111-115].

Адміністративно-правові та адміністративно-процесуальні відносини регулюються як загальним нормами, так і нормами спеціального законодавства, при цьому інтерес у підзаконних актах визначається як аргументація правомірності діяльності суб'єкта владних

повноважень. Інтерес як категорія, що вживається в актах загального законодавства.

Результативність адміністративних та адміністративно-процесуальних правовідносин визначається успішністю розгляду адміністративних справ, що виявляється у відповідних адміністративних актах.

Пошук праксеологічного розуміння категорії «інтерес» здійснюється і межах філософських досліджень. Інтерес розуміється через категорію «потреба» у філософських працях, як певна умови, що визначає зміст та умови історичного розвитку суспільства та держави [10, с. 140-163].

Інтерес може розумітися як зовнішній фактор впливу на реалізацію правовідносин [11, с. 19-25]. При цьому на рівні внутрішнього розуміння інтерес є певним волевиявленням особи [12, с. 140]. З точки зору соціології доцільно говорити, що інтерес є базисом для формування підстав для взаємодії суб'єктів [13, с. 21].

Отже, варто підкреслити, що різноманіття підходів до розуміння категорії «інтерес» не означає необхідність відмови від якогось з них, а навпаки лише підкреслює надзвичайно важливе її значення для сучасного нормотворення, правозастосування та правоохорони.

Література:

1. Золотухіна Л.О., Легеза Ю.О. Право на захист публічного інтересу як об'єкт правовідносин. *Юридичний бюлетень*. 2020. Випуск 13. С. 17-24. DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.13.02>

2. Савченко С. В. Співвідношення приватних і публічних інтересів: досвід України. *Форум права*. 2013. № 3. С. 520–528. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_87.pdf

3. Погребняк С. П. Поділ права на публічне і приватне (загальнотеоретичне дослідження). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2006. Випуск 12. С. 3-17

4. Галунько В. В. Публічний інтерес в адміністративному праві. *Форум права*. 2010. № 4. С. 178–182. URL.: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10gvvvar.pdf>

5. Калюжний Р. А. Публічний інтерес в адміністративному праві. URL: <http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/26547/1/Публічний%20інтерес%20у%20адміністративному%20праві.pdf>

6. Легеза Ю. О. Завдання та функції публічного управління у сфері використання природних ресурсів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція*. 2017. Вип. 26. С. 20-22.

7. Перепелиця М. Публічний інтерес як мета діяльності суб'єктів фінансового права. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. №2. С. 112-119.
8. Перепелиця М. О. Інтерес як обов'язкова ознака суб'єкта фінансового права. *Правничий часопис Донецького університету*. 2009. № 2. С.130-136
9. Легеза Ю. О. Адміністративно-правові методи публічного управління у сфері використання природних ресурсів. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 5. С. 111–115.
10. Петрушенко В.Л. Філософія: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти III-IV рівнів акредитації. 2-ге видання, виправлене і доповнене. Львів: Новий світ -2000, Магнолія плюс, 2003.
11. Бібік Н.М. Пізнавальний інтерес як умова суб'єктності навчання молодших школярів. *Педагогічний дискурс*. 2011. Вип. 10. С. 53-56.
12. Люта Л. Інтереси як психологічний чинник соціальних змін. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2009. №1. С. 16-20.
13. Олександров Д. В. Поняття "інтерес" у сучасній західній соціології. *Соціологічні дослідження*. 2014. № 8. С. 57–66

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-292-3-85>

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА ЯК СКЛАДОВА СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ: НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Жадан Є. В.

*кандидат наук з державного управління,
докторант кафедри публічного права та приватного права
Університет митної справи та фінансів*

Належність здійснення екологічної політики є гарантією забезпечення права особи на безпечне довкілля, що в тому числі вимагає пошуку напрямів реалізації контрольної-наглядової діяльності держави, що має включати моніторинг і оцінка стану природних ресурсів, розроблення і виконання екологічних стандартів та нормативів; регулювання видобутку та використання ресурсів; захист незайнятих територій та біорізноманітності. Розроблення і виконання екологічних

стандартів та нормативів допомагають визначити допустимий рівень використання природних ресурсів і рівень забруднення. Вони повинні бути розроблені на основі наукових досліджень та враховувати потреби природи та здоров'я людей. При цьому держава повинна мати систему нагляду за видобутком та використанням природних ресурсів, щоб переконатися, що це відбувається в межах припустимих норм та з ефективним використанням ресурсів. Крім того до складових національної екологічної політики повинно відноситися збереження природних ландшафтів та охорона біорізноманітності також важливі завдання контролю і регулювання природних ресурсів.

Одним із ключових моментів здійснення національної екологічної політики є забезпечення ефективного нормативного регулювання взаємодії людини і суспільства з природою, що має спрямовуватися на дотримання вимог збалансованого сталого розвитку задля збереження природних ресурсів для теперішніх та майбутніх поколінь [1].

Основним функціональним змістом національної екологічної політики, на думку В. А. Зуєва, має визнаватися здійснення контрольно-наглядового провадження за використання природних ресурсів та сприяння дотриманню засад розумності та прозорості взаємодії людини, суспільств та держави [2, с. 24].

Ю.О. Легеза обґрунтовує хибність таких підходів, адже домінування контрольно-наглядового провадження у сфері природокористування свідчить про виконання державою ролі стороннього «спостерігача» [3, с. 56; 4]. Вочевидь, така роль не може відіграватися сучасною державою; держава може і повинна використовувати інструменти публічного адміністрування задля підвищення ефективності формування національного природно-ресурсного потенціалу.

Питання здійснення регіональної екологічної політики в таких умовах набувають надзвичайного важливого соціально-економічного, політичного та глобальної значення і мають нагальний характер для збереження природи для теперішніх та майбутніх поколінь [5, с. 100].

Здійснення регіональної екологічної політики є базисом для формування стратегії розвитку системи національного виробництва товарів та послуг, впровадження політики споживання та енергозбереження, що базується на використанні природних ресурсів як основи Сталого розвитку держави.

Відповідно до змісту Конституції України природні ресурси розуміються як «національне багатство», що функціонує в межах штучно створеної правової конструкції – титулу власності українського народу, що по суті є певною юридичною фікцією і доволі спірним з точки зору затребуваності та практичної доцільності «спадком» радянських часів [6].

З врахуванням того, що важливою частиною здійснення регіональної екологічної політики є забезпечення раціонального підходу із використання природних ресурсів, варто дослідницьку увагу зосередити на встановленню змісту такого міжгалузевого науково-практичного інституту. Варто підкреслити, що тривалий час спостерігався підхід, що раціональність означає економічну прибутковість господарської діяльності у сфері природокористування.

Справді, питання раціонального використання природних ресурсів відіграє важливу роль у наукових дослідженнях та політиці, і розуміння цієї категорії може варіюватися в залежності від контексту і підходу.

Література:

1. Стагнація урядової екологічної політики [Електронний ресурс]. *Зелена хвиля*. URL : <http://ecoclubua.com/2016/05/stahnatsiya-uryadovoji-ekolohichnoji-polityku/>

2. Легеза Ю.О. Адміністративно-правові засади публічного управління у сфері використання природних ресурсів. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 — адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. — Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2018. 516 с.

3. Легеза Ю. О. Публічне управління природо-ресурсним потенціалом держави : досвід України та зарубіжних країн. *Часопис Київ. ун-ту права*. 2016. № 3. С. 139–143.

4. Легеза Ю. О. Досвід зарубіжних країн зі здійснення публічного управління щодо оподаткування діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 3. С. 62–65

5. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

**СУБ'ЄКТ ТА СУБ'ЄКТИВНА СТОРОНА
АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ,
ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТ. 124 КУпАП:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ**

Анохін А. М.

*здобувач кафедри конституційного та адміністративного права,
Запорізький національний університет*

Серед адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху найбільшу увагу привертає адміністративне правопорушення, передбачене ст. 124 КУпАП, адже наслідком порушення Правил дорожнього руху в таких випадках є ДТП, яка завдає матеріальної та моральної шкоди учасникам дорожнього руху, становить загрозу їх життю та здоров'ю.

Так, у відповідності до ст. 124 КУпАП порушення учасниками дорожнього руху правил дорожнього руху, що спричинило пошкодження транспортних засобів, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна, тягне за собою накладення штрафу в розмірі п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права керування транспортними засобами на строк від шести місяців до одного року.

Згідно із приміткою до ст. 124 КУпАП особа, цивільно-правова відповідальність якої застрахована, звільняється від адміністративної відповідальності за порушення правил дорожнього руху, що спричинило пошкодження транспортних засобів, за умови, що учасники дорожньо-транспортної пригоди скористалися правом спільно скласти повідомлення про цю пригоду відповідно до Закону України «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» [1].

Таким чином, адміністративне правопорушення, передбачене ст. 124 КУпАП є правопорушенням із матеріальним складом, адже ключовою умовою настання адміністративної відповідальності згідно із гіпотезою вказаної статті КУпАП є настання наслідків у вигляді пошкодження транспортних засобів, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна.

За особливістю конструкції склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 124 КУпАП, є бланкетно-описовим: перша частина конструкції відсилає суб'єкта правозастосування до

Правил дорожнього руху, затверджених постановою КМУ, друга частина описує наслідки їх порушення, за умови настання яких застосовується санкція вказаної статті.

Крім того, склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 124 КУпАП є основним (в конструкції статті передбачена лише одна частина), а за структурою – альтернативним, адже приміткою до вказаної статті передбачено можливість звільнення особи від адміністративної відповідальності за умови дотримання визначених у примітці умов.

Окрему увагу необхідно приділити таким класичним складовим складу адміністративного правопорушення як суб'єкт та суб'єктивна сторона.

Так, суб'єкт адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 124 КУпАП – загальний, адже вказаною статтею передбачено можливість його вчинення «учасниками дорожнього руху», до яких відносяться і водії, і пішоходи, тобто всі дієздатні особи, які є учасниками відповідних суспільних відносин. Суб'єктом вказаного адміністративного правопорушення може бути тільки особа, яка досягла 16-річного віку на момент вчинення адміністративного правопорушення.

Водночас, згідно з офіційною статистикою за 30 років незалежності в ДТП в Україні загинули майже 180 тисяч осіб; ДТП в Україні є першою за поширеністю причиною смерті молоді віком від 15 до 24 років і другою за поширеністю причиною смерті дітей віком від 5 до 14 років [2]. При цьому, у випадку порушення Правил дорожнього руху неповнолітніми віком від чотирнадцяти до шістнадцяти років, наслідком чого стала дорожньо-транспортна пригода, відповідальність нестимуть їх батьки за неналежне виконання батьківських обов'язків (ч. 3 ст. 184 КУпАП «Невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей»). Крім того, на батьків (опікунів) в такому випадку буде покладено обов'язок щодо відшкодування завданих збитків.

Згідно із офіційною статистикою найпоширенішими видами ДТП із потерпілими у 2022 році були: зіткнення (39,7%); наїзд на пішохода (28,4%); наїзд на перешкоду (13,3%). Відповідно, найбільше людей загинуло через: зіткнення транспортних засобів (33,6%); наїзд на пішохода (31,3%); наїзд на перешкоду (16,1%). Працівники поліції за 2022 рік склали 134 520 адмінпротоколів за ст. 130 (Керування транспортним засобом особами, які перебувають у стані сп'яніння) КУпАП. Відповідно, 790 ДТП сталося саме через перебування водіїв у стані сп'яніння. В цих ДТП 91 особа загинула та 1031 – травмована [3].

Суб'єктивна сторона адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 124 КУпАП, може існувати лише у вигляді

необережної форми вини. Це може бути або адміністративно протиправна самовпевненість або адміністративно протиправна недбалість. Якщо в процесі провадження у справі про адміністративне правопорушення буде встановлена умисна форма вини, то такі дії правопорушника слід кваліфікувати як умисне пошкодження транспортних засобів, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна, за що вже передбачена кримінальна відповідальність. Крім того, умисел може бути спрямований на позбавлення життя або завдання тяжких тілесних ушкоджень іншому учаснику дорожнього руху, за що передбачена відповідальність ст. 115 та ст. 121 КК України.

Протиправна самовпевненість має місце тоді, коли водій передбачає можливі суспільно-шкідливі наслідки свого діяння (наприклад, наслідки значного перевищення швидкості руху), але легковажно розраховує на їх ненастання (переоцінює власні можливості, наприклад, здатність швидко та безпечно загальмувати та уникнути зіткнення з іншими учасниками дорожнього руху).

Протиправна недбалість має місце, коли учасник дорожнього руху не передбачає суспільно-шкідливих наслідків свого діяння, хоча міг і повинен був їх передбачити. Наприклад, пішохід перетинає дорогу поза пішохідним переходом, або перетинає нерегульоване перехрестя не переконавшись у відсутності транспортних засобів, які наближаються до нього.

На окрему увагу заслуговує розмір санкції, передбаченої ст. 124 КУпАП. Це, зокрема, штраф в розмірі п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права керування транспортними засобами на строк від шести місяців до одного року. Очевидно, що такий розмір штрафу не відповідає ступеню суспільної шкідливості (а фактично – суспільної небезпеки) даного адміністративного правопорушення, яке межує із відповідним кримінально караним діянням, відповідальність за яке передбачена ст. 286 КК України.

Крім того, розмір штрафу не залежить від того, чи вчинене вказане адміністративне правопорушення вперше, чи повторно протягом року, чи особа систематично вчиняє такі правопорушення. Більше того, в національному законодавстві взагалі не передбачена відповідальність за спричинення потерпілому в ДТП легких тілесних ушкоджень, адже відповідальність за ст. 124 КУпАП передбачена лише за пошкодження транспортних засобів, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна.

Отже, об'єктивною є потреба посилення адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 124 КУпАП, а також встановлення посиленої

відповідальності за вчинення вказаного правопорушення за наявності кваліфікуючих ознак (повторності, вчинення у стані сп'яніння, спричинення потерпілому легких тілесних ушкоджень тощо).

Враховуючи вищевикладене, пропонується удосконалити юридичну конструкцію гіпотези, диспозиції та санкції ст. 124 КУпАП. Зокрема, пропонується доповнити ст. 124 КУпАП частиною другою, якою будуть передбачені такі кваліфікуючі ознаки як: вчинення вказаного правопорушення повторно протягом року, вчинення його у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, порушення правил дорожнього руху, що спричинило легкі тілесні ушкодження іншим учасникам дорожнього руху. Відповідно, в санкції частини другої пропонується встановити посилену адміністративну відповідальність за вчинення вказаного правопорушення за наявності кваліфікуючих ознак – штраф у розмірі не менше п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права керування транспортними засобами на строк від трьох до десяти років.

Таким чином, посилення адміністративної відповідальності за вчинення адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 124 КУпАП, буде здійснювати превентивний вплив на потенційних правопорушників (загальна превенція), а також виконувати функцію спеціальної превенції – особа позбавлена права керування транспортними засобами на строк десять років буде змушена відмовитись від керування транспортними засобами, що унеможливить ДТП за її участю.

Перспективність подальшого дослідження даної теми обумовлена необхідністю розробки конкретних пропозицій щодо внесення змін до чинних Кримінального кодексу України та Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Література:

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-Х. Дата оновлення: 15.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text> (дата звернення: 25.05.2023).

2. Про схвалення Стратегії підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2024 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.10.2020. № 1360-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1360-2020-%D1%80#Text> (дата звернення: 21.04.2023).

3. Аварійність 2022 в умовах воєнного стану. Патрульна поліція. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 25.04.2023).

РОЛЬ ЗАГАЛЬНИХ ПРИНЦИПІВ ПРАВА В СТВОРЕННІ СПЕЦІАЛЬНОГО ТРИБУНАЛУ ЩОДО ЗЛОЧИНУ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Гліка М. І.

*аспірантка кафедри міжнародного права
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Російська агресія проти України поставили питання про механізми притягнення до відповідальності осіб, які вчинили міжнародні злочини. Важливе місце в цій дискусії займає потенційна роль загальних принципів права, як одно із джерел міжнародного кримінального права.

Чи не найбільш прикладним напрямком де загальні принципи права, зокрема принцип невідворотності покарання, можуть бути застосовані до покарання російських воєнних злочинців, зокрема, є покарання і переслідування за злочин агресії, який є одним із найсерйозніших порушень міжнародного права.

Однак щодо притягнення до відповідальності за даний злочин виникають юридичні складнощі, зокрема, що стосується юрисдикції МКС. Зокрема, в контексті злочину агресії проти України, це означає, що попри кричущі порушення міжнародного права, існують юридичні обмеження, які можуть ускладнити або зробити неможливим притягнення до відповідальності осіб.

Згідно із Римським статутом МКС, юрисдикція суду здійснюється лише над тими злочинами, які чітко перелічені у Статуті. Це впливає і із загального принципу права «немає покарання без закону» (*nullum crimen sine lege*), застосування якого в практиці цього Суду ми будемо розглядати в одному із наступних підрозділів цього дисертаційного дослідження. І хоча Кампальські поправки до Римського статусу 2010 р. дозволяють МКС здійснювати юрисдикцію щодо злочину агресії [1], однак вони не можуть бути застосовані до факту агресії РФ проти України.

Для розв'язання цієї проблеми, Україна пропонує створити Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України (англ. *the Special Tribunal for the Crime of Aggression against Ukraine*). Як зазначають провідні українські юристи-міжнародники А. О. Кориневич та Т. Б. Короткий, в умовах коли МКС не може покарати за злочин агресії, саме створення Спеціального трибуналу є «найкоротшим, найбільш ефективним способом притягнути до

відповідальності за злочин агресії вище російське військово-політичне керівництво» [2, с. 35].

Водночас створення такого трибуналу наштовхується і на критику з боку МКС. Так, Прокурор МКС К. Хан розкритикував ініціативу створення Спеціального трибуналу, зазначивши, що світове співтовариством повинне «замість фрагментації працювати над консолідацією» і наголосив, що МКС здатен притягнути до відповідальності військово-політичне керівництво РФ, щоправда за інші злочини, передбачені Римським статутом [3].

Українська правова спільнота, у відповідь на ці сумніви підкреслює, що створення Трибуналу не створюватиме ризиків фрагментації міжнародного кримінального права, а навпаки – він виконуватиме співмірну із МКС комплементарну функцію в міжнародному кримінальному правосудді. Так, А. О. Кориневич, Т. Б. Короткий, М. М. Гнатівський підкреслюють, що його створення «жодним чином не перешкоджає» юрисдикції МКС, а від цього Суду «Україна чекає рішень щодо злочинів геноциду, воєнних злочинів та злочинів проти людяності» [2, с. 35; 4].

На нашу думку, саме застосування загальних принципів права може допомогти розв'язати ці суперечки та попередити конфлікти юрисдикцій. І провідна роль у цьому сенсі може належати такому загальновизнаному кримінальній юстиції, як невідворотність покарання.

У першу чергу слід наголосити, що метою кримінального правосуддя чи то на національному, чи то на міжнародному рівні, рівною мірою є покарання як *злочинців*, так і *злочинів*. Наприклад, яка зазначалася у рішенні МКС у справі «Прокурор проти Томаса Лубангі Діло», просто покарання особи може бути недостатньо, в тому разі, якщо окремі його діяння залишилися за межами обвинувального акту [5, para 46].

Відповідно, це суперечить аргументу К. Хана, стосовно того, що МКС може притягнути російське військово-політичне керівництво до відповідальності, хай і за інші злочинні діяння, і цього буде достатньо для того, щоб відмовитися від ідеї створення Спеціального трибуналу. У цьому випадку, непокарання злочину агресії суперечитиме принципу невідворотності покарання та попередній практиці самого МКС.

З іншого боку, як відомо, відповідальність держав у міжнародному праві, є як матеріальною, так і нематеріальною. Покарання винних за конкретні злочини і покарання таких злочинів в цілому (а у випадку України, мова йде в першу чергу про злочин агресії), є неодмінною складовою нематеріальної відповідальності і справедливої сатисфакції.

Проте практичне значення принципу невідворотності покарання не вичерпується лише цим аспектом: він може відіграти ключову роль у притягненні до відповідальності президента РФ В. Путіна, прем'єр-

міністра РФ М. Мішустріна та міністра закордонних справ С. Лаврова. Справа в тому, що він може надати обґрунтування подоланню функціональних імунітетів, які захищають їх від відповідальності.

РФ, без сумніву, використовуватиме як контраргумент статус особистого та службового імунітетів, лідерів країни, уряду та міністра закордонних справ. Та саме практика міжнародного кримінального права дозволяє компетентно відповісти на такі претензії. Зокрема, неприйнятність імунітету високих посадовців у глобальному правосудді у разі вчинення ними міжнародних проступків було підкріплено в усіх статутах органів міжнародної кримінальної юстиції, від часів Нюрнберзького трибуналу.

Таким чином, існує бачення, що службові імунітети не становлять непереборної перешкоди у контексті притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, і керівництво країн може притягатися у міжнародних судах «від імені міжнародної спільноти». Ймовірно, ключовим аргументом цього є вирок МКС у справі «Прокурор проти Аль-Башира» 2019 р., де Суд вказав на недійсність імунітетів перед міжнародними трибуналами: «В історії міжнародного права імунітет не мав пріоритету перед юрисдикцією міжнародного суду» [6, para. 115-117].

У 2002 році, Міжнародний Суд ООН у справі «Про ордер на затримання» (ДР Конго проти Бельгії) також підтвердив, що імунітет високих посадовців може бути відхилений, якщо їх оскаржують у міжнародних кримінальних судах [7, para. 24-26].

У той же час, саме принцип невідворотності покарання може дозволити створити юридичне підґрунтя для відмови від імунітетів «трійки» (англ. Trojka). Принцип невідворотності покарання ґрунтується на вірі в те, що правосуддя повинно бути досягнуто, незалежно від посади чи статусу злочинця. Вона виникла на попелищі світових воєн і була закріплена в трибуналах після Другої світової війни, де навіть найвищі посадовці переслідувалися за свої злочини.

Цей принцип має на меті забезпечити притягнення до відповідальності осіб, відповідальних за жакливі злочини, такі як геноцид, військові злочини та злочини проти людства. Це підкреслює зобов'язання міжнародної спільноти покласти край безкарності та забезпечити, щоб правосуддя як здійснилося, так і було видимим. І функціональні імунітети на цьому шляху не можуть бути перешкодою.

Саме на такому підході і ґрунтується українська офіційна позиція щодо створення Спеціального міжнародного трибуналу. Так, міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба, серед п'яти параметрів майбутнього Трибуналу проти агресії назвав:

– юрисдикція щодо фізичних осіб, які здійснюють ефективний контроль або безпосередньо керують політичними чи військовими діями;

– офіційний статус підсудного, як статус глави держави чи офіційний статус іншої посадової особи держави, не звільнятиме її від індивідуальної кримінальної відповідальності та не пом'якшуватиме покарання [8].

Відступ від імунітету «трійки» на основі принципу невідворотності покарання у випадку російських воєнних злочинців, матиме велике значення в міжнародному кримінальному праві. Це посиляє чітке повідомлення про те, що ніхто не стоїть вище закону та зміцнює глобальну прихильність до справедливості, стримує потенційних правопорушників і забезпечує жертвам схожість на закриття.

Хоча можна навести і контраргументи щодо відповідності принципу невідворотності покарання та імунітету «трійки» зберігаються, траєкторія міжнародного кримінального права зрозуміла: чаша терезів схиляється на користь справедливості та відповідальності. І російські воєнні злочини та злочин агресії не повинні залишитися непокараними.

Література:

1. Amendments to the Rome Statute of the International Criminal Court : Adoption of Amendments on the Crime of Aggression. Kampala, 11 JUNE 2010. [Electronic source]. Cit. 10.10.2024. Retrieved from – <http://www.icj-cij.org/docket/files/10/1895.pdf>.

2. Кориневич А. Спеціальний трибунал щодо злочину агресії проти України: Realpolitik проти невідворотного покарання за злочин агресії. *Український часопис міжнародного права*. 2022. №2. С. 33–42.

3. Карім Хан заявив, що МКС повноважний притягувати до відповідальності за військові злочини, скоєні в Україні : 06 грудня, 2022, 18:17 // Дзеркало Тижня. Цит. 17.09.2023. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/karim-khan-zajaviv-shcho-mks-povnovazhnij-pritjahuvati-do-vidpovidalnosti-za-vijskovyi-zlochiny-skojeni-v-ukrajini.html>

4. Назарчук І. Коли може бути створений спеціальний трибунал за зразком Нюрнберзького? / І. Назарчук // Юридична газета. Цит. 17.09.2023. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/koli-mozhe-buti-stvoreniy-specialniy-tribunal-za-zrazkom-nyurnberzkogo.html>

5. Decision concerning Pre-Trial Chamber I's Decision of 10 February 2006 and the Incorporation of Documents into the Record of the Case against Mr Thomas Lubanga Dyilo, Prosecutor v. Lubanga, Pre Trial Chamber I, 24 February 2006, ICC 01/04-01/06.

6. Situation in Darfur, Sudan : The Prosecutor v. Omar Hassan Ahmad Al-Bashir. Judgment in the Jordan Referral re Al-Bashir Appeal. 6 May 2019, ICC-02/05-01/09 OA2.

7. Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), Judgment, I.C.J. Reports 2002.

8. Дмитро Кулеба в Гаазі назвав п'ять параметрів майбутнього Спецтрибуналу для покарання керівництва РФ за злочин агресії проти України : 14 липня 2022 року о 11:36 // Міністерство закордонних справ України. Цит.: 05.10.2023. URL: <https://mfa.gov.ua/news/dmitro-kuleba-v-gaazi-nazvav-pyat-parametriv-majbutnogo-spectribunalu-dlya-pokarannya-kerivnictva-rf-za-zlochyn-agresiyi-proti-ukrayini>

МІЖНАРОДНА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ

«ЮРИДИЧНІ НАУКИ:
ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ»

(м. Запоріжжя, 24–25 лютого 2023 р.)

Підписано до друку 27.02.2023. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman. Цифровий друк.
Умовно-друк. арк. 17,44. Наклад 100. Замовлення № 0323-010.
Ціна договірна. Віддруковано з готового оригінал-макета.

Українсько-польське наукове видавництво «Liha-Pres»
79000, м. Львів, вул. Технічна, 1
87-100, м. Торунь, вул. Лубіцка, 44
Телефон: +38 (050) 658 08 23
E-mail: editor@liha-pres.eu
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6423 від 04.10.2018 р.